

Міністерство освіти і науки України
Поліський національний університет, кафедра іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка,
кафедра української мови та методики її навчання
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для природничих факультетів
Харківська державна морська академія, кафедра соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки

Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні

**Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
21 лютого 2023 року**

Міністерство освіти і науки України
Полтівський національний університет, кафедра іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка,
кафедра української мови та методики її навчання
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра іноземних мов для природничих факультетів
Харківська державна морська академія, кафедра соціально-
гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки

Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
21 лютого 2023 року

Житомир -2023

УДК 81-13:355.01(477)

А 43

Рекомендовано Вченугою радою Поліського національного університету (протокол №9 від 29.03.2023 р.)

Редакційна колегія: Климова К. Я., доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри, Плечко А. А., кандидат філологічних наук, доцент, Бурмакіна Н. С., кандидат педагогічних наук, доцент, Разумна К. А., старший викладач (Поліський національний університет, кафедра іноземних мов); Безлуцька А. А., кандидат історичних наук, доцент (кафедра соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки), Нагрибельний Б. Я., асистент кафедри англійської мови в судноводінні (Херсонська державна морська академія); Петришина О. І., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри, Струганець Л. В., доктор філологічних наук, професор (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, кафедра української мови та методики її навчання); Місечко О. Є., доктор педагогічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра іноземних мов для природничих факультетів).

Рецензенти: Андрійчук Н. М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки (Державний університет «Житомирська політехніка»); Щерба Н. С., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

А 43 Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), 21 лютого 2023 року. За заг. ред. К. Я. Климової. Житомир: Поліський національний університет, 2023. 288с.

ISBN 978-617-7684-85-4

Збірник містить статті відомих науковців, здобувачів вищої освіти та молодих вчених з актуальних проблем історичної лінгвістики, перекладознавства, лінгвокультурології, лінгвометодики. Матеріали розраховані на широкий читацький загал і зорієнтовані на міжмовні контакти та інтеграцію в європейський науковий та культурно-освітній простір.

ISBN 978-617-7684-85-4

©Поліський університет, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНА ЛІНГВІСТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ.....	8
<i>Наталя Матвєєва.</i> Тенденції змін у мовній та національній свідомості українців на тлі повномасштабної російсько-української війни (за матеріалами соціологічних досліджень 2022 року).....	8
<i>Галина Гришаєвич.</i> Українська діалектологія в контексті сучасних напрямів лінгвістики.....	17
<i>Надія Безгодова.</i> Функційні особливості звертань в українських поезіях воєнного часу.....	22
<i>Olena Andrushenko.</i> Information structural analysis of old english focusing adverb <i>ealswa</i>	29
<i>Svitlana Petrova, Anna Honcharuk.</i> Critique of traditional family stereotypes and gender roles in tv series “Rick and Morty”.....	33
<i>Svitlana Khmelivska.</i> The history of PODCASTS’ emergence and development.....	39
<i>Ірина Усова.</i> Комунікативно-прагматичні характеристики науково-популярного авіаційного дискурсу.....	42
<i>Ольга Яневич, Олександр Рожков.</i> Термінологія кроскультурного менеджменту.....	47
<i>Вікторія Хомін.</i> Аналіз англомовних фразеологічних одиниць на позначення негативної емоційної дії.....	51
СЕКЦІЯ 2. УКРАЇНСЬКЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	55
<i>Тетяна Ковальова.</i> «Заповіт» Тараса Шевченка у перекладацькій інтерпретації Джона Віра (лексико-семантичний аспект).....	55
<i>Тетяна Ковальова, Софія Кіндзерська.</i> «Заповіт» Тараса Шевченка у перекладацькій інтерпретації Джона Віра (граматичний аспект).....	65
<i>Діана Рудько.</i> Труднощі відтворення комічного при перекладі англомовних комедійних кінострічок засобами української мови.....	69
<i>Олена Дунєва.</i> Постіронія Террі Пратчетта у перекладах українською.....	72
<i>Юрій Вітяк.</i> Паратекст як маніфестація перекладацької видимості.....	79

Ірина Стефурак. Особливості перекладу ділових листів різних типів.....	84
Олексій Федорченко. Особливості перекладу термінів дискурсу інформаційних технологій.....	87
Ольга Бігун. Особливості перекладу назв кінофільмів з англійської на українську мову.....	91
Оксана Гаврилишин. Перекладацький аспект відтворення концепту “УСПІХ/SUCCESS” в американській мемуарній літературі (на матеріалі перекладу роману мішель обама “становлення”).....	95
Станіслав Дмитрин. Відтворення маркерів індивідуально-авторського стилю Артура Конан Дойла в українських перекладах.....	101
Максим Морозенко. Перекладознавство на теренах України: історія, сучасність, перспективи розвитку.....	105
СЕКЦІЯ 3. ПОЛІЛОГ МОВ ТА КУЛЬТУР: УКРАЇНЦІ У СВІТОВОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ.....	112
Ольга Місечко. Міжкультурний діалог: сучасна концептуалізація поняття.....	112
Вікторія Добровольська. Роль міжкультурної комунікації в підготовці фахівців морської галузі.....	118
Наталія Бурмакіна. Іншомовна комунікативна компетентність здобувачів вищої освіти як складова підготовки до проходження практики за кордоном.....	122
Олена Денисевич. Ukraińcy w warunkach ekstremalnych.....	126
Світлана Соколовська. Der moderne mediendiskurs: soziokulturelle auffälligkeiten.....	129
Дмитро Сапожніков, Євгеній Заглядько. Специфіка комунікації фахівців морської галузі в умовах роботи в мультикультурному екіпажі.....	133
Темяна Скуратко. Полілог культур у поетичному дискурсі Юрія Клена.....	139
Темяна Феџан. Українська мова в громадському житті українців Турецької Республіки.....	144
СЕКЦІЯ 4. ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ НОСІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	152

Ольга Петришина. Підготовка сучасного філолога в аспекті осмислення безпекового статусу української мови.....	152
Оксана Гриджуск. Лінгвометодичні аспекти формування культури мовлення студентів.....	156
Елеонора Палихата. Формування культури діалогічного мовлення учнів основної школи.....	159
Наталія Грона. Розвиток професійної мобільності під час викладання методики навчання української мови.....	165
Катерина Климова. Педагогічний моніторинг комунікативних якостей мовлення студентів нефілологічних спеціальностей поліського національного університету в умовах змішаного навчання.....	170
Олена Красовська. Патріотичне виховання на уроках української мови в умовах воєнного часу.....	173
Альона Лещенко, Олена Безлуцька. Полілог як метод навчання гуманітарних дисциплін у вищій школі.....	178
Інна Нагрибельна, Богдан Нагрибельний. Практика опрацювання плеоназмів та іншомовної лексики у процесі формування культури мовлення сучасного здобувача вищої освіти.....	181
Дар'я Фіялка. Польсько-українські паралелі у вивченні польської мови.....	186
Леся Гапон. Культуромовний аспект реалізації академічної свободи вчителя.....	190
Маргарита Мороз. Крилаті вирази як важлива складова вивчення латинської мови.....	194
Вікторія Руденко, Людмила Боть. Особливості дистанційного вивчення дисципліни «Культура публічного виступу лідера»..	199
Наталія Руденко. Формування культури публічного виступу студентів як складової загальної культури мовця.....	202
Мар'яна Бабишеня. Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців у процесі вивчення української мови як іноземної	206
Оксана Кучерук, Світлана Кратюк, Наталія Шурхно. Формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення учнівської молоді.....	210

Антоніна Плечко. Теоретичні засади формування культуромовної особистості здобувача вищої освіти на заняттях з ділової української мови.....	216
Валентина Єліна. Використання інформаційних технологій на заняттях з англійської мови.....	220
Світлана Роспотнюк. Інтерактивні освітні платформи на уроках англійської мови як засіб організації змішаного навчання і розвитку мотивації учнів в умовах війни (на прикладі платформ FORMATIVE TA QUIZLET).....	224
Ірина Голубовська, Валентина Підгурська. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів.....	229
Олена Гордієнко. Дидактична гра як засіб удосконалення культури мовлення студентів у системі викладання освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням».....	237
Сніжана Кубрак, Карина Разумна. Професійний саморозвиток викладача в умовах війни.....	242
Альона Прищепа. Підручник як засіб забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання української мови із використанням медіатекстів (на прикладі підручника «Українська мова», 5 клас, автор – О. Авраменко).....	246
Дарина Вербицька. Методика навчання лексикології української мови в 5 класі за допомогою відеоуроків.....	251
Тетяна Магдич. Аксіологічний потенціал української мови в процесі формування громадянської компетентності учнів.....	259
Лілія Штафірна. Формування комунікативної компетентності старшокласників У процесі навчання публічного мовлення....	264
Анастасія Недошиитко. Звертання в діалогічному спілкуванні школярів.....	268
Іванна Юзюк. Формування орфографічних умінь семикласників під час вивчення частки.....	271
Svitlana Petrova. Using online platforms for the implementation of blended learning technologies in the educational process of higher education institutions.....	277
Olha Klementieva. Enhancing students' motivation in foreign language learning.....	281

ПЕРЕДМОВА

21 лютого 2023 року у Поліському національному університеті відбулася Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (з міжнародною участю) «Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні», присвячена Міжнародному дню рідної мови.

Організатором конференції виступила кафедра іноземних мов Поліського національного університету, співорганізаторами заходу — кафедра української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки Херсонської державної морської академії, а також кафедра іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка. У заході взяли участь високоповажні науковці, викладачі, докторанти, аспіранти та студенти з 18 українських та 9 закордонних закладів освіти та установ (з Польщі, Німеччини, Австрії, Туреччини, Ізраїлю, Канади). У цілому в конференції представлено 147 учасників. Okремі публікації склали зміст цього збірника за чотирма частинами, які відповідають напрямам роботи конференції: 1). Історична лінгвістика крізь призму сучасності; 2). Українське перекладознавство: перспективи розвитку; 3). Полілог мов та культур: українці у світовому комунікативному просторі; 4). Лінгвометодичні аспекти формування культури мовлення носіїв в освітньому середовищі.

Конференція проходила у нелегкий для України час війни з російськими окупантами, коли весь наш народ став на захист рідної землі, нашої державності і зокрема державної мови. Те, що статті у збірнику представлено різними мовами — українською, англійською, німецькою та польською — переконливо свідчить про підтримку українців з боку всього світу, про значення міжмовних контактів у розбудові України на шляху інтеграції в європейський науковий та культурно-освітній простір.

Сподіваємося, що публікації зацікавлять як дослідників, викладачів-філологів, так і тих, хто не байдужий до рідної мови.

Із повагою редколегія збірника

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНА ЛІНГВІСТИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОСТІ

Наталя Матвеєва,

доктор філософії, асистент кафедри

української мови та методики її навчання,

Тернопільський національний

педагогічний університет імені В. Гнатюка;

молодший науковий співробітник відділу стилістики,

культури мови та соціолінгвістики,

Інститут української мови НАН України

email: natalya_matveieva@tnpu.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН У МОВНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ НА ТЛІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2022 РОКУ)

Повномасштабна російсько-українська війна значною мірою змінила мовну ситуацію в Україні та спричинила нову потужну хвилю українізації. Виникли доволі парадоксальні обставини: усі трагічні події, що випали на долю українського народу у 2022 році, безперечно, позитивно вплинули на становище української мови. Справді, війна Росії проти України підштовхнула багатьох російськомовних громадян перемкнути свій мовний код і перейти на українську мову комунікації. Війна згуртувала українців, змусила усвідомити важливість національної та мовної ідентичностей, відмежувати себе від Росії та всього російського: мови, традицій, світогляду, культури. Українці все більше почали усвідомлювати свою національну принадливість і користуватися державною мовою. Тому саме зараз мова стала чинником консолідації українського народу, виразником національної ідентичності.

З огляду на це з упевненістю можемо стверджувати, що 2022 рік був досить успішним для української мови. Так, згідно з

результатами опитування, що його провела компанія Gradus Research на замовлення «Суспільного» у жовтні 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення Росії 57 % українців почали більше спілкуватися або повністю перейшли на українську мову: 42 % українців почали спілкуватися українською мовою більше, а 14 % повністю перейшли на державну мову комунікації [2]. Окрім цього, українці стали більше цікавитися своєю мовою, історією, шанувати свої традиції, тобто нарешті зрозуміли важливість української мови й культури. Істотно збільшилася кількість українськомовного контенту у всіх сферах – музиці, телебаченні, соціальних мережах тощо. Великою мірою на це вплинуло припинення трансляції російських телеканалів, закриття доступу до російських соціальних мереж. А це, безсумнівно, сприяє утвердженню української мови у статусі не лише державної, але й мови повсякденного спілкування.

Не можливо оминути й те, якою популярною українська мова стала за кордоном. Зокрема, понад 1,3 мільйона користувачів у світі почали вивчати українську мову на платформі Duolingo у 2022 році. У звіті за рік зазначено, що «зацікавленість у вивченні та вживанні української мови в кризових ситуаціях зросла за тиждень після початку війни, досягла піку в кінці березня та залишається стабільною до кінця 2022 року» [1]. З метою підкреслення масштабу вивчення української мови наголосимо, що за 6 місяців після вторгнення кількість людей, які вивчають українську мову, зросла на **1651 %** порівняно з минулим роком у Німеччині, на **1615 %** у польщі та на **1515 %** у Чехії. Таким чином, місце української мови в рейтингу найпопулярніших мов світу змінилося на 20 позицій – з 37-го у 2021 році українська мова піднялася до 17-го у 2022 році [1], що, безперечно, свідчить про підвищений інтерес до української мови з боку всього світу. А зважаючи на те, що ідентифікація кожного народу відбувається передусім за його мовою, то, очевидно, саме вона відіграє одну з основних ролей для створення національного іміджу всієї країни.

Метою нашого дослідження є з’ясування й аналіз основних тенденцій змін мовної та національної свідомості українців після початку війни на основі результатів найновіших соціологічних

опитувань. Так, дані різних соціологічних і соціолінгвістичних досліджень є дуже важливими для характеристики мовної ситуації в Україні воєнного періоду.

Наприклад, результати всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», що його у травні 2022 року провів Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), засвідчують позитивну динаміку зміни мовної та національної свідомостей українців. Методом телефонних інтерв'ю було з'ясовано, що «у 7 з 8 випадків не менше 85 % респондентів стверджували, що поділяють саме проукраїнську позицію... Змістовно ж це означає, що не менше 85 % респондентів уважають, що в Україні немає утисків російськомовного населення (зокрема, так уважають 85 % етнічних росіян і 90 % російськомовних жителів України), що Україна має власну довгу історію становлення та державності (а не є «штучним» витвором радянської влади), що західні держави не хотіли і не провокували Україну на війну проти росії, що думки про «нацистів» у владі України є вигадкою, що війна почалася через прагнення росії підкорити Україну (а не через справедливі претензії), що російські війська навмисно атачують цивільну інфраструктуру та цивільних осіб, що російська армія в першу чергу винна у руйнації цивільної інфраструктури і жертвах серед мирного населення» [4].

У цьому контексті важливо також наголосити на такому показнику як індекс сприйняття російсько-української війни. Ідеється про те, наскільки проукраїнською є позиція українських громадян. Як видно з результатів, ситуація є доволі оптимістичною для України, оскільки за 100-балльною шкалою середній бал для України загалом становить 90. «В регіональному розподілі від 93 % на Сході до 99 % на Заході респонденти мають переважно або цілком проукраїнську позицію (причому 80–90 % мають саме повністю проукраїнську позицію). На Заході і в Центрі майже немає респондентів з переважно або цілком проросійською позицією, на Півдні – 2 %, на Сході – 4 %» [4].

Упадає у вічі і той факт, як змінилося сприйняття росіян серед українців. Згідно з даними, оприлюдненими КМІСом, наприкінці 2021 року 75 % українців ставилися до звичайних росіян добре, зараз 82 % ставляться до них погано [4]. Негативне

ставлення до росіян починає переноситися і на їхню мову. Аби не розмовляти мовою ворога, усе більше й більше українців починають спілкуватися українською.

Підкреслюють покращення становища української мови також результати шостого загальнонаціонального опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у березні 2022 року. Так, на основі підсумків декількох опитувань можемо спостерігати позитивну динаміку в аспекті усвідомлення української мови як рідної. Зокрема, у 2012 році 57 % українців називали українську мову рідною, у 2022 році – кількість таких людей зросла до 76 %. Водночас ідентифікація російської мови як рідної серед українців теж змінилася, щоправда, в інший бік: якщо у 2012 році 42 % українцівуважали рідною російську мову, то у 2022 році – 20 % [9]. Особливо чітко динаміку таких змін можемо простежити на діаграмі (Рис. 1).

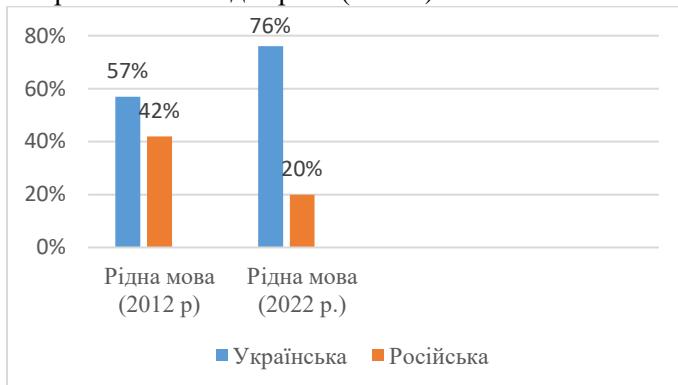

Рис. 1. Поняття рідної мови у сприйнятті українців у 2012 р. й 2022 р.(дані соціологічної групи «Рейтинг»)

Видно, що за 10 років 20 % українських громадян змінили своє бачення рідної мови. Пояснити можемо це, вочевидь, власне самим трактуванням цього поняття. Зауважимо, що під рідною мовою найчастіше розуміють або материнську мову, або мову своєї держави. З огляду на це можемо припустити, що та кількість людей, яка стала по-іншому визначати свою рідну мову, скоріше за все, змінила своє усвідомлення поняття рідної мови. Якщо раніше ці респонденти під рідною мовою розуміли материнську

мову, тобто мову, якою з ними розмовляли з дитинства (російську), то на сучасному етапі вони почали усвідомлювати рідну мову як мову своєї Батьківщини. Саме такі відмінності у визначенні рідної мови, на нашу думку, спричинили різке збільшення числа тих людей, які стали називати українську мову рідною.

Що стосується мови повсякденного спілкування, то, як показують підсумки цього ж опитування, у 2012 році російською мовою у щоденній комунікації спілкувалися близько 40 % опитаних, наприкінці 2021 року – 26 %, а на початку війни – 18 % [9]. Підкреслимо, що російськомовні громадяни поступово починають спілкуватися двома мовами, а тому відносять себе до категорії двомовних. Зрозуміло, що для того, аби мовці повністю перейшли на іншу мову спілкування, потрібен час. Утім з огляду на те, що дві третіх із них, хто в повсякденному спілкуванні використовують дві мови, найближчим часом готові перейти винятково на українську мову [9], то можемо прогнозувати, що такий етап двомовності є перехідним, і в перспективі мовці, поглибивши рівень знань української мови, будуть переходити на неї у процесі повсякденної комунікації.

Не викликає сумнівів той факт, що воєнні дії великою мірою вплинули й на ставлення громадян до російської мови. Зокрема, згідно з результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», «сьогодні» абсолютна більшість (83 %) за те, щоб українська була єдиною державною мовою в Україні» [9]. Такої думки дотримуються представники всіх макрорегіонів, вікових і мовних груп. Задля порівняння зазначимо, що «за надання державного статусу російській мові до війни виступали майже чверть, а сьогодні – лише 7 %» [9]. Раніше мешканці Півдня і Сходу мали проросійські позиції, зараз на всіх територіях домінантною є ідея про українську мову як єдину державну мову українського народу.

Найновішими на сьогодні є результати опитування, проведеного КМІСом 4–27 грудня 2022 року на замовлення доктора політичних наук, провідного наукового співробітника відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України В. Кулика. За його спостереженнями, найважливішою зміною видається різке

збільшення частки респондентів, які стверджують, що в повсякденному житті розмовляють українською мовою. Так, у грудні 2022 року 41 % респондентів зауважили, що спілкуються винятково українською мовою, та 17 % – здебільшого українською [6]. Таким чином, 58 % українців користуються українською мовою у своїй щоденній комунікації. Російською розмовляють 14 % опитаних, ще 24 % вживають дві мови рівною мірою.

В. Кулик наголошує, що ці цифри є правдивими і тут не спрацьовує «ефект соціальної бажаності», коли бажане видають за дійсне. Пояснює дослідник це тим, що методом опитування було інтерв'ю, а не анкетування, а тому, зрозуміло, у такий спосіб легше визначити основну мову спілкування респондентів. Наприклад, на початку розмови інтерв'юер постійно змінював мовні коди, щоби з'ясувати, якою мовою респонденту все-таки комфортніше розмовляти. З огляду на це 87 % опитаних обрали спілкування українською, і навіть серед мешканців Сходу та Півдня цей показник сягає 74 %. Порівняймо: «на початку 1990-х, коли КМІС уперше застосував цей метод, співвідношення мовних груп було десь 55 % vs 45 % на користь російської, а на Сході та Півдні вона переважала на рівні 90 % [6].

Наведені результати, очевидно, свідчать про те, що більшість людей усвідомлюють важливість державної мови і прагнуть нею користуватися бодай в офіційному спілкуванні. Okрім цього, така ситуація доводить існування диглосії в комунікативному просторі країни. Нагадаємо, що диглосія виникає в результаті розрізнення у свідомості носіїв мови двох мовних кодів і послуговування конкретним залежно від сфери спілкування. Інакше кажучи, диференціація формальної і неформальної комунікації є основною ознакою диглосії на сучасному етапі. Спроектувавши це на аналізовану ситуацію, розуміємо, що мовою повсякденного спілкування багатьох українців, особливо мешканців Півдня і Сходу, може залишатися російська, але в офіційному спілкуванні чи навіть просто поза межами дому респонденти усвідомлюють потребу розмовляти державною мовою.

Наведемо інші фактори, що підтверджують покращення становища української мови. Відповідно до результатів цього

опитування вдома з родиною тільки українською спілкуються 50 % респондентів, здебільшого українською – 12 %, обома мовами порівну – 19 %, тільки або переважно російською – 16 %, іншими мовами – 2 % (у 2017 році тільки або переважно українською спілкувалися 51 %, а тільки або переважно російською – 25 %) [6]. На діаграмі (Рис. 2) чітко видно, наскільки українська мова стала домінувати в родинній комунікації українців.

Рис. 2. Мова родинного спілкування українців у 2022 р. (дані КМІСу)

Що стосується мови спілкування на роботі чи навченні, то тут теж бачимо очевидні позитивні зрушения. Наприклад, 68 % респондентів зазначили, що на роботі й навченні спілкуються тільки або здебільшого українською, тимчасом російську мову використовують 11 % опитаних. Різниця між українськомовними та російськомовними комунікантами становить 57 % [6], а це засвідчує зміцнення позицій української мови у формальному спілкуванні.

Підкреслимо, що опитування, здійснене у 2007 році Інститутом соціології НАН України, показало значно гірші для української мови результати: тільки або здебільшого українською мовою на роботі розмовляли 34 % опитаних, тільки або здебільшого російською – 48 % [3, с. 39 – 44]. Видно, що за 15 років удвічі збільшилася кількість тих людей, які на роботі вживають українську мову, і вчетверо зменшилася кількість

російськомовних громадян. Уважаємо, що великою мірою це є заслуга мовної політики, зокрема, Закону України «Про державну службу» 2015 р., який чітко закріпив вимогу до державних службовців уживати при виконанні посадових обов’язків українську мову. Стаття 8 цього Закону проголошує, що «обов’язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов’язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації» [5]. Особливо важливу роль відіграв Закон про «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухвалений у 2019 р., відповідно до якого державною мовою мають звертатися до споживачів у всіх сферах обслуговування.

Упадає у вічі також різка зміна ставлення респондентів до російської мови. Як зазначає В. Кулик, 58 % опитаних громадян переконані, що російська мова – зовсім не важлива (нагадаємо: у 2014 році неважливою російську вважали тільки 9 %) [6]. Це говорить про те, що українці таки прагнуть дистанціюватися від Росії та її мови, а, отже, у майбутньому утвердити єдину мову. Так, 80 % громадян переконані, що в перспективі українська мова має бути основною в усіх сферах комунікації (у 2017 році такої думки дотримувалися 60 % респондентів). Таким чином, спостерігаємо рішучу налаштованість українців на збільшення обсягу функціонування державної мови в перспективі, а це означає, що ми рухаємося в правильному напрямку.

Отже, зважаючи на результати соціологічних досліджень, з упевненістю можемо стверджувати, що те, що відбувається в Україні протягом останніх років і, особливо, останніх місяців – це безпрецедентні за масштабом і швидкістю зміни. Українською мовою почали спілкуватися мільйони людей. Цей процес, справді, настільки потужний, що його видно неозброєним оком. Українська мова стала маркером нації, як наслідок, рівень мовної самоідентифікації та мовної свідомості українців постійно зростає. Війна об’єднала людей, зокрема і в мовному плані, заради перемоги над окупантами. Влучно з цього приводу висловився головнокомандувач Збройних Сил України В. Залужний: «Ціною життів найкращих ми виборюємо право говорити рідною мовою, бути українцями, визначати своє

майбутнє. Українська мова – це мова наших батьків і дітей. Мова нашої Перемоги» [8].

Підсумовуючи, підкреслимо те, що наведені соціологічні дані засвідчують очевидну трансформацію мовної ситуації України й розширення функцій української мови. Безперечно, такі показники є дуже оптимістичними для України. На тлі російської збройної агресії усвідомлення української мови як маркера української нації, що має здатність ідентифікуватися з нею, стало особливо чітким. Війна прискорює процеси українізації комунікативного простору, а тому надалі можемо прогнозувати продовження зміни мовної ситуації країни в напрямку української монолінгвальності.

Список використаних джерел

1. 1, 3 млн людей почали вчити українську в додатку Duolingo. *Цензор.net*. URL : https://censor.net/ua/news/3386190/13_mln_lyudeyi_pochaly_vchity_ukrayinsku_v_dodatku_duolingo.
2. 57 % громадян стали більше спілкуватися або перейшли на українську – опитування. *Українська правда*. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2022/10/20/250940/>.
3. Вишняк О. І. Мовна ситуація та статус мов в Україні : динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз). Київ : Інститут соціології НАН України, 2009. 176 с.
4. Грушецький А. Індекс сприйняття російсько-української війни : результати телефонного опитування, проведеного 19-24 травня 2022 року : прес-реліз. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1113&page=1>.
5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp>.
6. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. Збруч. URL : https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR0NaHe4BHvMqqA96nN_87TyTsQ_M0sgn0GbzDZCKxDq0PU7Pna4Zjf96Y.
7. Матвеєва Н. Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва: монографія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2022. 158 с.
8. Ціною життів кращих ми виборюємо право говорити рідною мовою. Залужний. *Цензор.net*. URL : <https://censor.net/ua>

/news/3379371/tsinoyu_jyttiv_kraschyh_my_vyboryuyemo_pravo_g
ovoryty_ridnoyu_movoju_zalujnyyi.

9. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг».* URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html

Галина Гримашевич,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри
української мови та методики їх навчання,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: h_hrymashevych@ukr.net

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧASНИХ НAPРЯМІВ ЛІНГВІСТИКИ

Українська мова – це тривимірне явище: просторове, часове й суспільне, тому лінгвістичні дослідження здійснюють у трьох напрямах: територіальному (просторовому) – геолінгвістика, часовому (хронологічному) – хронолінгвістика, суспільному (соціальному) – соціолінгвістика. За європейською традицією, діалектологія – складова геолінгвістики, відповідно, українська діалектологія – частина української геолінгвістики, яка, як зазначає Г. Аркушин, пройшла довгий і складний шлях – від першої у світі лінгвогеографічної карти К. Михальчука (1872 р.) до великого багатокольорового національного Атласу української мови [1, с. 58] та низки інших регіональних атласів, які репрезентують просторову варіативність української діалектної мови.

Глобалізаційні процеси, які сьогодні пронизують наше суспільство, впливають на лінгвістику, зокрема й на діалектологію, адже іноді складається помилкове враження про те, що діалектологія (говіркознавство) втрачає свою актуальність, що вона вже досягла свого апогею й майбутнього не має, оскільки поступається новим напрямам дослідження лінгвальних явищ, які завойовують позиції в сучасному мовознавстві. Звичайно, такі думки не мають під собою підстав,

бо діалектологія – це наука сучасного модерного мовознавства [2, с. 247], це своєрідний бар’єр на шляху втрати національних духовних цінностей, мовної ідентичності, це спосіб ідентифікації в мовному втіленні окремих етнічних груп українців, адже діалекти – акумулятори національної пам’яті народу (діахронна діалектологія), покажчик сучасного стану говіркового мовлення на різних теренах українського діалектного континууму (синхронна діалектологія) та провідники, дорожоказ до майбутнього українського народу та його мови (перспективна діалектологія). Водночас дослідження динаміки українських діалектів, яка зумовлена передовсім екстраполінгвальними чинниками, завжди буде актуальним і даватиме вченим цінний матеріал для вивчення. З огляду на зазначене українська діалектологія в сучасних умовах набуває нових тенденцій розвитку, діалектологи для дослідження говіркових явищ застосовують нову методологію та інтерпретацію їх у зв’язку з іншими напрямами науки

Мета нашої розвідки – окреслити взаємозв’язки діалектології як науки модерного мовознавства з новітніми напрямами лінгвістики в сучасному глобалізаційному суспільстві.

Опрацювання низки джерел, дослідження стану української діалектології в загально лінгвістичному українському контексті дає підстави зауважити, що сучасна діалектологія пов’язана насамперед із такими напрямами сучасної лінгвістики, як:

1. Етнолінгвістика, оскільки це галузь мовознавства, яка вивчає зв’язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.; це такий напрям у мовознавстві, який орієнтує дослідників на розгляд співвідношення і зв’язку мови та духовної культури, мови й народного менталітету, мови та народної творчості, їх взаємозалежності та різних видів їх кореспонденції [3, с. 178]. Упродовж останніх десятиріч превалює тенденція провадити етнолінгвістичні дослідження на діалектному матеріалі, зокрема укладати етнолінгвістичні словники, що цілком закономірно, адже діалекти – це репрезентанти духовної культури, утіленої в

говірковому слові, тому діалектологічний складник в етнолінгвістиці став найважливішим.

2. Еколінгвістика. Розгляд проблем української діалектології в контексті еколінгвістики засвідчує про взаємозв'язок і взаємовплив цих двох гуманітарних галузей, адже екологічні проблеми неминуче призводять до змін у говорах, впливають на ареали діалектів, їхню цілісність. Швидкоплинність, змінність мовної ситуації з огляду на екологічні проблеми спонукає до запису цінних мовних і культурних свідчень на різних теренах українськомовного діалектного континууму, адже вони через кілька років можуть бути втрачені безповоротно. В українській діалектології виникає проблема екодискурсу – запису діалектних текстів на екологічні теми, у яких порушено проблеми довкілля, зокрема про природу, стан навколошнього середовища тощо. Зокрема, для території Середнього Полісся сьогодні актуальним є запис текстів про природу, ліси, рослинний і тваринний світ, представлений у них, бо нищівне вирубування лісів спричиняє невідворотні зміни в лісовому ландшафті, призводить до зникнення величезної кількості рослин, міграції тварин, а це, цілком закономірно, стане поштовхом до змін у діалектному мовленні поліщуків, зникнення низки раритетних назв на позначення рослинного та тваринного світу. Невтішна демографічна ситуація в сільській місцевості (зменшення народжуваності, міграційні процеси, від'їзд молоді в міста й за кордон, відхід у вічність представників старшого покоління – носіїв культури, мови, ментальності, світогляду певної етнічної групи), зникнення у зв'язку з цим із карти України низки населених пунктів неминуче впливають на діалектне мовлення, яке трансформується, частково нівелюється, зазнає впливу літературної мови та інших мов і діалектів.

3. Соціолінгвістика. Традиційно в процесі вирішення діалектологічних проблем діалекти диференціюють на територіальні та соціальні, причому основне місце відводять першим, іноді вважаючи, що діалектологія в нас сільська, хоча ті самі представники сільського населення сьогодні стають жителями міст, привносячи свої говіркові риси в мовлення міського простору. У зарубіжній діалектології актуальним напрямом наразі є соціолінгвістична діалектологія та

словникарство, а одним із перспективних напрямів соціолінгвістичної діалектології є урбодіалектологія — діалектологія міста. На нашу думку, сучасні міграційні процеси дають доволі підстав для виокремлення нового напряму в українській діалектології — соціолінгвістичної діалектології.

4. Лінгвокультурологія. Ця наука вивчає фіксацію в мові, етнотекстах духовної та матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації: збережених у колективній пам'яті як народу загалом, так й окремих етнічних груп зокрема символічних способів матеріального та духовного усвідомлення світу, норм, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів тощо. Взаємозв'язку діалектології з лінгвокультурологією сприяє текстоцентризм діалектологічних студій кінця ХХ – початку ХХІ ст., усвідомлення евристичного потенціалу діалектних текстів як найнадійнішого джерела для дослідження українських діалектів та репрезентанта культури певних етнічних груп українців.

5. Когнітивна лінгвістика. Ця гуманітарна галузь розглядає мову як знаряддя кодування та трансформації знань, досліджує мовні форми, пов'язані зі структурами людських знань, та як вони представлені у свідомості людини, вивчає роль мови в здійсненні процесів пізнання та осмислення світу [3, с. 258–259]. Розвиток когнітивної лінгвістики та діалектології сьогодні потребує виокремлення нового аспекту діалектології — когнітивної діалектології, дослідження якої уможливить формування схеми когнітивних досліджень, що дасть змогу описати відомості носіїв говірок, які можна вважати резервуаром національної свідомості, що набуває актуальності з огляду на текстоцентризм сучасних діалектологічних досліджень. Отже, працюючи в царині когнітивної діалектології, учені мають зосередити свою увагу на категоріях діалектного тексту, з'ясувати когнітивні виміри текстів говірок з опертям на концепти.

6. Корпусна лінгвістика. Методи та інструментарій цього напряму сучасної лінгвістики можна застосувати до методики дослідження діалектних текстів, що уможливить комплексність діалектологічного дослідження, його масштабність, частотну перевіреність і обґрунтованість висновків, їхню прозорість, а також швидкість отримання результатів. З огляду на зазначене постає проблема формування корпусів української діалектної

мови та розвиток такого напряму в діалектному словникарстві, як корпусна лінгвістика, а також виокремлення нового напряму – корпусної діалектології.

7. Комп’ютерна лінгвістика. Комп’ютерне діалектне словникарство сьогодні потребує негайного розвитку, оскільки лексикографічні діалектні видання, які репрезентують лексичне багатство українських говірок, видають надзвичайно малими накладами, зазвичай у друкованому вигляді вони недоступні широкому загалу користувачів, насамперед діалектологам. Електронні діалектні словники значно розширяють можливості діалектного слова, оскільки дають змогу представити звукові та графічні файли, ілюстрації тощо, поєднати словник із лінгвогеографічним виданням – атласом, створити словник-конкорданс, яким зможуть користуватися всі зацікавлені в цьому напрямі дослідження з огляду на його доступність.

8. Анклавна лінгвістика. У зв’язку зі значними міграційними процесами, спричиненими війною в Україні, велика кількість українців опинилася поза межами України, хоча зберегла своє діалектне мовлення, що актуалізує виокремлення нового напряму – анклавної діалектології, основне завдання якої – вивчати говірки не материкової України, а анклавні, розташовані поза межами України.

9. Психолінгвістика. Зв’язок діалектології з психолінгвістикою полягає в тому, що теорія мовленнєвої діяльності як її складник включає, крім понять мови й мовлення, категорію мовця – представника певної етнічної спільноти й водночас унікальну мовну особистість [3, с. 539], що важливо в контексті дослідження ідіолекту говірконосія та актуалізації психолінгвістичного напряму в діалектології та діалектографії.

Отже, сучасна українська діалектологія, зберігаючи, з одного боку, традиційну методологію та принципи дослідження говіркових явищ, з іншого – переходить на новий рівень інтерпретації діалектних одиниць у взаємозв’язку з іншими напрямами науки, що значно розширює межі її функціонування.

Список використаних джерел

1. Аркушин Григорій. Дворівневе та додаткове картографування у регіональних атласах. *Сучасні проблеми*

мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. / відпов. ред. І. В. Сабадош; відпов. за вип. О. Миголинець; ред. кол.: В. В. Барчан, Л. О. Белей, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород, 2008. Вип. 12. Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії. С. 58–60

2. Лизанець Петро. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства. *Діалектологічні студії. З. Збірник пам'яті Ярослави Закревської.* Львів, 2003. С. 247–256.

3. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, інститут української мови; редкол. : В. М. Русанівський та ін. видання 2-ге, випр. і допов. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

Надія Безгодова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (Полтава, Україна)
e-mail: bezgodova162@gmail.com

ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПОЕЗІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Лінгвостилістичні особливості звертань у поетичних текстах мають свою специфіку порівняно з текстами інших стилювих різновидів.

Мета нашої розвідки – проаналізувати функційні особливості найпоширеніших звертань у сучасних поетичних текстах воєнного часу. У роботі ми будемо послуговуватися авторськими поетичними текстами, написаними в період повномасштабної російсько-української війни (кінець лютого – грудень 2022 року) й розміщеними на просторах соціальних мереж: Фейсбуک, Інстаграм, В умовах війни соціальні мережі стали справжнім поетичним майданчиком і новою формою комунікації: вони миттєво тиражують поезії як професійних поетів, так і аматорів, дають змогу виступати одночасно перед

сотнями слухачів, залучають до обговорення численну авдиторію поціновувачів поетичного слова; найбільш вдалі вірші покладають на музику, вони стають піснями й за короткий час набувають масового поширення.

Отримуючи Премію миру від Німецької асоціації видавців та книгозрівськоджувачів, Сергій Жадан сказав: «Поезією не можна виграти війну, але поети повинні свідчити про неї». І це насправді так: необхідно закарбувати час, сконцентрувати біль і зосередитися на невгласимій надії, що поетичне Слово-зброя теж наближає перемогу. *I коли тебе запитають: навіщо? / не матимеш відповіді. А одначе / час писати нові вірші: / від старих віршів уже ніхто не плаче. Бо зі старих віршів лишилася тиша. / I в тиші цій не ступиш і кроку. / I немає поетів, які б мали вірша, / аби пояснити печаль цього року*» (Сергій Жадан).

Так, поезія спротиву звучить по-новому, наповнена новими темами, пройнята потужним оповідним ритмом. Вона відтворює реальні картини сьогодення, жахіття та трагізм війни, потужність національного самоутвердження, невгласиму віру й надію в перемогу добра над темрявою і злом. А головне: поезія – це авторський імпульс, миттєвий спалах, глибоке відчуття свободи, що допомагає підтримувати моральний дух бійців на передовій, заряджає позитивом під час коротких перепочинків, надихає на добре справи в тилу.

Поетичне мовлення періоду воєнного стану дещо розширює семантику й можливості лексичного наповнення звертань. Звертання як елемент структури тексту відзначаються багатою образністю й експресивністю, їх використовують у поезіях як засіб створення стилістичних фігур – «мовних зворотів, орієнтованих на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності вислову» [1, с. 175].

На війні, де все швидко змінюється й де ні в чому не можна бути впевненим, в українців, як ніколи, проявляється закріплений споконвічний зв'язок з Богом, віра в Його силу, милосердя й підтримку, а в тяжкі хвилини – остання надія на допомогу. Недарма у віршах воєнного часу сучасні автори досить широко презентують звертання-саکральні концепти, що містять у собі щось піднесене та достеменне (лексеми із тематичної групи назв Бога, Божої Матері, біблійних персонажів)

та агіоніми – імена святих (Діва Марія, Микола Чудотворець та ін.).

Вірш Мар'яни Савки «Оптика Бога» – це болісні внутрішні переживання ліричної героїні, яка прагне зрозуміти природу Бога, знайти виправдання тому, що відбувається зараз, під час війни. Онім Бог функціонує в ролі адресата мовлення, до якого звертається героїня: *хто ти, мій Боже? з чиїх образів? / бог незворушності і терезів? / бог рівнодення? бог супокою? / ... світ не минає, хоч я і мину / світ не змишає ні біль, ні вину / ... [3]*. Як Бог допускає масштабне знищенння людей, їхні страждання та біди? Героїня не знаходить відповіді на ці питання. Але Бог з'являється людям тоді, коли вони стають готовими до жертвових вчинків і роблять їх. А під час війни поле прояву жертвовності як ніколи широке. І це щодня демонструють українці.

У вірші Мар'яни Савки «Сине Маріїн, не слухай порад» оповідачка звертається до «сина Марії» (у тексті авторка не називає імені Ісуса) й просить допомогти тим, хто зараз на фронті: *Сине Маріїн, не слухай порад / Бери їх на плечі, винось / виводь. / Посеред темряви більшає зрад. / Менишає зброї. Сумніший Господь [3]*. Утішає те, що «Син Марії» перебуває поруч – і це допомагає витримати сильний психічний тиск, розpac, сум, зумовлені війною: *Сине Маріїн, / виводь, тримай, / Кров зупиняй, накладай свій / жгут. / Просто будь поруч з ними / всіма. / І мені буде легше тут [там же]*.

Спілкування з Богом переконливо засвідчує віру в його силу (і навіть у диво), а прохання про підтримку, особиста безстрашність зумовлена сильним емоційним враженням, тривогою за наших захисників.

Війна вносить корективи не тільки у звичний спосіб життя, також набувають іншого сенсу повсякденні потреби та прагнення. Змінюється зміст і мова основної молитви «Отче наш». Авторка – Олена Герасим’юк – творить свою молитву – внутрішній монолог-звертання, вкладаючи у зміст реальне бачення картин війни (безпосередній досвід волонтерства поетеси). *Отче наш! Боже України суверенної / Піднімаю тапик во ім’я / Твоє, / називаю в слухавку псевдо / Твоє, / кажу: Здрасťуйте! / Викликають вас хлопчик Смурфік і дівчинка Гера.*

Отче наш! / Нехай буде царство, і сила, / і воля твоя, / лише б не стріляли. Отче вишній! / У нас тут падають вишни. / Отче вишній! / Я знаю, залишилось трішки. / Покинь мене, коли хочеш поговорити вживу. (Тапик – польовий телефон, засіб зв’язку – Н. Б.).

Віддаються щемом, душевним болем рядки поезії Павла Вишебаби, яку він сам називав: «замість сповіді». Для нього війна малюється не з новин і переглядів відеозвітів воєнних хронік, а в реаліях, «над прірвою у житі». І йому не соромно показати свій розpac, самотність, хвилинну слабкість, «малодушність»; він уже й «...до смерті став байдужий». Бо він – людина. *Отче, я лише людина, як і ти, / віру втратив і не буду прикидатись; Я люблю це буботіння молитов, / отче, почитай іх доки буду спати. / Дай мені благословіння на любов, / обіцяй, що ми ще зможемо кохати.*

Завдяки звертанням – релігійно маркованим власним назвам, виразний молитовний характер, крім молитви «Отче наш» Олени Герасим’юк, мають поезії Антоніни Генелюк: *Діво Богородице, Пресвята Мати! / Дозволь в цю годину молитву читати. / ... Покровителько Святая, змилуйся над нами. / Прикрий синів Омофором, хай не плачуть мами;* Наталії Весни: *Богородице Святая, до тебе уповаю, / Про спасіння ѹ допомогу щиро я благаю. / Закрий небо України, застели покровом, / Зціли душі українців щирим добрым словом;* Людмили Степанишиної: *Мій Боже, зглянься над військовими всіма! / Прошу тебе всіма можливими / словами! Пошли тепло туди, де ще нема, / а ми їх гріти будем молитвами!*

У текстах сучасних поезій автори часто використовують риторичні звертання як засіб вираження експресивності, емоційності мови. Так, поетеса Тетяна Фетич звертанням до Бога відтворює почуттєво-емоційний стан мовця, його думки, настрої й нестерпну лють до ворога.

Боже, за що, чи, можливо, для чого / Дав нам цей біль і постійні тривоги, / Смерть, руйнування, і сльози пекучі, / Зболене серце і зранені душі?; Прости мене, Боже, що так / зневажаю. Що ненависть в мене до ворога є, / Та як мені бути з цим, Боже, не / знаю? / Коли розривається серце моє.

У риторичному звертанні до дітей (*малюта України*) Святий Миколай, який повинен приносити дітям радість,

подарунки, сам перебуває в розpacі. Як виконати їхні зовсім не дитячі бажання: захистити від біди, закрити небо України, повернути на землю мир? Сидів Святий, закрив лице руками. / Перечитав пів торби вже листів... / І, геть ніяк, не міг прийти до тями / Від побажань, здавалось малюків. / Вони просили зовсім не для себе, / І не про те, що мріялось торік... / «Закрий для нас, **Святий Миколо**, / небо!» – / благання аж зривалося на крик. / Читав Святий про вибухи, руйни... / Пекли вогнем з надіями листи... / А як же вам, **малята України**, / Жаданий мир у торбі принести?» (Шура Стріла).

У віршах Катерини Рабчун-Мосійчук, Наталії Сиротич та Богдана Фесика звертання-прохання вже не дітей, а дорослих до Святого Миколая, мають такі ж бажання, як і в поезії Шури Стріли: **Святий Миколаю**, не хочу дарунків, / Я зовсім не хочу того, що колись...; Закрий наше небо своїми руками, / Щоб вражі ракети не падали знов... // Щоб син повернувся скоріше до мами, / Щоб тут, в Україні, розквітла любов...; І дай нам терпіння усе пережити, / Спини, якищо можеш, цю кляту війну!; Нам мир у торбині своїй принеси (Катерина Рабчун-Мосійчук); **Святий Миколаю**, без ламп, при / свіці / Пишу Тобі лист з України вночі...; Проситиму лиши, щоби стихла / сирена!; Будь ласка, за ніч відбудуй наші школи...; ...в підвалі навпроти / Теплом своїм трохи торкнися / підлоги – / Там холодно дуже у спину і ноги...; Хоча би на день принеси мені / друзів, / Отих з-за кордону, самотніх у тузі... (Наталія Сиротич); підписую лист, стікає слізоза, / кладу під подушку і знаю, / ти точно прийдеши, скінчиться війна, почуй нас, **Святий Миколаю** (Богдан Фесик).

З метою посилення спонукального ефекту автори в цитованих текстах уживають повторення-звернення: *Отче наш!* *Отче вишній!* Боже. Такий прийом надає поезіям стилістичної виразності, підсилює експресію.

Війна як ніколи загострила почуття відповідальності перед близькими. Коли тяжко, коли безвихід, ми звертаємося до найрідніших людей, тому особливе місце в поезіях молодих авторів посідає концепт «Мама». Він допомагає створити художній образ, пов'язаний з захистом, порятунком, пошуком духовної опори.

Синівською вдячністю, любов'ю, вірою в перемогу, а також болем у душі, що діти через війну змушують матерів страждати, чекати, пронизані поетичні рядки молодих авторів : *Ти вір, моя люба, прийде ще весна, / I зеленню вкриється рідна земля, / Тривоги розвіються, смуток мине / I ластівка звістку тобі принесе* (Наталія Весна); *Вибач, мамо, не міг я інакше, / Bo здригається рідна земля, / Захистати тебе і Україну ти нас вчила, / голубко моя...* (Саша Марчук); *Не страшно, нене, янголом злетіти, / Bo за свободу ж ми йдемо у бій* (Катя – Катруся); *Мамо, ми уже близько, / Навіть черешня наснилась в саду. / Скоро зустрінемось, люба, з тобою / Птахом до тебе, рідненька, лечу* (Данило Подоляк); *Привіт, Матусю! Рідна, я живий. / Мене рятує тут Твоя молитва... Привіт, рідненька!* *Мамо, не сумуй, / Повернуся, як буде перемога. Не плач, Матусю, це добавить вік, / I вкриються туманом скроні. Я тут, Ти – там, нас розлучив цей час. Війна, Матусю, розлучила знову. / Ми вистоїмо й збережем для нас / Наш рідний край і нашу рідну мову* (Христина Сидор-Ровецька).

Завдяки суфіксам-емосемам, зокрема зменшено-пестливим (*голубко, матусю, рідненька*, звертання посилюють експресію, сприяють вираженню суб'єктивного ставлення до адресата, дяють йому певну характеристику, оцінку, вносять у поезію відтінок інтимізації). Інтимізація вислову також досягається уживанням присвійного займенника «моя»: *голубко моя, моя люба.*

Дехто з авторів для увиразнення мовлення, створення логічної цілості й посилення спонукального ефекту використовують звертання, що входять до складу анепіфори, або кільця строфі – «стилістичної фігури, у якій певна синтаксична одиниця має одинаковий початок і кінець» [2, с. 237].

Так, у поезії Тетяни Строкач «Захисту просимо» лірична героїня запрошує маму в думках на розмову, розповідає їй про жахіття війни й просить рідну людину стати Ангелом і захистити родину від біди: – *Мамо, у нас тут війна... / Захисту просим у Бога. / Вміті сльозами тривоги, / Люті і літо, й весна. – Мамо, вгорі, в небесах / Ангелом стань для родини, / Оберігай же ти нині / Нас від ворожих атак. – Мамо, / Врятуй від біди...*; а поетеса Наталія Весна зв'язує повтором-звертанням початок і

кінець строфи: *До тебе, рідна, прихилиєшся, / Руками ніжно обійму, / Сказати раніше не встиг, пробач, / Як сильно я тебе люблю. / Щодня у бій, щодня біда, / І лиши про мир благаєм Бога. / У сні короткому такому / До тебе, рідна, прихилиєшся...*

Тема патріотизму, переживань за долю українців постійно присутні у творчості поетів, а тому у віршах воєнного часу зустрічаються звертання до рідної багатостражданної України, до нескореного народу.

У своїй поезії Олена Корнєва звертається до матері-України, яка, незважаючи на страждання, підтримує дух кожного українця, не дає зламатися: *Не може жодна нечисть зруйнувати / все те, що нам земля дала! / Тримай нас міцно, Україно – мами! / Бо ти у нас, немов життя – одна*, а Марина Микитюк та Наталія Паснак (Мельник) благають Україну триматися, не зволікаючи на біль, страждання вірити у щасливе «Завтра»: *Ти сильна, мудра, Україно, / Крізь пекло, морок вже пройшла. / Ніким нездолана донині / Торуєш стежку в майбуття; Тримайся, моя рідна Україно! / Хоч зболена, хоч зранена – живи! / Ми віримо – піднімешся з руїни! / Якщо ми з Богом, що нам вороги?*

Нова поезія воєнного часу – це засіб самоствердження, це « детонатор для потужного вибуху...» (Олег Вергеліс), це зброя в боротьбі з ворогами. Мистецький фронт тримає руку на пульсі й разом з безстрашними ЗСУ наближають час довгоочікуваної перемоги.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
2. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Тернопіль : Наукова книга – Богдан, 2000. 248 с.
3. Поезія в час війни (ІІ). URL : <https://zbruc.eu/node/112646>

Olena Andrushenko,
PhD, Associate Professor
Chair of English Linguistics
University of Augsburg,
Germany
e-mail: olenka@gmail.com

INFORMATION STRUCTURAL ANALYSIS OF OLD ENGLISH FOCUSING ADVERB EALSWA

The category of adverbs represents a wide range of meanings starting with identifying time to location or manner. In the process of language development adverbs can be differentiated by their degree of grammaticalization (special suffixes that emerged as a result of lexicalization or desemantization) [2; 15, p. 508]. Adverbs generally represent the most heterogenous class of lexicon, which served a "wastepaper basket" for all the words that did not fit the main categories, viz. nouns, verbs, adjectives [10; 13]. Focusing adverbs as a class was singled out at the end of the XX-century-grammars. In modern grammars the other terms are applicable when referring to this class: "focusing modifiers" [6; 7; 11], "focusing particles" [3; 9; 12], "scalar operators" [8]. The current paper proposes to use the term focusing adverbs agreeing with Nevalainen [14, p. 4] that these elements differ syntactically from "typical particles" or modifiers because they are 1) associated with another clause element and phrasal categories; 2) "most of these class items are marked by derivational suffix *-ly*", which connects them lexically to the class of adverbs; 3) they have diachronically and synchronically related homonyms in other word classes or can have different functional variants [1].

Focusing adverbs (FAs) are characterized from a two-plane perspective considering their role for the truth condition of the utterance and sentence presupposition. Such approach allows singling out two groups of FAs: restrictive (*only, just, exactly* etc.) and additive (*also, even, too*, etc.) [12]. Characteristic for this type of adverbs in Present-Day English (PDE) is their role in marking sentence focus and their predominantly preadjacent position to the focused part, due to the rigid SVO word order. The latter in Old English (OE), in contrast, is

information-structurally bound, therefore, it can be supposed that the role of focusing adverbs might be diminished.

The preliminary study of Oxford English Dictionary shows that OE *ealswa* (PDE *also*) is used to 1) express identity, i.e. restrictive particularizer function, and can be synonymous to PDE *exactly so*: *Donne þu micelan rode abban wylle, þonne lege þu þinne finger ofer þinne swyðran finger and rær up þinne þuman. Litelere rode tacen is ealswa, rær up þone litlan finger*; 2) identify the consequence as is the case for PDE *therefore, then*: *Ac ic secge to soðon, þæt on þam ylcan lychaman þe he myd bebyrged wæs, on þam ylcan he eft aras bynnan twam dagum, eall swa ic to soðon wat þæt he ys se soða God*; 3) express similarity meaning *in the very manner*: *Pær..ealle him geauen gersume & on Scotlande ealswa*; 4) function as PDE additive *also*: *Hui man cweb on ledan and ealswa on englisc: huig, hu færst ðu*; 5) indicate comparison: *as much as: and ðarefore ich wille ðat hie habben and helden alsua hiere rigte ðane tun mid alsua muchele munde alsua on meseluen stant, on alle pinge, in wode and in felde*.

The automated analysis of the adverb is conducted by means of #LancsBox, a new generation software package to investigate language data and corpora. Developed at the University of Lancaster in 2015 [5], it can work with researcher's own data or existing corpora, visualizing language data automatically annotating them for part-of-speech, which makes it highly intuitive and user-friendly. To simplify the data search and visualize the results obtained the following tools from the package have been used: KWIC (provides co-textual information about the token under scrutiny. Double clicking on the node opens a pop-up window with a larger number of the texts which allows investigating the word in a broader context), Words (which main function is to seek words belonging to the same word class), GraphColl (provides information on the collocational patterning of the node search, visualizing both right and left collocations in a collocation network graph according to three parameters: strength, frequency, position) [4].

The analysis of Corpus Dictionary of Old English with the help of #LancsBox software has indicated that OE *ealswa* and its spelling variants (*eallswa, eal swa, eall swa, alsua, al swa, all swa, allswa*) are represented by 952 instances among which 64.64% of adverb usages express particularizer function, and in 17.68% of sentences the adverb

represents a comparative function. Additive meaning is registered with 16.46% of examples, while manner and consequence functions are distributed among 0.61% of instances each. These data indicate to the polysemous character of *ealswa* with the predominance of FA functions (81.1% in total). The information structural analysis shows that difference between restrictive (particularizer) *ealswa* and the additive one lies in the influence on truth conditions of the sentence, viz. while the former does have a truth conditional effect on the sentence, expressing identity and specificity, the latter triggers a level of meaning that is non-truth conditional and is associated with alternatives to focus that are represented in the sentence or in the previous contexts. The adverb in both cases can have a scope over the entire clause or its focuses elements, word order variations registered mostly concern the differentiation between main and subordinate clauses with both SVO and SOV orders registered, while the insignificant number of examples with object fronting is registered when the focused constituent represents emphatic focus.

The above mentioned will suggest that *ealswa* in Old English goes through the process of transition from a polysemous adverb to focusing restrictive particularizer adverb, which eventually starts its transformation in the additive adverb in later stages of English development. Moreover, from the sentence structure perspective it has little or no effect on word-order variations in Old English.

References

1. Andrushenko, O. (2022a). The landscape of Middle English focusing adverb even. *Litera: Journal of language, literature and culture studies*, 32 (2), p. 861-883.
2. Andrushenko, O. (2022b). The Scope of *just*: evidence from information-structure annotation in diachronic English Corpora. In *Proceedings of the 6th international conference on computational linguistics and intelligent systems (COLINS 2022)*, Gliwice, Poland, May 12-13, 2022, Volume I: Main Conference. Sharonova, N., Lytvyn, V., et al. (eds.), p. 677-696. Available at: <https://ceurws.org/Vol-3171/paper51.pdf>.
3. Benazzo, S., Patin, C. (2017). French additive particle *aussi*: Does prosody matter? in: A.-M. De Cesare, C. Andorno (Eds.), Focus on Additivity: Adverbial Modifiers in Romance, Germanic and Slavic

languages, John Benjamins Publ., Amsterdam, Philadelphia, p. 107-136.

4. Brezina V., Weill-Tessier P., & McEnery T. (2020). #LancsBox 5.x and 6.x [software]. Available at : <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox>.

5. Brezina, V., McEnery T., & Wattam S. (2015). Collocations in context: A new perspective on collocation networks. *International journal of corpus linguistics*, 20 (2), p. 139-173.

6. De Cesare, A.-M. (2017). On 'additivity' as a multidisciplinary research field. In *Focus on additivity: adverbial modifiers in Romance, Germanic and Slavic Languages*. De Cesare, A.-M. & Andorno, C. (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publ., p. 1-22.

7. Favaro. M. (2020). From focus marking to illocutionary modification: Functional developments of Italian *solo* 'only' in : P.Y. Modicom, O. Duplâtre (Eds.). Information-Structural Perspectives on Discourse Particles, John Benjamins Publ., Amsterdam, Philadelphia, p. 111–135.

8. Gast, V. (2017). The scalar operator ‘even’ and its German equivalents. Pragmatic and syntactic factors determining the use of ‘auch’, ‘selbst’ and ‘sogar’ in the Europarl corpus. In *Focus on additivity: adverbial modifiers in Romance, Germanic and Slavic Languages*. De Cesare, A.-M. & Andorno, C. (eds.). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publ., p. 202-235.

9. Grubic, M., Wierzba, M. (2021). The German additive particle *noch*: testing the role of topic situations. *Glossa : A Journal of General Linguistics*, 6 (1): 1–29.

10. Hummel, M., Valera, S. (2017) Adjective Adverb Interfaces in Romance, John Benjamins Publ., Amsterdam; Philadelphia.

11. Kim M.-J. (2020). The Syntax and Semantics of Noun Modifiers and the Theory of Universal Grammar: A Korean Perspective, John Benjamins Publ., Amsterdam; Philadelphia.

12. König, E. (2017) Syntax and semantics of additive focus markers from a cross-linguistic perspective: A tentative assessment of the state of the art, in: A.-M. De Cesare, C. Andorno (Eds.), *Focus on Additivity: Adverbial Modifiers in Romance, Germanic and Slavic languages*, John Benjamins Publ., Amsterdam, Philadelphia, p. 23–43.

13. Nakagawa, N. (2020). Information Structure in Spoken Japanese: Particles, Word Order and Intonation, Freie Universität, Berlin.
14. Nevalainen, T. (1991). *BUT, ONLY, JUST: focusing adverbial change in Modern English 1500- 1900*. Helsinki: Societe Neophilologique.
15. Ramat, A.-G. (2019). Degrees of grammaticalization and measure constructions in Italian. *Revue Romane. Langue et littérature. International Journal of Romance Languages and Literatures*, John Benjamins Publ., Amsterdam, Philadelphia. vol. 54, issue 2, p. 257–277.

Svitlana Petrova,

Lecturer of the Foreign Languages Department
Polissia National University
e-mail: s_petrova_kr@ukr.net;

Anna Honcharuk,

Student of English
and American Studies Department
University of Vienna
e-mail: a1823527@unet.univie.ac.at

CRITIQUE OF TRADITIONAL FAMILY STEREOTYPES AND GENDER ROLES IN TV SERIES “RICK AND MORTY”

When analyzing TV shows one can implement a “mirror image viewpoint” approach and scrutinize to which extent culture determines television and vice versa, the impact it has in constructing culture. Thereby, stereotypes associated with the institute of family and gender roles dynamics in the American society together with the ways in which those changes are interpreted in popular domestic sitcoms present a scope to delve into.

Valerie Reimers when studying the most popular sitcoms of the early 2000s, emphasized the shifting role in a family structure in comparison to the depiction of a nuclear family in the sitcoms of the 1950s and 1960s. She points out that women have started being portrayed as less submissive to the authority of their husbands, while children were also given more visibility. Nevertheless, the general

attitude towards a nuclear family remained unshifted: families were still seen as a stronghold of traditional values.

In 2013 appeared yet another sitcom that raises questions of gender roles and family values. TV series *Rick and Morty*, structured in the best traditions of family sitcoms, is a source and reflection of new tendencies in family dynamics. Given the fact that the show oftentimes “satirize[s] and belittle[s] social constructs” [4, p.85], the purpose of this paper is to analyze the ways the institute of family and marriage are depicted in the show. Likewise, this paper takes a closer look at the gender portrayals in *Rick and Morty* compared to the working-class sitcom families of the late 1990s and early 2000s.

Domestic series are plentiful in number and have been a pillar of American television since its beginnings [1, p.43]. Humor which is one of the main features of these shows “serves as a significant tool to navigate the complexities, trends, and anxieties of American society” [3, p.10]. Thereby, it is not surprising that domestic sitcoms have been under the scope of numerous scholars interested in the shifts and tendencies of the social constructs. However, as will be seen later, comedy narrative not only denounces problems and fears but oftentimes reinforces and propagates preferable ideologies and values.

The key principles and characters of the family sitcoms were predominantly found and settled between the late 1940s and the mid-1960s. Namely, “in the post-war baby-boom era” [1, p.43]. Given that sitcoms were designed for family viewing and could effortlessly be comprehended by children, the character portrayals were fairly simplistic and collisions quite unambiguous. The shows relied on generally accepted “stereotypes and caricatures” [1, p.45].

Drama historian David Grote differentiates between three different types of comic characters: “the Innocent, the Fool, and the Scoundrel”. The audience is anticipated to feel compassionate towards the Innocent; “*laugh with* the Scoundrel” as he outwits “the Authority, and *laugh at* the Fool, so the Fool is diminished” [1, p.50]. It is exactly the Fool that is usually in the center of the working-class domestic sitcoms and his/her wrongdoings and absurd actions are oftentimes the leitmotifs of each episode which altogether allow a story to advance. It would not be a surprise to say, that since the 1950s *the Fool* in domestic sitcoms is almost always the male breadwinner [1, p.41].

Since women are most likely to be the target audience of the comedies, characters of the authoritative and dominating husbands or “macho men” are rarely employed in this genre. Additionally, the primary motif of domestic sitcoms since the 1950s has been the illusion of women’s supremacy and the final disintegration of male dominance. Apparently, in the 1950s female dominance or even gender equality was far from reality, hence, employing the male *Fool* aimed at minimizing coercive circumstances women were oftentimes finding themselves in. Thus, the function of comedy in domestic sitcoms has been to replace women’s indignation with delight and gratification [6; p.124].

Thereby, the males get “de-masculinized” and in the working-class sitcom families they have turned into “fun-lovers, overweight and flabby, and apologetic to their wives when they get caught” [1, p. 47]. As a result, one can scrutinize a number of domestic sitcoms portraying intelligent, witty, and good-looking women who are together with well-meaning and warm-hearted men, but who are also immature, ignorant, irresponsible [1, p.42]. He is played against his wife [1, p.43] who constantly reveals her husband’s plots and mischiefs “yelling at him for being stupid [6;130]. Even though sitcom wives demonstrate intellectual dominance over their husbands, the main idea of the plot shows that the husband is really the one whose authority is imposed at home. In other words, women’s supremacy is “eclipsed by the overall patriarchal themes of the shows” [6, p.130].

The humor based on laughing at the men has a tendency to shift with time and even characters occasionally become less stock. Notwithstanding Butsch concludes that “the old stereotype remained and thrived in the 2000s”.

If the first two seasons of *Rick and Morty* were just positively received by the audience, predominantly millennial, already in 2016, the show evolved into a “cultural phenomenon” [3, p.3]. Analyzing the success of the show many agree that it is due to its absurdist humor, grotesque narrative, abundant pastiche, unprecedented violence that is oftentimes juxtaposed to a predominantly comic tone of the. Another feature that differentiates *Rick and Morty* is that it uses nonrealistic multidimensional adventures as its fundamental narrative structure but puts a nuclear family in the center of these adventures.

Essentially, the show unfolds around Rick Sanchez and his teenage grandchild Morty Smith. Whereas Morty may be a fairly ordinary child, Rick is frequently portrayed by different characters as the most intelligent man within the universe. He is additionally a nihilistic alcoholic and substances abuser and lives with his daughter Beth, her husband Jerry, and their two kids Morty and Summer. And as Muniowski specified they symbolize a societal standard or norm in the USA – “a white, middle-class, nuclear family” [4, p. 96].

All the characters are engaged in random adventures that seem to come without any didactic lesson and little if hardly any characters’ development. Likewise, most facts are perpetuated throughout the episodes of the show: Morty is affectionate towards a girl from his school, yet remains unnoticed by her; Summer is a typical millennial teenager, who hates her parents and craves for love and attention; Beth’s most prominent conflict is her frustration with the family life and Jerry is largely just a foolish “idiot” [4, p.108]. Rick, however, is the most conflicting character never changes his completely nihilistic attitude towards life, love, and family.

At first glance, one can assume that Beth and Jerry maintain stereotypically assigned to them sitcom character representations. Jerry is oftentimes laughed at by his family members. Likewise, Beth demonstrates her intellectual dominance over Jerry and in the best sitcom traditions constantly threats, yells, and makes fun of him. In Season 2 Episode 7 (*Big Trouble in Little Sanchez*) when Beth and Jerry undergo a galactical couple therapy, we are demonstrated their perceptions of each other: a horrifying and vicious creature Beth juxtaposed to a cowardly worm-like Jerry. It might resemble a typical trend of a wife’s dominance over her husband in the house domain. However, Jerry throughout the sitcom never shows his male authority, and even if he does, is not taken seriously.

Furthermore, delving deeper into the narrative structure demonstrates, that Jerry is not the typical *Fool*, as one might have expected, and his absurd actions are not the force that unfolds the storyline of every episode. He is rather marginalized and even his recurrent foolishness is not given much of the screen time. He is almost irrelevant to the plot and it seems that he is there just to somewhat amuse the audience and for Beth to want to divorce him.

Muniowski analyzing the family dynamics of Rick and Morty also concludes that the show, however, asserts the American domestic sitcoms norm, it does not reinforce the stereotypes as other TV shows like *The Simpsons* or *Family Guy* “in the sense that it abolishes the typical family hierarchy, positioning father figures as the least dependable. While Homer Simpson and Peter Griffin, despite their many flaws are still the heads of their families, Rick and Jerry must abide by Beth’s rules”. Thus, although the stereotypical opposition between husband and wife is still present, this time authority is on Beth’s side.

Furthermore, the show does not adhere to the opposition between the “*man’s place*” and the “*woman’s place*” and yet again deviates from the stereotypical norm. Beth is not a mere housewife, she is an animal surgeon, and later in the show even becomes a sole breadwinner. The incompetence of the husband is maximized to the point, that he is unapt even to keep his job and gets terminated. And in one of the episodes, we are shown that Rick even created a daycare for the Jerrys from the different dimensions. It is noticeable, how neglected the traditional *breadwinner* character he is completely stripped of patriarchy. Beth indeed seems to be the most influential character in terms of decision-making in the show. However, chaos and absurdity might be more imperative characters everybody should embrace and comply with.

Thus, the traditional roles of breadwinner and passive caregiver are collapsed, the Smiths family does not adhere to the traditional norms. Beth is not *imprisoned* in the kitchen and none of the male characters demonstrate dominance over the female ones. Thus, we can talk about gender roles variation in portraying the stock characters. Domestic sitcoms construct and reflect the concepts about American family life. The institute of the family is predominantly depicted as something that can become challenging but still beneficial for both men and women. Additionally, in the comedy shows of the last decades humor was not only employed to amuse the audience but also to reinforce traditional gender roles.

Rick and Morty on the other hand features multiple scenes that convey a disenchantment of millennials in love, marriage, and family life. The show presents its audience not only a typical white nuclear

family that is omnipresent in media but portrays a bitter disappointment in it.

Likewise, the sitcom presents a shift in gender dynamics. The traditional roles of breadwinner and housewife are not perpetuated in the show. The stereotypical collisions between husband, who acts wrong and incompetent, and his wife who should identify his errors with no attempt to change his behavior that is repeated from one episode to another, are not maintained in the show either.

Furthermore, *Rick and Morty* proposes a set of alternatives to a trait storyline of the past decades. The characters question their marriage, decision to have kids and as a result, get separated. The female protagonist, Beth, also receives an alternative emancipated version of herself, who leaves not only her family but the Earth and chooses adventures instead of traditional life. We are optimistic that these non-traditional representations in the show can set yet a new trend and not remain a mere deviation from a traditional framework.

References

1. Butsch, Richard. "Class and Gender through Seven Decades of American Television Sitcoms". *Media and Class* 1. Routledge., 2018. 186 p.
2. Koltun, Kim. "Rick, Morty, and Absurdism : The Millennial Allure of Dark Humor". *The Forum : Journal of History* 10, 2018. 196 p.
3. Maxwell, Alexander. "What is my purpose?" Artificial Sentience Having an Existential Crisis in *Rick and Morty*. *Journal of Science Fiction and Philosophy* 4, 2021. 65 p.
4. Muniowski, Łukasz. "Stealing Stuff Is about the Stuff, Not the Stealing" : Rick and Morty and Narrative Instability." *Polish Journal for American Studies : Yearbook of the Polish Association for American Studies* 14, 2020. 263 p.
5. Reimers, Valerie A. "American Family TV Sitcoms. The Early Years to the Present: Fathers, Mothers, and Children-Shifting Focus and Authority." *Cercles* (Rouen, France) 8, 2003. 195 p.
6. Walsh, Kimberly R, Elfriede Fürsich, and Bonnie S Jefferson. "Beauty and the Patriarchal Beast: Gender Role Portrayals in Sitcoms Featuring Mismatched Couples." *The Journal of Popular Film and Television* 36.3., 2008. 254 p.

Svitlana Khmelivska,
candidate of Pedagogic Sciences, Docent
Teacher of the Foreign Language,
Polissia National University
e-mail: svitlana.khmelivska@gmail.com

THE HISTORY OF PODCASTS' EMERGENCE AND DEVELOPMENT

Recently, on web resources, we often come across the word "podcast" or an offer to subscribe to a podcast. Podcasting is still a new process in Ukraine. In fact, podcasts have been around for a long time and have gained a lot of popularity in the west.

In the early 2000s, the global network gave birth to a new media format, the interpretation of which was then reduced to one simple phrase - "independent audio content on the Internet". Thus began the era of podcasting. The authors of podcasts have become thousands of avid creators from all over the world, who have uploaded more than 30 million episodes of their audio programs to the network [2; 5].

Among the listeners, the question arose, what are podcasts, why have they become popular, why listen to them and how to do it as efficiently as possible in foreign language lessons.

Podcasts are audio recordings shared on the Internet. Typically, hosts and guests simply discuss predetermined topics and questions in podcasts. But there are also somewhat more complex formats - they mostly tell stories. From a technical point of view, podcasting is not revolutionary. It really duplicates the functions of a radio in many ways, although most podcasters don't like being compared to radios. However, podcasting clearly surpasses classic linear media. It is the analogue of YouTube in the world of audio.

Previously, in the audiovisual space, there was only traditional television with a broadcast network, a schedule of programs and big budgets. The viewer could only watch and listen to what was offered to him. With the advent of YouTube, which changed the rules of information consumption, anyone with a desire and a camera could become a small television with their own audience [1;4].

The same thing happened with podcasts. Instead of turning the wheel of the radio in search of an interesting program blindly or

waiting for it to start at a specific time, consumers are now consciously and purposefully selecting content. Listeners themselves choose the genre, format and topic of audio they are interested in. And they can listen to the recording when it's convenient for them, pause it or rewind it at the right moment.

In the 2000s, American Dave Winer created RSS technology, which allowed users to subscribe to audio blogs and automatically download new episodes. Then no one understood it and did not use it. Subsequently, Dave Winer, together with experienced radio presenter Christopher Lydon, recorded an *mp3* file in a self-made studio, which was destined to become the world's first podcast.

But even this did not fundamentally change the situation - people began to understand the essence of audio blogging, but did not even try to join it. Dave just sat down in front of the microphone and started voicing his thoughts, sharing his impressions of the books he had read and the films he had watched. And then people realized that they can do it too [1].

The term "podcast" itself was formed in 2004 as a result of the symbiosis of the name of the popular music player iPod and the word broadcast. It was first used by journalist Ben Hammersley in an article for The Guardian. And on June 6, 2005, Apple launched a new section in iTunes – "Podcasts."

The technology became available to the masses, and Jobs' hints about the prospects of this direction prompted large media companies to think about creating their own podcast.

With the appearance of a new section in iTunes, not only large media companies began to create their own projects, but also ordinary people who wanted to share something with the world. The popularity of podcasts grew slowly. Many factors contributed to this: the development of technologies, the modernization of smartphones, the spread of mobile Internet. With the advent of YouTube, podcasts were forced into the shadows, but they continued to exist. That was until 2014 [3; 4].

The turning point for podcasting was the release of the first series of the American detective audio series "Serial" in 2014. In the center of the journalistic audio investigation is the murder of a young American woman that happened in 1999 in the city of Baltimore.

"Serial" reached five million downloads faster than any other podcast in existence. And even a year after its release, it was still being downloaded 500,000 times a day.

The authors of "Serial" borrowed tools and working principles from traditional media. However, they showed the world for the first time that podcasting is a full-fledged audio documentary format, which, due to its accessibility, has great potential for attracting an audience.

In parallel with the release of "Serial", the Apple company presented the new operating system ios 8, and along with it, a full-time application for listening to podcasts. This significantly shortened the algorithm of actions that the user had to perform in order to listen to a podcast.

Since then, podcasts have become an integral part of life for English-speaking audiences. According to The Infinite Dial annual survey, in 2017, 40% of Americans aged 12 and over listened to a podcast at least once in their life. Already in 2020, this figure has increased to 55% [3; 5].

For Ukraine, the phenomenon of podcasting is not entirely new, but it is still too early to call it widespread. However, it is definitely gaining momentum - this is clear from the numbers that reflect the number of new authors and listeners of Ukrainian-language podcasts.

So, podcasts are a fairly effective and appropriate tool for development phonemic hearing, which forms the skills of using emotionally-colored communicative units of spoken language. Working with podcasts, they allow you to practice lexical, grammatical, and phonetic skills; creates an informative basis for discussion, which, in turn, provides for the further development of speaking and writing skills.

Список використаних джерел

1. Дубенська О. Послухай мене. Як розвивається ринок подкастів в Україні та світі. URL: <https://adsider.com/ua/poslukhay-mene-yak-rozvyvaietsia-rynokpodkastiv-v-ukraini-tasviti/>.
2. Лещенко Т. О. Технологія подкастування як метод формування лінгвокультурної компетентності / Т. О. Лещенко,

М. М. Жовнір // Інформаційні технології та засоби навчання. 2021. Т. 84, № 4. С. 49–64.

3. Юфименко В. Г. Медична блогодидактика та медіаосвітні технології як новітні чинники розвитку професійної компетентності фахівця / В. Г. Юфименко // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 269–272.

4. Юфименко В. Г. Соціальні мережі як ефективне середовище комунікацій в мовній підготовці іноземних студентів / В. Г. Юфименко // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 272–275.

5. Internet World Stats. URL:
<http://www.internetsworldstats.com/>

Ірина Усова

к. філол. н., доцент кафедри іноземних мов
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна
e-mail: irynausova.fld@gmail.com

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО АВІАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

У сучасному інформаційному суспільстві велика увага приділяється не лише процедурам отримання та переробки знань, але й технологіям їх ефективної передачі. Це призводить до зростання зацікавленості до науково-популярного дискурсу, який є прагматично орієнтованим способом вираження наукових знань. Якість наукового і технічного знання поставила проблему популяризації цих знань в центр уваги, і науково-популярний текст тепер відіграє роль посередника між наукою, технікою та суспільством. Питання про те, як зробити наукову інформацію популярною, тобто доступною і зрозумілою для читача-непрофесіоналіста, давно цікавило дослідників. У працях Е. В. Будассі, М. Д. Городникової, Р. А. Матвеєва, В. І. Провоторова розглядаються нові форми і способи передачі складної науково-

технічної інформації масовому читачеві [1; 2; 3; 4]. За допомогою когнітивного підходу можна поєднати результати досліджень різних наук, що вивчають питання популяризації, та відобразити популяризацію як систему дій, спрямованих на обробку науково-технічної інформації.

Основою науково-популярного дискурсу є ситуаційні моделі зі своєю структурою та особливостями, які випливають з основного принципу створення дискурсу – його внутрішньої діалогічності. Автор, створюючи текстову основу, постійно враховує можливу реакцію читача. Умовність подібної орієнтації знаходить своє відображення у використанні особливих прийомів організації інформації, в певному співвідношенні логічного та аксіологічного при формуванні мовної бази тексту, в чому і проявляється своєрідність науково-популярного дискурсу. Порушення принципу внутрішньої діалогічності може привести до комунікативної невдачі [5, с. 140].

Адресант у формуванні семантичної текстової бази науково-популярного дискурсу бере до уваги особливості реципієнта, здійснюючи кількісний та якісний відбір мовних одиниць, невербальних та змішаних компонентів, а також встановлює характер асоціативних зв'язків. Мовна текстова база науково-популярного дискурсу включає великий вибір наукових, художньо-белетристичних та розмовних мовних засобів. Об'єднання різних елементів мови призводить до виникнення якісно нових функціональних характеристик цих елементів. Ця своєрідність є конструктивним типом такого дискурсу, сприяє поєднанню науковості з доступністю у науково-популярному викладі і є умовою успішної реалізації дискурсом двох його основних функцій – повідомлення та впливу. За своїм призначенням мовні засоби досліджуваного типу дискурсу можна поділити на три основні функціональні групи:

- засоби безпосередньої передачі наукової інформації;
- засоби роз'яснення наукового змісту і створення контакту між автором і читачем;
- засоби активного впливу на читача з метою переконання, спонукання до дій, формування у нього оціночної орієнтації.

Вибір мовних засобів залежить від певної стратегії популяризації, яка спрямована на досягнення певної мети. Аналіз науково-популярного дискурсу дозволяє виділити дискурсивні стратегії популяризації, такі як тематична редукція, зменшення щільності інформативності, використання наочності, оціночності та динамічності.

Автори статей використовують пряме звернення до читача або постійно згадують про нього. У рамках розглянутого нами науково-популярного авіаційного дискурсу, читач – це потенційний покупець (customer), представник зацікавленої в товарі компанії (manager), пілот (pilot) або просто пасажир (passenger).

В авіаційній науково-популярній періодиці містяться постійні посилання на думки тих, хто використовує авіаційну техніку на практиці:

In fact, business seems to be blooming, at least in North America, and there is real optimism in the helicopter support market. Many operators say they're looking forward to the future (“New World Orders”, R&W, May 2020).

Полілогічність науково-популярного авіаційного дискурсу досягається й іншими способами. Автори часто використовують стратегії встановлення контакту, наприклад, ініціюють мовні акти, які вимагають реакції адресата. Такими мовними актами є різні види запитань.

- 1) Питання, які носять характер прямого звернення до читача;
- 2) Питання, в яких автор статті виступає як суб'єкт питання і відповіді;
- 3) Автор ставить запитання і наводить відповідь від фахівця в даній області, оскільки думка фахівця-експерта особливо важливо в авіації;
- 4) Питання, що зустрічаються безпосередньо в заголовках статей або в підзаголовках.

Отже, адресованість є однією з важливих категорій полілогічності англомовного науково-популярного авіаційного дискурсу. Дано категорія виражається, зокрема, в прямому зверненні до читача у вигляді питальних і спонукальних речень, які залучають адресатів в процес спілкування.

Головним актуалізатором тієї чи іншої дискурсивної категорії виступає автор тексту. Багато що в характері тексту залежить від авторської установки, що складається з об'єктивної мети повідомлення та інтенції автора (суб'єктивних намірів автора спровадити певне враження, що проявляється у виборі відповідного стилю викладу – наукового, розмовного і т.д.). Використовуючи зайненники 2-ї особи, автор подає інформацію ніби з точки зору читача. Цей прийом служить для максимального наближення реципієнта до предмета викладу, і одночасно підкреслюються переваги використання того чи іншого виду техніки, обладнання, методу, прийому, ідеї: *Wind induced hover power reductions are a benefit unless you rely on the wind to get into a confined landing zone, then lose that wind prior to departure or are forced to hover with a side or tail wind.*

Суб'єктивна оцінка є засобом створення експресивності тексту. Ключові слова для науково-популярної статті з авіації – *safe*, *reliable* і *successful*, оскільки описувати і рекомендувати іншим слід тільки те, що безпечно, надійно і успішно працює: *However, I feel better knowing that the MH-60S is much more reliable in terms of engine survivability and reduces much of the workload in terms of airframes and powerplants.* (“MH-60 Sierra Training”, R&W, July 2014).

Науково-популярний авіаційний дискурс характеризується інтертекстуальністю. “Під інтертекстуальністю розуміється включення до тексту цілих інших текстів з іншим суб'єктом мовлення або їх фрагментів у вигляді цитат, ремінісценцій та аллюзій” [5, с. 141]. У наступному прикладі питання в заголовку статті “*Out of sight and out of range?*” (Helicopters, April 2013) “відсилає” читача до відомої англійській приказки “*Out of sight – out of mind*” (укр: “З очей геть – з серця геть”). У заголовку статті “*All that glitters is not business jet*” (Plane and Pilot Magazine, November 2012) автор використовує аллюзію на англійську приказку “*All that glitters is not gold*” (укр: “Не все те золото, що блищить”).

Як свідчить матеріал дослідження, найчастіше подібні аллюзії використовуються авторами саме в заголовках, а також у вступній або в заключній частині статті з метою привернення уваги читачів.

Вплив технічного науково-популярного дискурсу здійснюється в основному за допомогою інформування та шляхом формування ціннісної орієнтації читача. Інформування є однією з основних задач досліджуваного типу дискурсу. Впливаючи на адресата шляхом інформування, автор обирає відповідні форми організації – такі, як аргументація, твердження, констатація, порівняння, узагальнення, доказ і ін. [5, с. 137].

Науково-популярні журналальні публікації з авіації не лише передають інформацію про факт дійсності, але й формують його оцінку шляхом оцінювання явищ, що описуються, іх образного та експресивного зображення. Опосередковане та імпліцитне вираження оцінки можливе завдяки виділенню потрібних фактів.

Отже, всі прагматичні категорії (полілогічність, інформативність) технічного дискурсу знаходять своє відображення в характеристиках науково-популярних журналічних публікацій з авіації. Характерними особливостями авіаційного науково-популярного дискурсу є: оціність, експресивність, наявність термінологічного апарату, авторська суб'єктивність і індивідуальність. Всі елементи структури авіаційного науково-технічного дискурсу використовуються для того, щоб зробити складний науковий або технічний зміст доступним читачеві. Це досягається через вибір тематики, підбір необхідної інформації та структурування тексту.

Список використаних джерел

1. Будасси Э.И. Популяризация как форма обработки научно-технической информации. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000245973/2
2. Городникова М.Д. Научно-популярная статья как тип текста // Филологические науки. URL: https://rusneb.ru/catalog/000439_000034_RU%D0%A0%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%
3. Матвеев Р.А. Речевой жанр “публицистическая полемика”. URL: <https://www.dissercat.com/content/rechevoi-zhanr-publitsisticheskaya-polemika-i-ego-lingvotekstovye-osobennosti-na-materiale-n>

4. Провоторов В.И. Очерки по жанровой стилистике текста.
URL: <http://booksshare.net/index.php?id1=4&category=philology&author=provorotovvi&book>

5. Строева Ю.Ю. Образ автора в англоязычном научно-популярном авиационном дискурсе. / Современные проблемы науки и образования. 2008. № 3. С. 134–142.

Ольга Яневич, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Олександр Рожков, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Науковий керівник: **Світлана Хмельівська**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: svitlana.khmelivska@gmail.com

ТЕРМІНОЛОГІЯ КРОС-КУЛЬТУРНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Лідери та менеджери будь-якої компанії, повинні усвідомлювати та визнавати силу та переваги крос-культурного менеджменту. Підприємства, у яких працюють представники різних національностей, які функціонують разом під одним дахом і стикаються з однаковими викликами та критичними моментами прийняття рішень, отримують незліченну користь від різноманітності їх підходів до вирішення. Важливо розуміти, що за однакових обставин підхід людини до прийняття рішень і вирішення проблем може відрізнятися залежно від її походження, досвіду, традицій і культури.

Крос-культурний менеджмент (cross-cultural management) – це пізнання менеджменту в міжкультурному контексті, що складається з вивчення впливу суспільної субкультури на керівників і методи контролю, за допомогою яких опануються культурні орієнтації окремих керівників і членів підприємства [1].

Крос-культурний менеджмент включає в себе управління робочими групами (management of working groups), які враховують відмінності в культурах, практиках і альтернативах

клієнтів у певній країні або глобальному корпоративному контексті. Багатьом групам слід знайти способи скоригувати чи адаптувати свою стратегію, щоб конкурувати у певних галузях, за допомогою онлайн-взаємодій, що не є незвичайним на підприємствах [2].

Управління між субкультурами або субкультурна взаємодія відбувається (subcultural interaction) тоді, коли керівник контролює працівників субкультури, окрім своєї власної, або коли працівники групи належать до певних націй. Існують певні підходи, які, ймовірно, створюють мультикультурну групу. Організації мають робочі місця в спеціальних країнах, якими можна керувати за допомогою людей у головному офісі. У різні часи віддалений персонал в компанії контролюється за допомогою людини в будь-якій іншій країні. Інший стан речей – коли люди іммігрували з різних країн і працюють разом з іншими, які додатково приїхали з інших країн [2].

Кроки для здійснення ефективного крос-культурного менеджменту:

1. Обізнаність про роботу (awareness of work) – лідери, які думають про те, щоб залучити навички з будь-якої іншої частини світу, задля зайняття та опанування нової частини ринку, а також витіснення конкурента. У той час як у багатьох західних підприємців уже виникла оцінка загального розмаїття навичок, якими можна володіти в усьому світі, деякі з них відстають або взагалі не мають цього на своєму розпорядженні. Ці організації не усвідомлюють, що їм бракує можливостей.

2. Розвиток навичок (development of skills) – ознайомившись з ідеєю всесвітнього фонду навичок, наступним кроком стане створення програми для формування всесвітньої урядової лави. Розширення кругозору не означає нехтування людьми прямо під носом. Прогресивні організації мають цілі урядові пакети розвитку, які розширяють компетенції для нових можливостей і виходу за кордон для обдарованих людей, які готові подолати до наступного кроку свого розвитку.

3. Відбір керівників та інтеграція (selection of managers and integration) – будь-який вибір для міжнародних менеджерів має починатися з чіткого знання елементів, необхідних для успіху завдання. Це включає в себе кожну міжнародну контрольну

компетенцію – в тому числі адаптивність, гнучкість, розраду з двозначністю, допитливість тощо - на додаток до функціональних імперативів, пов'язаних з точним призначенням. Оскільки очікування всередині країни та в США також можуть значно відрізнятися, вони часто хочуть бути узгодженими. Зазвичай зовнішнє оцінювання за допомогою освіченого експерта може бути корисним. Коли виконавча влада прийде на місце, сильна увага до інтеграції може скоротити час, який потрібен їй, щоб пришвидчитись та забезпечити результати. Не менш важливим є результативний ефект і потужна інтеграційна програма для тривалого збереження даних. Це особливо поширене під час міжкультурних переходів, де епізоди «зриву» можуть виникати навіть частіше, ніж зазвичай [3].

4. Визнаючи виклики (recognizing the challenges) - після того, як відповідного керівника буде обрано на контрольну посаду в усьому світі, необхідно звернути особливий інтерес на проблеми роботи в абсолютно новому культурному середовищі. Щоб оптимізувати навички всередині транснаціональної корпорації, досвід має надходити як з регіонального рівня, так і з усього світу. Однак, як видно з колоніальних і експатріантських рівнях історії, навички можуть бути змарновані, а корисні внески зведені до мінімуму через обмежене визнання сусідніх культурних норм і практик, погане повідомлення та непорозуміння між людьми з певною культурною орієнтацією. Культурна поведінка, яка може бути глибоко вкоріненою та шанована в одній країні, може викликати гнів людей в іншій. Це може створити напружені поточні ситуації, які підривають співпрацю та тиск у напрямку організаційних цілей.

5. Побудова мультикультурної команди (building a multicultural team) – це техніка, яка відповідає бажанням групи з усього світу. Зважаючи на те, що агентства пересуваються за кордони, а їхні учасники також можуть бути родом з будь-якої точки планети, бажання стабілізувати звичаї сусідства з усіма рисами управління є життєво важливим. Ця техніка може прикрасити ноу-хау серед учасників групи та оптимізувати спілкування та функціонування членів групи. Використовуючи низку інтерактивних процесів, учасники команд дізнаються про себе, повністю засновані на культурі припущення, які впливають

на їх повсякденну поведінку та судження про інших, а також про відповідні погляди учасників команди. Виділяючи та уточнюючи ці варіації та підтримуючи співробітників, також досліджуючи свої власні культурні потреби, групи можуть створювати власні норми для розмови та розвивати більше усвідомлення того, як їхня поведінка впливає на оточуючих [4]. Роблячи це, керівники вчаться припускати та точно виявляти проблеми раніше, ніж вони виникають, змінювати їх моду за допомогою використання цільового ринку та швидко відокремлювати міжкультурну напругу від різних організаційних питань. У першокласних випадках працівники будують свою власну, особливо цілеспрямовану культуру, повністю з особистими нормами, поведінкою та мовою, в основі яких лежить співпраця та увага.

Отже, крос-культурний менеджмент (cross-cultural management) постає комплексним поняттям, який включає в себе особливості роботи з персоналом та класичні менеджерські функції, так і досліжує взаємозв'язки різних культур при побудові злагодженої роботи в організації. Відповідний вид менеджменту вимагає змістової підготовки задля ефективного впровадження на підприємстві або в бізнесі.

Список використаних джерел

1. Саваріна І.П. Теоретичні аспекти крос-культурного менеджменту. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/7.pdf (дата звернення 17.01.2023).
2. Судук О.Ю., Щербакова А.С. Самоменеджмент та крос-культурний менеджмент – інструменти формування сильної управлінської культури організації. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve4.202129> (дата звернення 17.01.2023).
3. Лефінцев В.С. Крос-культурний менеджмент: перешкоди ефективній взаємодії у мультикультурному середовищі. URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/110415> (дата звернення 17.01.2023).
4. Вплив національних культур і мовних відмінностей на управління людськими ресурсами. URL: https://stud.com.ua/15357/menedzhment/kros_kulturniy_menedzhment (дата звернення 17.01.2023).

Вікторія Хомін,

здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти,

науковий керівник: кандидат філологічних наук,

доцент **Людмила Загородня,**

Тернопільський національний

педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

e-mail: viktoria.khomyn@gmail.com

АНАЛІЗ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОЇ ДІЇ

Англійська мова, як і будь-яка інша, насичена фразеологічними одиницями (далі ФО). Фразеологічна одиниця визначається мовознавцями як стійке, відтворюване, експресивне сполучення лексем, яке має цілісне значення. Фразеологічний фонд сучасної англійської мови відрізняється багатством і різноманіттям. Розглянувши усі ФО можна з впевненістю сказати, що переважають ФО на позначення негативних якостей характеру людини. Поняття *upset*, *disappointment*, *discouragement*, *panic* є етноспецифічними і характерні тільки для англійської фразеологічної картини світу.

Фразеологізми для позначення негативних емоцій людини в англомовних просторах продовжують цікавити багатьох науковців. Залежно від ситуації та контексту одні й ті самі ФО можуть мати різне значення. Всебічне дослідження подібних фразеологізмів у парадигмі прагматичного підходу не втрачає свою актуальність.

Для того, щоб дослідити фразеологізми, що позначають негативні емоції, спершу було необхідно визначити, які саме емоції є негативними. Оскільки єдиної системи класифікації негативних емоцій не існує, відібраний фразеологічний матеріал і проаналізовані концепції емоцій дали змогу виділити підгрупи, що позначають такі фундаментальні емоції, як: 1) гнів, злість, роздратування; 2) горе, сум, печаль; 3) шок, здивування; 4) страх; 5) розpac, зневіру; 6) сором; 7) відразу, огиду; 8) хвилювання, збудження; 9) образу.

Емоція гніву, визначена психологами як фундаментальна, тобто універсальна і пошиrena серед людей незалежно від їхніх культурних традицій, домінує серед англомовних носіїв. Гнів - це бурхливий прояв роздратування, що характеризується активним перебігом і негайною реакцією на подразник. Гнів може мати численні форми вербального вираження. Прикладами фразеологічних одиниць на позначення гніву є: *go crackers* «become insane; go mad; become extremely annoyed or angry» [6, с. 64] ‘збожеволіти; сказитись; стати надзвичайно роздратованим або злим’, *to get a cob on* [5] «be annoyed or in bad mood» ‘бути роздратованим або в поганому гуморі’, *to bent out of shape* [6, с. 22] «angry or agitated» ‘бути злим або схильзованим’, *to lose your nana* [6, с. 197] «lose your temper» ‘втратити самоконтроль; розсердитися’. ФО, які фіксують вербалну поведінку особи, що переживає негативний емоційний стан гніву: *to tear smb off a strip* «to talk angrily to (someone who has done something wrong» [5] ‘дуже лаяти, розпікати, критикувати когось, хто зробив щось неправильне’, *to speak daggers* [4] «to speak harshly or maliciously» ‘говорити зі злостю, зворожістю, казати гніvnі слова’.

За визначенням Академічного тлумачного словника української мови, сум – «це невеселий, важкий настрій, спричинений горем, невдачею і т. ін.; смуток, журба; явище, протилежне радості» [2]. Прикладами фразеологічних одиниць на позначення горя є: *down in the dumps* «(of a person) depressed or unhappy» [6, с. 88] ‘людина в депресії, нещаслива людина’, *dust and ashes* «used to convey feeling of a great disappointment or disillusion about something» [6, с. 88] ‘застосовується для вираження почуття сильного розчарування, смутку’, *cut smb to the quick* «make someone upset» [5] ‘засмутити когось’.

Страх є негативною емоцією, це – «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного» [2]. Страх вербалізується здебільшого завдяки вигуковим фразеологізмам, які можуть виражати й інші емоції (здивування, хвилювання тощо). Прикладами таких ФО є: *oh my God!* «an exclamation of shock, astonishment etc.»[5] ‘вигук, що позначає шок, здивування і т.д.’ *holy cow* «an exclamation of a great surprise, fear etc.» [4] ‘вигук сильного здивування, страху тощо’.

Сором можна трактувати як «почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки і т.ін.» [2]. ФО, що переживає негативний емоційний стан: *to cry shame on (upon) smb / smth* «to shame, disgrace, strongly condemn smb / smth» [5] ‘соромити, ганьбити, рішуче осуджувати когось / щось’, *to wear sackcloth and ashes* «to show by your behaviour that you are very sorry for something you did that was wrong» ‘показувати своєю поведінкою, що вам дуже соромно за те, що ви зробили неправильно’.

На основі досліджуваних фразеологізмів було виокремлено 9 ФСПП, кількісна характеристика яких подана в табл. 1.

Таблиця 1
**Чисельність фразесемантичних підгруп на
позначення негативних емоцій людини в англійській мові**

№ п/п	Мова	Англійська мова
	Назва ФСПП	Абсолютна кількість одиниць, (%)
1.	Гнів, злість, роздратування	88 (30)
2.	Горе, сум, печаль	57 (19,5)
3.	Шок, здивування	36 (12,3)
4.	Страх	39 (13,3)
5.	Розпач, зневіра	12 (4,1)
6.	Сором	18 (6,1)
7.	Відраза, огіда	7 (2,4)
8.	Хвилювання, збудження	27 (9,2)
9.	Образа	9 (3,1)
	Усього	293 (100)

Вивчення компонентного складу фразеологічних одиниць, що передають негативні емоції, свідчить про лінгвокультурологічну насиченість таких фразеологічних одиниць, оскільки у процесі фразеологічної номінації негативних

емоцій використовуються лексеми, основне значення яких пов'язане з різними сферами людської діяльності. Аналіз засвідчив значну кількісну перевагу англомовних ФО, що позначають негативні емоційні дії. Таким чином, в результаті дослідження було встановлено, що англомовні носії активно вживають ФО, що позначають негативні емоційні дії в різних ситуаціях повсякденного життя.

Список використаних джерел

1. Трофімова В. О. Тілесна метафора як механізм утворення фразеологічних одиниць на позначення негативних емоцій в англійській та українській мовах. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. Вип. 57(18). С. 174–178.
2. Словник української мови в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1970-1980. URL : <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 06.02.2023).
3. Кунін О. В. Фразеологія сучасної англійської мови / О. В. Куnін. - М.: Высшая школа, Дубна: Феникс, 1996 - 381 с.
4. The Free Dictionary by Farlex. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 06.02.2023)
5. The Idioms: Largest Idioms Dictionary. URL: <https://www.theidioms.com> (дата звернення: 06.02.2023)
6. Oxford Dictionary of Idioms / edit. Judith Siefring. Oxford University Press, 2004.340 p.
7. Cambridge International Dictionary of Idioms. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 06.02.2023)
8. Cambridge International Dictionary of Idioms / Kerry Maxwell. Cambridge University Press, 2002. 587 p.

СЕКЦІЯ 2. УКРАЇНСЬКЕ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Тетяна Ковальова,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: tatkova17@gmail.com

«ЗАПОВІТ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖОНА ВІРА (ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Найвідоміший вірш Тараса Шевченка «Заповіт», в якому у високохудожній поетичній формі поєдналися особисте й національне [5, с. 51], належить до найдосконаліших зразків світової громадянської лірики.

Своєю художньою довершеністю та глибиною змісту цей твір завжди приваблював перекладачів з різних країн світу. Серед англомовних інтерпретаторів поезії такі відомі літературні постаті, як Етель Ліліан Войнич, Віра Річ, Персі Пол Селвер, Една Ворслі Андервуд, Джек Ліндсей та інші.

До тих, хто представив цей твір Тараса Шевченка світовій читацькій громаді, безумовно, належить і відомий канадський журналіст і перекладач Джон Вір (справжнє ім'я – Іван Федорович Вив'юрський). Маючи українське коріння, він добре відчував мелодію віршів поета та розумів соціальне підґрунтя його художніх образів.

Метою статті є аналіз лексичних трансформацій як засобу збереження індивідуальної своєрідності художнього стилю Тараса Шевченка в англомовному перекладі вірша «Заповіт», що належить Джону Віру.

У композиційній структурі вірша виокремлюються три частини, кожна з яких складається з двох строф і має свою провідну думку. Змістова домінанта першої частини – відображення «органічного злиття поета з рідним краєм» [4],

образ якого передано через символічні народно-поетичні пейзажні деталі – ревучий Дніпро, кручі, безкраї степи й лани. Ключові предметно-просторові образи розташовуються в порядку «від частини до цілого» («*могила – степ – Вкраїна*»), логічний та емфатичний наголос падає на слова останнього рядка «*На Вкраїні милій*», які формують смисловий центр цієї частини вірша:

<i>Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого,</i>	<i>When I am dead, then bury me In my beloved Ukraine, My tomb upon a grave mound</i>
<i>high</i>	

На Вкраїні милій, [8] Amid the spreading plain, [14]

Як бачимо, локус могили представлено у перекладі більш диференційовано завдяки вживанню номінацій «*tomb*» (гробниця, надгробний пам'ятник) та «*grave*» (могила): «*My tomb upon a grave mound high*». Цей фрагмент ілюструє застосування прийому цілісного перетворення – кардинальної заміни будь-якого мовного відрізка, при якому «видимий зв'язок між внутрішньою формою одиниць мови оригіналу і мови перекладу вже не простежується» [1, с. 16]. Звернемо увагу на те, що в оригіналі ще напочатку строфи – «*поховайте мене на могилі*» – закладена вертикальна направленість художнього простору, яка у подальшому розгортається у словах «*Щоб лани широкополі ... було видно*». Отже, картина надгробного пам'ятника, що здіймається над могилою, є тим рішенням, яке перекладач пропонує для створення еквівалентного художнього образу.

У третьому рядку перекладу – «*Amid the spreading plain*» спостерігаємо застосування прийому перекладу за допомогою аналога. Для перекладу слова-реалії «*степ*» перекладач обирає не його англійський еквівалент «*steppe*», а аналог або приблизний відповідник «*plain*» (рівнина). Відмова від семантично точного перекладу дозволяє, по-перше, зберегти кінцеву риму між 2-м та 3-м рядками строфи («*Ukraine ... plain*»), а, по-друге, такий спосіб перекладу полегшує розуміння, адже слово «*plain*» позначає явище, добре знайоме реципієнтам. Проте, як справедливо зазначають науковці, аналог не передає специфіку реалій і не наводить всієї повноти їхніх значень [7, с. 109]. Як випливає із словникових дефініцій, обсяг значень лексем «*steppe*» та «*plain*»

не збігається повністю. Зокрема, у значенні лексеми «*steppe*» присутні семи «вкритий трав'янистою рослинністю», «сухий». «розташований у південно-східній Європі або Азії», яких немає в семантичній структурі лексеми «*plain*» («*steppe*» = «*an extensive grassy plain usually without trees*» [10]; «*one of the vast usually level and treeless tracts in southeastern Europe or Asia*» [11]; «*a dry, grassy plain*» [12]). Щоб заповнити втрачені елементи змісту перекладач вживає лексему «*steppe*» в іншому фрагменті тексту, а саме у першому рядку другої строфі:

<i>Щоб лани широкополі,</i>	<i>So that the fields, the boundless steppes,</i>
<i>I Дніпро, і кручи</i>	<i>The Dnieper's plunging shore</i>
<i>Було видно, було чути,</i>	<i>My eyes could see, my ears could hear</i>
<i>Як реве ревучий.</i> [8]	<i>The mighty river roar.</i> [14]

Такий вид трансформації називають компенсацією – способом перекладу, за яким елементи смыслу, що були втрачені при перекладі в певному фрагменті, компенсиуються в іншому місці тексту.

У цьому ж рядку («*Щоб лани широкополі*» – «*So that the fields, the boundless steppes*») для перекладу українського іменника «лан» перекладач використовує англійський аналог «*field*», який не збігається з поняттям мови оригіналу. Зокрема, у значенні українського слова «лан» містяться семи «великий, широкий» («*безліса рівнина, рівний, широкий простір; великий безлісий простір оброблюваної землі*» [6]), які відсутні в семантичній структурі англійського іменника «*field*» («*an area of grass, for example in a park or on a farm; an area of land on which a crop is grown*» [10]; «*an area of land, used for growing crops or keeping animals, usually surrounded by a fence*» [9]; «*an open land area free of woods and buildings*» [11]). Отже англійське слово «*field*» є лише приблизним відповідником вихідної одиниці, тому додавання лексеми «*steppe*» з атрибутом «*boundless*» (безмежний), у значенні яких є ознака «великий/дуже великий», дозволяє компенсувати втрачений смысл і з більшою повнотою відтворити образ українського ландшафту.

Застосування описового перекладу (експлікації) – «лексико-граматичної трансформації, за якої лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що експлікує її значення, ... дає більш-менш повне пояснення або визначення

цього значення мовою перекладу» [1, с. 24], спостерігаємо у другому рядку: «*I Дніпро, і кручі*» – «*The Dnieper's plunging shore*». Як бачимо, переклад іменника «кручі» («високий стрімкий берег; урвище» [6]) здійснено шляхом експлікації – «*plunging shore*» (стрімкий берег), хоча в англійській мові є низка близьких за значенням відповідників, наприклад: «*bluff*» («*a cliff or very steep bank*» [9]); «*cliff*» («*a high area of land with a very steep side, especially one next to the sea*» [10]); «*scarp*» («*a very steep bank or slope*» [13]). На наш погляд, вибір на користь описової техніки обумовлений бажанням створити максимально чіткий, прозорий образ. Водночас важливими є і суто метричні завдання – збереження віршового ритму, сумірності між окремими рядками щодо кількості складів, формування рими («*shore ... roar*»).

Останній рядок другої строфі змальовує образ Дніпра, який має глибинне символічне значення: «*Як реве ревучий*» – «*The mighty river roar*» [14]. В тексті оригіналу Дніпро отримує метонімічну назву «ревучий», в основі якої лежить заміна назви річки її фізичною характеристикою. У перекладі метонімія не зберігається, натомість використовується описовий вислів «*the mighty river*» (могутня ріка), значення якого логічно виводиться із значення метонімії (прийом смислового розвитку). Зауважимо, що у перекладі збережено звуковий образ ревучого Дніпра, що твориться завдяки прийомам звуконаслідування й алітерації: «*реве ревучий*» – «*river roar*». Повтор приголосних звуків р/р на початку суміжних слів навіює звук бурхливого потоку, емоційно впливає на слухача й «посилює» відчуття грізної могутності великої ріки, що уособлює Україну» [4].

Центральна частина вірша передає «апокаліптичне видіння поетом-пророком кривавого революційного насильства над «ворогами», тими, від кого народ зазнає національного, соціального і політичного гноблення [4].

*Як понесе з України
бears*

У синє море

*Кров ворожу... отойді я
І лани, і гори –*

When from Ukraine the Dnieper

Into the deep blue sea

*The blood of foes ... then will I leave
These hills and fertile fields –*

У рядку «*Into the deep blue sea*» реалізується прийом додавання лексичних одиниць. До іменника «*sea*» додано

відсутній в оригіналі епітет «*deep*», який утворює з означуваним словом сталий образ глибокого синього моря, часто вживаний у фольклорних творах. Можна припустити, що в цьому прикладі додавання лексичної одиниці використовується з метою збалансувати ритміко-інтонаційний малюнок фрази, адже без додаткового слова кількість складів у ній була б меншою, що порушило б ритм вірша. Зауважимо також, що додавання лексичних елементів може виконувати й стилістичну функцію. Так, наприклад, додавання оцінного епітета «*fertile*» до іменника «*fields*» у перекладі фрази «*І лани, і гори*» – «*These hills and fertile fields*» створює емоційно забарвлений образ родючої землі, на якому завдяки прийому алітерації («*fertile fields*») акцентується увага реципієнта.

У цьому ж прикладі при перекладі іменника «гори» вжито не англійський еквівалент «*mountains*», а семантично споріднена лексема «*hills*» (пагорби). Такі семантичні відхилення пояснюються тим, що точний переклад швидше за все дав би читачеві неправильне уявлення про місцевий ландшафт, адже, як зазначається у журналі *National Geographic*, горами вважають елементи рельєфу висотою щонайменше 1000 футів (300 метрів) [12]. За іншими джерелами, абсолютна висота гори над рівнем моря має становити понад 600 метрів [2]. У реальності правий гористий берег Дніпра підноситься на 100-150 метрів [3]. Отже, щоб уникнути непорозуміння, перекладач відмовляється від семантично точного перекладу та обирає варіант, який правдивіше відображає реальність.

Четверта строфа вірша сповнена глибокого внутрішнього драматизму – в ній відображені внутрішню боротьбу й духовні протиріччя ліричного героя. А. Ковал'чук висловлює думку, що у Тараса Шевченка – людини глибоко віруючої – бажання визволити свій народ перед обличчям смерті виявилося набагато сильнішим за потребу молитися за прощення своїх гріхів [4].

<i>Все покину і полину</i>	<i>I'll leave them all and fly away</i>
<i>До самого бога</i>	<i>To the abode of God,</i>
<i>Молитися... а до того –</i>	<i>And then I'll pray But till that day</i>
<i>Я не знаю бога. [8]</i>	<i>I nothing know of God. [14]</i>

На семантичному рівні відзначимо використання лексики «високого» стилю, при перекладі якої застосовується

прийом компенсації – «заміна вихідного елементу елементом іншого порядку у відповідності до загального ідейно-художнього характеру оригіналу там, де це є зручним згідно з умовами української мови» [1, с. 16]. Так, у перекладі речення «*Все покину і полину*» – «*I'll leave them all and fly away*» **поетично забарвлене українське дієслово «полинути» перекладено стилістично нейтральним англійським дієсловом «*fly away***. Щоб компенсувати втрату емоційного компоненту, в наступному рядку перекладу «*To the abode of God*» вжито відсутній в оригіналі іменник «*abode*» (обитель), який належить до стилістично маркованої книжної лексики і має емоційне забарвлення.

Найвища психологічна напруга відчувається в останніх словах цієї строфи «... а до того – / Я не знаю бога» – «... *But till that day / I nothing know of God*». Привертає до себе увагу той факт, що в перекладі вжито не дієслово «*know*», а фразове дієслово «*know of*», яке означає «не знати про щось докладно, проте усвідомлювати, що це існує»: «*you are aware that it exists but you might not actually know anything about it*» [15]; «*you have heard about it but you do not necessarily have a lot of information about it*» [10]. Додавання до структури речення лексеми «*nothing*», яка є додатком і займає нетипову синтаксичну позицію між підметом і присудком, посилює рівень експресивності висловлення, що передає внутрішні переживання героя.

Завершальна частина вірша починається із закликів до боротьби проти тиранії. Поет переконаний, що цю боротьбу буде переможно завершено, в Україні запанує мир, буде встановлено справедливий суспільний устрій:

Поховайте та вставайте, *Oh bury me, then rise ye up*
Кайдани порвіте *And break your heavy chains*
I вражою злою кров'ю *And water with the tyrants' blood*
Волю окропіте. [8] *The freedom you have gained.*
[14]

Рішучий характер закликів підкреслено вживанням наказових форм дієслова, серед яких фігурують архаїчні форми з флексією *-ime* («*порвіте*», «*окропіте*»), що надає мовленню відтінок урочистості. У тексті перекладу зазначені дієслова мають стилістично нейтральну форму («*break*», «*water*»),

натомість вживається застаріла форма імперативу дієслова «вставайте» – «*rise ye up*», що містить також архаїчну форму займенника 2-ї особи – «*ye*». У такий спосіб компенсується втрата емоційних конотацій, які відіграють в оригіналі важливу комунікативну роль.

У перекладі цієї строфи двічі реалізується прийом додавання лексичних елементів. У першому випадку до іменника «*chains*» додано означення «*heavy*» (важкі кайдани), що є необхідним для максимально повної передачі змісту оригіналу. Порівнюючи структуру переносного значення лексем «*кайдани*» та «*chains*», можна дійти висновку, що вони не є повністю рівноцінними: у семантиці українського іменника ключова ознака виражена дещо інтенсивніше – «*позбавляє волі*» (див. [6]), що викликає у реципієнта більш сильну емоційну реакцію, ніж англійське «*обмежує свободу*» («*a fact or situation that limits a person's freedom*» [9]; «*a thing that restricts someone's freedom or ability to do something*») [13]. Додавання означення «*heavy*» привносить додаткові негативні конотації, які сприяють збереженню рівноцінності прагматичного впливу тексту оригіналу й тексту перекладу.

Другий випадок розширення вихідної структури фіксуємо в останньому рядку, в якому до іменника «*freedom*» додано означення у вигляді підрядного означального речення – «*The freedom you have gained*». З погляду форми це дозволяє зберегти ритміко-мелодійну структуру вірша й утворює асонансну риму кінцевих слів у рядках («*chains*» – «*gained*»). З погляду змісту таке додавання є важливим для утвердженням ідеї свободи, здобутої у боротьбі.

Застосування іншого виду лексичних трансформацій – прийому смислового розвитку ілюструє переклад рядка «*I вражою злою кров'ю*» – «*And water with the tyrants' blood*», в якому лексичні одиниці «*вражий*», «*злий*» заміщаються в перекладі лексемою «*tyrant*», значення якої логічно виводиться із значення вихідних одиниць. Варто також додати, що до основних змістових компонентів поняття «*тиран*», яке визначається як «*жорстокий правитель, дії якого ґрунтуються на свавіллі та насильстві; деспот*» [6], належить сема «*влада*». У такий спосіб

у перекладі експліцитного вираження набуває ідея, що ворогом народу є тиранічна влада.

*I мене в сем'ї великий,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлім тихим словом. [8]*

*And in the great new family,
The family of the free,
With softly spoken, kindly word
Remember also me. [14]*

Семантичні розбіжності між текстом оригіналу та текстом перекладу спостерігаємо у першому рядку останньої строфі: переклад прикметника «великий», попри наявність в англійській мові таких перекладацьких відповідників, як «big» або «large», здійснюється за допомогою прикметника «great», який має дещо інше значення – «дуже великий» (*«very large; much bigger than average in size or quantity»* [13]). Такий вибір перекладача є цілком виправданим, адже Шевченко говорить про сім'ю не в значенні групи людей, яка складається з родичів, а в значенні цілого народу, який живе дружно і згуртовано.

Відзначимо також використання такої лексико-граматичної трансформації, як антонімічний переклад, що передбачає заміну ствердної форми в оригіналі на заперечну форму в перекладі чи навпаки. При цім лексична одиниця мови оригіналу може замінюватись не тільки одиницею мови перекладу з прямо протилежним лексичним значенням (власне антонімом), а й будь-якими іншими словами чи словосполученнями, що виражають протилежну думку. Оскільки в основному зміст одиниці, що перекладається, залишається подібним (*Ви не праві = Ви помиляєтесь*), йдеться про так звану формальну негативзацію.

У цей спосіб перекладено фінальні рядки вірша, в яких поет висловлює сподівання на те, що нащадки матимуть добру пам'ять про нього: *«Не забудьте пом'янути / Незлім тихим словом»* – *«With softly spoken, kindly word / Remember also me»*. Вжитий в оригіналі прикметник «незлій», що має негативний префікс, перекладено подібним за значенням англійським прикметником *«kindly»* (добрій, ласкавий), який не містить формально вираженого негативного компонента. Аналогічно відбувається заміна заперечної дієслівної форми *«не забудьте»* на ствердну форму *«remember»* (пам'ятайте), в якій анулюється негативний семантичний компонент *«не»*. Такий вибір є більш природнім,

оскільки в англомовній культурі надається перевага позитивним формулюванням для вираження прохання. Отже саме такий варіант буде найбільш адекватно сприйнятий носіями іншомовної культури.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що на лексико-семантичному рівні зафіксовані різноманітні перебудови вихідного тексту, як то переклад за допомогою аналога, додавання лексичних одиниць, використання прийомів смислового розвитку, цілісного перетворення, компенсації втраченого смислу, а також техніки описового й антонімічного перекладу. Відступи від структурно-семантичного паралелізму між текстом перекладу й текстом оригіналу зумовлені як особливостями лексичної системи мов, так і прагненням перекладача зберегти віршовану форму твору, глибше розкрити його змістові аспекти, виявити імпліцитні значення й передати своєрідність художньої манери поета.

Список використаних джерел

1. Гайдар Д. О. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт за спеціальністю «переклад»: Базові теоретичні поняття. Ч. 1 URL: <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/e29c57dbb803fa072a579cb5d5ab8879.pdf> (дата звернення: 26.01.2023).
2. Грубрін Ю. Л. Гори. Українська радянська енциклопедія: у 12 т./ гол. ред. М. П. Бажан. редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. К. : Головна редакція УРЕ, 1974-1985.
3. Енциклопедія Українознавства. В 10 т. / Гол. ред. В. Кубійович. Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1957. Т. 2. С. 573-574.
4. Ковальчук А. «Вставайте, кайдани порвіте!» URL: <https://borinfo.com.ua/boryspil-products-news-2014-1-408-10/> (дата звернення: 20.01.2023).
5. Левчук Т. «Заповіт» Шевченка в контексті жанру. Волинь філологічна: текст і контекст. Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність : Зб. наук. пр. / упоряд. О. В. Яблонська. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 18. С. 51-64.

6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) URL: <http://sum.in.ua/> дата звернення: 20.01.2023).
7. Хавкіна О. М., Корінь К. І. Відтворення українських історичних реалій англійською мовою (на матеріалі «Історії України» О. Субтельного). Закарпатські філологічні студії. Вип. 14. Том 2. С. 107-112.
8. Шевченко Т. Заповіт. URL: <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/poem/zapovit.htm> (дата звернення: 20.01.2023).
9. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/plain> (дата звернення: 22.01.2023).
10. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (дата звернення: 22.01.2023).
11. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 22.01.2023).
12. National Geographic. URL: <https://education.nationalgeographic.org/resource/plain> (дата звернення: 23.01.2023).
13. Oxford Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (дата звернення: 23.01.2023).
14. Weir. J. When I am dead, bury me URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Taras_Shevchenko#Example_of_poetry (дата звернення: 20.01.2023).
15. What's the difference between «know» and «know of»? Reddit. URL: https://www.reddit.com/r/grammar/comments/3bqtii/whats_the_difference_between_know_and_know_of/ (дата звернення: 26.01.2023).

Тетяна Ковальова,
кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: tatkova17@gmail.com;

Софія Кіндзерська,
здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти,
Поліський національний університет
e-mail: sonita18122003@gmail.com

«ЗАПОВІТ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДЖОНА ВІРА (ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Всесвітньовідомий вірш Т. Г. Шевченка «Заповіт» написаний у формі послання нащадкам і пройнятий почуттям нерозривної єдності індивідуальної долі автора та історичної долі рідного народу, впевненістю в його нездоланній духовній силі, вірою в перемогу над злом [5].

Відповідно до даних, опублікованих вітчизняними фахівцями, нараховується понад 500 перекладних версій «Заповіту» 147-ма мовами світу [1, с. 11], існує двадцять англійських перекладів вірша [2]. Безумовно, один із найкращих перекладів належить відомому канадському перекладачеві творів української літератури Джону Віру (справжнє ім'я – Іван Федорович Вив’юрський). Переклади Джона Віра відзначаються «точністю передачі змісту, вдалим відтворенням образної системи та тональності оригіналу» [4].

Метою статті є аналіз граматичних трансформацій в англомовному перекладі вірша «Заповіт», що належить Джону Віру.

Одним із видів граматичної трансформації є прийом додавання – поява в тексті перекладу нових лексичних елементів, які експліцитно виражають те, що в оригіналі виражено граматичними засобами. Так, додавання іменника, який виконує функцію підмета, спостерігаємо у перекладі речення «Як понесе з України / У синє море» [6] – «When from Ukraine the Dnieper bears / Into the deep blue sea» [7]. Система української граматики

дозволяє формування речення, в якому граматичне ядро складається з одного головного члена у формі підмета або присудка. Отже в односкладному реченні «Як понесе з України у синє море...» немає потреби в експлікації підмета, оскільки особове закінчення дієслова «понесе» вказує на суб'єкт дії, значення якого легко вгадується з контексту. Синтаксичні норми англійської мови вимагають обов'язкової наявності підмета в граматичній основі речення, що пояснює додавання іменника «Dnieper» (*«the Dnieper bears»*).

Аналогічні трансформації на структурно-синтаксичному рівні ілюструє переклад речення, в якому **додано підмет, виражений особовим займенником «I»**: «*Все покину і полину / До самого бога*» [6] – «*I'll leave them all and fly away / To the abode of God*» [7]. На відміну від односкладного українського речення, в якому на дійову особу вказують особові закінчення дієслів-присудків «покину», «полину», англійське речення має граматичну основу, що складається з двох головних членів – підмета й присудка. Такого роду граматичні трансформації визначаються синтаксичними нормами англійської мови.

Граматичні заміни – це «способ перекладу, за якого граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю у мові перекладу з іншим граматичним значенням» [3, с. 23]. У перекладі вірша виявлені заміни частин мови, зокрема заміна прикметника іменником в атрибутивній функції: «*Кров ворожу*» [6] – «*The blood of foes*» [7]; «*І вражою злою кров'ю*» [6] – «*And water with the tyrants' blood*» [7]; «*В сем'ї вольній, новій*» [6] – «*the family of the free*» [7].

Іншим видом заміни є вживання у перекладі активного стану замість пасивного: «*Щоб лани широкополі ... Було видно, було чути / Як реве ревучий*» [6] – «*So that the fields, the boundless steppes ... My eyes could see, my ears could hear / The mighty river roar*» [7]. Крім цього, у наведеному прикладі заміна підрядного речення додатку («*Як реве ревучий*») об'єктним інфінітивним комплексом («... *could hear / The mighty river roar*») викликає перетворення складного речення на просте. Спостерігається і зворотній процес – заміна простого речення в оригіналі на складне у перекладі, наприклад: «*Все покину і полину ... Молитися*» [6] – «*I'll leave them all and fly away ... And then I'll*

pray» [7]. Як правило, заміни спричинені необхідністю створити риму, упорядкувати ритмічну структуру вірша та виділити важливі смислові елементи тексту.

Переміщення компонентів висловлювання також може бути викликана завданням створити риму, наприклад: «... отайді я / *I* лани, і гори – / *Все покину і полину*» [6] – «... *then will I leave / These hills and fertile fields*» [7]. У перекладі строфи співзвучча наголошених голосних у кінцевих словах рядків «*sea – leave – fields*» формує асонансну риму.

Наведений приклад також ілюструє стилістичну функцію порядку слів: використання інверсії у розповідному реченні «*then will I leave*» надає висловлюванню експресивного забарвлення, яке в оригіналі досягається за допомогою прийому перелічення з ефектом висхідної градації: «*I* лани, і гори – *Все покину...*». Стилістично маркований порядок слів зафіксовано у перекладі речення «... *a до того – Я не знаю бога*» [6] – «*But till that day I nothing know of God*» [7]. Засобом вираження заперечення в англійському реченні служить лексема «*nothing*», яка за синтаксичною функцією є додатком і займає нетипову для цього члену речення позицію між підметом і присудком. Такий порядок слів сприяє емоційному увиразненню фрагмента, в якому зображене внутрішню боротьбу, духовні протиріччя героя.

У перекладі заключної строфи вірша також спостерігаємо зміну розташування компонентів висловлювання: «*I мене в сем'ї великий, / В сем'ї вольній, новій, / Не забудьте пом'янути / Незлім тихим словом*» [6] – «*And in the great new family, / The family of the free, / With softly spoken, kindly word / Remember also me*» [7]. Зокрема, українське речення починається з додатку «мене», тоді як в англійському варіанті додаток займає кінцеву позицію, слідуючи за присудком, що відповідає граматичній нормі англійської мови. Розташування на початку англійського спонукального речення обставин місця та образу дії дозволяє відтворити в перекладі експресивне забарвлення, характерне для порядку слів в реченні оригіналу.

Отже, серед граматичних трансформацій, виявлених у перекладі твору, фігурують прийоми додавання, заміни та переміщення елементів структури. Структурні зміни регламентовані внутрішніми нормами мови перекладу, а також

виконують стилістичні функції – сприяють гармонійній ритміко-інтонаційній побудові вірша та слугують синтаксичними засобами експресивізації тексту.

Список використаних джерел

1. Афоніна І. Ю., Ворошилова М. А. Інтерпретація художніх засобів під час перекладу вірша Т. Г. Шевченка «Заповіт» англійською мовою. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70), № 4. Ч. 3. С. 11-17.
2. Башманівський, О. Л. *Англомовні інтерпретації творів Т. Г. Шевченка*. Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14831/1/Bashmanivskiy.pdf> (дана звернення: 20.01.2023).
3. Гайдар Д. О. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт за спеціальністю «переклад»: Базові теоретичні поняття. Ч. 1 URL: <http://foreign-languages.karazin.ua/resources/e29c57dbb803fa072a579cb5d5ab8879.pdf> (дана звернення: 26.01.2023).
4. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34698 (дана звернення: 27.01.2023).
5. Ковальчук А. «... Вставайте, кайдани порвіте!..» URL: <https://borinfo.com.ua/boryspil-products-news-2014-1-408-10/> (дана звернення: 20.01.2023).
6. Шевченко Т. Заповіт. URL: <https://taras-shevchenko.com.ua/ua/poem/zapovit.htm> (дана звернення: 20.01.2023).
7. Weir. J. When I am dead, bury me URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Taras_Shevchenko#Example_of_poetry (дана звернення: 20.01.2023).

Діана Рудько,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету іноземних мов,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
e-mail: dianarudko1@gmail.com

ТРУДНОЩІ ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ КОМЕДІЙНИХ КІНОСТРІЧОК ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Останніми десятиліттями спостерігається значне поширення кінопродукції іноземного виробництва в Україні. При цьому переклад здійснюється переважно російською мовою. Водночас, у 2006 році була прийнята постанова «Деякі питання порядку розповсюдження і демонстрування фільмів», що зобов'язує дублювати і субтитрувати усі іноземні фільми українською мовою. Зважаючи на це, англійсько-український переклад кінострічок є важливим напрямом досліджень сучасних перекладознавців. Доречно зауважити, що через наявність гумористичної складової значні труднощі для перекладачів становлять комедійні фільми, адекватний переклад яких неможливий без застосування творчого підходу. У цьому контексті значну роль відіграє соціокультурний компонент, а також фонові знання перекладача, оскільки у разі некоректного відтворення гумористичної складової кінострічки, вона буде нецікавою та незрозумілою для реципієнта. Відповідно до цього, актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення способів відтворення гумору при перекладі англомовних комедійних стрічок для української аудиторії.

Проблематика перекладу кінофільмів та їх гумористичної складової досліджується низкою вітчизняних та зарубіжних науковців. Відтак, В. Конкульовський [2] у своїх розвідках досліджує вплив перекладу кінофільмів на свідомість глядача, Т. Андрієнко, В. Подмігонін та В. Янг [1; 3] розглядають стратегії відтворення різноманітних аспектів художнього та кінодискурсу, Діаз С. описує сучасні перекладацькі стратегії у контексті аудіовізуального перекладу.

Метою цієї наукової розвідки є виявлення труднощів у відтворенні гумору в процесі англійсько-українського перекладу комедійних фільмів.

Переклад кінофільмів вважають підвідом аудіовізуального перекладу, адже він забезпечується одночасно в усній та письмовій формі. Об'єктом аудіовізуального перекладу є власне кінотекст [6, с. 18].

Відтворення комічного в процесі аудіовізуального перекладу вважається одним із найбільш складних перекладацьких завдань, для вирішення якого перекладачеві необхідно, окрім лінгвістичних навичок, володіти відмінним почуттям гумору. Важливо зазначити, що проблема неперекладності гумору виникає через те, що між реципієнтами з різних культурних систем існує так званий розрив, який проявляється в специфіці жартів.

Специфіка комедійних кінострічок полягає у використанні різноманітних лінгвістичних та екстралингвістичних засобів з метою створення комічного. Пропонуємо детальніше розглянути лінгвістичний аспект перекладу комедій. До лінгвістичних засобів створення комічного належать засоби різних рівнів, а саме: фонетичні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та стилістичні. За твердженнями науковців [1; 4; 10], з метою досягнення адекватності відтворення кінострічок, застосування аналогічних засобів у такому ж вимірі, що й мовою оригіналу, є недоречним та неефективним. Окрім цього зазначається, що під час здійснення перекладу комедійних кінострічок часто виникає проблема безеквівалентності та безперекладності, особливо у контексті культурно-спеціфічних реалій, національного гумору та інших аспектів, що втрачають зміст у разі дослівного відтворення [2].

Перейдімо до розгляду способів творення та відтворення комічного на конкретних прикладах. В одному з епізодів кінокомедії ‘Шпигунка’ головна героїня Сьюзан іронічно насміхається над агентом Фордом та його зовнішнім виглядом та порівнює його з персонажами із кінострічками ‘Newsies’: *He looks like he's in the cast of Newsies* [9]. У зазначеному прикладі вбачаємо труднощі в адекватному відтворенні зазначеного порівняння засобами української мови, оскільки власна назва

‘*Newsies*’ є незрозумілою для рецепієнта. Перекладач застосовує повну заміну лексеми на зрозумілий для вторинної цільової аудиторії вираз – ‘*сільський піжон*’: *Він схожий на сільського піжона* [5]. У зазначеному прикладі перекладач з метою досягнення комічного ефекту вдається до зазначеного прийому, що є цілком віправданим зважаючи на реалії мови перекладу.

Цікаво, що гумористичний ефект застосування лексеми ‘*pilates*’ виявляється лише у контексті та в інтонації персонажа: *Nice moves, Fine. Pilates has been working out for you* [9]. Тут перекладач вдався до стратегії доместикації, запропонувавши наступний переклад: *Розкішна вертушка. Ти недарма ходив на бойовий гопак* [5].

До стилістичних засобів, що становлять значні труднощі у процесі перекладу комедійних кінострічок належить також мовна гра. Так, наприклад, одна з героїнь фільму застосовує гру слів для того, щоб відрекомендувати себе: *I'm Penny, like the penny. Like a penny! Or like penne alla vodka* [9]! – *А я Пенні як Пенні? Або пенне аля водка* [5]. У цьому випадку, оскільки для україномовного глядача слово ‘пенні’ є відомим, перекладач застосовує еквівалентний переклад.

Таким чином, відмінності у фонових знаннях англомовної та україномовної аудиторії створюють для перекладачів певні труднощі. Щодо лексико-стилістичних засобів, то слід звертати особливу увагу на безеквівалентну лексику та гру слів у комедійних кінострічках. Іноді з метою забезпечення рівноцінного прагматичного ефекту від перегляду кінопродукції перекладачі змушені вдаватися до стратегії доместикації.

Список використаних джерел

1. Андріенко Т. П. Стратегії відтворення іншомовних елементів у мовленні персонажів художнього твору. *Філологічні трактати*. 2012. № 1. С.11–16.
2. Конкульовський В. В., Панченко В. В., Валігуря М. Вплив перекладу кінофільмів на свідомість глядача. *Мова і культура*. Київ, 2019. Вип. 22. Т. II (197). С. 472–477.
3. Подміногін В. Дихотомія перекладацьких стратегій очження та одомашнення в історії європейського перекладу.

Наукові записки РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство). 2010. №. 89. С. 98–102.

4. Тьюенко Ю. А., Стежко Ю. Г. Перекладацька стратегія доместикації як чинник національної ідентифікації. *Вісник КНЛУ. Серія : Філологія*. 2015. № 2. С. 184–189.

5. Шпигунка. URL : <https://uokino.club/filmy/genre-action/676-shpigunka.html>(дата звернення: 01.02.2023).

6. Diaz Cintas J. New Trends in Audiovisual Translation. Main Challenges in the Translation of Documentaries. Salisbury, 2009. 270 p.

7. Hodges P. Cultural Approach in Translation Theory. URL : translationdirectory.com/articles/article2202.php (дата звернення: 01.02.2023).

8. Hofstede G. H. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2001. 585 p.

9. Spy movie script. URL : https://www.scripts.com/script.php?id=spy_18698&p (дата звернення: 01.02.2023).

10. Yang W. Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation. *Journal of Language Teaching and Research*. 2010. No. 1. Vol. 1. P. 77–80.

Олена Дунєва,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет,
e-mail: olenaklymova27@gmail.com

ПОСТИРОНІЯ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА У ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ

Класичний термін «іронія» наразі поступається сучасному — «постіронія». Це слово одним із перших вжив у своєму романі *The Savage Girl* американський письменник Алекс Шакар (Alex Shakar), назвавши постіронію визначальною рисою сучасного суспільства споживання, коли комерційна реклама стає іронічно-серйозною, а саме суспільство з середини минулого століття вже пройшло преіронічний та іронічний етапи розвитку [5].

У 80-х роках ХХ століття американський письменник Девід Фостер Воллес визначив постіронію в літературі як «нову ширість», коли стан речей видається чи то іронічним, чи то серйозним. На нашу думку, будь-який автор постіронічного висловлювання свідомо використовує таку двозначність, щоб ввести читача в оману щодо істинності чи глупливості висловленого. Постіронія, як вважає М. Коллінз, є «a smarter form of irony», тобто такою, яку можна протиставити постмодерністській іронії як скальпель молотку [6]. К. Ліл зазначає, що постіронія виникає сама собою та «підміняє» іронію саме на зламі віков, коли іронічно-сатиричне зображення безглуздої дійсності перестає бути ефективною письменницькою тактикою [4].

Іронія у постмодернізмі на сьогодні набуває нових рис: якщо раніше явище описувалося автором літературного твору з відвертою, неприхованою (іронічною) посмішкою, то тепер автор використовує специфічні лексико-сintаксичні мовні засоби, призначенні приховати насмішкуватість для читача, аби той не зрозумів: чи жартує автор, чи виклад є серйозним. Такі спостереження дають підстави вважати, що йдеться про перехід іронії у постіронію.

Тенденції сучасного етапу розвитку літератури постмодернізму пов'язані з трансформацією традиційних літературних жанрів та їх змішуванням. Таке поєднання збагачує класичні літературні жанри сучасними мотивами та настроями, які панують у суспільстві [7]. Не викликає сумнівів, що «постіронічна» ширість непомітно «приходить» у всі жанри художньої літератури, вносячи думку про відносність іронічного та серйозного. Отже, багатоплановість постіронії робить її вияв у літературному тексті некомічного жанру актуальним для мовностилістичних досліджень.

Предметом цієї наукової розвідки є стилістичні мовні засоби вираження постіронії в оригінальному циклі романів «Дискосвіт» сучасного британського письменника Террі Пратчетта та в його українському перекладі – далі з'ясуємо, завдяки яким із них постіронія має найяскравіші прояви.

Британський письменник Террі Пратчетт (1948 - 2015) – сер Теренс Девід Джон (Sir Terence David John «Terry» Pratchett)

— відомий насамперед циклом романів «Дискосвіт» («Diskworld»), які відносять до жанру фентезі. При цьому дослідники додають до назви жанру прикметники «гумористичне» та «інтелектуальне» (фентезі), з огляду на насмішкуватий характер авторського стилю. Сюжети романів просякнуті іронічним ставленням письменника до зображеного світу та його мешканців, а наміри персонажів переплітаються з нетиповими ситуаціями таким комічним вузлом, що втрачаються кордони між серйозністю та іронією.

Зазначимо, що українські переклади романів серії «Дискосвіт» стали доступними україномовному читачеві лише у 2010 році. Кураторка серії про Дискосвіт та редакторка «Видавництва Старого Лева» Ольга Ренн так коментує анонс выходу перших книжок у «Видавництві Старого Лева» 2017 року: «...на нас посыпалися листи та коментарі, які зводилися до одного – адекватно перекласти Пратчетта неможливо», зважаючи на особливості авторського стилю та складність і масштаб зображеного світу, адже «Дискосвіт» налічує більше сорока творів різного обсягу. Перекладачка Террі Пратчетті Ольга Любарська так відгукнулася про специфіку процесу перекладу романів серії: «Як і всі хороші письменники, Пратчетт вміє працювати з навколошньою дійсністю і робить це так, що не завжди зрозуміло, де в нього вигадка, де сарказм, де пряма сатира...» [3].

Дослідники наголошують, що модальність авторського тексту цілковито виражає двояке ставлення письменника до створеного ним світу. Постіронічний ефект, який досягається при цьому, дає можливість читачеві поміркувати над «серйозністю іронії». Яскравим прикладом постіронії у Пратчетта є наскрізний персонаж циклу — Смерть, чия «професія» та похмура вдача суперечать добрим та життєверджувальним намірам персонажа. З огляду на це україномовна версія серії «Дискосвіт» має зберегти усі риси оригінальних романів автора, а також його постіронію в зображені персонажів, зокрема Смерті.

Нами проаналізовано тексти двох романів (англійською та українською мовами) циклу «Дискосвіт»: «Морт» у перекладі Ольги Любарської та «Жнець» у перекладі Оксани Самари, які досліджено на предмет наявності в них постіронії в

англомовному варіанті та її збереження в українському перекладі. Розглянемо докладно приклади постіронічного зображення Смерті автором та перекладачем, а також лексико-сintаксичні мовні засоби англійської та української мов, покликані підсилити ефект двозначності (переплетення серйозних і насмішкуватих намірів усіх — автора та персонажів). Мета цього дослідження — на прикладі конкретного персонажу підкреслити значення постіронній оригіналу та перекладу, як одного з характерних для Террі Пратчетта прийомів створення фентезійного світу.

Постіронічний ефект ставлення персонажів циклу «Дискосвіт» до Смерті (як персонажа) досягається насамперед тим, що більшість персонажів, з якими Смерть вступає в діалог, не знають, не замислюються чи взагалі воліють не знати, з КІМ вони розмовляють. Часом недбале чи то неусвідомлене ставлення до здавалося б жахливої Смерті видається постіронічним в контексті фонових знань читача про смерть. Наприклад, в ситуації, коли Смерть розповідає про свою професійну діяльність роботодавцю чи простому фермеру:

• *I USHER SOULS INTO THE NEXT WORLD, Said Death.*
'Ah,' said Lezek, 'of course, sorry, should have guessed from the clothes. Very necessary work, very steady. Established business?' [8].
Я ДОПРАВЛЯЮ ДУШІ В ІНШИЙ СВІТ, – відповів Смерть.

Он як, – промовив Лежек, – звісно, вибачайте, я з одягу вашого мав зрозуміти. Дуже потрібна робота, надійна. Давно ведете справи? [2]

• *'Can't say I recognise the firm,' said Lezek. 'Where are you based exactly?'*

FROM THE UTTERMOST DEPTHS OF THE SEA TO THE HEIGHTS WHERE EVEN THE EAGLE MAY NOT GO, said Death.
'That's fair enough,' nodded Lezek [8].

Не скажу, що впізнаю назву кінтори, – сказав Лежек. – А звідки ви справи ведете?

ЗВІДУСІЛЬ, ВІД ГЛИБИН НАЙЧОРНІШИХ МОРСЬКИХ ДО ВИСОТ ПІДНЕБЕСНИХ, ЩО ЇХ НАВІТЬ ОРЛИ НЕ СЯГАЮТЬ, –
відповів Смерть.

Непогано, непогано, – кивнув Лежек. – Що ж, я...[2]

- 'What did you do for a living?' said the thin young man behind the desk.

The figure opposite him shifted uneasily.

I USHERED SOULS INTO THE NEXT WORLD. I WAS THE GRAVE OF ALL HOPE. I WAS THE ULTIMATE REALITY. I WAS THE ASSASSIN AGAINST WHOM NO LOCK WOULD HOLD.

'Yes, point taken, but do you have any particular skills? [1].

Чим заробляли на життя? – запитав худенький юнак за канторкою.

Особа в чорному плаці невпевнено посovalася.

Я ДОПРАВЛЯВ ДУШІ В КРАЩІЙ СВІТ. БУВ КІНЦЕМ УСІХ СПОДІВАНЬ. ОСТАННІМ АРГУМЕНТОМ. УБИВЦЕЮ, КОТРОГО НЕ СПІНИТИ Й ВІД ЯКОГО НЕ СХОВАТИСЯ.

Так, ясно, ясно, але які навички ви засвоїли? [9]

Окрім сюжетної особливості «незнання», постіронічний ефект досягається лексичними мовними засобами, в даному випадку метафорами: «GRAVE OF ALL HOPE», «THE ASSASSIN AGAINST WHOM NO LOCK WOULD HOLD», «THE HEIGHTS WHERE EVEN THE EAGLE MAY NOT GO», ідіомою *THE NEXT WORLD*, та синтаксичними – анафорою «*I WAS*» (в українському перекладі не вживається) задля підкреслення власної вагомості. В українському перекладі Смерть вживає евфемізм «ІНШИЙ СВІТ», «КРАЩИЙ СВІТ» та гіперболи «ВІД ГЛИБИН НАЙЧОРНІШИХ МОРСЬКИХ ДО ВИСОТ ПІДНЕБЕСНИХ, ЩО ЇХ НАВІТЬ ОРЛИ НЕ СЯГАЮТЬ», піднесено описуючи свою діяльність. Такі патетичні репліки Смерті (як в оригіналі, так і у перекладі), в яких демонструється її влада та сила, нейтралізуються приземленими репліками опонента в англійському варіанті: «*every necessary work*», «*every steady*», «...any particular skills?», «*where are you based exactly?*» та в українському: «дуже потрібна робота», «надійна», «які навички ви засвоїли?», «а звідки ви справи ведете?», що можна розцінювати як прийом протиставлення персонажів. Смерть та роботодавець / фермер протиставляються також на лексичному рівні в обох мовах: лексика Смерті книжна, стилістично маркована, емоційна, а її опонента – стилістично нейтральна.

У романі «Жнець» («Reaper man») (за сюжетом якого Смерть бере собі ім'я Білл Двері та працює на фермі) яскраво

проявляється ставлення пересічних персонажів до Смерті в образі простого роботяги Білла:

- *They'd called him Good Old Bill [9].*

Вони прозвали його старим добрым Біллом [1].

Автор вкладає у ставлення до Смерті «поза професійною діяльністю» цілком позитивний зміст та прихильність. Таку постіронію можна розпізнати лише з позиції читача, адже поки Смерть розгублено намагається соціалізуватися, більшість персонажів і не здогадується, хто такий Білл. Стилістично така постіронія досягається «завуальованим» оксимороном, адже якщо замість *Bill* використати справжнє ім'я персонажа — вийде несподіваний контраст: *Good Old Death*. В українському перекладі постіронія зберігається такими ж мовними засобами: «старий добрий Білл» у сприйнятті читача має звучати як «стара добра Смерть».

Таким чином, у ставленні персонажів до Смерті проявляється неабияка неоднозначність, яка з позиції читача має постіронічний ефект: Смерть не сприймають серйозно з огляду на людські особливості фентезійного світу тим самим «опускають» Смерть на приземлений рівень земного буття, де навіть беззаперечна влада Смерті змушені підкорятися безглуздим людським законам. Мовні засоби виразності, використані для підсилення цього постіронічного ефекту в оригіналі, представлені метафорами, анафорами, протиставленням, оксимороном — в українському перекладі максимально точно зберігаються ті ж самі лексико-сintаксичні мовні засоби (метафора, евфемізм, протиставлення та оксиморон). Окрім того, автором використана як стилістично нейтральна, так і емоційно забарвлена лексика.

Таким чином, здійснений нами аналіз оригінальних текстів і текстів перекладу, по-перше, засвідчив наявність постіронії та її мовного вираження у портретизації наскрізних персонажів серії романів Террі Пратчетта. Спостерігається адекватність мовних засобів вираження постіронії українського перекладу авторства Ольги Любарської та Оксани Самари мовним засобам оригінального тексту. По-друге, у текстах англійською та українською лексико-сintаксичні мовні засоби з одного боку, призначенні завуалювати Смерть (перифраз, оксиморон,

евфемізми), а з іншого – викликати страх, повагу та протиставити Смерть іншим персонажам (метафора, анафора). Читач відчуває постіронічний ефект від неспроможності Смерті «приховати» власну суть та нездатності смертних збегнути велич ПЕРСОНАЖУ.

Як висновок, зазначимо, що використані автором мовні засоби зображення окремого персонажу (у статті ми розглянули лише один приклад) можна розцінювати і як прояв авторського стилю, і як здійснений Т. Пратчеттом комплексний підхід до створення цілісного наскрізного образу, з його індивідуальним мовленням. Автори українського перекладу доклали зусиль, щоб максимально наблизено до оригіналу донести до читача мову ПЕРСОНАЖУ, та не втратити при цьому постіронії, притаманної усьому фентезійному постмодерністському Дискосвітові Террі Пратчетта. Безсумнівно, мовностилістичні дослідження творчості цього письменника мають широкий спектр.

Список використаних джерел

1. Террі Пратчетт «Жнець». URL :
<https://moreknig.org/fentezi/classic-fentezi/327483-zhnev.html>
2. Террі Пратчетт «Морт». URL :
<https://knigogo.com.ua/knigi/mort/>
3. Уся правда про Террі Пратчетта та його українські видання. 08.12.2017. <https://starylev.com.ua/news/usya-pravda-pro-terri-pratchetta-ta-yogo-ukrayinski-vydannya>
4. Carissa M. Leal. The Progression of Postmodern Irony: Jennifer Egan, David Foster Wallace and the Rise of Post-Postmodern Authenticity Harvard University Nov. Digital Access to Scholarship at Harvard, 2017. URL :
<https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/37736743/LEAL-DOCUMENT-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Johannes M., Hedinger. POST-IRONY. On art after irony, 2014. URL: https://www.academia.edu/10326743/POST_IRONY_On_art_after_irony
6. Matthew Collins Post-irony is real, and so what?. *The Georgetown Voice*. March 4, 2010. URL :
<https://georgetownvoice.com/2010/03/04/post-irony-is-real-and-so-what>

7. Oksana Babelyuk. Postirony in hysterical realism discourse. Culture. Discourse: monograph / R. Vaslo and others. Kharkiv: PC Technology center, 2022. 172 p.

8. Terry Pratchett «Mort». URL : <https://allnovel.net/mort-discworld-4/page-1.html>

9. Terry Pratchett «Reaper Man». URL : <https://www.allfreenovel.com/Page/Story/27219/page-1-of-Reaper-Man--Discworld-11-1/165>

Юрій Вітяк,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
асистент кафедри української мови та методики її навчання,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

e-mail: vitiakyurii@tnpu.edu.ua

ПАРАТЕКСТ ЯК МАНІФЕСТАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ВИДИМОСТІ

Поняття перекладацької видимості чи невидимості лежить в основі низки сучасних досліджень. Вивчення самобутності та природи зазначеного явища перебуває в полі зацікавлень таких закордонних науковців, як Л. Венутті, А. Гуртадо-Альбір, Р. Дуглас, Дж. Карпара, Р.-К. Петку та ін. У межах українських перекладознавчих студій заявлена бінарна опозиція відображення в праці О. Ребрія.

Дихотомія категорій видимості та невидимості перекладача як репрезентатора певного композиційно завершеного твору (безвідносно до жанрової специфіки) належить до кола полемічних питань, амбівалентний статус яких набув перманентного характеру. Особливу увагу феномену невидимості приділено в наукових студіях Л. Венутті, який, власне, увів у науковий обіг це поняття, що сповна засвідчено у праці «Невидимість перекладача», опублікованій у 1997 році. Саме це видання поклало початок проактивному вивченню меж,

де проступає постать автора та перекладача, а також стратегій, що дозволяють виявити такі індикатори.

Л. Венутті розглядав зазначене звище з двох ракурсів: як іллюзорний аспект дискурсу, пов'язаний із низкою суто перекладацьких маніпуляцій в межах системи вихідної мови, а також як певну практику читання та оцінювання перекладу [7, с. 1]. Твір, що постає в результаті застосування адаптаційних та трансформаційних алгоритмів, відображені засобами цільової мови, і реферує до видавців, рецензентів та читачів, об'єднаний спільним запитом на вільність чи то плавність текстової тканини.

На думку Л. Венутті, відсутність лінгвістичних чи стилістичних особливостей у творі – варто наголосити, що мова радше про абсолютно виразні риси – зумовлюють досягнення так званої «прозорості» тексту та забезпечення ефекту видимості авторської особистості, письменницького посилу та змісту, інакше кажучи, створюючи хибне, але водночас переконливе відчуття, начебто сурогат, себто переклад, є оригіналом [7, с. 2].

Вільний стиль перекладу досягається завдяки забезпеченням критеріїв відізнаваності, зрозуміlostі, створенню атмосфери знайомого інтелектуального поля, що не викликає збентеження, а навпаки пропонує легкий доступ до думок оригіналу, особливо складних розмірковувань [7, с. 5]. Спрощення викладу часто реалізується через стратегію доместикації (або одомашнення), яка передбачає відхід від екзотичних образів, неприманного синтаксису, трансформуючи їх засобами вихідної мови. Застосування такої реорганізаційної моделі пріоритетно націлене здійснити трансфер ідей, нівелюючи таким чином відтворення інших аспектів. Зрозуміло, що відмінність синтаксису мови-джерела та цільової мови апріорі декларує необхідність апеляції до інверсії та інших перебудов, що видозмінюють ініціальні формальні репрезентанти.

Антагоністично стратегією до одомашнення є форенізація (очуження), яка провокує кардинально інший спектр відчуттів, що порушують питання про прийняття простору фікційного світу, наснаженого небуденними, складними для розпізнавання реаліями. Оперування таким екзотичним підходом корелює із принципом «вірності оригіналу», під яким розуміється зв'язок

між вхідним і перекладеним текстами, що перебувають в дискусійному полі транслятології. Критерії вірності оригіналу трактувалися у різному ключі від античного часу (коли Горацій, власне, проартикулював цю проблему) [4, с. 202]. Питання вірності оригінальному тексту досі не зазнало однотайних окреслень. На перший план незрідка виходить саме дотримання формальних виразників, які де-факто не можливо відтворити, послуговуючись абсолютно холічним підходом. Концентрація на формальному аспекті над змістовим компонентом наражає перекладача на вільний переклад, що уособлює розширення горизонтів перекладацьких інтерпретацій, які є девіантними за своєю природою.

На противагу формалістичному підходу виступає концептуальна метода, про вагомість якої постулює А. Гуртадо-Альбер. У праці «Переклад і перекладознавство: вступ до перекладознавства» дослідниця чітко озвучує своє бачення принципу вірності, у ядрі якого перебуває сенс оригінального тексту, який хотів донести адресант. Декодування первинних ідей відбувається шляхом актуалізації механізмів цільової мови. Науковиця означує та обумовлює явища вірності перекладу, зазначаючи такі сегменти:

- суб'єктну складову, яка загрунтована на потребі суб'єкта перекладу вдаватися до низки текстових інтервенцій;
- історичний компонент, що охоплює низку результатів соціально-історичного контексту;
- функційний атрибут (зосереджений на текстовій типології, мові, способі передачі та меті перекладу) [4, с. 202].

Принцип вірності оригінальному тексту забезпечується по-різному у кожному окремому стилі мовлення, а заразом і в жанрах, що репрезентують їх. Так науковий стиль, якому притаманні поняттєвість, аргументованість, наскрізна об'єктивність, точність, логічність у викладі, переконливість і абстрагованість, зумовлює нівелювання творчого вияву перекладача в процесі адаптації засобами вихідної мови дисертації, монографії, доповіді, нарису, лекції, статті, каталогу, звіту тощо. Вірність є детермінантою й інших функційних стилів, серед яких офіційно-діловий, публіцистичний, конфесійний.

Певний відхід від дотримання заявленого принципу спостерігаємо в разі з художнім та епістолярним стилем, коли другий розглядається з позицій естетичної цінності. Тексти такого корпусу можуть охоплювати і скрипти розмовної комунікації, яка опонує нормативам літературної мови. Для передачі інтонацій тексту та конотацій специфічної безеквівалентних лексичних одиниць перекладач вдається до застосування додаткового інструментарію, під яким насамперед розуміємо паратекстуальні компоненти.

Консолідація паратекстуальності як первинно літературознавчого феномену та перекладознавчої бінарної опозиції видимості-невидимості стає підґрунтям для вивчення потенціалу текстової та довколатекстової площин.

Концепції «паратексту» і «паратекстуальності», що окреслюють алінійні текстові форми, які набули статусу жанрів, розвинено французьким літературним критиком Ж. Женеттом. Науковець належить до представників структуралізму та засновників сучасної наратології, утім, саме зацікавлення різними текстовими зв'язками породило узагальнене поняття «транстекстуальності», у межах якої фіксуємо прояви перекладацької присутності. Варто зазначити, що видимість чи невидимість перекладача ми розглядаємо в перитекстуальному, а не епітекстуальному аспекті, попри те, що паратекст позиціонується Ж. Женеттом як двокомпонентне явище [3, с. 11].

При тому складові паратексту мають автономний характер та наділені паратетною значущістю.

Проявлення перекладача в паратекстуальному ключі розглянуто у статті М.-Б. Арбулу-Бартурен «Видимість перекладача: примітки внизу сторінки в іспанськомовному перекладі “Граматики фантазії” Дженні Радарі». Науковиця зосереджує увагу лише на виносках, адже вони вирізняються особливою частотністю у друкованих виданнях адаптованих книг, підтвердженим чого слугує «Автобіографія Еліс Б. Токлас» Гертруди Стайн [2]. Перекладачка Н. Семенів вдається до стратегії форенізації тексту, силкуючись уберегти для читача обшир екзотичних номенклатурних зон оригіналу та пояснити такі сегменти завдяки перитекстуальним аспектам. У перекладі зафіксовано триста вісімдесят дві примітки, що охоплюють різні

текстові реалії, чільне місце серед яких відведено стислій характеристиці персоналій, наявних у просторі книги, які через часову відстань (видання оригіналу і робота над перекладацьким рукописом) не є промовистими для цільової аудиторії твору.

Необхідно наголосити, що загалом до перитечстуальних декларацій видимості перекладача зараховуємо також передмову, післямову, анотацію, присвяту перекладу тощо.

Таким чином, перекладацька видимість та невидимість з паратекстуальних позицій постає як малодосліджена ділянка транслятології, що потребує послідовного вивчення і передбачає розгляд довколатекстових елементів як значущих для читацької рецепції.

Список використаних джерел

1. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов / О. В. Ребрій. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
2. Стайн Г. Автобіографія Еліс Б. Токлас / Гертруда Стайн; переклад з англ. Наташі Семенів. К. : O.K. Publishing, 2018. 232 с.
3. Genette, G. Seuils : сайт URL : <https://archive.org/details/seuils0000gene/page/10/mode/2up> (дата звернення: 01. 01.2023).
4. Hurtado Albir, A. Traducción y traductología : introducción a la traductología : сайт URL: <https://archive.org/details/traduccionytradic0000hurt/page/202/mode/2up> (дата звернення: 31. 01.2023).
5. Petcu, R.-K. The visibility/invisibility of translation : сайт URL : <https://www.scribd.com/document/587554646/BWPL-2007-2-Petcu> (дата звернення: 01. 02.2023).
6. Robinson, D. What is translation? : centrifugal theories, critical interventions, Kent, Ohio : Kent State University Press, 1954. P. 2019.
7. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London and New York : Routledge, 1995. P. 353.

Ірина Стефурак,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет імені
В. Гнатюка, науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент *Людмила Загородня*
e-mail: stefurakirina081014@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ РІЗНИХ ТИПІВ

Мета статті – визначення особливостей перекладу ділових листів – полягає у виявленні характерних рис у лексико-граматичній структурі ділових листів.

Як відомо, процес перекладу – це не просто заміна одиниць однієї мови одиницями іншої мови. Навпаки, це складний процес, що включає ряд труднощів, які перекладачеві доводиться долати. Ділова сфера – одна з важливих сфер людської діяльності, а ділові листи залишаються її невід'ємною частиною, навіть у час майже повністю автоматизованих та новітніх технологій. Написання ділових листів або їх переклад представляє низку труднощів для перекладача, оскільки вони мають враховувати особливості лексико-граматичної будови окремих мов.

Особливості якісного перекладу ділових листів активно досліджувались у галузі лінгвістики, перекладознавства, теорії та практики перекладу, германістики та славістики. Різні аспекти дослідження лексичних особливостей перекладу ділових листів представлені в працях українських перекладознавців (В. Карабана, А. Левашова, І. Данилюка, А. Загнітка, М. Зубкова та ін.). Багато мовознавців (Я. Рецкер, А. Швейцер, Е. Басс, А. Федоров, Є. Кутній та ін.) присвятили свої роботи особливостям перекладу ділових листів.

Від самого початку переклад виконував надзважливу соціальну функцію, забезпечуючи можливість міжмовної комунікації людей. Широке розповсюдження письмового перекладу дало можливість людству отримати доступ до культурних здобутків інших народів, та отримати можливу взаємодію, літературний та культурний обмін і взаємозагачення.

Переклад ділових листів має багато особливостей. Тексти з таким змістом обов'язково повинні відповісти встановленому формату. Основне завдання перекладача - дотримання необхідної форми і правильне розміщення адаптованого тексту.

Діловий лист є офіційною кореспонденцією та застосовується для вирішення оперативних питань, які виникають в управлінській та комерційній діяльності. До комунікативних завдань, що вирішуються за допомогою ділових листів, належать: встановлення офіційних, службових, ділових, партнерських стосунків; створення атмосфери довіри і співпраці між партнерами для вирішення іноді складних і суперечливих питань, що виникають у процесі ділового спілкування; налагодження приватних стосунків між людьми тощо.

Ділові листи характеризуються загальними текстовими ознаками, такими як комунікативна спрямованість, смислове та логічна цілісність, зв'язність і завершеність, а також інформативна цінність. Крім того, ділові листи характеризуються специфічними ознаками, а саме: 1) об'єктивністю; 2) конвенційністю; 3) інструментальністю; 4) прагматичністю.

У будь-якій мові існують певні обмеження щодо стилю та мови ділових листів. Стилістична норма ділової документації – це стандартизація, що фіксується в лексико-фразеологічних та синтаксичних напрямах. Ділове мовлення, як відомо, характеризується подібністю мовленнєвих засобів та їх частотністю, задля уникнення двозначності сприйняття, використання синонімів зведене до мінімуму, що зумовлює появу певних мовних кліше та стандартів [1, с. 5].

Всю ділову кореспонденцію можна поділити на службову та комерційну.

Службові листи – це листи, зазвичай прості за змістом і невеликі за обсягом. Службові листи відносяться до основних засобів встановлення офіційних, службових контактів між організаціями, підприємствами, установами та закладами.

Комерційна кореспонденція – листування, яке пов'язане з укладанням та виконанням комерційних угод.

Для того, щоб отримати адекватний переклад тексту необхідно враховувати стиль мовлення, який безпосередньо впливає на вибір методів та прийомів перекладу. Він також

визначає використання мовних засобів, наприклад, використання метафор в художньому стилі або їх відсутність у офіційно-діловому. Ділові листи безпосередньо належать до офіційно-ділового стилю.

Стилі мовлення – це система взаємопов’язаних засобів, які слугують певній меті комунікації. Виділяють переважно чотири основні стилі мовлення: науковий, публіцистичний, художній і офіційно-діловий [2, с. 8].

Офіційно-діловий стиль – це мова ділових документів: наказів, доручень, постанов, програм, заяв, резолюцій, протоколів, актів, законів, розпоряджень, анкет, розписок тощо. Це система взаємопов’язаних мовних засобів, спрямованих на констатацію умов, що поєднують дві сторони в процесі діяльності. Основна функція офіційно-ділового стилю – інформативна (повідомлення).

Переклад ділової документації повинен здійснюватися з обов’язковим врахуванням усіх використаних мовних кліше, врахуванні стилістичних особливостей і суворим дотриманням важливих і необхідних правил оформлення документів.

Процес перекладу поділяють на «етапи» (В. Н. Комісаров) або «рівні» (В. Н. Крупнов) [3, с. 44]:

- розпізнавання слова та загальної структури тексту;
- критичне розуміння вихідного тексту; передача отриманої інформації;
- завершальне осмислення перекладу в ширшому контексті.

Окремої уваги заслуговує написання дат в діловому листі. В українській мові дати (день, місяць, рік) записують здебільшого словесноцифровим способом. Міжнародна організація із питань стандартизації (ISO) пропонує таке написання дат в ділових листах та документах: рік, місяць, число (з інтервалом, дефісом чи крапкою). Наприклад, так: 22 10 16 / 22-10-16 / 22. 10. 16, що означає 16 жовтня 2022 року. Інші цифрові форми, такі як 15-9-89 чи 9-15-89 є неприйнятними і не повинні використовуватися, оскільки можуть привезти до плутанини [4].

Особливу увагу також слід звернути на вживання скорочених слів та абревіатур, які відіграють важливу роль у діловому мовленні. Абревіатури та скорочені слова слугують задля мовної економії та роблять зміст більш зрозумілим.

Отже, переклад ділових листів – це, як правило, тривалий і складний процес, що вимагає відповідної компетентності, та повинний ґрунтуватись не лише на знанні рідної та іноземних мов, а й на глибокому розумінні лексичних, граматичних та стилістичних особливостей текстів ділового стилю.

Список використаних джерел

1. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. Тернопіль, 2002. 248 с.
2. Масальского В. И. Теория и практика перевода деловой документации : [навчально-методический пособник] / В. И. Масальского. Донецк : ДонНУ, 2006. 144 с.
3. Комісаров В. Н. Теория перевода (лингвистичные аспекты) / В. Н. Комісаров. М. 1990. 253 с.
4. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бибік, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт та ін. К. : Довіра; УНВУ «Рідна мова», 1997. С. 303.

Олексій Федорченко,

здобувач бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності «Інформаційні системи та технології»,

Поліський національний університет
e-mail: alexfedorchenko75@gmail.com;

науковий керівник: **Світлана Петрова,**
викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: s_petrova_kr@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ ДИСКУРСУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Надзвичайно стрімкий розвиток галузі інформаційних технологій дуже змінив сьогоднішнє суспільство. Більшість людей не може уявити буденне життя без ноутбуків, смартфонів

та сучасних гаджетів. Така тенденція впливає й на словниковий запас кожної людини, який наповнився ІТ-лексикою, оскільки знання навіть простої термінології стає життєвою необхідністю.

Із кожним днем інформаційні технології дедалі більше впливають на систему організації світу. Вони проникли у політику, медицину, економіку і особисте життя кожної людини. Щоденна необхідність використання інформаційних технологій не ставиться під сумнів, а навіть виховує окреме покоління людей, які абсолютно споріднені з ІТ-світом. Використання досягнень ІТ спрощує процес навчання, підвищує його якість, створює умови для безперервної освіти протягом життя [4, с. 118].

Міжнародний характер сучасних наукових знань і відповідні умови для розвитку комп'ютерної галузі сприяли тому, що найбільш інтенсивно комп'ютерні розробки проводились в США. Цим пояснюється англомовний характер термінів дискурсу інформаційних технологій. Також, англійська є мовою міжнародного спілкування, завдяки чому первинно терміни виникають саме англійською, і лише потім розповсюджуються в інші мови. Велику кількість робіт сучасних лінгвістів присвячено вивченням питання перекладу англомовних термінів українською мовою, серед них І. Н. Волкова, А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, В. І. Карабан, Є. М. Єнікеєва, А. М. Науменко, Г. І. Беженар та інші. Але ми вважаємо, що на сьогодні комп'ютерні термінологічні одиниці є недостатньо вивченими.

Прогресуюча сфера інформаційних технологій диктує потребу адекватної трансляції фахових текстів, написаних англійською мовою. Це необхідно для перекладу інструкцій, літератури, інтерфейсу програмних продуктів. Складність перекладу текстів ІТ галузі полягає в тому, що велика кількість комп'ютерних термінів належить до безеквівалентної лексики. Тобто, вони не мають регулярних відповідників в українській мові, але це не означає неможливість їх перекладу [1, с. 58].

Виконуючи переклад термінів дискурсу ІТ, перекладач має добре розумітися в комп'ютерній галузі. Інформаційний світ є світом віртуальним, більшість термінів його терміносистеми мають асоціативний характер, тобто звичайне слово отримує

зрозумілого комп’ютерного значення на інтуїтивному рівні [2, с. 148].

Науковці розділяють способи перекладу термінів на наступні групи:

- калькування;
- транскодування;
- еквівалентний переклад;
- описовий перегляд (експлікація) [4, с. 58].

У нашому дослідженні було проаналізовано 100 англійських термінів дискурсу інформаційних технологій та їх переклади українською мовою. Було визначено, що найбільш чисельною групою способів перекладу є калькування, а найменш чисельною – описовий переклад. Результати дослідження наведемо у рис.1.

Калькування – переклад лексичних одиниць оригіналу шляхом заміни їх складових частин (морфем або слів) лексичними відповідниками у мові перекладу. Наприклад, “*self-cooling system* – система самоохолодження”, “*self-loading* – самозавантаження”, “*file system* – файлова система”, “*artificial neural network* – штучна нейтронна мережа”.

Транскодування – спосіб перекладу, який застосовується тоді, коли в мові перекладу відсутнє відповідне поняття і перекладний еквівалент, наприклад “*file* – файл”, “*interface* – інтерфейс”, “*byte* – байт”, “*profile* – профіль; *matrix* – матриця”.

Рис. 1. Способи перекладу термінів дискурсу інформаційних технологій

Описовий переклад (експлікація) – це лексико-граматичне перетворення, за яким лексична конструкція мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке пояснює або дає визначення даній мовній одиниці. Наприклад, “*magnetic bubble memory* – запам'ятовувальний пристрій на циліндричних магнітних доменах”, “*pop-mouse program* – програма, яка не підтримує роботу з мишкою”, “*policy module* – модуль керування використанням ресурсів”.

Еквівалентний переклад – переклад, при якому значення англійського слова повністю відповідає значенню українського, наприклад, “*keyboard* – клавіатура”, “*memory* – пам'ять”, “*message* – повідомлення”, “*mode* – режим”.

Отже, проведений нами аналіз показав, що при перекладі термінів дискурсу інформаційних технологій українською мовою найбільш використовуваним є спосіб калькування. Посилений розвиток науково-технічної сфери разом із процесами глобалізації у сучасному суспільстві призводять до безперервного поповнення терміносистеми української мови новими лексемами та словосполученнями, які семантично пов'язані зі сферою інформаційних технологій.

Оскільки інновації в комп'ютерній техніці розвиваються досить стрімко, комп'ютерна термінологія є найбільш динамічною із терміносистем, і навряд чи можна буде у ХХІ столітті поставити крапку та вважати її достатньо дослідженою. Тож подібні розвідки залишаються актуальними у перекладознавстві.

Список використаних джерел

1. Єнікесва Є. М. Особливості перекладу термінів на українську мову / Вісник СумДУ, 2001. № 5 (26). С. 54–59.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
3. Коссак О. М. Англо-український словник з інформатики та обчислювальної техніки. Львів : СП «БаK», 2001. 304 с.

4. Сухненко К. М. Лексичні проблеми перекладу: посібник. Київ : вид-во Київського університету. 2000. 124 с.

Ольга Бігун,

Здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Міжнародні економічні відносини»,

Поліський національний університет

e-mail: olgabigun663@gmail.com;

науковий керівник: *Світлана Петрова,*

викладач кафедри іноземних мов,

Поліський національний університет

e-mail: s_petrova_kr@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ КІНОФІЛЬМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Сьогодні кінематограф є однією із найбільш затребуваних сфер ринку послуг. Популярність фільму нерідко багато в чому визначається його назвою, адже ефектним заголовком набагато легше зацікавити глядача, ніж описом сюжету. Назва є своєрідною запорукою успіху, і її ефективне сприйняття відразу позначається на касових зборах. Переклад назви фільму – складне та відповідальнє завдання. Такий переклад можна назвати «комерційним», адже він орієнтований на досягнення певного маркетингового, комерційного успіху фільму. При цьому перекладач повинен виступати як посередник між текстами мовою оригіналу і мовою перекладу. Адаптація назви художнього твору або кінофільму завжди повинна брати до уваги специфіку цільової аудиторії, її культуру, релігію та світогляд загалом [2, с. 229].

Питання перекладу назв кінофільмів, його особливостей та проблем стало об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них можна виокремити наукові праці Е. Балоу, Л. Богуцького, О. Капустіної, П. Ланга, А. Мацько, К. Сіннер, Т. Яхнюк та інших.

Переклад назв художніх фільмів є відповідальним завданням. Задля уникнення різноманітних конфліктів інтересів, перекладач має бути професійно обізнаним: правильно та

обґрунтовано використовувати ту чи іншу трансформацію під час перекладу, враховувати специфіку перекладу фільмів, що належать до різних жанрів; бути ознайомленим із сюжетом фільму; знати як культуру країни, де був створений фільм, так і культуру країни, мовою якої фільм перекладається; творчо підходити до процесу перекладу та дотримуватись критерій, яким має відповідати переклад назви і всього фільму взагалі [1, с. 229].

Дуже часто трапляється, що назвою художнього фільму є крилатий вислів, або інша фраза, яка не може буди перекладена дослівно. Так як для глядача принципово важливо засвоїти семантичні трансформації заголовка для адекватного сприйняття концепту, автор іноді допомагає читачу в його роботі з розшифровки, декодування істинного значення заголовку [3, с. 110]. Особливість перекладу назв художніх фільмів полягає в тому, що перекладач має найточніше передати оригінальну назву, при цьому адаптувати її для вітчизняного глядача, якщо потрібно [2, с. 230].

Переклад назви фільму починається з аналізу загального сюжету та його розкриття у назві фільму. Тільки у такий спосіб можна вирішити, яку стратегію застосовувати для коректної інтерпретації назви.

А. Мацько розділяє способи перекладу назв кінофільмів на наступні 6 груп:

- описовий переклад;
- дослівний переклад;
- транскодування;
- трансформація;
- жанровий переклад;
- семантичний переклад [2, с. 228].

У нашому дослідженні було проаналізовано 100 англійських назв кінофільмів та їх переклади українською мовою, які були відібрані з веб-сайту “Кінотеатр.ua”. Було визначено, що найбільш чисельною групою способів перекладу є дослівний переклад, а найменш чисельною – семантичний переклад. Результати дослідження наведемо у рис.1.

Розглянемо кожен зі способів перекладу окремо.

Описовий переклад передає значення лексичної одиниці у формі фрази. Такий спосіб перекладу застосовується до фразеологічних одиниць, термінів, нееквівалентної лексики (реалій) та неологізмів [2, с.228]: “*Ted*” – “*Третій зайвий*”, “*LOL*” – “*Літо. Однокласники. Кохання*”, “*As Above, So Below*” – “*Париж. Місто мертвих*”, “*Non-Stop*” – “*Повітряний маршал*”.

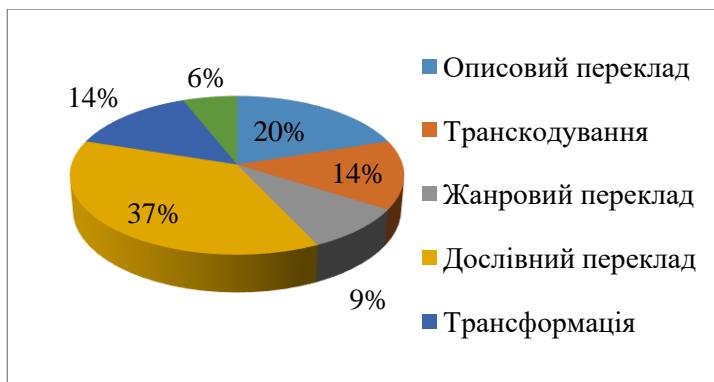

Рис. 1. Способи перекладу назв кінофільмів

Дослівний переклад – це спосіб передачі денотативного значення лексичної одиниці мови-джерела без збереження звукової чи орфографічної форми, але із відтворенням її структурної моделі [2, с.229]: “*The Lost City*” – *Загублене місто*, “*Seventh Son*” – *Сьомий син*, “*Dirty Work*” – *Брудна робота*, “*One Day*” – *Один день*.

Транскодування – переклад шляхом відтворення звукової графічної форми мови-джерела за допомогою цільової мови [2, с.228]: “*Frank*” – “Френк”, “*Top Gun. Maverick*” – “*Топ Ган. Маверік*”, “*Poker Face*” – “*Покерфейс*”, “*Enola Holmes*” – “*Енола Холмс*”.

Трансформація – зміна структурної форми мовних одиниць з метою досягнення автентичності в перекладі [2, с.228]: “*Ouija*” – “*Віджса: Смертельна гра*”, “*Where the Devil Hides*” – “*Рука Диявола*”, “*Through Chemistry*” – “*Хімія кохання*”, “*Marry Me*” – “*Перший зустрічний*”.

Жанровий переклад – один із найбільш поширених видів перекладу назви кінострічки, який співвідносить назву із конкретним жанром [2, с.228]: “*Gone Girl*” – “Загублена”, “*Left Behind*” – “Залишені”, “*Unfriended*” – “Видалити з друзів”, “*A Most Wanted Man*” – “Наднебезпечний”, “*Lost River*” – “Як впіймати монстра”

Семантичний переклад, який за допомогою зміни або додавання лексичних елементів та введення ключових слів фільму розширює семантичне поле назви [2, с. 229]: “*The Maze Runner*” – “Той, що біжить лабіринтом”, “*Uncharted*” – “Анчартед. На картах не позначається”.

Отже, проведений нами аналіз показав, що при перекладі англомовних назв фільмів на українську мову найбільш використовуваним є саме дослівний переклад. Вибір стратегії перекладу залежить від вихідної назви фільму, лінгвокультурного навантаження, жанру фільму, глядацької аудиторії та маркетингових стратегій. Слід визнати, що найбільш важливим є збереження привабливої форми, яка легко запам'ятується, а також відповідність назви сюжету фільму.

Список використаних джерел

1. Громова З. В. Основні помилки при перекладі назв кінофільмів [Електронний ресурс] / З. В. Громова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 9(1). С. 28-33. URL : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9\(1\)_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_9(1)_7.pdf)
2. Мацько А. Б. Особливості перекладу назв кінофільмів [Електронний ресурс] / А. Б. Мацько // Молодий вчений. Науковий журнал. 2017. № 12(1). С. 228–231. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/532/517>
3. Bogucki L. Perspectives on Audiovisual Translation / L. Bogucki // Peter Lang, 2010. 206 p.
4. Cintas J.D. New Trends in Audiovisual Translation / J.D. Cintas // Multilingual Matters, 2009. 216 p.

Оксана Гаврилишин,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка
науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент *Тетяна Цепенюк*
e-mail: magdichtet.5@gmail.com

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ “УСПІХ/SUCCESS” В АМЕРИКАНСЬКІЙ МЕМУАРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ МІШЕЛЬ ОБАМА “СТАНОВЛЕННЯ”)

У сучасному світі успіх є одним із ключових факторів самореалізації особистості. Його можна розглядати, як складний і багатоаспектний елемент людської свідомості, що з однієї сторони є характеристикою і результатом для людини її власного досвіду і зусиль, а з іншого її статус у суспільстві та характеристикою її відносин з іншими. Окрім того, поняття “успіх” закладене і у колективній свідомості окремого народу чи нації, сформоване внаслідок історичних змін та вибудуваних акцентів всередині соціуму, у якому знаходиться людина.

Література, як засіб відображення суспільних процесів часто демонструє розуміння певних понять представниками тієї чи іншої культури, де мова є відображенням культури і свідомості. Для вивчення таких взаємозв'язків застосовують когнітивний підхід, який передбачає розгляд мовних явищ крізь призму людського сприйняття. На основі цього, впродовж останніх десятиліть активно розвивається нова галузь мовознавства, а саме лінгвокультурологія, одиницею якої є концепт [4, с. 84].

Вивченням концепту займались такі дослідники як, М. Барсалоу, Дж. Міллер (засновник когнітивної лінгвістики), Дж. Фодору, А. Н. Приходько, Н. Гайдук, А. Сніжко, І. І. Шевченко та інші [5, с. 80]. Тому термін «концепт» з латинської мови “conceptus” трактується науковцями по-різному: як змістова одиниця пам’яті; багатомірне симболове утворення, у

якому виділяються ціннісна, образна й поняттєва сторони; одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження [1].

Взявши до уваги різні твердження, можемо зробити висновок, що концепт – це багатошаровий мисленнєвий феномен, що відображає процеси сприйняття людиною світу, її розуміння про все, що нас оточує, досвід та здобуті знання. З огляду на це, концепт є ментальним утворенням, що має мовне вираження. Ментальні процеси, які відбуваються при сприйнятті, осмисленні й усвідомленні концептів, а також види і форми їхньої ментальної репрезентації досліджує когнітивна лінгвістика.

Через призму перекладознавства концепт досліджували А. Вежбицька, Т.В. Радзієвська, Г.Г. Єнчева, В.Ф. Старко та інші. Якщо з лінгвокультурологічної точки зору концепт є відображенням сукупності особливостей культури, цінностей, досвіду, знань і ментальності людини, що виражається мовними засобами, то для перекладача це зв’язок з іншим оточенням, відображення того чи іншого поняття у свідомості представників іншого суспільства [4, с. 85].

А. Лафевр зазначає, що «*перекладачі не просто перекладають слова, вони також перекладають цілий всесвіт дискурсу, поетику та ідеологію*» [4, с. 4]. Під час читання перекладу твору виникає проблема адаптації читача до культури країни-оригіналу твору. Завдяки збереженню істини концепту з урахуванням усіх елементів його концептивного поля, перекладач досягає точного відтворення атмосфери, думок, сприйняття і задуму картини художнього твору автора [4, с. 84]. Дослідження концептуальної картини світу, як позамовного чиннику перекладу, дає змогу перекладачеві правильно відтворити думки і культурні маркери рідною мовою, що є нелегким завданням, оскільки вимагає цілісного розуміння концепту, який вміщує у собі особливості ментальності іншої країни.

Концепт УСПІХ є невід'ємною частиною будь-якої культури чи країни сучасного світу, який проявляється у різних сферах життя людини. З огляду на стиль життя окремої особистості, сім’ї, у якій вона виховувалась, її оточення, пройдений життєвий шлях і здобутий досвід, УСПІХ визначається різноманітними матеріальними, духовними чи

розумовими здобутками. У своїй праці Сніжко А. М. представляє успіх у вигляді когнітивної моделі, за якою ХТОСЬ отримує ЩОСЬ БАЖАНЕ, а саме очікуване і позитивне [5, с. 80].

Для вивчення перекладацького аспекту відтворення концепту УСПІХ/SUCCESS спершу розглянемо його як ментальну одиницю англійської та американської культур, аналізуючи засоби його мовної об'єктивізації. Шляхом дефініційного аналізу ми проаналізували поняття “УСПІХ/SUCCESS” у тлумачних словниках англійської та української мов. Таким чином ми зібрали найпоширеніші визначення цього поняття в українській мові:

- *Позитивний наслідок роботи, справи і т. ін.; значні досягнення, удача.*
- *Громадське визнання, схвалення чого-небудь, чиїхось досягнень*
- *позитивний результат діяльності, факт вищого досягнення*
- *супільне визнання чого-небудь або кого-небудь, яке супроводжується почуттям потрібності й отриманням позитивних емоцій* [1].

Проаналізувавши ключові аспекти кожного з визначень, бачимо, що поняття УСПІХ в українській мові базується результаті діяльності або виконаній роботі та більшою мірою залежить від думки суспільства, а саме від визнання та схвалення громадськістю.

До найпоширеніших визначень концепту SUCCESS в англійській мові належать:

- *the achieving of the results wanted or hoped for/досягнення бажаних або очікуваних результатів*
- *something that achieves positive results/те, що дає позитивні результати*
- *degree or measure of succeeding/ступінь або міра успішності*
- *the favorable or prosperous termination of attempts or endeavors; the accomplishment of one's goals/сприятливий або бажаний результат, досягнення цілей*
- *the attainment of wealth, position, honors, or the like/досягнення багатства, становища, почестей тощо*

- *a performance or achievement that is marked by success, as by the attainment of honors/* представлення або досягнення, яке відзначається успіхом, наприклад, досягненням поваги
- *a person or thing that has had success, as measured by attainment of goals, wealth, etc/* особа або річ, яка досягла успіху, що вимірюється досягненням цілей, багатством тощо [7]

Таким чином, в англійській мові SUCCESS - це результат, який можна виміряти або з огляду на досягнуту ціль, або величиною матеріального становища чи багатства.

Провівши порівняльний аналіз дефініцій “УСПІХ/SUCCESS” в українській та англійській мові на основі тлумачних словників, ми простежили, що для українців УСПІХ визначається суспільним визнанням виконаної роботи, а для американців - власним відчуття досягнутої цілі або рівнем матеріального становища. Таким чином, концептуальне поле досліджуваного концепту містить відмінні лексичні одиниці в обох мовах, які повинні бути враховані при перекладі з огляду на контекст, у якому вживається поняття УСПІХ для точного відображення задуму автора [2, с. 63].

Особливої уваги заслуговує питання дослідження концепту УСПІХ у мемуарній літературі, яка репрезентує розповідь автора про самого себе, реальні події з його життя, спогади, його життєвий шлях, що часто є відображенням його розвитку та власне шляху до успіху. Цей унікальний жанр є один із найкращих шляхів самовираження, адже дає змогу читачеві найглибше простежити розвиток життя людини, її духовні трансформації та почуття. До різновидів мемуарної літератури належать спогади, щоденники, листи, нотатки, літературні портрети та автобіографічні романі.

Оскільки мемуарна література передбачає, що автор і герой твору це одна і та ж людина, то розуміння та вираження концепту УСПІХ може бути дещо видозміненим та недооціненим, оскільки людина з психологічної точки зору схильна бути більш вимогливою до себе, аніж інші і зображувати певні незначні успіхи швидше, як щось “нейтральне”, аніж “позитивне” [4, с. 85]. У свою чергу завданням перекладача є зберегти ставлення автора до самого себе, його думки та настрій, не оцінюючи шлях автора крізь призму власних відчуттів або власне культурне

сприйняття, у чому полягає складність перекладу мемуарних творів. Адже інколи навіть формулювання може перевтілити це “нейтральне” на “позитивне”, чого допустити не можна.

У американській мемуарній літературі, зокрема у творах Мішель Обами концепт УСПІХ зображується у соціальній та особистих сферах, які визначаються декількома аспектами. Зіставляючи оригінал тексту та переклад українською мовою, проаналізуємо перекладацькі прийоми передачі стилістичних засобів, які репрезентують концепт УСПІХ у кожній із сфер:

- шлях до успіху: *Compared with my own lockstep march toward success, the direct arrow shot of my trajectory from Princeton to Harvard to my desk on the forty-seventh floor, Barack's path was an improvisational zigzag through disparate worlds* [6, p. 108].

На відміну від моого *шляху до успіху*, який нагадував тракторію стріли через Пристон і Гарвард до місця за столом на сорок сьомому поверсі, його путівець петляв химерними зигзагами між різних світів [3, с. 120].

У цьому прикладі відображені відмінності між сприйняттям досягнення успіху в американській та українській культурі, а саме замість “lockstep march toward success” вжито “шлях до успіху”.

- політичні досягнення: *I saw my work as complementing Barack's success in establishing the 2010 Affordable Care Act, which greatly increased access to health insurance for all Americans* [6, p. 391].

Я була переконана, що моя робота *доповнювала успіх Барака* в реформуванні системи охорони здоров'я та захисту пацієнтів, що почалося від 2010 [3, с. 390].

Цей приклад демонструє дослівний переклад концепту УСПІХ.

- власні зусилля *Success or failure would depend almost entirely on my efforts, not those of my boss or anyone else* [6, p. 182]

Провал чи успіх цілком залежали від моїх зусиль, а не від начальника чи когось іншого.

Тут можемо простежити зміну порядку слів, а саме у перекладі спершу згадано “провал”, а опісля “успіх”, що для українського читача звучить більш природно.

- оточення та визнання іншими: *I would not be able to function successfully in this world as a mother, wife, friend, and professional without my team* [6, p. 461].

Я не змогла б “функціонувати” у цьому світі як матір, дружина, подруга та фахівець без своєї команди [3, с. 467].

У перекладі цього речення вилучено слово “успішно”, що можемо пояснити тим, що для українського читача, поняття “функціонувати” вже має у собі підтекст “успішно”.

- наполегливість: *Over time, I'd gotten better about not measuring my self-worth strictly in terms of standard, by-the-book achievement, but I did tend to believe that if I worked diligently and honestly, I'd avoid the bullies and always be seen as myself* [6, p. 307].

З плином часу мені ставало легше відмовитися від оцінювання себе за стандартними критеріями, але я й дали вірила, що коли працюватиму чесно й наполегливо, зможу уникнути брутальних зазіхань на мою свободу та гідність і завжди залишатимусь собою [3, с. 295].

В українському варіанті цього речення навпаки додано такі поняття, як “свобода та гідність”, які є невід'ємними елементами концептополя концепту УСПІХ в українській культурі.

У мемуарному романі Мішель Обами концепт УСПІХ об'єктивується і осмислюється у термінах інших концептів, утворюючи таким чином концептуальні метафори, серед яких найяскравіше вираженою є назва роману СТАНОВЛЕННЯ. Саме вона обрамлює концепт УСПІХ у цьому творі у такі поняття, як “шлях”, “наполегливість”, “праця”, “старанність”, “перешкоди”, “незламність”, що розкривають досліджуваний концепт не лише зі сторони отриманого результату, а й зі сторони зусиль, які до нього привели.

Отже, концепт УСПІХ посідає важливе місце у свідомості та житті людини, як в українській, так і в американській культурі. Провівші дефініційний аналіз цього концепту, ми дійшли до висновку, що є певні відмінності у тому, як представники обох культур сприймають його. Проаналізувавши презентацію концепту УСПІХ у перекладі українською мовою американської мемуарної літератури, ми з'ясували, що ці відмінності були враховані при перекладі, задля збереження задуму автора та

правильної інтерпретації перекладу твору, зокрема багатошарового концепту УСПІХ.

Список використаних джерел

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Канова Л. П. Концепт “УСПІХ” в англійській та українській мовних картинах світу. *Компаративні дослідження слов’янських мов і літератур*. Київ, 2012. Вип. 17. С. 60–65.
3. Мішель Обама. Становлення; пер. з англ. М. Гоцаюка. Київ, 2022. 480 с. + 16 с. кольор. вкладка.
4. Пригодій О. С. Концепт у сучасній перекладацькій науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. Київ, 2019. № 40, том 3. С. 84–86.
5. Сніжко А. М. Лінгвокультурний концепт успіх (на матеріалі української та англійської мов). *Мова і культура*. Київ, 2008. Вип. 10, том 3. С. 79–83.
6. Michelle Obama. *Becoming*. New York, 2018. 465 p.
7. Mieder W. A Dictionary of American Proverbs. New York, Oxford: Oxford University Press, 1992. 710 p.

Станіслав Дмитрин,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету іноземних мов,
Тернопільський національний
педагогічний університет ім В. Гнатюка,
науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Тетяна Цепенюк**
e-mail: dmytryn.stanislav@gmail.com

ВІДТВОРЕННЯ МАРКЕРІВ ІНДИВІДУАЛЬНО- АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ АРТУРА КОНАН ДОЙЛА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Будь-який художній твір під час його написання підпадає під вплив таких факторів, як мова, культура, літературні норми часів написання тексту, події, які вплинули на світогляд автора, тощо. Саме ці характеристики роблять твір особливим. Кожен

перекладач повинен звертати увагу на те, які “відбитки” залишив автор при написанні. Однак при нехтуванні маркерами індивідуально-авторського стилю, твір втрачає свою автентичність, і інколи містить в собі значну кількість деталей які притаманні саме перекладачеві.

З точки зору збереження контексту, найскладніше для перекладача – це робота із художніми творами, де надважливо написати текст іншою мовою, якій, як правило, притаманні зовсім інші риси та характеристики, зберігши той контекст та ті стилюві особливості, які в твір заклав автор оригіналу. Складнощі виникають тому, що автор не лише пише текст, він відтворює ту унікальну картину, яка з'явилася в його голові, скеруючи увагу та думки читача в потрібному напрямку [4, с. 13].

Ще одним важливим аспектом перекладу прози є початковий авторський задум. Більша частина тексту, навіть нейтральна, має конотацію, тобто перекладач має вбачати, емоції, відчуття, які закладені в слова тексту [2, с. 275].

Артур Конан Дойл відомий своєю любов'ю до великої кількості епітетів, порівнянь, гіпербол та інших художніх засобів. Саме це робить його твори насиченими, що дозволяє реципієнту відчути “повну картину” [6]. Однак в кожній мові є свої мовні одиниці, і часто їх неможливо перекласти не адаптувавши [3, с. 21]. Наприклад, в оригіналі твору “The Illustrious Client”, Шерлок каже “*It is my business to follow the details of Continental crime*” [7, с. 6]. В цьому реченні слово “business” недоречне для українського читача. Однак в перекладі речення влучно перекладене: “*Це мій фах — стежити за всіма злочинами на континенті*” [1]. Більш того, деяким читачам може бути не зрозуміло до чого тут континент. Саме тому в деяких перекладах це слово теж адаптоване. Оскільки події відбуваються в Лондоні, то континент – це материкова частина Європи (персонажі обговорювали злочин, скоений у Празі).

Ще один із маркерів індивідуально-авторського стилю полягає у географічному розташуванні автора. Оскільки і сер Артур Конан Дойл, і його персонаж Шерлок Холмс проживають в Англії, то часто в творі використовуються назви локацій, які незрозумілі українським читачам. От-як в наступному реченні з

початку твору “The Lion’s Mane”: “*My villa is situated upon the southern slope of the Downs, commanding a great view of the Channel*” [7, с. 164].

Для жителів Англії зрозуміло, який канал автор оригіналу має на увазі - Ла-Манш, або Англійський канал. Отже, перекладач доцільно вжив іншу назву протоки, щоб передати місце розташування вілли:

“*Моя вілла стоїть на південному схилі височини Даунс, із якої відкривається гарний краєвид на Ла-Манш*” [1].

Одна із найбільш помітних рис в творах Артура Конана Дойла - це використання епітетів для акцентування уваги читача на певній події, чи емоціях персонажа, задаючи той чи інший тон ситуаціям. Для прикладу, у творі “The Problem of Thor Bridge”, автор зображує переживання дійової особи таким чином:

“*The Gold King paused for a moment as one who marshals his thoughts thoughts. His grim, deep-lined face had become even sadder and more grave*” [7, с. 128].

На цьому моменті увага читача зосереджується на тому, що відчуває “золотий король”, як змінюється вираз його обличчя. Для цього автор спочатку використовує епітет для опису зовнішнього вигляду персонажа, після чого описує його емоції. В перекладі це також передано за допомогою використання таких самих літературних засобів: “*‘Золотий король’ якусь хвилину помовчав, ніби збираючись на думці. Його похмуре, зоране глибокими зморшками обличчя стало ще понурішим і сумнішим*” [1].

Невід’ємними елементами творів Артура Конана Дойла є велика кількість метафор. Письменник буквально наповнював свої тексти цими художніми засобами. Ось, наприклад, речення із твору “The Illustrious Client”:

“*It is this daughter, this lovely, innocent girl, whom we are endeavouring to save from the **clutches of a fiend***” [7, с. 7].

Автор перекладу відтворив цю метафору за допомогою таких слів:

“*Цю його доньку, милу безневинну дівчину, ми й хочемо визволити з лабет хижака.*” [1].

Йдеться не про якогось звіра, а про людину. Однак ця людина є жахливою, і погано впливає на дівчину, яку головний

герой із своїм напарником хоче врятувати. Артур Конан Дойл підкреслює характер антагоніста, зображуючи його жахливим та жорстоким ман'яком за допомогою таких метафор.

У творі “The Sussex Vampire” письменник описав перуанську покоївку клієнта Шерлока і доктора Ватсона. Через те, що вона родом із Перу, вона не вільно спілкується англійською мовою, тому на позначення цього автор вживає іншомовне вкраплення: “*She verra ill*” [7, с. 92] - тут автор зображує її недосконале знання мови. А слово “*verra*” можна інтерпретувати як іспанський акцент. У перекладі це відтворено так: “Господина хворий” [1]. Завдяки цьому можна зрозуміти, що вона з іншої країни, тому що речення, які вона говорить граматично неправильні.

Отже, переклад художніх творів є досить складним та багаторічним процесом. Перекладач має свого роду пережити авторський досвід, щоб передати стиль і початковий задум, зберегти контекст, звертаючи увагу не лише на такі аспекти, як передача суті тексту, а й відтворення конотацій, та різноманітних художніх засобів. Сер Артур Конан був впливовим письменником, який започаткував нову тенденцію в англійській літературі [5]. Він продемонстрував незліченну кількість літературних стилів і технік. Враховуючи любов письменника до метафор, фразеологізмів та інших засобів, його твори можна вважати досить складними для перекладу. Більш того, велика кількість моментів із робіт орієнтована на англійську аудиторію, тому що автор часто вживає географічні назви, імена, назви подій, які відомі в більшості лише жителям Великої Британії. Інколи для відтворення маркерів індивідуально-авторського стилю сера Артура Конана Дойла перекладачі змушені використовувати виноски або адаптацію.

Список використаних джерел

1. «Архів Шерлока Холмса» Дойл Конан Артур читати повністю на lib.com.ua. Бібліотека української та зарубіжної літератури lib.com.ua. URL: <https://lib.com.ua/uk/book/arkhiv-sherloka-kholmsa/> (дата звернення: 08.02.2023).

2. Мегела К. І. Відтворення стильової своєрідності оригіналу у перекладі дискурсивних маркерів. Проблеми семантики слова, речення та тексту. 2012. № 28. С. 274–277.
3. Сенічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті: Дисертація ... канд. фіол. наук : Донецьк, 2005. – 209 с.
4. Хайдер Є. М. Відтворення авторського стилю Г. Гессе у перекладах українською та російською мовами : Дисертація. Київ, 2017. 229 с.
5. Arthur Conan Doyle's Writing Style & Short Biograpy | LitPriest. Lit Priest. URL: <https://litpriest.com/authors/arthur-conan-doyle/> (date of access: 08.02.2023).
6. Bajorski J. A Comprehensive Look Into the Writing Style of Sir Arthur Conan Doyle. metamorphosislitag. URL : <https://www.metamorphosisliteraryagency.com/single-post/2018/12/13/a-comprehensive-look-into-the-writing-style-of-sir-arthur-conan-doyle> (date of access: 08.02.2023).
7. Conan D. A. The Case-Book of Sherlock Holmes (Wordsworth Classics) (Wordsworth Collection). Wordsworth Editions Ltd, 1998. 432 p.

Максим Морозенко,

здобувач, Херсонська державна морська академія
науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор *Інна Нагрибельна*,
Херсонська державна морська академія
e-mail: maksym.morozenko@gmail.com

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, СУЧASNІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На сторінках досліджень спеціалістів з філології та лінгвістики українське перекладознавство постає перед нами науковим рухом, що займається вивченням теоретичних та практичних аспектів перекладу [3]. На думку фахівців, затвердилося воно в Україні у першій половині ХХ століття [4]. Розвивалося поступово, набуваючи різноманітних практичних застосувань, і становилось важливою складовою української

культури. Проаналізувавши відповідні джерела, можна з'ясувати, що даний міждисциплінарний науковий рух об'єднує експертів з різних сфер, таких як мовознавство, літературознавство, лінгвістика, психологія та ін. Дослідження в цій області спрямовані на розуміння принципів і правил перекладу, а також розробку нових методів і технологій для ефективного вивчення та донесення до суспільства текстів різних жанрів і рівнів складності.

Аналізуючи українське перекладознавство, маємо на увазі вивчення перекладів і з української мови, і на українську, зокрема й перекладів, що постали в діаспорі. Історія розвитку перекладознавства звертає нашу увагу до періодизації західноєвропейського перекладознавства Джорджа Стайнера [7], з якою і здійснюється аналогія, виділяючи *емпіричний* (до XVIII століття), *герменевтичний* (XIX – друга чверть XX століття), *лінгвістичний* і *міждисциплінарний* (від другої чверті XX століття й дотепер) періоди [8]. У застосуванні такого підходу до України потрібно відкоригувати часові межі, тому що наше перекладознавство набирало обертів популяризації більш повільно: *емпіричний період припадає на початок ХХ століття, становлення перекладознавства відбувається у 1920–1930-х, аналог лінгвістичного періоду охоплює середину ХХ століття, а міждисциплінарністю наше перекладознавство охоплюється в кінці ХХ століття* [6].

Найвизначнішою та найпершою постаттю у цій сфері був Іван Франко, за сприянням якого стимулювалося зародження науки про переклад. Саме він розмежував переклад і переспів. Його критика застосовувалась щодо рими, мелодійності й текстової достовірності. І. Франко цитував слова Л. Боровиковського з циклу «Sonety Krymskie» А. Міцкевича: «*Я навчився польської мови власне для того, щоб мати можливість принести користь Україні*» [2], і з цими словами неможливо не погодитися, тому на той час головним внеском від поліглотів та політологів була саме можливість у написанні правильного перекладу.

Про герменевтичний період (часу становлення) слід відзначити Олександра Фінкеля і Миколу Зерова. Мовознавці

змінили стратегію перекладу античних текстів, переповідаючи цілісний образ, а не просто речення. Їх ідеєю було, що реалії іноземних культур мають перекладати як повні явища (принцип одомашнення).

У 40-ві роки в УРСР перекладознавчі дослідження припинилися, оскільки порівняльне мовознавство стало для влади ворожою наукою.

Говорячи про лінгвістичний період, згадується поетична діяльність Максима Рильського, мислення якого співпадало з М. Зеровим. Письменник освічував проблеми еквілінеарності (рівнорядковості), тоді як радянські науковці відстоювали буквалізм (сліпе копіювання тексту), що спричинило критичний етап.

Остаточно, на думку політологів, закрішився термін «перекладознавство», який відображає міждисциплінарну суть науки про переклад із розлогим об'єктом дослідження, саме у кінці ХХ століття. Тоді виникла назва міждисциплінарний переклад. Тогочасним шедевром української школи перекладознавства став науковий збірник *«Теорія і практика перекладу»*— О. І. Чередниченко [1].

Сьогодні течія розвивається у напрямку взаємо обміну з іншими культурами та народами через дослідження зарубіжних творів та документів. Цей рух направлений на підвищення професійної компетентності перекладачів, розвиток лінгвістичних навичок та умінь, займається вивченням психологічних та соціальних аспектів перекладу і його взаємодією із суспільними, культурними та політичними реаліями. Одним з основних завдань є забезпечення якісного та доступного перекладу різних текстів, зокрема літературних творів, технічної літератури, наукових статей та інше.

У дослідженні актуалізуємо проблематику сфери перекладознавства, а саме:

1. Недостатній рівень професійної компетентності у деяких перекладачів, що призводить до значних недоліків у текстах.
2. Нерівномірне розподілення ресурсів та фінансування між різними течіями руху.

3. Погане технічне забезпечення та відсутність інновацій, що затримує розвиток і робить його менш ефективним.

4. Низький рівень культурознавства та відсутність широкого спектру інформації про особливості традицій та звичаїв різних національностей.

Однак, труднощі перекладу можуть виникати не тільки з вище наведених причин, але й у конфліктному середовищі, такому як війна. Це може бути спричинене різними факторами.

Вивчаючи проблеми перекладу, які виникли під час війни в Україні, виокремимо такі:

1. Слабкий рівень безпеки та нестабільна ситуація у суспільстві.

2. Високий ступінь емоційного навантаження.

3. Необхідність використання спеціальних термінів.

4. Низький рівень досвіду перекладачів у цій області.

5. Відсутність релевантних термінів із потребних іноземних мов.

6. Потреба у залученні фахівців, які не володіють українською мовою на достатньому рівні, що, своєю чергою, може привести до неякісного перекладу та незрозумілості текстів.

7. Відсутність можливості зв'язку з авторами документів для отримання додаткової інформації чи консультації.

8. Наявність документів, що стосуються війни та військових питань, за рахунок громадських фондів.

Бойові дії стали серйозною перешкодою для розвитку перекладознавства та інших галузей держави. Буденність зменшила застосування даної інформаційної послуги, знизила масштаби та обсяги діяльності сфери. Усе це призвело до переходу ресурсів та уваги людей від розвитку культури до підвищення безпеки та оборони країни, що з кожним днем несе більш загострюючий характер та погіршення статистики.

Війна привела до переходу фахівців, які працювали у сфері лінгвістики, до інших видів діяльностей, втрати роботи через військові дії. Саме тому констатуємо факт труднощів стосовно перекладу у теперішньому часі.

Проте формуванню українського перекладознавства сприяли і продовжують це робити не тільки українці, а й науковці інших національностей. Територіальний критерій вельми умовний, адже лінгвісти різних етнічних українських земель брали і беруть участь у творенні єдиного українського перекладознавства. Заслуговують на увагу також еміграційні центри у Варшаві та Празі, що безпосередньо впливають сьогодні на розвиток науки на західноукраїнських теренах у воєнний час. До них долутилися і Північноамериканська, Європейська, Канадська діаспори та товариства, що так сильно підтримують українські течії розвитку перекладу та мовознання.

У мирний час перекладознавство є важливим сектором економіки та культури, що пропонує широкі можливості розвитку кар'єри для професійних лінгвістів. Наприклад, українська мова є однією з найпоширеніших у світі, тому переклади з української на інші мови та навпаки є справжнім попитом. Звертаючись до українських класиків, наукових кандидатів та публіцистів, можна почути їх думку стосовно довговічності перекладознавства України. Так, наприклад, слова «*Зніщили нашу мову неможливо – це те саме, що запломбувати Ніагару*» – Лесь Танюк, український режисер театру і кіно, стали символом незламності [5].

Більш потенційний має етап розвиток інформаційних технологій та інтернету, що значно збільшив потребу у перекладі цифрового вмісту та локалізації програмного забезпечення. Це створює нові можливості для людей, які володіють цифровими навичками.

Крім того, українське перекладознавство має потенціал розвиватися якнайбільше у сфері наукового перекладу. Наша країна має різноманітну наукову діяльність і є важливим учасником в міжнародній ученій спільноті. Це збільшує запит на переклад наукових статей, конференційних та іншого роду матеріалів. Підтримується розвиток у сфері перекладу художньої літератури. Україна є багатонаціональною державою з різними культурними традиціями, через що підсилюється потребність перекладу художньої літератури та культурного вмісту на іноземні мови.

В цілому, розвиток даної теми залежить від стану ринку трудової праці в країні. Таким чином, якщо економіка починає рости, це автоматично приносить збільшений попит на лінгвістичні послуги. Не забуваємо, що досить важливо розвивати професійні навички і знання перекладачів, маючи змогу забезпечити певні матеріали доцільним сучасним та насиченим змістом, підтримувати високий рівень конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

У результаті аналізу порушені проблеми можемо зробити висновок, що розвиток українського перекладознавства є набагато складнішим і непевним, тому що сьогодення значно зменшило потреби держави у вивченні іноземних художніх та культурних творів і, навпаки, збільшив запит на політичні документи. Відбувся різкий перехід від зацікавленості у зарубіжних цивілізаціях до розвитку власної національності та популяризації істинної корінної самобутності та незалежності.

Проте український переклад мав і буде мати стабільний розвиток на арені міжнародного мовознавства, підтримуючи зв'язки з іноземними видавництвами та науковими товариствами для загального і широкого розвитку ступеня ерудованості українського соціуму.

Список використаних джерел

1. Чередниченко О. І. Теорія і практика перекладу. Французька мова. Підручник. К., 1995. — 320 с. (у спів. з Я. Ковалем).
2. Переклад Л. Боровиковського. Сім віршів з циклу «Sonety Krymskie» А. Міцкевича [5. Т. 26. С. 386].
3. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. — 200 с. [c.3] URL <https://shorturl.at/aeKT6>
4. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. — Кіровоград, РВВ

КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с. [c.3] – URL
<https://shorturl.at/aeKT6>

5. Лесь Танюк Вислови про мову. URL
<https://shorturl.at/oqAIK>

6. Українське перекладознавство XX сторіччя: Бібліографія Taras V. Shmiher. URL <https://shorturl.at/mCSY4>

7. After Babel Revisited: On language and Translation. In Memoriam George Steiner (1929–2020) - Athens Journal of Philology - Volume 7, Issue 4, December 2020 – Pages 235-256. URL
<https://doi.org/10.30958/ajp.7-4-1>

8. History of Translation Theory (Steiner 1998: 296) [c. 1-5]. URL - <https://shorturl.at/bitP2>

СЕКЦІЯ 3. ПОЛІЛОГ МОВ ТА КУЛЬТУР: УКРАЇНЦІ У СВІТОВОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Ольга Місечко,

доктор педагогічних наук, професор

професор кафедри іноземних мов

для природничих факультетів,

Львівський національний університет імені Івана Франка

e-mail: olha.misechko@lnu.edu.ua

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ: СУЧASNА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ

Перехід від монокультурного до мультикультурного ракурсу у розумінні соціальної взаємодії у сучасному світі стає глобальною тенденцією. Це означає, що як у суспільному, так і в особистісному плані рівень комфорtnості життя залежить від здатності бачити культурну різноманітність навколошнього світу, визнавати право оточуючих людей на культурні відмінності і приймати ці відмінності. При цьому поняття «культура», «культурні особливості» виходять далеко за межі їх розуміння лише як матеріальних об'єктів. Йдеться про нематеріальну – духовну, моральну, ціннісну – сутність.

Такий перехід має як позитивні, так і негативні наслідки. В умовах зростаючих комунікаційних можливостей і географічної мобільності значно збільшується кількість точок зіткнення з представниками інших культур, що, з одного боку, розширює і збагачує наш життєвий досвід, але з іншого – може порушувати усталені погляди, провокувати непорозуміння, напруження й конфлікти. Тому світова спільнота в особі ЮНЕСКО визнає соціальну згуртованість як ключову проблему політичного життя у ХХІ столітті [4, с. 16], а діалог між цивілізаціями і культурами – як ключовий компонент своєї місії і діяльності [14]. Показово, що Європейський Союз оголосив 2008 рік Європейським Роком Міжкультурного Діалогу.

Сучасна концептуалізація поняття «міжкультурний діалог» відбувається у кількох дискурсах: політичному, соціальному, інституційному академічному, освітньому тощо. У політичному дискурсі мова ведеться про ставлення держави до зростаючої глобалізації світу, інтенсифікації міграційних процесів, запобігання або вирішення різноманітних міжкультурних конфліктів, регулювання базових громадянських, економічних, соціальних і культурних прав. У соціальному дискурсі йдеться про трансформацію суспільних відносин на засадах інклюзивності, взаємної відкритості, рівності, розуміння, довіри, поваги до культурно відмінних соціальних груп. В інституційному – про можливості існуючих державних і недержавних інституцій, організацій, об'єднань забезпечити успішний міжкультурний діалог, взаємодію і кооперацію представників різних культур. В академічному дискурсі окреслюється понятійне поле, пропонуються понятійні дефініції, встановлюються залежності й закономірності. В освітньому – обговорюється потреба навчити суспільство жити в умовах міжкультурного діалогу, закласти основи для розуміння й позитивної поведінки в дусі рівноправності різних культур.

Міжкультурний діалог все голосніше декларується як «інструмент керування новим культурним розмаїттям» [9, с. 4]. При цьому, як робить висновок з аналізу документів упливових міжнародних організацій Н. Ратцман, він суттєво відрізняється від попередніх підходів мультикультуралізму й асиміляції в тому, що, на відміну від притаманних їм спроб інтегрувати різноманітні культурні ідентичності в спільні колективні ідентичності, міжкультурний діалог визнає право на існування відмінностей і заохочує до співіснування різних культурних ідентичностей, взаємної довіри і взаємного розуміння [9]. Таким чином, знімається питання поляризації культурного середовища навколо так званої «культурної більшості» чи «культурних меншин».

У сучасному трактуванні поняття «міжкультурний діалог» важливим є широке розуміння категорії «культура» у її матеріальних і нематеріальних проявах – як «сукупності характерних духовних, матеріальних, інтелектуальних та емоційних особливостей суспільства чи соціальної групи та [яка] охоплює, окрім мистецтва та літератури, стиль життя, способи

спільногого проживання, системи цінностей, традиції та вірування [15]. Відповідно, діалог (обмін інформацією і значеннями) відбувається на рівні як мовних знаків, так і невербальних символів та засобів; як культурних фактів та об'єктів, так і ідей, традицій, культурних норм, цінностей тощо.

Цікавим видається позиціонування діалогу як процесу навчання, виділення в ньому когнітивної функції пізнання нового – засобу здобуття знань, розкриття спільних значень, пояснення припущенъ, інтеграції багатьох точок зору, усунення суджень, вияву допитливості, рефлексії, досягнення розуміння та формулювання власної точки зору [10]. У цьому випадку доречно звернутися до моделі міжкультурної комунікативної компетентності, запропонованої ще наприкінці ХХ століття М. Байрамом як компоненту мовної освіти. Усі п'ять її складових виразно корелюються з розумінням міжкультурного діалогу як пізнавального процесу: знання (про соціальні групи у «своїй» і «чужій» країні, продукти й практики їхньої соціальної діяльності, процеси суспільної й індивідуальної інтеракції); допитливе й відкрите ставлення до «своєї» й «чужої» культур; уміння робити відкриття й вступати у взаємодію, виявляти нові знання про культуру, культурні значення й конотації, схожості й відмінності у вербальному й невербальному спілкуванні та оперувати цими знаннями за відповідних обставин; уміння інтерпретувати культурологічну інформацію; критична культурна свідомість як здатність на підставі чітких критеріїв оцінювати критично позиції, продукти й практики «своєї» й «чужої» культур [5].

І широке розуміння поняття культури, і когнітивна спрямованість поняття діалогу поглиблюють сучасну концепцію міжкультурного діалогу й виводять її далеко за межі сприймання лише як комунікації між цивілізаціями, культурними групами чи особами з індивідуальним культурним баражем. Один з концептуальних підходів розглядає міжкультурний діалог як визнання відмінності й множинності світу, в якому ми живемо й акцентує в цьому понятті обмін культурними схожостями і відмінностями. Так, як наголошує Альянс ООН за Цивілізацією (UNAOC), міжкультурний діалог «дає людям шанс зрозуміти походження їхніх розбіжностей, але також оцінити схожість між ними. Тому це становить важливий крок у подоланні кордонів,

які розділяють людей і групи» [13].

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) трактує міжкультурний діалог через ствердження рівної гідності всіх культур, важливості взаєморозуміння і взаємоповаги як невід'ємної передумови для побудови соціальної єдності і припускає, що учасники цього діалогу погоджуються вислухати й зрозуміти різні точки зору, включаючи навіть ті, з якими вони не погоджуються [17]. Для реалізації такого підходу заохочується «культурний плюралізм» на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Рада Європи у своїх документах визначає міжкультурний діалог як «відкритий і шанобливий обмін думками між окремими особами та групами, які належать до різних культур, що веде до глибшого розуміння глобального сприйняття іншого» [6]. У продовженні цієї дефініції в наступних документах на перший план виходять відкритий і взаємоповажний обмін поглядами, заснований на рівній цінності партнерів, толерантності, формуванні відчуття єдності й принадлежності, запобіганні упередженого ставлення, культурних стереотипів і конфліктів [7].

Наведені вище інституційні концептуальні підходи загалом співпадають з тлумаченням поняття міжкультурного діалогу у західному й вітчизняному науковому середовищі. Деякі автори (Т. Скубашевська 2004; Thomas 2008; В. Євтух 2009; Anderson 2010; Triandafyllidou 2011; О. Бучковська 2013) зосереджуються насамперед на інтерактивному характері діалогу між окремими особами, культурними групами, організаціями з різним культурним тлом і життєвими поглядами з метою кращого порозуміння, вирішення напружень чи конфліктів, взаємозбагачення через спроби дійти спільної думки навіть в умовах різних світоглядів. Лідз-Гурвіц (Leeds-Hurwitz 2014) дотримується думки, з якою погоджується й автор цієї публікації, що у діалозі між представниками різних культурних груп з відмінними, інколи суперечливими, поглядами важливими є визнання права на іншість, готовність і згода вислухати позиції один одного і бути почутими, прийняття існуючих відмінностей з відкритістю, толерантністю, взаємною повагою. Схожу позицію займає Н. Ратцман (Ratzmann 2019), наполягаючи, що міжкультурний діалог повинен виходити за межі визнання й

розуміння відмінностей і має ґрунтуватися на активній співпраці його учасників заради спільної мети, конструюванні спільних знань і досвіду.

Як висновок варто наголосити, що в контексті вітчизняного мовознавства і лінгвометодики потреба концептуалізації поняття «міжкультурний діалог» є очевидною і нагальною, оскільки як в межах багатонаціональної країни, якою є Україна, так і в перспективі повноцінного входження у загальноєвропейську спільноту, готовність наших громадян до цивілізованого міжкультурного спілкування буде серед визначальних чинників успішності цього входження. І сфера мовної освіти (вивчення рідної та іноземних мов), як ніяка інша освітня галузь, має передиматися проблемою формування й розвитку достатніх знань, умінь, ставлень для виховання поваги до власної культури і культур інших народів, ідентифікації схожостей і відмінностей між різними культурними традиціями і нормами, здатності розуміти і навчатися у носіїв інших культурних практик, вирішувати культурні непорозуміння цивілізованим шляхом, досягати консенсусу у ситуації культурного конфлікту тощо. У вирішенні цих питань бачиться подальший розвиток порушеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Бучковська О. Ю. (2013). Міжкультурний діалог у контексті міжкультурної комунікації. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Вип. 19(2), 197-200. Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukmsshr_2013_19\(2\)_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukmsshr_2013_19(2)_44)
2. Євтух В. (2009). Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. Політичний менеджмент. № 3 (36), 3-13. Режим доступу : https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/yevtukh_mizhkulturnyi.pdf
3. Скубашевська Т. (2004). Проблема толерантності у зразі міжнародного діалогу. Практична філософія. № 4, 108–113.
4. Anderson, J. (2010). Towards a new agenda. In : Platform for Intercultural Dialogue. Intercultural Dialogue. Enabling free, full and equal participation. London: Alliance Publishing Trust.
5. Byram M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon : Multilingual Matters.

6. Council of Europe (2008). White Paper on Intercultural Dialogue. Living together as Equals in dignity. 118th Session of the Committees of Ministers. Strasbourg, 7 May 2008.
7. Council of Europe (2014). The concept of intercultural dialogue. http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp#P30_3374
8. Leeds-Hurwitz, W. (2014). Intercultural Dialogue. Key concepts in intercultural dialogue. Center for Intercultural Dialogue.
9. Ratzmann, Nora. (2019). Intercultural dialogue. A review of conceptual and empirical issues relating to social transformation. MOST Discussion Papers/01. UNESCO.
10. The Dialogue Group (2006). Dialogue. Something old, something new. Briefing Paper.
11. Thomas, A. (2008). Bedigungen des Interkulturellen Dialogs. In: Thomas, A. (ed). Psychologie des interkulturellen Dialogs. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 14-32.
12. Triandafyllidou, A. (2011). Addressing cultural, ethnic and religious diversity challenges in Europe. A comparative overview of 15 European countries. 1. Overview National Discourses Comparative Country Report. Accept Pluralism Project. Robert Schuman Centre for Advanced Studies. Florence: European University Institute.
13. UNAOC – Alliance of Civilisations Youth (2014). Youth Solidarity Fund. <http://unaocyouth.org/ysf/>
14. UNESCO (2000). Dialogue among Civilisations. Background. <http://www.unesco.org/dialogue/en/background.htm>
15. UNESCO (2001). UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity. 2. November 2001. <http://portal.unesco.org/en/ev.php>
16. UNESCO (2009). Investing in cultural diversity and intercultural dialogue. Paris: UNESCO.
17. UNESCO (2014). Culture. Intercultural Dialogue. http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/dialogue/intercultural_dialogue/

Вікторія Добровольська,
кандидат історичних наук, доцент
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та
інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська академія
e-mail: kaf.sgd.ip@gmail.com

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Однією з найважливіших умов життя людини в суспільстві є комунікація, тобто обмін думками, передача і отримання інформації від однієї особи до іншої, спілкування за допомогою верbalьних і невербальних засобів.

Процеси глобалізації та інформатизації, постійне збільшення обсягу людських знань роблять актуальним феномен “комунікація”, сприяють зростанню кількості теоретичних і прикладних досліджень з даної проблеми.

Мета цієї статті – розкрити зміст терміну «комунікація», сутність поняття «міжкультурна комунікація», висвітлити проблематику навчальної дисципліни «Міжкультурна комунікація» як важливої частини змісту навчання курсантів у Херсонській державній морській академії.

У широкому сенсі *комунікація* – це одна з основ людської життєдіяльності та різноманітність форм мовної діяльності людини. У вузькому значенні *комунікація* виступає як сутнісна риса людського буття [1, с.37].

Комунікація характеризується великою видовою різноманітністю. Ми розглянемо міжкультурну комунікацію як науку, яка досліджує особливості вербального та невербального спілкування людей, представників різних національних та лінгвокультурних спільнот. В умовах глобалізації актуальним стає вміння людини досконало висловлюватися й уважно чuti, розуміти специфічні смисли, які виражают та інтерпретують учасники міжкультурної комунікації.

З поширенням міжнародних зв’язків, інтернаціоналізацією світової громади загалом змінився і характер спілкування. Серед усіх можливих засобів комунікації, які створило людство,

основною є мова, для якої комунікативна функція визначальна [2, с. 10]. Налагодження ділових і особистих контактів із представниками інших держав передбачає володіння іноземними мовами. Знання мов також формує особистісні якості суб'єкта комунікації – відкритість, готовність до спілкування з представниками інших культур, терпимість.

Але цього замало, оскільки серйозною перешкодою у спілкуванні з іноземцями є незнання їхніх етнічних і культурних особливостей. Способи уникнення непорозумінь на культурному ґрунті у спілкуванні з громадянами інших держав досліджує міжкультурна комунікація [2, с. 9].

Ключовою ознакою міжкультурної комунікації є її інтердисциплінарність, що зумовлює необхідність звернення до багатьох суміжних галузей. Так, міжкультурна комунікація перебуває у зв'язку з мовознавством, історією, філософією, етнологією, соціологією, психологією, культурологією тощо.

У результаті зростання комунікативних потреб членів соціуму збільшується перелік спеціальностей у вітчизняних закладах вищої освіти, що передбачають ґрутовну комунікативну підготовку відповідно до вимог часу, перспектив суспільства та практичних завдань професійної сфери. Саме у такому напрямку здійснюється підготовка фахівців за спеціальністю 271 «Морський та внутрішній водний транспорт».

Праця фахівців морської галузі часто відбувається в екстремальних умовах. Специфіка роботи на судні впливає на спілкування. До факторів, що найбільше позначаються на характері й особливостях спілкування, відносять: багатонаціональний екіпаж й іншомовне комунікативне середовище; різке звуження зовнішніх соціальних зв'язків в умовах обмеженого простору судна; нерозділеність сфер виробництва та побуту [3, с. 18–19].

Комуникація фахівців морського та річкового транспорту вважатиметься успішною за умов їхньої повноцінної взаємодії з іншими членами іншомовного екіпажу, включаючи як безпосереднє, так і опосередковане спілкування у ході експлуатації суднового обладнання.

Навчальна дисципліна «Міжкультурна комунікація» є важливою складовою професійної підготовки фахівця морського

та внутрішнього водного транспорту. Вона відноситься до вибіркових освітніх компонентів, що пропонуються для вивчення курсантам факультету судноводіння та факультету суднової енергетики. Курс спрямований на розвиток ефективних навичок взаємодії, спілкування, інтегрування до міжнародного екіпажу в умовах іншомовного і багатокультурного середовища із застосуванням стратегії мовної і комунікативної поведінки з відповідним ступенем толерантності.

Вивчення навчальної дисципліни «Міжкультурна комунікація» передбачає засвоєння здобувачами вищої освіти ефективних моделей міжкультурної комунікації в умовах глобалізації, яка є визначальним чинником розвитку сучасного суспільства.

Зазначена дисципліна має активні зв'язки з такими курсами як: історія та культура України, філософія, психологія самоменеджменту та менеджмент людських ресурсів, морська англійська мова.

У ході вивчення навчальної дисципліни передбачено:

- ознайомлення з різними аспектами міжкультурної комунікації (культурологічним, лінгвістичним, психологічним, соціально-комунікативним, етичним, професійно-прикладним);
- вивчення різних категорій міжкультурної комунікації (нація, народ, еtos, національно-етнічна свідомість, менталітет, етнос, національний стереотип, культурний код, національно-культурний символ, національна картина світу, архетип, прототип тощо);
- розуміння культурної картини світу;
- ознайомлення з видами, формами, характеристиками культур, взаємозв'язком культур;
- вивчення моделей міжкультурної комунікації;
- формування здатності до міжкультурного співробітництва тощо.

Зазначені аспекти допомагають зрозуміти культурну картину світу, засвоїти вербалні і невербалні засоби в міжкультурній комунікації, а також особливості комунікації у різних культурах, етносах, народів, національностей на сучасному етапі розвитку людства.

Результатом вивчення навчальної дисципліни «Міжкультурна комунікація» є:

- набуті знання щодо особливостей міжкультурної комунікації, її структурних компонентів, розуміння особливостей субкультур та особливості культур націй і народів світу для досягнення взаєморозуміння й позитивного результату у міжкультурних контактах;
- уміння застосовувати ефективні моделі міжкультурної комунікації, методи і прийоми конструктивного спілкування у багатонаціональному екіпажі; недопущення або вирішення міжкультурних непорозумінь та конфліктів; застосування на практиці ефективних методів і прийомів досягнення позитивного результату комунікації;
- навички ефективної взаємодії у багатонаціональних міжкультурних екіпажах; дотримання толерантного ставлення до представників інших культур; володіння методологічними прийомами комунікативної поведінки в різних сферах життя; практичне використання отриманих знань в конкретних ситуаціях міжкультурної взаємодії; володіння методикою та навичками попередження й усунення міжкультурних конфліктів.

Цілісна самореалізація окремої особистості є запорукою успішного суспільного розвитку загалом [1, с.35]. Тому людина, прагнучи досягти поставлені життєві і професійні цілі, повинна здобути навички міжкультурної комунікації, а саме: адекватно сприймати і інтерпретувати різні культурні цінності; бачити в інших культурах загальні й спільні риси; приймати нові знання про чужу культуру для більш глибокого пізнання своєї; співвідносити існуючі етнокультурні стереотипи з власним досвідом і робити адекватні висновки; вміти переглядати і змінювати свої оцінки чужої культури відповідно до розширення навичок і досвіду міжкультурного спілкування; змінювати самооцінку в результаті осягнення іншої культури і відмови від необґрунтованих стереотипів або забобонів; синтезувати та узагальнювати свій особистий досвід у міжкультурному діалозі [4, с.83].

Таким чином, у міжкультурній комунікації першорядну роль відіграє спілкування, діалог або полілог культур. Головним результатом досягнення комунікації є інтеграція у

багатокультурне іншомовне середовище за умови збереження власної культурної ідентичності. На це і спрямована навчальна дисципліна «Міжкультурна комунікація», яка відіграє важливу роль у процесі підготовки фахівців морської галузі у Херсонській державній морській академії.

Список використаних джерел

1. Добровольська В. А., Місевич С. В. Феномен деструктивної самореалізації у бутті сучасної людини: метаантропологічний підхід. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2021. № 2. С.34–42.
URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/12919>
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 285 с.
3. Тихонова І. Ю. Особливості формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців морської галузі. *Наукова думка сучасності і майбутнього: збірник статей учасників 35 Всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції* (м. Дніпро, 29 січня - 5 лютого 2020). С.17–19. URL: <http://naukam.triada.in.ua/images /files/zbirnik35.pdf>
4. Костенко Д. В. Міжкультурна комунікація у сучасному світі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: збірник наукових праць. 2018. № 30. С.80–85.

Наталія Бурмакіна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: burmakinanatalia@gmail.com

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ЗА КОРДОНОМ

Досвід фахової практичної діяльності є необхідною складовою загальної підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої освіти

«Практична підготовка осіб здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку» [1].

Мета такої практики полягає в практичному застосуванні раніше отриманих теоретичних знань, вмінь та навичок, вдосконаленні загальних та фахових компетенцій.

Останнім часом поширення набуває проходження студентом практики на виробництві за кордоном. Подана практика має ряд переваг для майбутнього фахівця, з-поміж яких можна визначити:

- практичний досвід роботи з обладнанням, устаткуванням на передових світових підприємствах;
- інтеграцію до міжнародного ринку праці;
- збільшення конкурентоспроможності фахівця на ринку праці;
- розширення світогляду здобувача вищої освіти через знайомство з культурою іншої країни;
- співпрацю з іноземними партнерами.

Не дивно, що однією з вимог до проходження такої практики є відповідний рівень владіння іноземною мовою, що забезпечує здатність вільного спілкування з носіями мови.

Таким чином, формування іншомовної комунікативної компетентності стає необхідною складовою підготовки до ефективного проходження закордонної практики студентом закладу вищої освіти, адже зазначена компетентність – є «сукупністю знань, навичок, владіння якими дає змогу практично застосовувати знання іноземної мови в різноманітних соціально детермінованих ситуаціях з урахуванням лінгвістичних і соціальних правил, яких дотримуються носії мови» [2, с. 209].

У своїх дослідженнях науковці розглядають різноманітні компоненти іншомовної комунікативної компетентності. З огляду на те, що зазначена компетентність може бути складовою підготовки до проходження закордонної практики, доречно визначити такі компоненти в її структурі: мовний, мовленнєвий та соціокультурний. При цьому мовний компонент включає

фонетичний, лексичний, граматичний аспекти; мовленнєвий – передбачає вміння та навички аудіювання, говоріння, читання, письма; соціокультурний містить крайнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні вміння та навички. «Крайнознавчі вміння є вміннями сприймати та продукувати інформацію, яка відображає специфіку економічного, політичного, культурного життя країни, мова якої вивчається та з огляду на міжкультурне спілкування. Лінгвокраїнознавчі – вміння використовувати в різних комунікативних ситуаціях (різних країн та культурних традицій) мовні та мовленнєві одиниці відповідно до специфіки іншомовного спілкування. Соціолінгвістичні – вміння сприймати та продукувати мовленнєву діяльність з огляду на соціальні, культурні, національні умови спілкування» [3, с. 52].

Аналіз наукових джерел та практичний досвід викладання дозволяє акцентувати увагу на передумовах ефективного формування компонентів іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти як підготовки до проходження закордонної практики. З-поміж них вважаємо за потрібне виокремити:

- інтеграцію дисципліни «Іноземна мова» з фаховими дисциплінами спеціальності;
- використання педагогічних технологій, що відповідають професійним інтересам студентів, базуються на підготовці до іншомовної комунікації, демонструють загальну модель міжсобістісного та вузького професійного спілкування іноземною мовою;
- соціокультурну інформацію про країни, мова яких вивчається.

Дослідження науковців доводять, що ефективна інтеграція дисципліни «Іноземна мова» з фаховими дисциплінами спеціальності є можливою при «узгодженні навчальних планів щодо забезпечення послідовності вивчення професійно важливих тем рідною та іноземною мовами; усвідомленні викладачами фахових дисциплін та іноземної мови комплексу цілей, яких необхідно досягти в процесі реалізації міжпредметної інтеграції та координації; реалізації міжпредметної координації на основі групових та індивідуальних форм навчання з організацією

систематичної самостійної роботи студентів; проведенні занять з іноземної мови з використанням методів навчальної діяльності, які здатні актуалізувати міжпредметні зв'язки та міжкультурну комунікацію (моделювання ситуацій, ділові ігри, колоквіуми, круглі столи за матеріалами індивідуальної роботи, майстер-класи, дискусій тощо)» [3, с. 81].

При доборі педагогічних технологій необхідний перехід від традиційних форм навчання до інноваційних, сфокусованих на комунікацію та взаємодію, до яких належать інтерактивні методи навчання, інтернет-технології, проектні методи. Застосування зазначених технологій збільшує мотивацію до вивчення іноземної мови у здобувачів освіти, оскільки демонструє потенційні можливості використання здобутих знань, вмінь та навичок у практичних ситуаціях.

Необхідно пам'ятати, що кожне заняття з іноземної мови має забезпечувати не лише практичну мету, але й формування «культурних і соціальних знань про країну та людей, чия мова вивчається. З одного боку, тексти і вправи мають пробуджувати інтерес до країнознавчої інформації. З іншого боку, передавання інформації з країнознавства має служити вивченняю мови» [4, с. 146].

Таким чином, сформована іншомовна комунікативна компетентність здобувача вищої освіти є необхідною складовою підготовки до проходження закордонної практики, передбачає ефективне застосування здобутих знань, вмінь, навичок під час такої діяльності, проявляється через сформованість мовного, мовленнєвого та соціокультурного компонентів. Іншомовна комунікативна компетентність дозволяє отримати здобувачу освіти весь спектр необхідних знань та навичок для ефективної комунікації та співпраці за умов середовища іншої країни.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 03.01.2023).
2. Волошина О. В. Іншомовна комунікативна компетентність студентів-аграріїв у незалежній Україні. *Сільське*

господарство та лісівництво. Серія «Психолого-педагогічні проблеми аграрної освіти». 2017. № 6. Т. 2. С. 204-212.

3. Чернявський Б. Р. Формування іншомовної компетентності у майбутніх економістів у процесі інтегрованого навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2021. 260 с.

4. Горбань О. Д., Письменна І. І., Щербицька В. В. Інтегрований підхід до вивчення іноземної мови у ЗВО. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2020, №1 (19). С. 144-148.

Олена Денисевич,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет «Житомирська політехніка»
e-mail: o.denysevych@gmail.com

UKRAIŃCY W WARUNKACH EKSTREMALNYCH

Wraz z wybuchem wojny na Ukrainie świat drgnął. Ludzie stanęli w obliczu strasznego zła, jakim jest wojna. Stało się coś, w co nikt nie chciał wierzyć. W Ukrainie rozpoczął się chaos, w którym nikt nie wiedział, jak postępować. Wtedy człowieka ogarnia strach o krewnych i o siebie. Każdy szukał swoją taktykę zachowania w tak ekstremalnych warunkach. W sieci zaczęły pojawiać się komunikaty, jak postępować podczas ostrzału lub bombardowania.

W pierwszych dniach wojny część Ukraińców próbowała jednak działać na rzecz wolontariatu. Już od pierwszego tygodnia zauważaliśmy, jak Ukraińcy zaczęli wyburzać wszystko, co niezbędne dla ukraińskiej armii – żywność, koce, pieniądze. Kobiety tkały siatki, gotowały jedzenie i tym podobne. Niektórzy przeżywający stres dużo spali. W pierwszych dniach wojny wszyscy myśleli, że to tymczasowe i wkrótce się skończy. Jednak wojna trwała dalej, a w mediach zaczęły pojawiać się wiadomości o strasznych zbrodniach rosyjskiej armii. Społeczeństwo ukraińskie zaczęło dostosowywać się do nowych strasznych realiów wojny. Gdzie szukać

wsparcia, gdy wokół panuje wojna i śmierć? Czy twoje przeszłe życie znika na twoich oczach, a przyszłość jest niepewna?

Przynależność do grup w warunkach wojny zapobiega zjawisku tzw. wewnętrznego izolacjonizmu jednostki, który jest wynikiem degradacji moralnej człowieka, spowodowanej wyniszczeniem psychosomatycznym, głodem i naciskiem sytuacji stresowych [2, s. 50].

Wchodząc w organizację stosunków społecznych w okresie wojny człowiek zmuszony jest do liczenia się z nowym układem stosunków międzyludzkich, musi dokonać reinterpretacji dotychczasowych zachowań, powienien umieć korzystać z doświadczenia zbiorowego zawartego w normach i tradycjach obowiązujących w tych warunkach [7, s. 11].

Wojna – jako szczególny stan społeczny – powoduje rozdźwięk pomiędzy tendencjami altruistycznymi i prospołecznymi a egoistycznymi, których źródłem jest nieodparte dążenie człowieka do utrzymania życia za wielką cenę. Jednak ta silna dążność do zachowania samego siebie wymusza konieczność kontaktów społecznych i staje się przyczyną określonego procesu socjalizacji jednostki w warunkach wojny [7, s. 11]. Warunki ekstremalne powodują, iż aktywność jednostki ukierunkowana jest głównie na potrzeby własne, a nie środowiska [2, s. 18].

Radzenie sobie skoncentrowane na problemie w większości wypadków można nadal spostrzegać jako zdrowe, ponieważ pomaga ono w osiągnięciu celów. Zaliczają się do niego: aktywne radzenie sobie, planowanie, szukanie wsparcia w wykonywaniu zadań, a także powstrzymywanie się od działań zaradczych w oczekiwaniu na stosowny moment. Natomiast radzenie sobie skoncentrowane na emocjach można podzielić na takie, które pomaga w utrzymywaniu motywacji lub w rozwiązyaniu problemu, oraz takie, które ogranicza działanie skierowane na cel. Do skutecznego emocjonalnego radzenia sobie można zaliczyć akceptację i pozytywną reinterpretację. Z kolei do negatywnego radzenia sobie skoncentrowanego na emocjach należą na przykład unikanie, rozpamiętywanie negatywnych emocji czy zaprzeczenie [8, c. 146].

Jeszcze jednym z najistotniejszych czynników walki o ludzką godność było życie religijne i związane z nim „przewartościowanie wartości” [3].

Śmierć jest nieodłącznym składnikiem rzeczywistości społecznej wojny i egzystencji człowieka w tych strukturach i warunkach. To powoduje wielki lęk i zaburzenia psychiczne.

Wszystkie sytuacje ekstremalne mają pewne cechy wspólne. Nagłość zmiany położenia życiowego, w jakiej znajduje się jednostka lub grupa. Odmienność nowej rzeczywistości od wszystkiego innego, które dotąd było znane. Nierozumiałosć nowych warunków – powoduje ona poczucie bezradności i niemożliwości skorzystania dotyczasowych doświadczeń. Utrudnia to ratowanie siebie i innych [5].

Wraz z wybuchem wojny na pełną skalę Ukraińcy przeżywali silny stres i szok, który był bardziej skoncentrowany na emocjach. Zmniejszenie wrażliwości, zubożenie uczuciowe, osłabienie reakcji emocjonalnych na różne zjawiska wojny stanowi, wedle Aleksandra Teutscha, fenomen przystosowawczy, pomocny w znośniu nacisku krańcowych warunków, chroniący człowieka przed upadkiem, załamaniem i zgubą.

Bibliografia

1. Engelking B., Zagłada i pamięć. Doświadczanie Holokaustu i jego konsekwencje opisane na podstawie relacji autobiograficznych, Warszawa, 2001.
2. Frankowski M., Człowiek w warunkach ekstremalnych. Szkice z socjologii wojny i wojska. Warszawa, 2001.
3. Frankowski M., Religijność jako forma samooborony społecznej w warunkach obozu koncentracyjnego, „Wojsko i Wychowanie”, 1997, nr 6, s. 59–62.
4. Filipkowski P., Historia mówiona i wojna. Doświadczenie obozu koncentracyjnego w perspektywie narracji biograficznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2010, s. 509.
5. Krystal H., Massive trauma, New York, 1968
6. Portelli A., *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, Albany 1991.
7. Sterkowicz S., Przyczynek do zagadnienia moralności więźniów obozów koncentracyjnych, „Pregóż Lekarski”, 1969, nr 1, s. 50.

8. Stevan E. Hobfoll. Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu. Gdańsk, 2006.

9. Teutsch A., Reakcje psychiczne w czasie działania psychofizycznego stresu u 100 byłych więźniów w obozie koncentracyjnym Oświęcim-Brzezinka, „Przegląd Lekarski”, 1964, nr., s.13, 16.

Світлана Соколовська,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

e-mail: svetasokolovskaya21@gmail.com

DER MODERNE MEDIENDISKURS: SOZIOKULTURELLE AUFFÄLLIGKEITEN

Im 21. Jahrhundert ist im Zuge der beschleunigten Globalisierung der Weltwirtschaft das Wachstum der Massenkommunikation und der Informationstechnologien zu beobachten. Die Verbreitung des Internets hat zur Ausbildung einer globalen Informations- und Mediengesellschaft geführt, in der Angehörige sehr unterschiedlicher Kulturen sehr schnell und sehr intensiv miteinander kommunizieren. Der enorme Einfluss des Internets und die Entwicklung der Massenmedien tragen zur Schaffung eines neuen Informationsraums bei, der aus einer Menge von Medienquellen besteht.

Heute ist das Internet das wichtigste öffentliche Kommunikationsmittel zur Speicherung und Verbreitung von Informationen. Deshalb kann sich die moderne Gesellschaft ihre Existenz ohne die neuesten Technologien nicht vorstellen. Die Medien bestimmen unseren Alltag und nehmen einen wachsenden Anteil in der Lebenswelt der Menschen ein. In Schriften des medienwissenschaftlichen Lehr- und Forschungszentrum Köln wird der mediale Wandel in drei Perspektiven betrachtet: Mediatisierung als umfassender Prozess, als Entwicklungstendenz einzelner Medien und ihre Konsequenzen für andere Lebensbereiche [7, S. 6].

In der Sprache der öffentlichen Kommunikation können wir neue Ansätze, Mittel und Wege der Sprachverwendung und ihrer

Strukturen beobachten. Der Mediendiskurs funktioniert im Medienraum. Das Konzept des Mediendiskurses leitet sich vom allgemeinen Begriff des Diskurses ab und kann als eine Gesamtheit von Prozessen und Produkten der Sprechaktivität im Bereich der öffentlichen Kommunikation angesehen werden.

Der Diskurs ist seit dem späten zwanzigsten Jahrhundert einer der zentralen und am meisten untersuchten Gegenstände im modernen Paradigma der linguistischen Erkenntnis [5; 6; 8; 9]. Sein mehrdeutiger und interdisziplinärer Charakter veranlasst die Wissenschaftler, ihn von verschiedenen Perspektiven aus zu untersuchen: Einfluss des Diskurses, seine Entwicklung und Veränderung, Komplexität des Diskurses, Funktionen, Typologie, Diskursanalyse, kritische Diskursanalyse usw. Der Diskurs ist kein neues Phänomen im Forschungsparadigma der Linguistik, sondern vielmehr „ein neuer Forschungsschwerpunkt, ein neuer Blickwinkel auf die sprachliche Kommunikation“ [3, c. 7].

In unserer Forschung akzeptieren wir die von I. Schewtschenko geprägte Definition des Diskurses: Diskurs sei „ein integrales Phänomen, eine kognitive und kommunikative Aktivität, die als eine Verknüpfung von Prozess und Ergebnis erscheint und sowohl den außersprachlichen als auch den sprachlichen Aspekt einschließt. In letzterem seien neben dem Text auch Präsupposition und Kontext (pragmatisch, sozial, kognitiv) vorhanden, die die Wahl der sprachlichen Mittel bedingen“ [4, c. 202]. Wir sind der Meinung, dass diese Definition von Diskurs den Inhalt des betrachteten Phänomens am besten wiedergibt, da sie sowohl sprachliche als auch außersprachliche Aspekte, sowie den Kontext einbezieht.

Die gegenwärtige Entwicklungsphase der Diskursforschung ist durch die Integration von zwei Hauptforschungsbereichen gekennzeichnet: dem kommunikativen, demzufolge die Entstehung des Diskurses mit der Erweiterung der Funktionsbereiche der Sprache verbunden ist, und dem handlungsorientierten, demzufolge die Sprache als eines der Mittel zur Gewährleistung der menschlichen sozialen Aktivität betrachtet wird. Die kommunikative Forschung zielt darauf ab, die Art und Weise zu ermitteln, wie Sprache mit dem außersprachlichen Kontext interagiert, die sich in der Interpretation des Diskurses als Sprache in Aktion manifestiert. Im Rahmen der handlungsorientierten Forschung wird der Diskurs als eine soziale

Konstruktion der Realität und eine Form der Wissensmanifestation definiert, die Sprache wird dabei als ein Mittel zur Umsetzung der menschlichen Tätigkeit aus zwei Perspektiven aufgefasst: kognitiv und sozial [2, c. 2].

Der handlungsorientierte Ansatz umfasst die Untersuchung des Mediendiskurses als einer von den Massenkommunikationsmedien geschaffenen Realität. Dabei vermitteln die Medien Produktion, Speicherung, Verbreitung und Nutzung von gesellschaftlich relevanten Informationen. Die Gestaltung des Mediendiskurses wird durch den Faktor der sprachlichen Persönlichkeit als eine Reihe menschlicher Fähigkeiten und Eigenschaften festgelegt, die Erzeugung und Wahrnehmung von Sprachwerken vorbestimmen [2, c. 2].

Im Mediendiskurs geht es in erster Linie um die Übermittlung von Informationen, seine Ziele lassen sich folgendermaßen festlegen: 1) die Situation beschreiben und die erhaltenen Informationen erläutern; 2) die Realität der Adressanten regeln; 3) das Bewusstsein der Adressanten beeinflussen (es geht um den Informationsfluss, der je nach Raum und Zeit auf den Menschen einwirkt und ein Feedback bewirkt); 4) die wahrscheinlichen Auswirkungen eines Faktors vorhersagen, die Schlussfolgerungen fördern [1, c. 269]. Dies wird an den folgenden Beispielen deutlich, in denen über das Gipfeltreffen der Europäischen Union mit dem ukrainischen Präsidenten am 9. Februar 2023 berichtet wird:

„Die EU hat der Ukraine beim Gipfeltreffen in Brüssel Unterstützung „solange wie nötig“ zugesagt. Zudem erklären sich die Mitgliedsländer bereit, die Sanktionen gegen Russland zu verschärfen. Der ukrainische Präsident Wolodymyr Selenskyj teilte mit, europäische Staats- und Regierungschefs hätten ihm nötige Waffen und Unterstützung, einschließlich Flugzeuge, zugesagt.“ (ZEIT online)

„Bundeskanzler Olaf Scholz hat sich optimistisch gezeigt, dass die Ziele für die Lieferung von Leopard-2-Panzern an die Ukraine erreicht werden. „Mein Eindruck ist, das läuft“, sagte der SPD-Politiker nach dem EU-Gipfel in Brüssel. „Aber es wird natürlich nicht einfach gehen.“ (Spiegel online)

„Der französische Präsident Emmanuel Macron schließt Kampfjet-Lieferungen an die Ukraine nicht aus, auch wenn diese „auf

keinen Fall in den kommenden Wochen“ erfolgen dürfen. Grund seien unter anderem notwendige Vorlaufzeiten und Ausbildungserfordernisse, sagte er nach Abschluss der EU-Gipfels in Brüssel.“ (Süddeutsche Zeitung)

„EU-Parlamentspräsidentin Roberta Metsola würdigte die Führungsstärke des ukrainischen Präsidenten als Inspiration für sein Volk und die ganze Welt. Sie sagte, der Platz der Ukraine sei in der EU. Sie sprach aus, was Wolodymyr Selenskyj nicht explizit gefordert hatte. Die Opfer der Ukraine müssten durch Taten der Europäer gewürdigt werden, so Metsola, und zwar „durch einen schnellstmöglichen Beitrittsprozess zur EU, mit mehr militärischer Hilfe.“ (Deutsche Welle)

Wir können also sagen, dass Medientexte über ein Ereignis oder eine Situation aus verschiedenen Blickwinkeln berichten, die Meinungen durch ein kodiertes Zeichensystem vermitteln, bestimmte Werte schaffen und zum Verschwinden anderer beitragen.

In der modernen Gesellschaft, in der Informationen eine dominierende Rolle spielen, kann der Mediendiskurs Mentalitäten und Meinungen, die als Resultat der Anschauung realer Zustände von den Menschen erspürt oder geäußert werden, maßgeblich beeinflussen. Die Untersuchung des Mediendiskurses ermöglicht es uns, die sozial und kulturell bedingten Besonderheiten des Denkens von einzelnen Personen oder Gruppen sowie Mittel der Meinungsbildung zu erkennen und bewusst damit umzugehen.

Список використаних джерел

1. Коритнік Д. Ю., Баранова С. В. Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень. Нова філологія. Запоріжжя : ВД «Гельветика». 2020. № 80. Т. 1, с. 266–271.
2. Потапенко С. І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : автореф. дис. д-ра фіол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 32 с.
3. Шевченко И.С. Когнитивно-коммуникативная парадигма и анализ дискурса. *Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен*. Х. : Константа, 2006. С. 7–14.
4. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике. *Вісник Харківського*

національного університету імені Василя Каразіна. 2004. № 635, с. 202–205.

5. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge : Polity Press, 1992. 259 p.

6. van Dijk Teun A. Prejudice in Discourse. Amsterdam : Benjamins, 1984. 182 p.

7. Hagenah J., Meulemann H. Mediatisierung der Gesellschaft? Münster : LIT Verlag, 2012. 320 S.

8. Schiffrin D. Approaches to discourse. Oxford : Blackwell, 1994. 470 p.

9. Wodak R., Kargl M., de Cillia R. Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998. 567 S.

Дмитро Сапожніков, здобувач;

Євгеній Заглядько, здобувач;

науковий керівник: доктор педагогічних наук,

професор *Інна Нагрибельна*,

Херсонська державна морська академія

e-mail: disap24@gmail.com,

e-mail: topoviuaimer@gmail.com

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ РОБОТИ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ ЕКІПАЖІ

Історія людства – це історія міжкультурного спілкування. Зараз, в епоху глобалізації, це стає особливо очевидним. Культурний ландшафт, що постійно змінюється, характеризується дедалі ширшою різноманітністю народів, спільнот та окремих людей, які комунікують між собою. Як окрема людина не може нормально існувати в ізоляції від інших людей, так і жодна культура не здатна повноцінно функціонувати в ізоляції від культурних досягнень інших народів.

Українські фахівці користуються попитом в міжнародному судноплавстві, тому для того щоб українська мова здобула таку ж популярність і визнання як англійська, потрібно

розвивати нашу культуру та традиції, сприяти їх інтеграції в міжнародне суспільство.

У цьому дослідженні ми пропонуємо проаналізувати і запропонувати деякі шляхи покращення професійних стосунків між багатонаціональними членами екіпажу. Розуміння різних культурних цінностей, стилів спілкування (включно з мовними проблемами), практик управління та поведінки - все це потрібно для ефективних та комфортних робочих стосунків на судні.

Робота на морі – справа непроста. Стресові ситуації на борту можуть статися в будь-який час. Проблеми комунікації між представниками різних народів можуть посилити наслідки небезпечних проблем, вони впливають на здатність моряка швидко та коректно приймати термінові рішення (довгий переклад фраз, підбір необхідних слів), що в цілому може привести до фатальних наслідків. У нашому матеріалі ми спираємося на таке визначення базового поняття: *міжкультурна комунікація – це передусім соціальне явище, яке зумовлене сукупністю соціокультурних процесів, взаємодією безлічі мовних картин світу та національних культур* [1].

Відсутність мультикультурної обізнаності та міжкультурного розуміння підняла голову в судноплавній галузі. Вона стала справжньою проблемою для робітників морської справи. Аварії, погана якість виконання певних задач, помилки під час роботи – все це впливає на безпеку та життя моряків, і у багатьох випадках ці проблеми є наслідком нездатності розвитку культурної компетентності. Хоча працівники чітко усвідомлюють культурні та комунікаційні проблеми, вони не можуть легко визначити їх. А. А. Щербаков у своєму дослідженні у слід за професором А. П. Садохіним так описав це явище: «*Міжкультурна комунікація є сукупністю різноманітних форм відносин та спілкування між індивідами та групами, що належать до різних культур*» [2].

Генеральний секретар Міжнародної морської організації (далі - IMO), Ефтіміус Е. Мітропулос заявив, що сьогодні понад 90% світової торгівлі здійснюється морем, що сприяло взаємозалежності між людьми різних національностей [3]. Екіпажі суден, як правило, складається з різних національностей, і вони повинні працювати як одна ефективна згуртована команда,

для безпечної та коректної експлуатації судна. 67% суден мають екіпажі з різних націй і є багатомовними [4]. Англійська є діловою мовою в судноплавній галузі, нею повинні володіти всі моряки, оскільки мовна компетенція є важливою складовою кар'єрного росту. Вона допомагає забезпечити безпеку та розвиває почуття спільноти. Хороша команда повинна вміти розуміти один одного. Тому Міжнародна морська організація IMO розробила Стандартний морський комунікаційний словник – SMCP (Standard Marine Communication Phrases), його було прийнято в листопаді 2001 року резолюцією IMO A.918 (22) [5]. Розуміння англійської мови не завжди дається просто, складні вирази та мовні нюанси можуть створювати певні проблеми під час комунікативної взаємодії. Комунікація є сполучною ланкою, для коректної роботи всіх членів екіпажу. Так, наприклад, якщо ви вже знаходитесь на судні протягом чотирьох чи п'яти місяців, культурні та комунікаційні відмінності можуть впливати на якість безпеки, продуктивність під час виконання певних операцій.

Дослідження, проведене трьома фінськими вченими, показало, що відсутність спільної мови в багатокультурних екіпажах спричиняє занепокоєння щодо компетентності працівників морського флоту. Це надзвичайно важливо, особливо коли технологічний прогрес скоротив кількість спеціалістів з 40-45 осіб до приблизно 15-20 навіть на великотонажних суднах.

Навколоїшнє середовище та особисті фактори впливають на комунікативні можливості людини. Їх наслідки можуть привести до серйозних ризиків безпеки на борту судна. В таблиці нижче представлені чинники, що впливають на комунікативні відносини екіпажу. Обізнана людина легше може подолати можливу проблему, якщо вона буде знати її сутність. Для уточнення сказаного проілюструємо фактори впливу на порушенну проблему у таблиці 1. «Фактори впливу на комунікативні відносини екіпажу».

Таблиця 1.

Фактори впливу на комунікативні відносини екіпажу

Особисті фактори	Фактори навколошнього середовища
<i>Втома</i>	<i>Погода і температура</i>
<i>Туга за домівкою</i>	<i>Терміни</i>
<i>Фізичні вади</i>	<i>Погані умови праці</i>
<i>Захворювання</i>	<i>Булінг</i>
<i>Сімейні проблеми</i>	<i>Розбіжності з колегами</i>
<i>Самотність</i>	<i>Погане керівництво</i>
<i>Стрес</i>	<i>Навантаження</i>

Із такою кількістю факторів, пов'язаних зі спілкуванням, не дивно, що виникають проблеми. Дуже складно знайти конкретне рішення, що досконало покращити комунікацію, однак є кілька способів, які можуть допомогти під час розмови з колегами:

- Повідомлення та вказівки повинні бути прямыми та чіткими. Необхідно намагатися говорити те, що саме ви маєте на увазі. Було б не зйвим, щоб ваш співрозмовник повторив те, що ви йому сказали. Письмовий запис також може допомогти під час спілкування з великими групами людей різних культур;
 - Необхідно уважно слухати співрозмовників. Це може здатися очевидним, але часто, коли ми беремо участь у розмові, ми починаємо думати, як відповісти, поки співрозмовник ще говорить. Цей процес вимагає зосередитися на тому, що говорить співрозмовник. Після цього можна поставити запитання, а також надати власні коментарі з цього приводу;
 - Потрібно проявити терпіння та розуміння. Можливо, співрозмовник переживає стрес через хворобу або сімейні обставини, ці фактори можуть вплинути на їх здатність об'єктивно мислити та коректно оцінювати ситуацію. Кожна людина має свої особливості, і ваша емпатія необхідна як для надання, так і для отримання інформації.
- Одним із рішень проблеми спілкування між багатокультурними екіпажами є морська англійська. Однак цей елемент не розглядається як головний пріоритет дослідження. Хороші комунікативні навички та культурний інтелект сприятимуть

гарним людським стосункам і соціальній взаємодії, а також ефективному лідерству. Вирішенням проблеми спілкування між мультикультурними екіпажами є культурний інтелект, який полягає в здатності адаптуватися до нових різноманітних культур і вносити зміни в них. Тому, для покращення культурної обізнанності моряків необхідно щоб:

- Судноплавні компанії та кадрові агентства взяли на себе ініціативу щодо надання короткого курсу навчання, пов'язаного з культурами різних народів світу. Цей курс повинен бути проведений до того, як моряк пойде на судно;
- Години для лекційних занять морської англійської мови в програмі морських навчальних закладів повинні бути розширені на неангломовні країни. Оцінювання з цього предмету також повинно бути більш жорстким.
- Етико-релігійна толерантність розглядалась як фактор безпеки життедіяльності судна, особливо за умови, коли його екіпаж є багатонаціональним. Відповідно, якщо офіцер бачить, що серед членів екіпажу назріває конфлікт на релігійному підґрунті, то він повинен звертати увагу на всіх учасників конфліктної ситуації, не залежно від їх релігійних вподобань чи національності.

У результаті аналізу порушеної проблеми відзначено наступне: для забезпечення безпеки екіпажу та вантажу, перед працевлаштуванням крюйнгові компанії повинні проводити в першу чергу відповідний тест на знання морської англійської мови для внутрішньої та зовнішньої комунікації, та надавати конкретні рекомендації щодо покращення рівня своїх знань. Навчання культурній обізнаності потрібно ввести красичний курс навчання. Національна сумісність є дуже важливою для уникнення етнічних конфліктів або ворожнечі на борту судна.

Окремо хочемо відзначати проблему інтеграції та популяризації української мови та традицій спілкування в умовах полікутульрних екіпажів, оскільки представники нашої професії мають можливість інтегрувати українське слово та культуру серед представників інших народів світу. Щоб не тільки ми вчилися пізнавати особливості інших культур, але й іноземні колеги хотіли пізнавати культуру України.

Остаточна ідея полягає в тому, що всі сторони, які беруть участь у судноплавній галузі, тобто: IMO, судноплавні компанії, крюінгові агенції та морські навчальні заклади, повинні зосередити свої сили та знайти спільне рішення для забезпечення безпеки екіпажу та вантажу, зменшити кількість морських інцидентів, подолати проблеми комунікації шляхом людського розвитку.

Список використаних джерел

1. Г. Трейгер та Е. Холл Культура та комунікація. Модель аналізу. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#cite_note-1 / (дата звернення: 15.12.2022).
2. Щербаков А. А. Особенности межкультурной коммуникации в современном мире / А. А. Щербаков, С. И. Унда. Текст : непосредственный // Молодой учёный. 2016. № 7.5 (111.5). С. 95–96. URL: <https://moluch.ru/archive/111/27923/> / (дата звернення: 15.12.2022).
3. United Nations. On World Maritime Day, UN official urges tribute to seafarers. URL : <https://news.un.org/en/story/2010/09/352262> / (дата звернення: 13.12.2022).
4. P. Kumar. Communication among multinational and multi-cultural crew on board a ship. URL : https://www.researchgate.net/publication/330193232_Communication_among_multinational_and_multi-cultural_crew_on_board_a_ship/ / (дата звернення: 13.12.2022).
5. IMO Standard Marine Communication Phrases. URL : <https://www.imo.org/en/ourwork/safety/pages/standardmarinecommunicationphrases.aspx> / (дата звернення: 13.12.2022).

Тетяна Скуратко,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української та зарубіжної літератур і методик їх навчання,

Тернопільський національний
педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
email:tanyabidov@gmail.com

ПОЛІЛОГ КУЛЬТУР У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЮРІЯ КЛЕНА

Юрій Клен (Освальд Бургардт) – відомий поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, редактор, педагог, творча особистість якого сформувалася в німецько-російсько-українському мовно-культурному трикутнику: німець за походженням, перебуваючи у російськомовному (зазначимо, що розпочинав він свій літературний шлях як російськомовний автор («Моя тоска, как крыльев черных трепет...», 1913 р.) та українськомовному середовищах, відчуваючи свою причетність до слов'янської культури, він зреалізував себе як митець у межах українського літературного простору (з середини двадцятих років починається україномовна поетична творчість Освальда Бургардта).

Естетичні вподобання митця сформувалися й цілісно розгорнулися у поезії в умовах еміграції, що і засвідчує його як українського митця. Так, Ігор Качуровський зауважив, що для Юрія Клена «духовий зв’язок виявився /.../ міцнішим, ніж зв’язок крові. Він залишився українцем і українським поетом» [1, с. 279]. Юрій Ковалів, відзначаючи принадлежність Юрія Клена до двох культур – української та німецької, – особливо виокремлював той факт, що «Освальд Бургардт був наснажений енергією духовного відродження України, органічною часткою і творцем якого він почувався» [2, с. 9]. Зазначимо, що на формування літературного світогляду та стилю митця значний вплив мала творчість як українських (Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко тощо), так і німецьких (Й. Вінклера, В. Газенклевера, Г. Гайне, Й.-В. Гете, Ф. Гельдерліна, Р.-М. Рільке, Р.-Е. Толлера, Ф. Шіллера та ін.) класиків.

Вважаємо, що поетичний та ліро-епічний доробок Юрія

Клена не був справедливо поцінованим діаспорними літературознавцями й критиками в 30 – 40-ві роки (нечисленні виступи Д. Донцова, Є. Маланюка, Ю. Шереха про творчість митця за його життя позначені переважано публіцистичним пафосом). В 50-х роках з'являються наукові статті Ю. Шереха «Пам'яті поета», М. Ореста «Заповіти Ю. Клена», Є. Маланюка «Пам'яті поета» та «В десятиріччя смерті», в яких окреслюється внесок Юрія Клена в розвиток європейської літератури та культури загалом. Окремим проблемним аспектам поезії митця присвячені статті Н. Геркен-Русової «Патриціанська поезія або Дві стихії у творчості Юрія Клена», В. Міяковського «Юрій Клен», Ю. Лавріненка «Освальд Бургардт – Юрій Клен», Я. Славутича «Християнські мотиви в поезії Юрія Клена», О. Тарнавського «Поет, учений, громадянин», П. Шум-Стебельської «Поет високого духу і величної краси – Юрій Клен» та інші. Важливе значення в сучасному літературознавстві мають праці В. Державина, Ю. Шериха, М. Неврлого, Ю. Коваліва з питань вивчення поемної творчості Юрія Клена. Вагомим внеском у дослідження творчого спадку митця є матеріали наукового збірника «Творчість Юрія Клена в контексті українського неокласицизму та вісниківського неороманізму», упорядкованого членами кафедр світової літератури, теорії та історії української літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич: «Відродження», 2004), до якого увійшли мало відомі оригінальні твори, переклади Юрія Клена, спогади про митця, а також статті знавців творчої спадщини Юрія Клена, які досліджували різноманітні аспекти його життедіяльності, зокрема взаємодію німецької, російської та української культур у творчості Освальда Бурггарадта, самобутність функціонування образів української культури, архетипів світової літератури та інтертекстуальні зв'язки: образ трубадура (автор О. Бухарова), образи культури (І. Дмитрів, В. Просалова), інтертекстуальні та перекладознавчі аспекти, міжлітературні та історичні контексти творчості митця (В. Зварич, В. Сарапін, М. Борецький, Л. Кравченко, О. Маціборська) тощо. Отже, творчість Юрія Клена, яка позначається глибокою міжкультурною художньою комунікацією німецької, російської та української культур, і

сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. окремі аспекти творчості поета висвітлюються в дослідженнях Г. Райбедюк, Т. Салиги, М. Крупач, І. Набитовича, І. Дзюби, М. Ткачука, М. Зимомрі, І. Зимомрі, Р. Жовтані, І. Василишина тощо.

Поет усє життя переймався національним самопізнанням, бажання національного відродження визначило ідейну спрямованість усієї його спадщини. Українська ментальність Освальда Бургартда сягає глибин народної творчості, психології та ціннісних орієнтацій. Зважаючи на це, домінуючими у творчості митця є патріотичні мотиви. Звернемося до поетичної збірки «Каравели», у якій органічно поєднано античну геройку, західноєвропейську романтику й український світ із засвідченням неоромантичних уподобань автора. Ліричний герой збірки – мандрівник, відкривач нового світу і почуттів, а водночас і палкий патріот рідної землі: «Не ваблять чаші і вуста,
/ Дрімота мрійного дозвілля / І сто раз бачені міста: / Мадрид,
Толедо і Севілья. / Відомий світ давно обрид. / Навколо гори
обступили / Широкий, дальній круговид, / Але ростуть у духа
крила. / І кличе радісний простір, / Співають води у затоці...» [2,
с. 28].

До вершинних українськомовних творів Юрія Клена належить поема «Попіл імперій», у якій гостро звучить проблема національної самоідентичності. Інтертекстуальне поле пвору сягає Біблії, фольклорних джерел українського, російського і німецького народів, «Слова о полку Ігоревім», «Пісні про Роланда», а також творів Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Миколи Вороного, Олександра Олеся, Аліг'єрі Данте, Йоганна-Вольфганга Гете, Шарля Бодлера, Франческо Петrarки, Ернста Теодора Амадея Гофмана, Миколи Зерова, Михайла Драй-Хмари, Павла Филиповича, Миколи Хвильового та інших, що особливо розширюють семантичне поле художньої образності, відтворюючи всеохоплючу картину світу.

Як зазначає проф. М. Ткачук, «у художньому дискурсі поеми змальовано складні події між двома світовими війнами, що призвели до краху тоталітарні держави – Російську та Німецьку імперії. Головний герой твору – сама Історія. За жанром це – поема-епопея, яка відтворює життя в загальнонаціональних і

світових масштабах та проблемах. У ній розгортаються події в часових параметрах, що сягають легендарних і міфічних часів, охоплюють сучасність і проектується майбутнє» [3, с. 89]. Наголосимо, що у поемі «Попіл імперій» відчувається вплив поезії міннезінгерів, а саме: відгуки переказу про Барбароссу, армію якого підступні греки завели до Вірменії замість Палестини. Отже, важливою складовою художнього світу Юрія Клена в поемі «Попіл імперій» є мотиви й образи германської епіки: «Волсунга-саги», «Курун» чи «Гудрун». Важливе місце у поетиці поеми «Попіл імперій» відводиться рецепції творчості Гете Юрієм Кленом. Гете присвячений вірш «Франкфурт на Майні» (1943), де фігурують імена Гете і його персонажів: «Синіє небо, наче став. / Ходжу завулками тісними, / що певне юний Гете ними / колись закоханий блукав...»; «О, певне Фавста там водив / в ці нетрі хитрий Мефістофель...»; «Отут молилася Маргарита / і гірко каялась в гріхах»). Епіграф з Гете: «Kennst du das Land» взято до вірша «Рахатлукум» у «Дияволічних параболях». У творі також яскраво простежуються українські літературні традиції: просторова модель другої частини «Попелу імперій» подібна до уявних переміщень оповідача поеми «Сон» («У всякого своя доля ...») Т. Шевченка. Маємо такий же маршрут (Україна – Сибір – Петербург), панорамний огляд територій («з висоти пташиного польоту») та гротескну характеристику зображеного. В обох героїв знаходиться можливість уникнути побаченої ними абсурдної дійсності. Шевченків персонаж прокидается («Я перелякався, / Та й прокинувсь ...»), а герой Юрія Клена емігрує («І, як вигнанець Данте, я покинув .../ в ту ніч мою Флоренцію-Вкраїну»). Юрій Клен, як і Тарас Шевченко, відчуває ворожість до Петербурга з його мертвими скульптурами, геометрією площ, сірим гранітом і одвічним дощем і протиставляє йому Київ, Преображенський скит з його святістю, духовністю, правічним спокоєм, близкістю до Бога, що «боронить скит від темних чвар». На противагу столиці російської імперії, де виростають чорні «квіти зла», в Києві «весніє яблунь білий цвіт», сад митрополита нагадує «запашний бузковий рай». Образ квітучого саду (мотиви поезії Г. Сковороди «Сад божественних пісень») в Ю. Клена символізує відродження України, про яке мріє поет, а також

благодать, заступництво Бога: «Хай захистить мене ваш білий
цвіт / від тих часів шаленства і свавілля. / Закройте листями від
мене світ / безумства, розпачу і божевілля» [2, с. 73].

Зазначимо, що патріотичні мотиви в поезії Юрія Клена формувалися під впливом трьох культур – української, російської і німецької. У поезіях ці впливи перетиналися та взаємозбагачувалися. Полілог культур (німецько-російсько-український мовно-культурний трикутник) пронизує весь творчий доробок митця: тяжіння до генетично-культурної традиції предків, наслідування основ духовної скарбниці російського та українського народів, що відбилося у душевних переживаннях Юрія Клена, його непростій біографії, постійних коливаннях між російською, німецькою та українською культурами.

Список використаних джерел

1. Качуровський І. Життя і творчість Юрія Клена. Променисти сильвети : Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 249–284.
2. Клен Ю. Вибране / Упоряд., авт. передм. та примітки Ю. Ковалів. Київ : Дніпро, 1991. 460 с.
3. Ткачук М. Художня дискурсивна практика Юрія Клена. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Г. Гнатюка* : [за редакцією проф. М. Ткачука]. Тернопіль: ТНПУ, 2012. Вип. 35. С. 83–120. (Серія «Літературознавство»).

Тетяна Фецан,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Тернопільський національний педагогічний

університет ім. Володимира Гнатюка;

викладач відділення української мови і літератури

кафедри слов'янських мов факультету письменства,

Стамбульський університет, Туреччина

e-mail: tetianafetsan@gmail.com

УКРАЇНСЬКА МОВА В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Єдиною запорукою української ідентичності та виживання українського етносу як колективної індивідуальності була і є мова: вона буде націю, а нація – державу [3, с. 29].

Австрійський мовознавець, професор М. Мозер переконаний: «Для українців, які тривалий час перебували під владою кількох імперій, мова й далі залишається опорним пунктом української ідентичності, запорукою виживання українського етносу як колективної індивідуальності та збереження його національного обличчя [3, с. 15].

Сtereотипний образ «діаспорного українця» в уявленні пересічного українця станом на кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття вимальовувався у національно-мовному аспекті як людина, що, будучи громадянином іншої держави й перебуваючи вже тривалий час у постійному іншомовному оточенні далеко від своєї історичної батьківщини, не тільки зберегла свою належність до українського джерела, але й відчуває моральний імператив закликати до цього й «материкових» українців [4, с. 64].

Упродовж тривалого часу організованої діаспори в Туреччині не було, існували розорошені групи за інтересами. Засприяння Посольства України в Турецькій Республіці та Генерального консульства України в Стамбулі у травні 2008 року було створено Українське культурне товариство в Стамбулі, а в червні 2009 року – організацію «Українська родина» в Анталії. У

2017 році зорганізовано Українське товариство взаємодопомоги в Стамбулі та Українську спілку в Анкарі.

Станомна 2022 рік на території Туреччини зареєстровано 18 організацій української культури в таких містах як Аланія, Ан卡拉, Анталія, Бурса, Бодрум, Конія, Коджаелі, Кушадаси, Мерсін, Мутгла, Ізмір, Самсунта Стамбул. До того ж, у Стамбулі функціонує Церква Святого Миколая, яка обслуговує українську громаду міста.

Щодо ідентичності української діаспори Туреччини, то можна поділити її на три групи: тих, хто зберігає українську ідентичність й активно пропагує її в турецькому суспільстві; тих, хто проявляє елементи радянської чи так званої слов'янської ідентичності; тих, хто асимілювався у турецьке суспільство [2, с. 26].

Більшість українських спілок було офіційно створено й зареєстровано на території Турецької Республіки після трагічних подій 2013 року – Революції Гідності, окупації Криму та частин Донецької й Луганської областей. Ці страшні рядки в українській історії стали поштовхом до того, що українське суспільство Туреччини об'єдналося і заявило про своє офіційне існування.

Діяльність усіх українських об'єднань спрямована на популяризацію української мови, культури, традицій та звичаїв нашої держави. Основна мета – донести до турецького суспільства нашу самобутність та відмінність між українцями й росіянами. Адже ще до 2013 року середньостатистичний турок не міг відрізнити українців від росіян, українську мову від російської.

При кожній українській спілці діє Українська суботня школа, де діти вивчають українську мову, історію та культуру України. Мають нагоду ознайомитися з українськими звичаями й традиціями, опанувати українські народні танці, театральне мистецтво тощо. З кожним роком число охочих відвідувати такі заклади суттєво збільшується. Спонукальними чинниками виступають перспективи на майбутнє: працевлаштування, поїздка в Україну і спілкування з родичами, престиж української мови у світі, ідейно-політичні мотиви тощо.

З початком російського вторгнення в Україну, робота українських суботніх шкіл теж зазнала значних змін. Значно

збільшилася кількість дітей шкільного віку, яким потрібна адаптація до умов проживання, соціалізація та водночас перебування в українськомовному середовищі. Ці діти – майбутнє й потенціал України. Тому надзвичайно важливо, щоб кожна дитина, яка через війну була вимушена залишити Україну, продовжувала вивчати базові дисципліни, зокрема українську мову й літературу, культуру, історію України тощо, таким чином не відлучилися від освітніх стандартів України. З моменту повномасштабної війни до шкільних педагогічних колективів долучилася велика кількість вчителів, які прибули сюди саме під час війни. Для них це теж гарна можливість адаптуватися і знайти зайнятість в чужій країні.

Українська мова, як і більшість інших мов національних меншин, не здатна конкурувати в діаспорі з панівною мовою країни поселення, в аналізованому випадку – турецькою. Тому важливим фактором збереження мови в дітей та в дорослих є функціональна сегрегація тих середовищ, з якими пов'язана кожна з мов [1, с. 190]. Роль української школи за кордоном у збереженні нашої мови є надзвичайно важливою.

І хоча 70 % переселених осіб у повсякденному житті використовують російську мову, адже більшість з них приїхала зі східних областей України, в українських суботніх школах ззвучить тільки українська.

З моменту повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року напрямок діяльності українських спілок кардинально змінився, оскільки першочерговим завданням стала допомога Україні й тимчасово переселеним українцям до Турецької Республіки. За офіційними даними прикордонної служби Туреччини станом на липень 2022 року, в країну заїжало близько 300 тисяч українців. Усі українці Туреччини дуже оперативно зорганізувалися і разом з Посольством України в Терецькій Республіці, Генеральним консульством України в Стамбулі та Консульством України в Анталії було відправлено до України 150 вантажівок гуманітарної допомоги.

Оскільки кількість тимчасово переселених осіб з України в Туреччині щоразу зростає, особливо з тимчасово окупованих територій чи з місць активних бойових дій, то й виникає необхідність допомагати українцям тут, в Туреччині. Зокрема

Українське товариство взаємодопомоги у Стамбулі, щомісяця видає гуманітарну допомогу близько 300 сім'ям. Це продукти харчування, засоби гігієни та одяг. У зборі допомагають звичайні люди – українці, турки, представники інших національностей. Важлива психологічна підтримка, тож живе спілкування українською з метою заспокоєння, адаптування в нових реаліях реалізовується в повній мірі.

Невід'ємною складовою волонтерської діяльності українців Туреччини є й співпраця з міжнародними організаціями, які вже мають певний досвід в організації допомоги людям, які постраждали від війни (Сирія, Афганістан). Для українських біженців у Туреччині передбачено проекти підтримки і для цього зrіс попит на україномовних працівників. Перевагу при працевлаштуванні отримують випускники відділення україністики Стамбульського університету, яке діє з 2017 року. Позитивним вважаємо те, що вони не володіють російською мовою, тож усі українці, з якими вони працюють, змушені спілкуватися тільки українською мовою.

Туреччина, на відміну від європейських країн, не надає українцям тимчасового захисту через великий потік біженців із Сирії, Афганістану та Іраку, тому вся допомога забезпечується волонтерськими організаціями. У роботі з міжнародними організаціями, які все більше зацікавлені в тому, щоб впроваджувати у свою щоденну практику українську мову, ми натрапили на нерозуміння з боку наших партнерів, експліковане зокрема в таких типових питаннях: *Чому більшість вимушених мігрантів з України спілкуються російською мовою, якщо це мова ворога?*, *Як зрозуміти, що це українець, якому потрібна допомога, а не росіянин?* На жаль, ця проблема, справді, є дуже актуальною. Не всі українці ще й досі усвідомили значення мови, її важливості як ідеологічного інструменту. Щодня волонтери намагаються пояснити, що мова – це захист, нитка ідентичності, території і зброї в боротьбі за свободу та перемогу.

Ще однією складовою роботи українських організацій в Турецькій Республіці є проведення дитячих літніх таборів. Якщо до початку повномасштабної війни, учасниками таборів були діти місцевих українців, то після – до таборів долутилися діти, які втекли від війни, діти, батьки яких служать у лавах ЗСУ, чи

віддали своє життя за свободу і незалежність у цій війні. Зокрема Українське товариство взаємодопомоги, що у Стамбулі, організувало минулого року дві зміни табору «Барвінок» для учнів суботньої школи й дітей, які вимушено переїхати до Стамбула через розпочату широкомасштабну військову агресію проти України. Обов'язковим елементом літнього табору – елементи української скаутської організації «Пласт», заняття з української мови, розучування українських народних й сучасних пісень, спортивні активності, розваги, екскурсії, майстер-класи з хореографії, випічки короваїв, ліплення вареників, гончарства, виготовлення ляльок-мотанок, вибійки на тканині, плетіння браслетів в патріотичних кольорах. У проведенні табору допомагали випускники україністики Стамбульського університету, а також турецька молодь, яка до війни навчалася чи працювала в Україні, а з її початком повернулися в Туреччину та стали волонтерами в різних проектах з допомоги Україні. Мова спілкування виключно українська. Бували випадки, коли діти в перші два дні зміни спілкувалися російською, а потім повністю переходили на українську і навіть виправляли одне одного.

Цікавою, на наш погляд, є взаємодія мов у сенсі запозичень та адаптації «Байрактар» – турецький ударний безпілотний літальний апарат з великою тривалістю польоту, стали символом опору у війні Російської Федерації проти України. Лексема *байрактар* увійшла в активний вжиток української мови з початком повномасштабного російського вторгнення і стала невід'ємною частиною популярної культури, одним із символів боротьби українців, герой пісень, поезії тощо. Він став і символом минулорічного табору «Барвінок», організованого за підтримки компанії «Baykar Makina», а саме її генерального директора – пана Халюка Байрактара.

Важливою подією не тільки для української діаспори Туреччини, але й для України в цілому є те, що у 2017 році в найстарішому й одному з найпрестижніших університетів Туреччини – Стамбульському університеті – було відкрито відділення україністики. 30 червня 2022 року за присутності Надзвичайного і повноважного посла України в Турецькій Республіці пана Василя Боднара та Генерального консула України в Стамбулі пана Романа Недільського відбувся перший

урочистий випуск відділення – вісім громадян Турецької Республіки отримали дипломи бакалаврів. Студенти відділення української мови й літератури як шанувальники української етнокультури в такий спосіб засвідчили сою прихильність у час війни, коли російська пропаганда посилено працює, а донести правду до турецького громадянина вдається лише турецькомовному носію.

На базі відділення україністики створено навчальний посібник «Українська мова для турецькомовних студентів. Базовий рівень», який призначений тим, для кого турецька мова є рідною, та хто зацікавлений у вивченії української мови як іноземної. Завданням укладачів було створення базового посібника для вивчення української мови з урахуванням специфіки двох мов – турецької й української – та особливостей опанування української мови турецькомовними студентами.

Серед студентів україністики, яка є єдиною в Туреччині або й на усьому Близькому Сході, є неймовірно талановита молодь. Це люди, більшість з яких свідомо обрала для вивчення українську мову й літературу й активно пропагують її в турецькому суспільстві. Цього року, на базі відділення, за ініціативи активних студентів було відкрито Український мовний клуб, членами якого є не лише здобувачі україністики, а й студенти інших віддіlenь. Це свідчить про те, що українська мова набуває широкої популярності та викликає інтерес й захоплення. Студенти нашого відділення активно долучаються до міжнародних конференцій в Україні й за її межами, де презентують свої наукові дослідження в області перекладознавства. Завдяки нашим талановитим студентам, турецьке суспільство має можливість ознайомитися з поетичною спадщиною Т. Шевченка, І. Франка, Л. України, В. Симоненка, Л. Костенко тощо.

Важливим проектом і досягненням української громади й студентів україністики є вихід у світ першої збірки казок народів України турецькою мовою. До книги увійшли українські та кримськотатарські народні казки. Цей проект унікальний тим, що всі ілюстрації до казочек намалювали діти, які живуть у Стамбуулі та Сімферополі, переклад творів зробили діти з українсько-турецьких родин та студенти україністики Стамбульського

університету. Це видання допоможе краще зрозуміти культуру та історію українського та кримськотатарського народів.

У процесі видання перебуває й українсько-турецька збірка фразеологізмів. Унікальність цієї збірки полягає в тому, що це перша українсько-турецька збірка фразеологізмів і вона є спільним проектом викладачів і студентів українського відділення Стамбульського університету. Фразеологізм – це жива, активна й повсякденна наша мова. Без знання фразеологізмів неможливе ознайомлення з культурою країни, її традиціями та звичаями.

Важливою частиною діяльності українських спілок в Туреччині під час війни є благодійні ярмарки й вечори, концерти, покази українських фільмів й вистав, гроші з яких передаються на потреби ЗСУ. В рамках днів вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні в Стамбулі планується показ історичної драми «Щедрик». На показ цього фільму будуть запрошенні представники іноземних дипустанов, органів місцевої влади, міжнародних організацій, представники української діаспори Стамбула та громадян Туреччини. Показ фільму відбудеться з англійськими та турецькими субтитрами. Дуже важливо донести світові, що російська агресія проти українців триває вже дуже довгий період і є геноцидом українського народу, знищенням нашої ідентичності, історії та мови.

Перевагою духовного життя української громади Туреччини є можливість відвідувати богослужіння рідною українською мовою. Це допомагає українцям-християнам легше пройти адаптаційний період в новій країні, не відчувати себе самотніми в мусульманській країні та отримати підтримку духовного наставника. Особливо це потрібно і важливо в час війни.

Всі богослужіння українською мовою відбуваються з благословення Вселенського Патріарха Варфоломія. Дуже часто Його Все святість особисто бере участь в Літургіях, присвячених важливим датам української історії, таких як День пам'яті жертв Голодомору, День Незалежності України і т. п.

Українська громада Стамбула отримала в користування стародавній храм Святого Миколая для регулярних богослужінь рідною мовою. У цьому храмі українці мають змогу щонеділі

відвідувати богослужіння українською мовою, святкувати церковні свята, такі як: Різдво, Великдень, свято Миколая, Покрови, Трійці та інші, молитися за своїх захисників, вшановувати пам'ять видатних постатей українського народу. Богослужіння для українців служать о. Методій (в миру Станіслав Волощенко), який був запрошений Вселенським Патріархатом для служіння українськомовній громаді Стамбула, Великий Синклел Вселенського Патріархату о. Яків (в миру Андрій Крочак – канадієць українського походження) та патріарший диякон – українець о. Епіфаній (в миру Дмитро Кам'янович). Тож у сфері духовного життя українців функціонування рідної мови забезпечується сповна, що сприяє збереженню національної та мовної ідентичності.

Протягом останнього року спостерігаємо різке зростання престижності української мови, посилення національної свідомості українського народу, адже мова не лише засіб спілкування, але й генетичний код, визначальний чинник ідентифікації української нації. Головне завдання української діаспори – зберегти свою національну ідентичність, українську культуру і, головне, мову.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ. Київ, 2021. 422 с.
2. Ключковська І., П'ятковська О., Марусик Ю., Черепенчук В., Манюк Х. Українці Туреччини : суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження. 2022, Львів, 315 с.
3. Мозер М. Ще раз про «Європейську хартію регіональних або міnorитарних мов» в Україні. Мовне законодавство і мовна політика : Україна, Європа, світ : збір. наук. праць. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 15–25.
4. Тараненко О. О. Мова української західної діаспори і сучасна мовна ситуація в Україні. «Мовознавство». 2013. № 2–3.

СЕКЦІЯ 4. ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ НОСІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ольга Петришина,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
та методики її навчання
факультету філології і журналістики,
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка
e-mail: petryshyna@tnpu.edu.us

ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ФІЛОЛОГА В АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова є визначальним критерієм національної ідентичності, культури, історії народу і його майбутнього, адже мова, її стан, розвиток або, навпаки, занепад – ознака перспектив: суспільних, геополітичних, культурних, наукових, освітніх тощо.

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога представлено в низці лінгводидактичних та методичних досліджень З. Бакум, Н. Бондаренко, Л. Гапон, Л. Головатої, Н. Голуб, О. Горошкіної, І. Грищенко, Г. Дідуک-Ступ'як, Т. Донченко, О. Караман, С. Карамана, К. Кlimової, О. Копусь, Г. Корицької, І. Кучеренко, О. Кучерук, О. Малихіної, О. Маленко, Л. Мамчур, В. Мельничайка, Н. Мордовцевої, А. Нікітіної, В. Новосьолової, С. Омельчука, Н. Остапенко, Е. Палихати, М. Пентилюк, О. Петришиної, М. Пігур, О. Пометун, А. Попович, Л. Попової, Л. Рускуліс, О. Семеног, Т. Симоненко, Л. Струганець, І. Хом'яка, Г. Шелехової та ін. Наш інтерес зосереджено на проблемі усвідомленого, практико орієнтованого оволодіння інструментарієм мовної безпеки майбутніми вчителями / викладачами-філологами.

Підготовка сучасного філолога забезпечується цілеспрямованою навчально-пізнавальною діяльністю: потенційними можливостями інтелектуальних, комунікативних, рефлексивних дій, дотриманням морально-етичних норм поведінки, активним ставленням суб'єкта до дійсності, встановленням зв'язку людини з навколошнім світом. В сучасних реаліях збройної агресії всі види освітньої діяльності майбутнього словесника «пронизані» концептом *війна* та відповідними наративами. Закономірно, що в цьому контексті переосмислюється значення захисту, безпеки, особливо коли йдеться про поняття ідеологічного / освітянського / мовного фронту. Філологічна спільнота усвідомлює свою місію в утвердженні українствості через головний комунікативний ресурс – мову.

Сутність терміна «безпековий статус» стосовно української мови у контексті діяльності закладу вищої освіти з підготовки філологів не має сталого доктринального визначення. Тож його зміст виводимо із тлумачення структурних елементів. Безпековий статус української мови розуміємо як стан її функціонування в усіх сферах життя із домінуванням функції захисту національної самобутності, незалежності, права на існування.

Вважаємо, що статус української мови важливо розглядати в дуалізмі національних інтересів і базисних цінностей суспільства як сукупність критично важливих умов протидії культурно-мовній експансії держави-агресора у всіх сферах суспільного життя.

З огляду на це, підготовка сучасного філолога в аспекті осмислення безпекового статусу української мови має передбачати такі аспекти: випускник закладу вищої освіти є суб'єктом формування українськомовного середовища в закладі загальної середньої освіти; він повинен мати грунтовну мовознавчу підготовку; володіти навичками формування мовної толерантності й мовної стійкості; наповнювати нову українську ідеологію інноваційними стратегіями і методами.

Досвід підготовки вчителів-філологів засвідчує необхідність залучення студентів до громадської, зокрема просвітницької. Вважаємо за необхідне в обов'язкових та

вибіркових освітніх компонентах з виразним діахронічним компонентом («Історія України», «Історія сучасної української літературної мови», «Історична граматика української мови», «Діалектологія», «Історична ономастичка» тощо) варто передбачити теми або змістові модулі, присвячені проблемі лінгвоциту.

Операція в її опрацюванні має стати практико орієнтований проект, відомості якого доречно поширювати в громадах, соціальних заходах. Наприклад, серія вивісок, QR-кодів у публічних місцях (на зупинках, у транспорті, адміністративних, соціальних, освітніх закладах та ін.) про факти утисків української мови. Пересічним громадянам цікаво і варто дізнатися науково обґрунтоване, доступне спростування міфів, які упродовж десятиліть, навіть століть використовували з метою маніпулювання свідомістю українців, формуючи комплекс національної меншовартості.

У межах дисциплін «Лексикологія», «Фразеологія», «Культура мови», «Українська мова в публічній комунікації» долучаємо здобувачів до виконання проектів «Репресована мова», «Мова має значення», «Перлинни» тощо. Здобувачі створюють продукцію (закладки, кружки, торбини-шопери тощо) з «відродженими» словами, цікавими висловами із забутими одиницями, нормативними, питомо українськими лексемами, фраземами і тощо.

Не варто недооцінювати значущість володіння текстовим матеріалом класики художньої літератури під час навчання. Опитування, яке проводять майбутні філологи вулицях Тернополя, засвідчує: респондентів-дорослі й похилого віку (35-65 та 65 і більше років відповідно), порівняно з молоддю (15-35 років), краще знають напам'ять вірші класиків української літератури, наприклад, Євгена Гребінки, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та ін. Знання мови – це, безумовно, володіння кращими здобутками, які лягли в основу української пісенної культури. Безпековий вимір національної мови – це плекання пісенної культури, яка в українців є самобутньою. Чи співають студенти народні пісні? Чи знають пісні літературного походження? Відводимо час на спів пісень, які сприяєть

підвищенню мотивації здобувачів і стають елементом психологічного розвантаження під час навчання в умовах війни.

Постійними є дискусії з майбутніми словесниками на основі опрацювання наукової інформації про поняття мовної / комунікативної толерантності, національної мовної ідентичності, свідомості, мовної та національної картин світу, безпекового статусу мови тощо, оглядів досліджень провідних науковців із зазначених тем, укладання відповідних анотацій, бібліографій, рефератів; фахового аналізу мовних, літературних, комунікативних явищ та процесів, різноманітних і різностильових текстів із формульованням аргументованих висновків про виражальні можливості української мови, її роль у формування ціннісних орієнтирувальних, морально-етичної та естетичної парадигм; представлення матеріалів власних досліджень із проблем, дотичних до мовної толерантності [1, с. 359–360].

Список використаних джерел

1. Петришина О. Формування мовної толерантності майбутнього педагога-словесника в умовах війни. Ціннісні орієнтири в сучасному світі : теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол. : Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А. Тернопіль : Вектор, 2022. С. 356–361.

Оксана Гриджук,
доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри
філософії, соціології та культурології,
Національний лісотехнічний університет України
oxana.hrydzuk@gmail.com
o.grydzuk@nltu.edu.ua

ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

Формування мовнокомунікативної компетентності студентів загалом і високого рівня культури мовлення зокрема завжди є актуальним завданням для викладача вищої школи. Студенти розпочинають навчання у ЗВО з різного рівня мовленнєвими навичками, розвиненим або дещо обмеженим словниковим запасом, сформованою / несформованою спроможністю будувати діалог, предметно й аргументовано висловлюватися, переконувати тощо. Ступінь дотримання норм літературної української мови також є різним. Проте сучасні реалії активізували низку проблем, пов'язаних із обов'язковістю використання державної (української) мови під час формальної чи неформальної комунікації, переважанням соціальних чи територіальних діалектів у мовленні частини студентів, надмірним їх захопленням запозиченнями та ін.

Орієнтація змісту навчання на потреби суспільства і особистості у сучасних реаліях війни загострює проблему національної свідомості кожного громадянина, а отже, і студента. У контексті мовної поведінки це мовний патріотизм, обов'язковість використання державної мови, усвідомлене послуговування нею, культивування дотримання норм літературної мови. Саме роль мови у цьому процесі є найвагомішою, бо саме від того як студент визначає для себе соціальний статус мови, її значущість, наскільки ототожнює себе з нею, буде залежати бажання послуговуватися мовою, культивувати нормативний її варіант, розвивати власні мовнокомунікативні уміння й навички. Адже «рідна мова – це найважніша основа, що на ній зростає духовно й культурно

кожний народ» [2, с. 11]. Рідна мова, таким чином, повинна стати для студента своєрідним стрижнем, на якому і навколо якого тримається усе його духовне життя, сприйняття світу й себе в ньому, самоусвідомлення та пізнання самого себе.

Зумовлений пандемією, а згодом і війною, перехід на дистанційну форму навчання вніс суттєві корективи в організування освітнього процесу. Одноосібних / власних зусиль викладача не достатньо для продуктивної навчальної й виховної роботи, бо дистанційно мотивувати студента до якісної роботи надто складно. Одним із ефективних способів вирішення цієї проблеми (з боку викладача) може бути спроба налагодження постійного зв'язку зі студентом, в основі якого не лише максимальна об'єктивність в оцінюванні його навчальних досягнень, урахування індивідуальних національних і психологічних особливостей, стимулювання бажання і розвиток зацікавлення до навчально-пізнавальної діяльності, а й програмно-методичне забезпечення, спрямоване на формування українськомовної особистості сучасного студента.

Надважливими стали формування мовної свідомості студента, вихованої в національному суспільно-соціальному, територіальному просторі, створення / удосконалення патріотичного культурно-освітнього середовища, оптимальне поєднання колективних форм навчання з індивідуальною взаємодією з кожним студентом, що, беззаперечно, матиме позитивний вплив на духовно-інтелектуальне становлення українськомовної мовної особистості студента.

Лінгвометодичний аспект цієї проблеми має бути спрямований на формування у студента «певної системи соціокультурних знань, норм, цінностей, у результаті чого відбуваються позитивні зміни в системі мовної особистості» [1].

Найбільш продуктивно цей аспект може бути реалізований у вихованні національної свідомої українськомовної особистості студента лише у взаємодії з іншими аспектами – аксіологічним, теоретико-пізнавальним і культурологічним.

Беручи за основу міркування О. Кучерук [1], окреслимо лінгвометодичні чинники, що, на нашу думку, матимуть позитивний вплив на духовно-інтелектуальне становлення україномовної особистості студента, а саме:

- 1) поліфункціональність мовної освіти;
- 2) урахування культуроідповідності в навчанні мови;
- 3) використання міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків (для реалізації соціокультурної змістової лінії українськоомовної освіти);
- 4) застосування індивідуально орієнтованого підходу до проектування заняття і навчальної взаємодії з кожним студентом;
- 5) забезпечення сукупної реалізації мовно-системного, мовленнєво-комунікативного та соціокультурного напрямів мовної освіти на основі єдності понять ‘істина, добро, краса’;
- 6) опанування мовних обов'язків громадянина і виконання їх;
- 7) використання навчальних матеріалів патріотичного спрямування і у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін у ЗВО загалом, і української мови зокрема;
- 8) актуалізація й урізноманітнення заходів з патріотичного виховання в університеті в цілому.

Служним є міркування О. Кучерук, що така навчально-виховна система дає змогу трансформувати соціокультурні знання і вміння в особистісні морально-етичні переконання, ціннісні смисложиттєві орієнтири, духовно-естетичні ставлення, практичний соціокультурний і комунікативний досвід студента [1].

Підсумовуючи, зазначимо, що врахування в навчальному процесі виокремених лінгводидактичних чинників забезпечить формування українською мовою особистості студента, який є носієм патріотично налаштованої мовної свідомості, вихованої в національному суспільно-соціальному, територіальному просторі. Такий студент зможе реалізуватися в належній мовленнєвій поведінці (маємо на увазі розуміння важливої екзистенційної ролі рідної мови як визначальної ознаки людини, мовний патріотизм, усвідомлений вибір мови спілкування, сприйняття мови як цінності, повагу до української мови, послуговування мовою як засобом самопрезентації й соціалізації в суспільстві, високий рівень мовленнєвої культури, усунення з мови суржiku, сленгу, позалітературних елементів). Також такий студент матиме сформовані мовнокомунікативні знання, уміння і навички, зокрема його комунікативні акти та продуковані тексти

будуть продуманими, виваженими, лексично, стилістично й граматично правильно побудованими.

Список використаних джерел

1. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 2 (112). С. 2–7. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20571976.pdf>
2. Огієнко І. І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Українська академія друкарства, вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. 46 с.

Елеонора Палихата

доктор педагогічних наук, професор
професор, Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
e-mail: karpa24@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У весь курс навчання української мови в закладах загальної середньої освіти спрямований на підготовку учнів до дорослого життя, спілкування у формах моно-, діа- чи полілогу. В умовах мирного побутового чи ділового спілкування розв'язуються проблеми різного характеру: узгоджуються домовленості, здійснюється навчання, здобувається досвід, відбувається обговорення, досягаються успіхи тощо.

Із метою впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу до навчання української мови в контексті положень «Нової української школи» модернізовано програми з української мови для 5–9 класів, що спрямовані на формування в учнів культури усного діалогічного мовлення (ДМ). Проблеми культури мовлення досліджували учні, серед яких: лінгвісти, психологи, лінгводидакти. Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема формування культури ДМ

завжди актуальна, оскільки вона тісно пов'язана із прогресивною динамікою розвитку українського суспільства.

Мета дослідження полягає у виробленні шляхів модернізації процесу формування культури усного ДМ учнів основної школи на уроках української мови.

На формування культури усного (ДМ) спрямовані програми та підручники з української мови для кожного класу закладів загальної середньої освіти. Для досягнення навчальної мети учні засвоюють елементарні теоретичні відомості про мовлення, ДМ, спілкування, діалогічне спілкування, діалог, діалогічну єдність, діалогічну репліку, культуру мовлення, культуру ДМ. В умовах основної школи мовлення пояснюються як конкретно застосована мова, засіб спілкування; мова в дії. Мовленням вважається спілкування людей між собою за допомогою мови. ДМ розглядається як вербальне спілкування двох осіб за допомогою паралінгвістичних засобів та засобів логіко-емоційної виразності, об'єднане ситуативно-тематичною спільністю й комунікативними мотивами, послідовно породжених двома й більше співрозмовниками в безпосередньому акті спілкування. Під спілкуванням розуміють мовленнєві взаємні стосунки, діловий або дружній зв'язок. У діалогічному спілкуванні, як і в ДМ, беруть участь дві особи – мовець і слухач, які почергово міняються ролями. Діалогічне спілкування пояснюється як розмова між двома людьми, за допомогою якої відбувається висловлювання думки одного співрозмовника та мовленнєва чи паралінгвістична реакція на почутиє іншого. ДМ і діалогічне спілкування у нашому дослідженні поняття синонімічні. Діалог тлумачиться як розмова двох осіб або розмова двох і більше осіб. Останнє визначення аргументується тим, що одиницею діа-, три- і полілогічного мовлення є діалогічна єдність (поєднання двох і більше діалогічних реплік, спрямованих на досягнення комунікаційної мети). Діалогічна репліка є компонентом діалогу, висловлюванням кожної особи у процесі ДМ – мовця і слухача, які почергово міняються ролями.

Поняття «культура мовлення» має декілька визначень: «сукупність і система комунікативних якостей мовлення; володіння сукупністю літературних норм на всіх мовних рівнях;

вчення про сукупність комунікативних якостей і комунікативних норм мовлення» [3, с. 272] та дотримання засобів логіко-емоційної виразності і мовленнєвого етикуту. Культура ДМ є «усвідомленням ролі мовних функцій, дотриманням норм літературної мови, комунікативних якостей мовлення, використанням засобів логіко-емоційної виразності, усвідомленням мети і змісту мовлення, використанням українського національного мовленнєвого етикуту, забезпеченням лексико-фразеологічним запасом, що відображає сучасний стилістичний колорит і відповідає власне українським традиціям» [2, с. 23]. Основними шляхами модернізації процесу формування культури ДМ учнів основної школи на уроках української мови виступають: 1) мовні норми; 2) показники мовленнєвої культури; 3) жанри українського усного ДМ; 4) лінгвістичні особливості ДМ; 5) паралінгвістичні засоби усномовленнєвої комунікації; 6) мовленнєвий етикет у процесі діалогування; 7) засоби логіко-емоційної виразності в діалогічному спілкуванні; 8) особливості діалогового текстотворення; 9) явища конфліктології в ДМ.

Над формуванням мовних норм учні працюють у процесі вивчення української мови упродовж усіх років навчання в закладі загальної середньої освіти. Але найбільше навантаження цієї роботи припадає на вивчення української мови у п'ятому-дев'ятому класах, у так званій основній школі. Мовні норми як мовні варіанти, прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей, вважаються зразковими і найкраще виконують свою роль у мові як засобі спілкування. Мовні норми здебільшого складаються стихійно. Проте важливу роль у їх становленні відіграють письменники, майстри слова, наділені даром мовної інтуїції у виборі кращих варіантів лексем чи фразем, відчуттям естетики слова. Із наукового погляду мовні норми обґрунтуються мовознавцями. Вони розрізняють мовні норми, що обслуговують усне мовлення: орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, фразеологічні, граматичні, стилістичні, опанування якими сприяє підвищенню мовно-мовленнєвої культури школярів. Показниками мовленнєвої культури виступають комунікаційні якості мовлення (правильність, багатство, різноманітність, виразність; доречність, точність, доцільність,

емоційність, естетичність, змістовність, логічність, чистота, ясність), що мають свої об'єктивні характеристики.

Українське ДМ функціонує у відповідних жанрах: бесіді, інтерв'ю, розмові, обговоренні, суперечці, сварці. Кожен із названих жанрів має своє тлумачення. Бесіда – це розмова між двома особами. У лінгводидактиці бесіда – це метод, що ґрунтуються на діалозі вчителя й учнів на уроці з метою досягнення навчальної мети. Відома також евристична бесіда як метод навчання української мови за допомогою запитань учителя і відповідей учнів для підведення до засвоєння нового матеріалу, створення ситуації пошуку, реалізації елементів проблемного навчання. Аналогічна бесіда може відбуватися під час спостереження над мовними явищами у процесі вивчення української мови. У процесі уроку української мови використовуються також вступні й завершальні бесіди. Інтерв'ю – це теж бесіда між особою (респондентом), якою (яким) цікавиться слухач, та інтерв'юєром (журналістом), але призначена для поширення в засобах масової інформації. Розмова є формою спілкування між двома чи більшою кількістю осіб, що має індивідуальний, непублічний, часто спонтанний та ситуаційний характер. Обговорення визначається як різновид зіставлення думок із метою розв'язання проблеми: поведінки окремої особи, складної ситуації тощо. Суперечка пояснюється як обмін думками, зведеними до протиріч, сварка – як гостра суперечка, що супроводжується взаємними докорами, образами, часто з уживанням ненормативної лексики.

Основними лінгвістичними особливостями ДМ, з якими ознайомлюються учні на уроках розвитку зв'язного мовлення є передусім багатий словниковий запас, фразеологічність, стилістична диференційність, клішованість, ситуаційність, еліптичність. ДМ супроводжують паралінгвістичні засоби – жести, міміка, поза, постава, а також засоби логіко-емоційної виразності усномовленнєвої комунікації: інтонація, ступінь гучності, тон, діапазон модуляції голосу, специфічне емоційно-експресивне забарвлення тощо. Основним фактором діалогічного спілкування є мовленнєвий етикет як національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, що реалізуються в системі стійких формул взаємного ввічливого контакту. Особливої уваги

для навчання діалогування вимагає дотримання особливостей діалогового текстотворення – знання лінгвістики тексту в шкільному курсі української мови.

Під час формування культури ДМ виконується низка вправ – планомірно організованих, повторно виконуваних дій з метою їх засвоєння. Вправи для формування культури ДМ називаються *комунікативними*. До них належать: імітаційні, мовномовленнєві, умовно-мовленнєві і власне мовленнєві (ситуативні, ілюстративні, текстові, тематичні). Назви цих вправ походить від поняття «комунікація», що з латинської мови перекладається як «спілкуюся з кимось» і означає «спілкування, передача інформації». Комунікація в нашому випадку вербалізована, побудована за допомогою мови, тому вправи для формування культури ДМ називаємо *мовнокомунікативними*. Набір цих вправ складають відповідну систему – сукупність вправ, спрямованих на формування культури ДМ, що передбачає поступовий перехід від легшого до важчого під час вироблення відповідних мовно-мовленнєвих умінь у процесі продукування діалогічних висловлювань. Залежно від завдань, які є актуальними складниками вправ, відбувається їх класифікація. Мовно-мовленнєві вправи спрямовані на вдосконалення мовних норм для застосування їх у виробленні діалогічномовленнєвої культури. Їх у системі навчання процесу діалогування можна назвати пропедевтичними. Якщо є потреба формувати культуру ДМ за допомогою наслідування, імітації, то вправи називаються імітаційні (*тренувально-мовленнєві*). Вони сприяють формуванню орфоепічних норм та інтонаційного оформлення діалогічного висловлювання.

Умовно-мовленнєві вправи спрямовані на формування діалогічних реплік, діалогічних єдиниць за допомогою дотримання мовних норм, показників мовленнєвої культури і використання форм мовленнєвого етикету.

До власне мовленнєвих вправ належать: 1) ситуативні; 2) ілюстративні; 3) текстові; 4) тематичні. Завдання ситуативних власне мовленнєвих вправ стосуються продукування діалогічних реплік, діалогічних єдиниць і діалогічних текстів, які опираються на природну або штучну (вербально описану) ситуацію. Для виконання вправ за природною ситуацією учням

потрібно: 1) почути завдання; 2) побудувати діалогічні репліки відповідно до природної ситуації, яка відома учням; 3) дотримуватися мовних норм і правил мовленнєвої культури. Штучні ситуації наближаються до природних за допомогою верbalного їх опису у вправах за вербально описаними ситуаціями. Для їх виконання студенти повинні: 1) почути і запам'ятати вербально описану ситуацію; 2) зрозуміти завдання для побудови діалогічного висловлювання (реплік, єдностей, тексту); 3) дотримуватися мовних норм, культури мовлення, використовуючи форми мовленнєвого етикету.

До ілюстративних вправ належать завдання на побудову діалогічних висловлювань на основі малюнків, серій сюжетних малюнків, картини, побаченого фільму, інших допоміжних опор. Текстові вправи мають завдання побудувати діалогічні висловлювання на основі: 1) змісту художніх творів або їх уривків, 2) наявних лише реплік-стимулів або реплік-реакцій, взятих із художніх творів, що вивчаються на уроках української літератури, 3) змісту художніх, наукових чи інших фільмів. Завдання тематичних вправ спрямовані на продукування діалогічних висловлювань за допомогою запропонованої учителем теми: «Новий рік», «У музеї» тощо [1, с. 99]. Формуванням культури ДМ здійснюється на аспектних уроках (завершальні вправи) і уроках розвитку мовлення, так званих уроках діалогування. Розроблено ці уроки для 5–9 класів у навчальному посібнику [4, с. 5–81], призначенному для вчителів і учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні методики формування культури публічного ДМ.

Список використаних джерел

1. Орлова О. П. Формування мовленнєвого етикету і культури діалогічного спілкування студентів вищих навчальних закладів (на матеріалі української та німецької мов). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. Тернопіль, 2010. Випуск 3. С. 97 – 104

2. Палихата Е. Я. Короткий словник термінів із методики навчання культури діалогічного мовлення». Тернопіль : Вектор,

2016. 52 с.

3. Палихата Е. Я. Методика навчання української мови : практикум. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2019. 300 с.

4. Палихата Е. Я. Рідна мова. Уроки усного діалогічного спілкування. 5–9 класи. Тернопіль : ТДПУ імені Володимира Гнатюка. 2002. 143 с.

Наталія Грона,

доктор педагогічних наук, доцент,

викладач вищої категорії, викладач-методист,

Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка»

Чернігівської обласної ради

e-mail: natashagrona@ukr.net

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

На сьогодні глобалізація та інтеграція в сучасному освітньому середовищі створюють передумови для активізації особистісного розвитку в соціумі, зумовлюють потребу швидкої адаптації до нових умов, оволодіння гнучкою методологією. Це сприяє інтенсивному нагромадженню, поширенню та застосуванню інформації, що потребує від фахівця вмінь оперативно оновлювати та розширювати знаннєвий комплекс. Тому сучасна освіта ґрунтуються на інтелектуальному, духовному, фізичному й культурному розвитку особистості.

На думку експертів, фахівці, які спроможні навчатися впродовж життя, критично мислити, які прагнуть досягти запланованого, вміють працювати в команді, комунікувати в середовищі з різними культурами, стають затребуваними й успішнішими на ринку праці.

Нині перспективи має фахівець, що здатний оперативно орієнтуватися у фаховому середовищі, що перебуває в постійній трансформації, який зважено приймає кваліфіковані рішення, адаптується до нових умов та обставин.

Фахові якості сучасного вчителя визначаються не лише його професіоналізмом, рівнем кваліфікації, але й залежать від педагогічного досвіду, майстерності, творчого розвитку, інноваційності, мобільності, володіння професійно вагомими якостями, такими як відповідальність за власний неперервний професійний розвиток та здатність сприймати нове.

Мобільність освітянина у сучасному суспільстві виявляється в здатності педагога адаптуватися до змін у суспільній освітній політиці, можливості орієнтуватися в педагогічному просторі відповідно до нових викликів сьогодення та слугує підвищенню ступеню його адаптаційних можливостей.

Професійна мобільність перебуває в полі зору багатьох науковців, зокрема, Є. Іванченко, Ю. Клименко, К. Климова, Н. Луцан, О. Семеног.

Довідкові джерела визначають мобільність як «рухливість, здатність швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності» [1, с. 682]. Знаною є думка про те, що мобільність – рух, перехід особистості з однієї соціальної позиції до іншої, спричинений її особливостями, природними задатками та професійною компетентністю, можливістю оперативно виконувати поставлені професійні завдання, тобто, це інтегративна якість особистості, яка реалізує прагнення до соціальної активності та конкурентоспроможності, робить людину професійно компетентною, здатною до самореалізації, самовдосконалення й модернізаційної діяльності.

Н. Луцан доводить думку, що професійна мобільність майбутнього вчителя, проявляється за умов, коли здобувач вищої освіти спроможний самостійно знаходити способи розв'язання конкретних дидактичних завдань і виявляти нестандартне мислення, пропонувати оригінальні рішення [6].

Ми вважаємо, що професійна мобільність руйнує психологічні бар’єри, що перешкоджають професійній самореалізації фахівця, створює передумови для самоосвіти та самовдосконалення, підвищує фаховий рівень, дає можливість швидко адаптуватися в новому середовищі (соціальному, освітньому, професійному тощо) [2].

На сьогодні підготовка майбутнього вчителя, зокрема, філолога має відповідати сучасним запитам, що сформульовані в

професійних стандартах і законодавчих документах, зважати на світові тенденції та рекомендації найвпливовіших міжнародних організацій. У спільній Декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» (1999) зазначено, що мобільність є рушійною силою працевлаштування громадян, ключовим способом створення європейського простору у сфері вищої освіти [7].

Методика навчання української мови займає провідну позицію серед фахових дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема, у підготовці майбутнього філолога. Предмет складається з теоретичної частини (висвітлено зміст, загальні підходи, закономірності, принципи, методи, прийоми, форми і засоби навчання) та практичної — рекомендацій з вивчення конкретних лінгвістичних явищ, рівнів мовної системи, формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Мета вивчення — озброїти майбутнього вчителя знаннями у сфері методики з метою ефективної організації освітнього процесу. Для розвитку професійної мобільності застосовуємо практичні завдання, які максимально наближені за змістом до умов майбутньої професійної діяльності, які уможливлюють швидке та ефективне оволодіння загальними і фаховими компетентностями. Наприклад, пропонуємо такі завдання для практичних занять, організації самостійної діяльності:

- Перегляньте виступ учителя (виступ найкращого вчителя України Пауля Пшенічки), проаналізуйте риторичну культуру вчителя — тема «Методика вивчення риторики на уроках української мови в старших класах».

- Виконайте пропоновані завдання. Укажіть, які методи лінгвостилістичних досліджень були використані — тема «Методика вивчення стилістики на уроках української мови в 10-11 класах».

I. Напишіть твір-мініатюру на тему «Українська земля — земля моїх батьків», створюючи колорит урочистості, пафосу відповідними засобами словотвору (префікси *воз-*, *пре-*, *пред-*, *со-*, *су* тощо).

II. Запишіть, добираючи шляхом підстановки доцільний варіант слова. Аргументуйте вмотивованість авторського вибору.

1. *I мене в сім 'ї великий, в сім 'ї в(i, o)льній новій, не забудьте пом'янути незлім, тихим словом.* 2. *По двору тихо походжа(aε, a) старий веселий Рогволод; дружина, отроки, народ кругом його (у, в, во) (златi, золотi) сяють* (З тв. Т. Шевченка). 3. *Лихо мое чубат(e, ee), ніхто мене не сватає* (Н. тв.).

• Укладіть квазісловник за вибором (10-11 клас) – тема «Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів 10-11 класів на уроках української мови»:

▪ найуживанихших мовленнєвих формул етикету (вибачення, вдячність, знайомство, співчуття, привітання, прощання та ін.)

▪ крилатих висловів на позначення окремих людських якостей (наприклад: *золоті руки* – умілець, майстер; *золоті уста* – красномовство; *гострий на слово* – дотепність) або рис характеру (*міцний горішок, лицар без страху й догани, хитрий як лис* та ін.)

▪ популярних у шкільному житті неологізмів;

▪ традиційних українських звертань до рідних і близьких людей;

▪ рідковживаних слів;

▪ небажаних запозичень *«Свої не гірші за морян»*.

Отже, виконуючи різнопланові творчі фахові задання з методики навчання української мови, майбутні вчителі української мови оволодівають педагогічною гнучкістю, здатністю здійснювати вибір і творчо перетворити навколоїшній простір, швидко реагувати на зміни свого статусу чи місця в соціально-культурному/професійному середовищі під впливом різноманітних ситуацій та обставин діяльності суб'єктів і об'єктів взаємодії.

На практичних заняттях з методики навчання української мови визначальною є система вправ на спостереження за вживанням мовних засобів у текстах різних функціональних стилів; добір оптимальних виражальних мовних засобів під час створення професійно важливих текстів. Добір текстів для завдань і вправ здійснююмо з метою реалізації комунікативно-діяльнісного, компетентнісного підходів; розвиток гнучких навичок комунікації – з урахуванням положень особистісно-діяльнісного, системного, компетентнісного, аксіологічного, діалогового підходів.

Список використаних джерел

1. Бусел В. Т. Великий тлемачний словник української мови / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь, Перун, 2005. 1728 с.
2. Грома Н. В., Семеног О. М. Розвиток soft skills у майбутніх учителів в умовах закладів фахової передвищої та вищої освіти: міжрегіональний проект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. Макаренка, 2021. № 7 (111) С.33–47.
3. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Одеса, 2005. 21 с.
4. Клименко Ю. А. професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Умань, 2011. 20 с.
5. Концепція розвитку педагогічної освіти : наказ МОН України від 16.07.2018 № 776 [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України : офіційний веб-портал. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitu-pedagogichnoyi-osviti> (Дата звернення 04.01.2023).
6. Луцан Н. І. Педагогічні умови формування професійної мобільності вихователя дошкільного закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія «Педагогічні науки». 2014. Випуск 1 (45). С. 87–89.
7. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» від 19.06.1999 [Електронний ресурс]. Верховна рада України : офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525 (Дата звернення 02.01.2023).

Катерина Климова,
доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: klimov999@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПОЛІСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Виклики часу актуалізували низку лінгвопедагогічних проблем, із-поміж яких чільне місце посідають оптимізація процесу оволодіння нормами української (державної) мови майбутніми фахівцями усіх галузей економіки і пов'язана з нею адаптація форм мовного навчання до соціальних умов, що склалися як у світі в цілому, так і в українській освіті зокрема. Змішане навчання є наразі провідною формою в закладах вищої освіти України, а отже, потребує багатовекторного дослідження.

Українські дослідники (Ю. Дроздова, Л. Колот), посилаючись на зарубіжний досвід гіbridного (змішаного) навчання в університетах, виділяють такі організаційні компоненти останнього, як: 1) традиційні аудиторні заняття наживо; 2) самостійна робота здобувачів із використанням ІТ-технологій; 3) електронне/дистанційне полісуб'єктне навчання у форматі навчальних/комунікаційних платформ Zoom, Moodle та ін. [1]. До переваг змішаного навчання віднесемо його *гнучкість* та *зручність* (здобувачі можуть комбінувати форми навчання, що важливо в умовах війни, пандемії тощо); *різноманітність* засобів, методів, прийомів навчання та самонавчання, форм поточного та підсумкового контролю знань, умінь і навичок майбутніх фахівців (за рахунок традиційних та інноваційних технологій); *інформаційну доступність* (можливість швидкого пошуку потрібного навчального джерела в інтернеті). Виходячи із зазначеного вище, ми висловили припущення, що змішане навчання оптимізує розвиток культури українського мовлення студентів нефілологічних спеціальностей. Висунуту гіпотезу було перевірено шляхом проведення моніторингу

комунікативних якостей мовлення з-поміж 183 першокурсників факультетів права, публічного управління та національної безпеки, інформаційних технологій, обліку та фінансів, економіки та менеджменту, лісового господарства та екології Поліського національного університету.

На *початковому етапі* педагогічного моніторингу було розроблено критерії та рівні сформованості комунікативних якостей мовлення здобувачів, обрано методи діагностування (індивідуальне та групове тестування, усне та письмове опитування) та окреслено терміни моніторингового дослідження (перший семестр 2022/2023 н. р.). Критерії сформованості комунікативних якостей мовлення закономірно відповідають загальнозвизначеним у лінгводидактиці (Н. Бабич, О. Біляєв, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Струганець та ін.) складникам культури мовлення носіїв, таким як: правильність, чистота, багатство, доречність, доступність, точність, логічність, виразність (художня/технічна), впливовість, стисливість. Рівнями сформованості комунікативних якостей мовлення є низький, середній, достатній, високий.

На *основному етапі* власне обстежувалося мовлення здобувачів бакалаврату, форма навчання української мови в яких була гібридною, та отримувалися показники рівнів сформованості в них комунікативних якостей мовлення.

Завершальний етап моніторингу передбачав аналіз отриманих показників та з'ясування зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на комунікативні якості українського мовлення майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей в умовах змішаного навчання. У цій публікації стисло охарактеризуємо результати нашого дослідження.

Так, вхідне діагностування усного і письмового мовлення 183 першокурсників, проведене у вересні як наживо, так і в онлайн-форматі (приблизно 25% опитуваних відповідали дистанційно), засвідчило такі показники: 1) 12 осіб виявили низький рівень сформованості комунікативних якостей мовлення, що становило 7% від загальної кількості студентів; 2) 74 особи продемонстрували середній рівень (40% опитуваних); 3) у 66-х студентів встановлено достатній рівень (36%); 4) 31 здобувач впорався із завданнями, виявивши високий

рівень сформованості комунікативних якостей мовлення, що становило 17% від загальної кількості опитуваних. Із-поміж комунікативних якостей мовлення найкраще були сформовані такі як точність, логічність, доступність, доречність, стисливість; значна кількість мовних помилок та мовленнєвих недоліків негативно вплинула на правильність, багатство, чистоту мовлення здобувачів і – відповідно – його виразність та впливовість.

Під час педагогічного моніторингу підтвердилося припущення, що поєднання очного і дистанційного навчання наразі є оптимальним шляхом вирішення проблеми українськомовного навчання здобувачів вищої освіти, особливо в умовах міграції та пандемії. Усні та письмові відповіді переважної кількості респондентів були лаконічними, тексти мали чітку структуру, а висловлювання відповідали ситуації та меті спілкування.

Аналіз отриманих показників водночас дозволив окреслити фактори впливу на мовлення майбутніх фахівців-нефілологів в умовах змішаного навчання, такі як: 1) мовне оточення поза освітнім процесом (гібридна форма навчання сприяла *акомодації*, під час якої «комуніканти несвідомо змінюють мовну поведінку (акцент, темп мовлення, лексикон, навіть вибір мови в ситуації мультилінгвізму) для того, щоб наблизити її до мовної поведінки інших учасників комунікації» [2, с. 5]); 2) трансформація освітнього простору університету в умовах online-навчання (перевага мережевого зв’язку, форм індивідуально-самостійної роботи над аудиторним полілогічним спілкуванням, зміна у формах контролю знань, умінь і професійно спрямованих навичок) суттєво вплинула на мовленнєву діяльність здобувачів, надавши перевагу аудіюванню і читанню, — питома вага говоріння і письма, за нашими спостереженнями, на заняттях з української мови зменшилася.

Проведений педагогічний моніторинг комунікативних якостей мовлення студентів в умовах змішаного навчання дає змогу не тільки об’єктивно оцінити переваги та недоліки змішаного навчання, а й стимулює викладача-словесника до оновлення лінгводидактичних методів і прийомів розвитку мовленнєвої культури майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Дроздова Ю. В., Колот Л. А. Змішане навчання як форма ефективної організації мовної освіти у вищому навчальному закладі / Використання моделі змішаного навчання при викладанні іноземних мов: тези доповідей. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 111 с., С. 35–38.

2. Тур О. М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки: додатки до дис. ... докт. педагог. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Харків, 2019. 200 с. URL http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/10/dis_Tur_dodatku.pdf

Олена Красовська,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри методики навчання, стилістики
та культури української мови,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
e-mail: krasovska_olena@ukr.net

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Зміст освіти тісно пов’язаний з історичними подіями, що відбуваються в Україні та поза її межами. Почуття патріотизму формується саме в переломні моменти історії, коли відбуваються зміни в науці, освіті, культурі. Це знаходить відображення у вихованні майбутнього покоління та в освітніх процесах у державі. Основна мета навчання мови в новій українській школі – формування національно свідомої, патріотичної, духовно багатої мовної особистості.

Хоча етапи навчання в середній школі характеризуються специфікою змісту і структури програм, вони пов’язані загальною метою, спрямованою на формування справжнього українця, який любить свою країну, поважає її традиції та

спроможній власними вчинками довести необхідність вивчення рідної мови. Саме під час навчання мови в учнів середніх шкіл формуються відповідні знання, уміння і навички.

Звісно, на кожному етапі навчання відбуваються процеси, що впливають на формування національно свідомої мовної особистості, і всі вони виконують певну роль, наприклад, на початковому етапі відомості з різних мовознавчих напрямків повною мірою відповідають лінгвістичним теоріям щодо різноманітних мовних фактів.

Вважаємо, що основний етап навчання рідної мови – це 5-9 класи середньої школи, оскільки він передбачає не лише вивчення ногвих відомостей, але й поглиблення раніше вивчених важливих мовленнєвих понять, окреслює зміст роботи із формування у школярів уміння будувати власні висловлювання [1]. На цьому етапі навчання формується самостійне мислення, належне вербальне оформлення думки під впливом оточення, подій. В умовах війни на формування та оформлення висловлювання має потужний вплив почуття/прочитана інформація із різноманітних джерел — важливо вміти здобувати достовірні відомості з надійних джерел, робити самостійні висновки. Учителт на цьому етапі значно впливає своїм авторитетом на сприйняття учнями подій, фактів — реалій життя. Методична система, використана вчителем на уроках української мови, має спрямуватися на розвиток творчих здібностей в учнів, а також — що важливо — на формування в них почуття патріотизму та свідомого мислення. Підпорядковані поставленій меті, формуються завдання мовної освіти, найголовнішими з яких у воєнний час є:

- виховання патріотизму;
- виховання пошани до української мови та мотивації до її вивчення;
- формування духовного світогляду, національної ідентичності та самосвідомості, загальноприйнятих ціннісних орієнтацій;
- формування та розвиток комунікативної компетенції тощо.

В умовах воєнного часу вчитель ставить за мету сформувати в учнів поняття про загальнолюдські цінності,

вміння аналізувати факти та події, усвідомлено формувати висловлювання та доносити його зміст іншим. Це завдання реалізується переважно через систему завдань і вправ різних типів, змістовий складник яких підпорядкований меті єднання української нації, її непоборності, мужності, силі волі. Важливо в завданнях пропонувати учням вислови відомих людей: письменників, політиків, громадських діячів. Прикладом таких думок є слова Святослава Вакарчука, Ліни Костенко тощо: «*Незалежність підіймає на крилах. Відповіальність не дає ці крила спалити. Маючи і те, і інше, можна долетіти до мети!*» (Святослав Вакарчук) або «*А ви думали, що Україна так просто? Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона [Україна] загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає цини*» (Ліна Костенко).

Із-поміж кількох змістових ліній шкільної програми з української мови особливе місце посідає лінгвістична, яка представлена відповідною теорією, базовими знаннями мовної системи, які зумовлюють досконале володіння мовою. Лінгвістична змістова лінія окреслена основними поняттями, вимогами до засвоєння граматичних, орфоепічних і правописних норм літературної мови. Так, війна зумовила нові підходи щодо правопису ряду лексем. Для більшості написання «москва», «путін», «соловйов», «московія», «скабеєва», які є уособленням руйнувань, жертв, біди, небезпеки й нещаств, не є дивним. Учням доцільно пояснити правопис відповідних слів, а також одночасно з'ясовувати, чому таке написання стало нормою у воєнний час. У засобах масової інформації часто трапляються трансформовані лексеми, причину зміни яких учням просто необхідно пояснювати. Вони повинні знати, звідки походять слова «раша», «рашисти» тощо. Особливо важливими на цьому етапі є сформовані компетентності не лише мовленнєві, але й мовні.

Окрім вивчення мовознавчих понять, лінгвістична змістова лінія містить опрацювання питань культури мовлення. Це сприяє як засвоєнню літературних норм, так і виробленню комунікативних навичок, формування яких забезпечує вже комунікативна змістова лінія.

Остання окреслює зміст роботи над формуванням в учнів умінь сприймати, відтворювати та створювати висловлювання різних стилів і жанрів. Від того, які тексти вчитель добиратиме на заняття, буде залежати, як учні сприйматимуть сучасні події чи зуміють аналізувати їх. Навчання учнів правильного прочитання тексту сприяє виконанню основного завдання – збагатити мовлення лексично і граматично; розширити сферу культурних інтересів учнів; оптимізувати формування особистісних рис; формувати в них громадянської позиції тощо. Зазначене доводить тісний зв'язок комунікативної змістової лінії програми з іншими.

Культурологічна змістова лінія зорієнтована на добір учителем відповідного матеріалу, що допоможе сформулювати тематику творчих робіт, зможе ознайомити учнів як з історією, традиціями, звичаями, духовною та матеріальною культурою українського народу, так і з загальнолюдськими моральними нормами й цінностями, культурною спадщиною інших народів, що досить важливо у воєнний час [2]. Учні повинні чітко усвідомлювати, що відбувається в країні, чому ці події трапились, хто несе за це відповідальність. Усе це сприяє духовному зростанню особистості та становленню свідомого громадянина України.

Наразі уроки української мови через російсько-українську війну передбачають вправи, спрямовані на аналіз сучасних подій, а це, у свою чергу, впливає на розвиток мисленнєвої та мовленнєвої культури учнів, оволодіння ними базовими прийомами й методами. Школярі вчаться порівнювати, зіставляти, узагальнювати тощо, тобто процес спрямований на творчу діяльність.

Освітня програма нової української школи передбачає зв'язки між різними розділами шкільного курсу, яка обовязково повинна реалізуватися вчителем-словесником під час вивчення відповідних тем, оскільки це допомагає учням осмислити системний характер мови, специфічні особливості будь-якого лінгвістичного явища. Сьогодні, у складний для України час, окрім внутрішньопредметних зв'язків шкільна програма передбачає міжпредметні (історія, українська література та риторика).

Це сприяє не лише поглибленому вивченю мовних явищ, але й формуванню вмінь практичного автокористання суміжних знань та навичок. На сьогоднішньому етапі розвитку України важливо встановити зв'язки з історією, культурологією та літературою. Знання сучасного учня середньої ланки (5-9 клас) з української літератури та історії України при вивченні творчої спадщини таких видатних діячів, як: Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко — сприяють засвоєнню відомостей про функції мови, про її походження та розвиток, а також становлять основу для формування поглядів на певну систему. Не втратили актуальності пророчі слова Кобзаря про любов до близького, про так званих «братьів»: *«По закону апостола Ви любите брата! Сує слови, лицеміри, Господом прокляти!», «Братські народи» Оглухи, не чують; Кайданами міняються, Правдою торгують. І Господа зневажають, Людей запрягають В тяжкі ярма. Оруть лихо, Лихом засівають, А що вродить? побачите, Які будуть жніва! Схаменіться, недолюди, Діти юродиві!»* Такі рядки можна використовувати на різних етапах уроку, це допоможе учням не лише засвоїти матеріал, але замислитися над подіями, що відбуваються в країні.

Активне формування особистості здійснюється саме в середній ланці (5-9 класи), учні в цей час набувають якнайбільше мовних і мовленнєвих умінь і навичок, відповідно виховується національно свідомий громадянин України [1]. Учитель на цьому освітньому етапі повинен відповідно організовувати процес навчання, враховуючи сучасні вимоги до нової української школи та умови воєнного часу, оскільки саме від цього залежить майбутнє нашої держави та нації, зокрема.

Отже, відповідний добір навчального матеріалу на уроки історії, літератури та мови у воєнний час допомагає досягти поставленої мети — виховання національно свідомої та патріотичної молоді, свідомих громадян України, з якими можна буде у майбутньому будувати на наших теренах нову європейську незалежну країну.

Список використаних джерел

1. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. Методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 202 с.

2. Кучерук О. А. Самостійна робота студентів з методики української мови: Методичний посібник. – Житомир, Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. С. 31-92.

Альона Лещенко,

доктор філософських наук, професор
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Херсонська державна морська академія

e-mail: alena020114@ukr.net;

Олена Безлуцька,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонська державна морська академія

e-mail: bezlutskaya@ukr.net

ПОЛІЛОГ ЯК МЕТОД НАВЧАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Категорія «метод» достатньо розкритий у підручниках з філософії, загальної педагогіки, педагогіки вищої школи, тож лише закцентуємо увагу, що метод – це спосіб досягнення поставленої мети. В свою чергу навчання, можна визначити як обопільну діяльність викладача та здобувача вищої освіти, яка має на меті передачу і засвоєння знань та формування компетентностей майбутніх спеціалістів певної галузі. Аби ця діяльність мала максимально позитивний результат ми маємо необхідність у розширені методів навчання, які робитимуть сам процес навчання більш ефективним, цікавішим та доступнішим, в процесі якого матимемо можливість розвивати цілий комплекс компетентностей здобувача освіти, особливо під час викладання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти.

Цикл гуманітарних дисциплін апріорі має на меті не тільки формування певних спеціальних теоретичних знань, але і розвивати логіку мислення, вміння аналізувати, формулювати та висловлювати свої думки, а особливо полемізувати та формувати власне бачення конкретної гуманітарної проблеми. Саме таким методом може бути полілог.

Полілог є об'єктом наукового аналізу цілого ряду сучасних науковців різних сфер наукового знання: О. Драгун, В. Каптюрова, Ю. Половинчак, Т. Розумна, О. Селіванова, Є. Цимбаленко та інші. Ми спробуємо у нашій розвідці дослідити практичну сторону цього комунікативного явища.

Так, В. Каптюрова визначає полілог як розмову між кількома особами і як форму мовлення, змістово-смислову структуру якого характеризує ситуативною зв'язністю, спонтанністю та нелінійністю. Полілог створюється зусиллями цілої групи комунікантів [3, с. 165].

Треба зазначити, що за структурою полілог є певною сукупністю монологічних висловів і всі вони єднаються у ціле однією темою, яка послідовно розвивається в мовному груповому спілкуванні. О. Марків відмічає «багатосторонній характер спілкування передбачає розвиток політематики в одній дискурсивній події, аналіз якої дозволяє виділити основні і побічні лінії, що формують цілісний мовленнєвий твір. У цьому терміні закладена мультирольова і міжособистісна обумовленість відносин учасників, що дозволяє по-іншому, ніж у діалозі, розглянути pragматичний бік цього виду мовлення» [4, с. 38].

Отже, можна визначити, що полілог – це відкрита розмова, що не обмежена ні в часі, ні в просторі, вона може продовжуватися, актуалізуватися стосовно того, як нею зацікавлюються учасники. Відповідно полілог витікає зі спільнотою теми й розростається в її змістовне поле. Характер полілогу вимагає від здобувача вищої освіти вміння активно відтворювати свої знання, порівнювати, розмірковувати, робити висновки тощо. За допомогою полілогу здобувачі засвоюють відомості про конкретні дати, події, категорії, вчяться словом передавати суть процесів.

Важливим є те, що викладач має максимально продумувати зміст полілогу, відбирати для обговорення ті факти, категорії та події, які підводять здобувачів до узагальнюючих висновків і разом з тим потребують додаткових пояснень, відомостей. Кожен наступний етап використання методу полілогу має бути складнішим за попередній: мають ставитись нові інтелектуальні завдання, підвищуватися вимоги до здобувачів тощо.

В успішному проведенні полілогу важливе значення має ретельна підготовка до нього як викладача, так і здобувачів. Викладач має чітко визначити завдання і тему, продумати і підбрати теоретичний матеріал, сформувати логічну та послідовну структуру, визначити характер і формулювання основних запитань тощо. Разом з тим, важливе значення має і коректний підбір наочних посібників і технічних засобів, урахування індивідуальних особливостей здобувачів, а також забезпечення процесу диференційованого керівництва ними під час організації полілогу.

У процесі полілогу здобувачі повинні висловити своє ставлення до подій, процесів та явищ, поділитися почуттями, переживаннями. Використовуючи метод полілогу, викладач повинен забезпечити напрям, характер організованого спілкування, наприклад, розмови, яка має проходити вільно та не напружено, у звичайних і невимушених обставинах, і сприятиме розвитку живої, образної мови, де забезпечується свобода висловлення власної аргументованої точки зору.

Таким чином, використання полілогу як методу навчання гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти має значні перспективи для урізноманітнення роботи під час практичних занять та розвивати цілий ряд соціально важливих компетентностей здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Белькова С. В. Художньо-публіцистичні жанри: між минулим та майбутнім // Всеукраїнська науково-практична конференція «ЖУРНАЛІСТИКА ЛІНГВІСТИКА ДИДАКТИКА». Збірник наукових праць. Полтава, 7-8 жовтня 2010 р. С. 19–23.
2. Драгун О. Ю. Проблема пошуку істини у дискурсі полілогу // Вісник НТУУ. Київський політехнічний інститут. Серії : Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 3. 2009. С. 18–24.
3. Каптуррова В. В. Структура організації повідомлень у англомовних мікроблогах // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи. С. 164–171
4. Марків О. Т. До питання полілогу в мережевій комунікації. с. 37–43 // Режим доступу:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13505/Markiv%20O.%20T..PDF?sequence=1>

5. Половинчак Ю. М. Особливості аналізу соціальних медіа як дискурсивного простору // НАН України, Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Асоціація бібліотек України. 2016. № 43. С. 365–381. // Режим доступу: <https://core.ac.uk/reader/132414070>
6. Розумна Т. С. Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук Бердянськ. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. 2012. 23 с.
7. Селіванова О. О. Методологічні проблеми дослідження діалогу // Національний університет «Одеська юридична академія». Випуск 1. Одеса : Фенікс, 2013. С. 144–158.
8. Цимбаленко Є. С. Нові та універсалізовані ознаки медіакомунікацій. Інформаційне суспільство. Випуск 19. 2014 (січень–червень). С 5–9.

Інна Нагрибельна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська академія
e-mail: innanagribelna@gmail.com;

Богдан Нагрибельний

асистент кафедри англійської мови в судноводінні,
Херсонська державна морська академія
e-mail: b nagribelnj@gmail.com

ПРАКТИКА ОПРАЦЮВАННЯ ПЛЕОНАЗМІВ ТА ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СУЧASNOGO ЗДОBUВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стрімкість розвитку суспільства та інновації у науково-технічній площині суттєво впливають на культуромовну

складову сучасної мовної особистості. Такий вплив пов'язаний із активним оновленням лексичного складу, вживанням слів іншомовного походження, застосуванням термінів у неспецифічній сфері тощо. Повною мірою такі процеси торкаються й культуромовної компетентності здобувача вищої освіти. Нам імпонують ідеї висловлені у науковій площині про те, що «...процес активної модернізація системи вищої освіти в Україні зумовлений низкою чинників. Серед провідних відзначимо такі: соціальний запит на конкурентного випускника вишу; потреба увідповіднення змісту та методів навчання; розширення спектру альтернативних джерел інформації для здобувачів вищої освіти; потреба в розвитку та удосконаленні цифрової грамотності усіх учасників освітнього процесу. У системі вищої освіти пріоритет означених чинників зумовив оновлення мовної підготовки сучасних здобувачів» [1].

Нині культура мовлення ЗВО – це важливий індикатор його освіченості, професійності та готовності до самовдосконалення. З огляду на означене актуалізується потреба у розширенні практики формування/розвитку/удосконалення культури мовлення здобувачів вищої освіти на заняттях з української мови. На нашу думку, певною мірою, така потреба існує під час вивчення усіх освітніх компонент, проте в курсі української мови маємо більше можливостей для її розширення.

У межах порушеної проблеми визначимо типові мовленнєві помилки, які ілюструють труднощі в дотриманні норм культури мовлення здобувачами вищої освіти:

- недоречне вживання плеоназмів у мовленні;
- використання слів іншомовного походження змість українських відповідників.

У зв'язку із недостатнім розумінням прямого лексичного значення словосполучення студенти часто вживають плеоназми. Нагадаємо, що плеоназм – це сполучення близьких за значенням слів, із яких одне або кілька логічно зайві [2]. Не усвідомлюючи основного значення використаному сполученні слів, мовці вживають в одному реченні два або більше одночасно. Усе це засмічує мовлення, перевантажує текст або ускладнює сприйняття повідомленої інформації. Задля уникнення безцільного вживання плеоназмів у мовленні пропонуємо в

практиці занять з української мови використовувати такі завдання:

1. Ознайомтеся з добіркою поширених плеоназмів. Запам'ятайте ті, які з них доречно вживати в українській мові, а які - в англійській:

1. SEO-оптимізація /SEO (*search engine optimization*)
2. VIP-персона / VIP (*very important person*)
3. анімаційний мультифільм/анімаційний фільм/мультифільм
4. SMS-повідомлення / SMS (*short message service*)
5. CD-диск / CD / компакт диск (*compact disc*)
6. базова основа/основа
7. бестселер продажів/бестселер
8. Всесвіт /весь Всесвіт
9. високий професійний рівень / професійний рівень
10. додатковий бонус /бонус
11. долоня руки / долоня
12. достовірний факт /факт
13. експонат виставки /експонат
14. записати замітки/ занотувати
15. злітати вгору / злітати
16. зручно вмоститися/зручно сісти/вмоститися
17. IT-технології / IT (= інформаційні технології)
18. книжковий буктрейлер / буктрейлер
19. мене особисто/мене
20. найбільш оптимальний/оптимальний

2. Виберіть із запропонованих конструкцій таку, що є правильною для вживання (на позначення використовуйте умовні піктограми).

3. Утворіть речення із сполученнями слів із запропонованої добірки, уникаючи вживання плеоназмів.

Вірець для виконання завдання:

SMS-повідомлення /SMS (*short message service*) ; CD-диск / CD/ компакт диск (*compact disc*); бурхливі овації / овації

Упровадження подібних завдань має на меті активізацію словникового запасу здобувачів вищої освіти, усвідомлення

потреби уникнення плеоназмів під час побудови ними зв'язного висловлювання. Системна практика застосування подібного виду роботи є ефективною та добре сприймається здобувачами.

Власний досвід викладацької діяльності переконує в тому, що ефективність від різноманітних видів робіт щодо культури мовлення підвищується за умови постійної актуалізації культуромовних питань на різних етапах заняття в процесі вивчення освітньої компоненти. Суттєву роль відіграє й введення опорних сполучень слів у контекстуальне мовлення: побудова речень, продукування тематичних текстів тощо.

Окремої уваги заслуговує й практика опрацювання слів іншомовного походження, доречності їх вживання в мовленні, вміння добирати українські відповідники.

Інтеграція України в різні площини світового прогресу вплинула на збільшення кількості слів іншомовного походження в лексичному запасі мовців. У наш словниковий запас активно входять терміни зі сфери інформаційних технологій, юриспруденції, дизайну тощо. Водночас у засобах масової інформації транслюються виступи публічних осіб, що насищені великою кількістю іншомовних слів і виразів: де-юре; де-факто; федбек; загуgliти; фейс ту фейс; розшарити тощо. Часом така кількість їх абсолютно недоречна, адже може бути легко замінена українськими відповідниками, а озвучена інформація буде швидше сприйнята аудиторією різного віку. Натомість українська лексика має достатню кількість слів, що абсолютно точно передають пряме значення, дозволяють уникнути зайвої інформації та багатослів'я. З огляду на означене виникає потреба в постійній популяризації української лексики там, де вона адекватно замінює іншомовні слова. У разі неможливості заміни – використовуємо слова іншомовного походження. Така практика сприяє формуванню мовної особистості, яка демонструє знання рідної мови, орієнтується в іншомовній специфічній лексиці та дбає про культуру власних висловлювань.

Наведемо приклади практичних завдань щодо унормування культури мови здобувача вищої освіти:

1. Ознайомтеся з групами слів на позначення одного поняття українською та англійською 2. Укладіть речення з

опорними словами та обґрунтуйте доречність вибору слів українською або ж англійською мовою.

ІНШОМОВНЕ

*Акаунт
Верифікація
Дедлайн
Лайфхак
Офтоп
Хост
Лук
Квест*

УКРАЇНСЬКЕ

*Обліковий запис
Перевірка істинності
Кінцева дата
Порада, хитрість
При нагоді, між іншим
Господар
Образ
Пошукова гра*

У процесі виконання подібних культуромовних практик здобувачі часто відмічають, що звикли до використання у власному мовленні слів і конструкцій іншомовного походження. Часто неабиякий подив викликає усвідомлення того факту, що в українській мові є не тільки слова з прямим значенням, що означають певне поняття, виражене англійською, але й синонімічний ряд до його означення. На занятті потрібен певний час для того, щоб переорієнтувати студентів на свідоме використання українських відповідників на відміну від автоматизованого вже вживання слів іншомовного походження.

Водночас не можна не відзначити важому роль англомовних слів для пасивного розширення лексичного запасу ЗВО англійськими лексемами. Своєю чергою це той крок у навчанні англійської мови, що відбувається в позанавчальний час та переноситься в освітнє середовище згодом.

Практика опрацювання слів іншомовного походження дозволяє запам'ятати українські відповідники, усвідомити їх лексичне значення. Вона активізує білінгвальний компонент навчання мови, адже відбувається вивчення англійської та української лексики.

У межах порушеної проблеми відзначимо й ефективність творчих завдань, що ґрунтуються на вивчені англійської лексики та українських відповідників у контексті форсування культури мовлення сучасного здобувача вищої освіти.

Доцільним видається і застосування в практику освітнього процесу видів роботи, що передбачають перегляд відеоматеріалів

культуромовного спрямування. Це публічні виступи авторитетних спікерів, аналіз практичних рекомендацій щодо культури мовлення, етики спілку [5;4]. Спектр завдань та вправ культуромовного спрямування посилює освітній потенціал заняття та сприяє формуванню сучасної мовної особистості.

Репрезентований матеріал не вичерпує усіх аспектів проблеми культури мовлення, а лише акцентує увагу на одному з актуальних питань.

Список використаних джерел

1. Засоби електронної дидактики в мовній підготовці здобувачів вищої освіти. І.А Нагрибельна, Б.Я. Нагрибельний - Publishing House “Baltija Publishing”, 2021.
2. Словник української мови: в 11.- Том 6, 1975.- С. 576.
3. https://tvoemisto.tv/news/govorimo_pravylno_10_lystivokpora_d_iz_ukrainskogo_pravopysu_81898.html
4. <https://slovnyk.ua/nagolos.php>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=-W8KMeReqrQ>

Дар'я Фіялка,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Поліський національний університет;
науковий керівник: к. філол. н. ***Антоніна Плечко,***
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: leya.fialka@gmail.com

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ У ВИВЧЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Останні десятиріччя між Україною та Польщею спостерігається активізація міждержавних економічних, освітніх та наукових зв’язків. Сьогодні Україна переживає складні часи випробувань через російсько-українську війну. Польща одна із перших серед країн Євросоюзу спростила процедуру перетину кордону, прихистила мільйони українців-біженців та продовжує надавати різноманітну допомогу українцям нині. Ці стосунки між

українцями та поляками сприяють посиленню уваги до вивчення українцями польської мови, а поляками – української.

Українську та польську мови наразі єднає не лише належність до індоєвропейської мовної сім'ї слов'янської мовної групи, а й сусідство цих мовних спільнот у географічному розташуванні. З іншого боку, польська мова належить до гілки західнослов'янських мов, а українська – до східнослов'янських мов. Однак спільне історичне минуле двох держав наклало свій відбиток на близькість української та польської мов, особливо на лексичному рівні.

На думку українського професора Тищенка К., який так визначив словникові диференційні відстані між мовами – лексика української мови відрізняється від лексики польської мови на 30%, тоді як лексика української від лексики російської – на 38%; найменше відмінностей між українською та білоруською мовами – 16% [8]. Відмінності між польською та українською мовами стосуються графічного позначення літер: польська мова використовує латиницю для позначення літер, українська мова – кирилицю. Польська мова – єдина зі слов'янських мов, що зберегла носові голосні та має більш розвинutий, ніж в українській мові, ряд шиплячих та африкат [3, с. 7].

Методику викладання польської мови українцям досліджували Бондарук Л, Васейко Ю., Глинюк Л., Гула В, Козаченко О., Пархотюк В., Цьолик Н., Яручик В. та інші науковці. Лексикографічний та семантичний аспекти польсько-українських мовних контактів вивчали Аскерова І., Гольтер І., Грицак Є., Кисілевський К., Кобилянський Б., Кононенко І., Піддубна В. та ін.

Науковиця Гергало-Домбек Н., викладач української мови в Люблінському університеті імені Марії Кюрі-Склодовської, зауважує, що вчені, проаналізувавши 82 риси української мови, порівняли ці риси з мовними особливостями інших слов'янських мов та встановили: українська мова має 29 спільних рис із білоруською мовою, 22 спільні риси з польською мовою, 11 спільних рис з російською мовою тощо [див. 6].

Вивчаючи польську мову українці звертають увагу на подібність значної кількості слів в польській та українській мовах: назви місяців і днів тижня (*styczeń – січень, luty – лютий,*

*kwiecień – квітень, czerwiec – червень, lipiec – липень, sierpień – серпень, wrzesień – вересень, listopad – листопад, grudzień – грудень; poniedziałek – понеділок, wtorek – вівторок, środa – середа, czwartek – четвер, piątek – п'ятниця, sobota – субота, niedziela – неділя), наукових і технічних термінів (*agronom* – агроном, *adwokat* – адвокат, *bibliotekarz* – бібліотекар, *weterynarz* – ветеринар, *lekarz* – лікар, *dyrektor* – директор, *kowal* – коваль, *oficer* – офіцер, *robotnik* – робітник, *pracownik* – працівник), числівників (*dwa* – два, *trzy* – три, *cztery* – чотири, *pięć* – п'ять, *dziewięć* – дев'ять, *dziesięć* – десять, *sto* – сто, *trzysta* – триста, *drugi* – другий), формул етикету (*dziękuję* – дякую, *przepraszać* – перепрошую, *zapraszać* – запрошую, *dobrze* – добре).*

Така подібність лексем може ввести в оману українців, що вивчають польську мову, оскільки в українській та польській мовах поширені міжмовні омоніми – однакові за звучанням, проте відмінні за лексичним значенням та міжмовні пароніми – слова, що мають близьку фонетико-морфологічну будову і не збігаються за значенням [3, с. 6]. Наприклад, *mecz* (матч) – меч; *kit* (шпаклівка) – кіт; *dywan* (килим) – диван; *czaszka* (череп) – чашка; *bogato* (заможно) – багато; *gotować* (готувати, варити) – готуватися; *owocы* (фрукти) – овочі.

У польській мові спостерігаємо явище мовного пуризму (чистомовство), яке виявляється в усуненні неологізмів іншомовного походження та загалом запозичених слів з польської мови. На прикладі польської лексики можемо простежити збереження національно-мовного аспекту в боротьбі із запозиченими словами-інтернаціоналізмами, тому до українських слів іншомовного походження польська мова подає національні відповідники: *schody ruchome* – ескалатор, *samochód* – автомобіль, *piłka nożna* – футбол, *koszykówka* – баскетбол, *hulajnoga* – самокат, *księgowy* – бухгалтер тощо.

Отже, при навчанні польської мови українськомовні повинні враховувати усі мовні особливості іноземної мови для уникнення різноманітних помилок.

Список використаних джерел

1. Аскерова І. А. Порівняльний аналіз семантичного обсягу деяких українсько-польських слів-відповідників іншомовного походження. / Система і структура східнослов'янських мов. Випуск 3, 2011. С. 266–271. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sissm_2011_3_39
2. Бондарук Л.М. Навчання польської мови у школах з українською мовою навчання / Л. М. Бондарук, Л. М. Глинюк, А. О. Станько-Присяжнюк // Педагогічний пошук. 2018. № 3. С. 51–55. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2018_3_14
3. Кононенко І., Співак О. Українсько-польський словник міжмовних омонімів і паронімів / За ред. І. Кононенко. К. : Вища школа, 2008. 343 с.
4. Стан і перспективи методики вивчення польської мови у закладах середньої та вищої освіти. Збірник тез доповідей I Міжнародного науково-методичному семінару. Київ – Луцьк – Варшава, 09–13 листопада 2020. Луцьк : Вежа–Друк, 2020. 140 с.
5. Піддубна В. Критерії визначення полонізмів в українській лексикографії 20–40-х рр. ХХ століття. *Польські студії*. №4. (Дух і літера. № 23). Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2011. С. 142–151.
6. Польсько-українські мовні лабіринти: інтерв'ю з Надією Гергало-Домбек. URL : <https://monitorwolynski.com/uk/news/358-polsko-ukrainski-movni-labirynty>
7. Українсько-польський, польсько-український словник / укладач Юрковський М., Назарук В. Київ : Школа, 2003. 934 с.
8. Які європейські мови найближчі між собою? URL : https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aki-yevropejski-movi-najblizhchi-mizh-soboyu/701681

Леся Гапон,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри української мови та методики її викладання,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
e-mail: hapon_lesia@tnpu.edu.ua

КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВЧИТЕЛЯ

Без академічної свободи неможливо забезпечити належну якість надання освітніх послуг.

Відповідно до статті 54 «Права та обов’язки педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу» нового Закону України «Про освіту», українські педагоги мають право на академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльністі; вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; педагогічну ініціативу; розробку та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів; вільний вибір освітніх програм, закладів освіти, установ та організацій, а також інших суб’єктів освітньої діяльності, які здійснюють підвищення кваліфікації [1].

Широке поле для професійної творчості педагога окреєлює реформа «Нова українська школа» (далі – НУШ). Учитель має право

- обирати з переліку, затвердженого МОН України, модельні навчальні програми предметів та інтегрованих курсів, підручники, створені на їх основі;
- створювати свої навчальні програми на основі модельних;
- брати участь у розробленні процедур та інструментарію оцінювання;
- створювати й публікувати методичні розробки, дидактичні матеріали, оприлюднювати результати своїх досліджень тощо.

Основними видами освітніх ресурсів, які можуть створювати педагогічні працівники є: методичні розробки,

плани-конспекти, сценарії, додаткові інформаційні матеріали для проведення уроків, контрольні роботи, тести, практичні і проектні завдання для роботи учнів під час проведення навчальних занять та вдома, завдання для самостійної роботи учнів; навчальні програми, календарно-тематичні плани, електронні освітні ресурси для дистанційного навчання тощо.

Способами оприлюднення можуть бути публікації на сайті закладу та/або засновника, у блогах, професійних спільнотах соціальних мереж, на освітніх онлайн-платформах, у матеріалах та/або виступах конференцій, фахових виданнях тощо.

Учитель, який репрезентує свій досвід у відкритому доступі, має мати хорошу мовно-комунікативну підготовку, досконало володіти термінологією, адекватно викладати свої думки, дотримуватись норм чинного Українського правопису.

Актуальні дослідження з теми знаходимо в Н. Голуб, М. Пентилюк, О. Семеног, С. Омельчука, І. Фаріон, Л. Струганець та інших.

Зокрема О. Семеног наголошує, що «...*підвищення кваліфікації у закладах інформальної чи неформальної освіти є обовязковою умовою визнання результатів та передбачає опис набутих та / чи удосконалення раніше набутих компетентностей і досягнутих результатів навчання...*». На думку дослідниці, науково-методична публікація вчителя має демонструвати високий рівень жанрової, стилістичної, термінологічної, лексикографічної і бібліографічної культури автора. Авторка рекомендує дописувачам спиратися на «Український педагогічний словник» за ред. О. Гончаренка (2011) та «Енциклопедію освіти» за ред. В. Кременя (2008) [4, с. 3–4].

Основні аспекти мовленнєво-методичної компетентності сучасного вчителя-словесника виклав у своїх публікаціях С. Омельчук. У його працях педагоги можуть знайти низку мовно-стилістичних порад стосовно професійного мовлення [6].

За спостереженнями О. Семеног, здійснених на основі публікацій С. Омельчука, чи не найбільше орфографічних помилок пов’язані із правописом складних слів іншомовного походження у зв’язку з упровадженням нової редакції Українського правопису [5, с. 44–47].

Мета нашого дослідження – окреслити причини виникнення часто повторюваних помилок і запропонувати шляхи їх уникнення в умовах захисту освітньо-інформаційного простору України.

30.07.2022 року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, у науковій та науково-технічній діяльності», у якому зазначено:

- науково-освітні програми та наукові дослідження не можуть містити посилання на джерела інформації, створені на території держави-агресора або держави-окупанта;
- державною мовою держави-агресора або держави-окупанта;
- фізичною особою, яка є громадянином (підданим) держави-агресора або держави-окупанта;
- юридичною особою, зареєстрованою на території держави-агресора або держави-окупанта [2].

Тож аби не сприяти агресору, треба:

- перевіряти місце видання твору (за бібліографічним описом);
- місце народження/проживання/роботи автора (за матеріалами енциклопедії «Вікіпедія»);
- первинне джерело інтернет-передруків.

Наприклад, статтю «Найпоширеніші випадки помилок у використанні лапок» за покликанням <https://zno.if.ua/?p=6065> опубліковано на сайті «Українська мова і література». Джерелом публікації вказано сайт «Всеосвіта». За покликанням <http://surl.li/egzcj> на сайті знаходимо ту саму статтю, названу «Пишемо правильно: 9 випадків, коли лапки ставити не треба, хоча дуже хочеться», і вказівку на первинне джерело – російський ресурс mel.fm, доступ до якого зараз заборонено.

Зауважмо, що 23 грудня 2019 року публікацію «Всеосвіти» «Пишемо правильно: 9 випадків, коли лапки ставити не треба, хоча дуже хочеться» викладено в мережі «Фейсбук» за покликанням <https://www.facebook.com/vseosvita/posts/2779793535412319/> і поширено 2,8 тисяч разів.

7 липня 2022 року допис «Мовний фронт: 9 випадків, коли лапки ставити не треба, хоча вони дуже просяться» опублікував сайт «Освіта нова» за покликанням <https://osvitanova.com.ua/posts/5309-movnyi-front-9-vypadkiv-koly-lapky-stavyty-ne-treba-khocha-vony-duzhe-prosiatsia>.

Авторство не вказано. Цю публікацію поширили 3,4 тисяч разів.

Не всі правила й приклади, викладені в статті, відповідають чинному Українському правопису, однак через необачність користувачів матеріал досі активно поширюється в мережі. Разом з ним поширюються помилки: *твітер* (треба: *твіттер*), *гугл* (треба: *гугл*), *пісня Біллі Айліш Bad Guy* (треба: *пісня Біллі Айліш «Bad Guy»*).

Для формування багатого українськомовного тезаурусу, популяризації української мови в освітньому просторі, публікації педагогів мають відповідати вимогам нової редакції Українського правопису (Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 4373). Особливо ретельно варто вивчити правила написання слів іншомовного походження, наприклад: *гаджет*, *гугл*, *проект*, *інтернет*, *інтернет-публікація*, *мережа «Інтернет»*, *топпроект*, *віцепрезидент*, *вебсайт*, *флешмоб*, *арттехнології*, *екошкола*, *смарттехнології*, *зустріч у зумі*, *пошукова система «Гугл»*, *зворотний зв'язок на платформі «Zoom»* тощо [3, с. 48–49, 86].

Отже, академічна свобода педагога може стати джерелом невичерпних можливостей для самореалізації, творчості, новаторства, експериментів педагогів. Однак реалізовувати її треба відповідально, з урахуванням суспільних потреб. В умовах війни ми маємо враховувати необхідність захисту освітньо-інформаційного простору України від впливу «руssкого міра», відмовитися від використання джерел, які можуть негативно вплинути на формування картини світу, віднайшовши натомість натхнення та мотивацію на рідномовному ґрунті.

Список використаних джерел

1. Закон України Про освіту URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації

держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40164?fbclid=IwAR2HisjRFAKAbrPktEOUQpASAONhHynFZkTalepw4RgeK3y_rSy0DOG9StY

3. Український правопис // Київ: Наукова думка, 2019. 393 с.

4. Семеног, О. Науково-методична публікація як результат підвищення кваліфікації вчителя-словесника // О. Семеног, Ю. Романенко // Дивослово. 2019. № 1. С. 2–5.

5. Семеног О. Термінологічна культура фахівця в об'єктиві українського лінгводидактичного дискурсу // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 6. С. 139–150.

6. Омельчук С. Українська лінгводидактична термінологія з погляду нормативності // Українська мова. 2015. № 1. С.50–59.

Маргарита Мороз,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: moros.m.w@gmail.com

КРИЛАТІ ВИРАЗИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

Латинські крилаті вирази – це джерело глибокої і давньої народної мудрості, світогляд народу у його історичному розвитку. З давніх давен народ потребував вербального відтворення своїх думок та уявлень про середовище, в якому жив та розвивався. Термін «крилатий вираз» з'явився у широкому вжитку після виходу у світ книги «Geflügelte Worte» німецького філолога Георга Бюхмана у 1864 році.

Завдяки своїй яскравій лексиці та живому невимушенному звучанню, крилаті вирази є дуже популярними серед мовців усіх категорій. Деякі дослідники зараховують крилаті вирази до фразеологізмів за аналогією до прислів'їв та приказок.

Наприклад, *Unus flos non facit ver.* – Одна квітка не робить весни. А українською мовою це звучить як «Одна ластівка не робить весни». Зміст цього виразу полягає в тому, що повернення перших птахів з теплих країв ще не означає швидкого приходу весни. Це говорить про те, що в пам'яті поколінь збереглася прикмета, яка пізніше знайшла своє вираження у такій словесній формі. *Dum spiro, spero.* – Поки дихаю, надіюсь. Українці говорять інакше: *Надія помирає останньою.* Це означає, що ніколи не варто втрачати надію, яка б ситуація не склалася. *Finis coronat opus.* – Кінець вінчає діло. Цей вислів українською звучить як «Кінець – справі вінець». Зміст цього вислову полягає у гідному завершенні будь-якої справи. [1]

Під час вивчення латинської мови у вузі варто приділяти більше уваги саме крилатим висловам, які поглиблюють курс. Студент має стати не лише компетентним фахівцем у своїй конкретній галузі, а й всебічно розвиненою ерудованою людиною з високим рівнем культури. Крилаті вирази відображають пласт культури цілих народів. Вони є джерелом етичного, культурного та інтелектуального збагачення.

Крилаті вирази варто групувати за тематикою для полегшення сприйняття матеріалу. Такий підхід більш ґрунтовно познайомить студентів з культурними, суспільно-політичними, морально-етичними аспектами життя античних народів.

Вивчення латинських крилатих висловів потрібно розпочинати з перших занять. Зосереджуємо увагу студентів на тому, що для кращого запам'ятовування їх варто порівнювати з українськими відповідниками. Наприклад, *Scientia potentia est.* Знання сила. Пор.: *Xто знання має, той мур ламає.* *Si sapis, sis apis.* Якщо ти розважливий, будь бджолою (тобто працьовитим, як бджола). Пор.: *Бджола мала, а й та працює.* [1]

Як зазначала дослідниця Померанцева Т. А., формування навичок вимови повинно відбуватися під час реального спілкування або у середовищі, що якомога точніше імітує ці умови. «Не готуватися до мовлення, як передбачено усними вступними курсами, а починати навчання відразу».

Викладач має враховувати особливості вивчення мови, серед яких різні спеціальності, а саме ветеринарна медицина, агрономія, захист рослин.

Використання на заняттях крилатих виразів допоможе створити сприятливе середовище для відпрацювання вимови, закріплення лексичного та граматичного матеріалу. Також це сприятиме різnobічному розвитку та освіченості майбутнього фахівця.

Alma Mater. Мати – годувальниця (так студенти називають навчальний заклад, в якому вони навчалися та отримали освіту). Non scholae, sed vitae discimus. Не для школи, а для життя вчимося. Mala herba cito crescit. Погане зілля швидко росте. Non est medicina sine lingua latina. Немає медицини без латинської мови. Записуючи такі та подібні вирази, студенти аналізують їх, що допоможе при вивчені частин мови та правил пунктуації. [2]

Тлумачення кожного вислову дасть змогу студентам висловити своє бачення та ставлення до ситуації. Такий метод використання крилатих виразів забезпечить логічний перехід до конкретної теми заняття.

Таким самим можна використовувати крилаті вирази під час вивчення теми «Числівник», підбираючи сентенції, що містять у собі цифри. Отже, за аналогією, з допомогою даного методу можна урізноманітнити вивчення будь-якої теми, зробивши навчання цікавішим та запам'ятовуваним. Оскільки в контексті цифри запам'ятовуються швидше, наведемо такі приклади: *Tertium non datur. Третього не дано. Qui sribit, bis legit. Хто пише, двічі читає. Bis repetita placent. Двічі повторене сподобається.* [2] Можна навести українські вислови, які містять числівники: *Семеро одного не ждуть. Кінь на чотирьох і то спотикається. Один у полі не воїн.* [3]

Знайомлячи студентів з частинами мови можна навести такі приклади: *Repetitio est mater studiorum. Повторення – мати навчання. Cogito, ergo sum. Я мислю, отже, існую.* (Декарт) *Errare humanum est. Людині властиво помилятись. Non omne, quod nitet, aurum est. Не все те, що блищить золото.* [2]

Крилаті вирази можна використовувати на різних етапах засвоєння навчального матеріалу. На самостійне опрацювання можна запропонувати студентам виписати 5 крилатих висловів як латинською, так і українською мовами для порівняння на різну тематику: праця, наука, природа, досвід тощо.

Iucundi acti labores. Завершена праця приемна. Пор.: Добрий намір і кінець всякої справі є вінець. (Г. Сковорода). *Barba non facit philosophum.* Борода не робить філософом. Пор.: Не борода робить чоловіка мудрим.

Для кращого засвоєння навчального матеріалу пропонуємо студентам такі вправи:

1) Використовуючи подані слова, заповнити пропуски: *corpore, usus, pacem, floret, initium.*

1. *Nihil semper ...* (Ніщо не цвіте вічно). 2. *Mens sana in ... sano.* (Здоровий дух у здоровому тілі). 3. *Omne ... difficile est.* (Усякий початок важкий). 4. *... est optimus magister.* 5. *Si vis ... – para bellum.* (Якщо хочеш миру готуйся до війни).

2) Продовжити крилаті вирази та перекласти їх на українську мову:

1. *Ubi concordia, ... (ibi victoria).* Де згода, там перемога.
2. *Qui quaerit, ... (reperit).* Хто шукає, той знаходить.
3. *Sapienti ... (sat).* Розумному досить.
4. *Non est rosa ... (sine spinis).* Немає рози без шипів.
5. *Optimum medicamentum ... (quies est).* Найкращі ліки спокій.

3) Скласти знайомий крилатий вислів за допомогою поданих слів:

Tabula, cura, amicus, rasa, per, Plato, aegrotum, factum, aspera, ad, sed, astra, mori, sed, magis, non, amica, veritas, morbum, dictum, medice, memento. Напр. (*Medice, cura aegrotum, sed non morbum.* Лікарю, лікуй хворого, а не хворобу!; *Amicus Plato, st̄d magis amica veritas.* Платон друг, та істина дорожча.). [4]

Нова європейська культура виникла і розвинулася на основі культури античних народів. Впродовж всієї античності існували й такі фольклорні форми, як прислів'я та приказки, заклинання, загадки. Згодом багато з них набули широкого розповсюдження в народів Європи (такі, наприклад, як «*Finis coronat opus*» (укр. Кінець вінчає діло), «*Veni, vidi, vici*» (укр. Прийшов, побачив, переміг. (Цезар), «*Ut sementem feceris, ita metes*» (укр. Як посіеш так пожнеш), «*Radices litterarum amarae sunt, fructus dulces*» (укр. Корені науки гіркі, плоди солодкі)). [4]

Крилаті латинські вислови – стійкі вирази мови стародавніх римлян, що використовуються до цього часу у

багатьох мовах світу. Вони є автентичними та тісно пов'язані з життям людини. Багато латинських крилатих висловів увійшло до української мови. Деякі з них українізовано та записано ще й кирилицею. Впродовж XVI–XVIII століть значна частина української літератури створювалася саме латинською мовою. Крилаті вирази розвивають пам'ять, привчають до самостійного мислення, свідомого відбору лексичних одиниць. Крилатим висловам властиві гострота думки та дотепність. Це сприяє поповненню словникового запасу студентів, а саме нові слова запам'ятовуються набагато легше. Частина латинських висловів має сутто український відтінок, так як вони ужиті в українських віршах. Так, наприклад, свій відомий вірш Іван Франко називає «*Vivere memento*» – *Пам'ятай, що живеш*. Латинською звучить цей вислів «*Memento mori*» – *Пам'ятай про смерть*. Аналогічно до латинського крилатого виразу «*Dum spiro, spero*» (*Поки дихаю, сподіваюсь*. Овідій) Леся Українка використовує «*Contra spem, spero*».

Тож на заняттях з латинської мови слід приділяти значну увагу крилатим виразам, прислів'ям і приказкам, порівнюючи їх з українськими народними звичаями, прислів'ями та приказками.

Список використаних джерел

1. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Із скарбниці античної мудрості. К: Вища школа, 1988.
2. Шибінська Т. А. Латинська мова. Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство «Льонок», 2023.120 с.
3. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. К: Веселка, 1989.
4. Шибінська Т. А., Мороз М. В. Латинська мова та основи ветеринарної термінології. Методичні розробки для студентів ветеринарного факультету. Житомир: Житомирський національний агроекологічний університет, 2009. 48 с.

Вікторія Руденко,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри методики навчання,
стилістики й культури української мови,
Черкаський національний університет
e-mail: rudenko_viktoriya@vu.cdu.edu.ua;

Людмила Боть,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри методики навчання,
стилістики й культури української мови,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
e-mail: botyl@vu.cdu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРА ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ ЛІДЕРА»

Із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні переважна більшість вишів застосовує дистанційні форми освітньої діяльності, упроваджуючи процес електронної модернізації навчання. Серед основних характеристик організації дистанційного навчання можна назвати такі: наявність навчальних матеріалів у вільному доступі для кожного студента, використання нетрадиційних засобів інформації, ефективний зворотний зв'язок під час спілкування студентів з викладачами, індивідуалізація навчання, встановлення особистісних стосунків між суб'єктами навчання на основі емпатії.

Науково-педагогічний досвід авторів у застосуванні дистанційних форм роботи у ЗВО свідчить про те, що основною перевагою для студентів під час онлайн-навчання є гнучкість освітнього процесу, можливість навчатися й працювати одночасно.

Анкетування, проведене серед студентів ННІ української філології та соціальних комунікацій засвідчило переваги і суттєві недоліки дистанційного навчання. В опитуванні взяли участь 80 здобувачів, 45% яких визначили позитивні характеристики дистанційного навчання: індивідуальний графік, доступні форми

навчального матеріалу, фінансову комфортність навчання, використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, а також можливість працевлаштування під час періоду навчанням. 55% респондентів зазначили, що негативними характеристиками дистанційного навчання є такі як: недостатня спроможність окремих викладачів ЗВО до ефективної організації навчального процесу із використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, певні труднощі під час оцінювання рівня самостійності виконаних завдань, дефіцит забезпечення електронними підручниками та посібниками, труднощі у роботі в команді на занятті, наявність проблем технічного забезпечення навчання, технічні проблеми в роботі інтернет-провайдерів тощо.

Виходячи з результатів проведеного опитування, ми встановили, що в процесі дистанційної освіти важливу роль у формуванні загальних та спеціальних компетентностей студента ЗВО України відіграє доступність навчального матеріалу, його специфічна структура, змістова наповненість. Продемонструємо це на прикладі аналізу навчально-методичного посібника, який було розроблено для вивчення одного із освітніх компонентів, що забезпечує кафедра методики навчання, стилістики й культури української мови ЧНУ ім. Богдана Хмельницького.

Дисципліна «Культура публічного виступу лідера» в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького є вибірковою з кількості трьох предметів у категорії «Культура» («Культура мови фахівця», «Культура та моделювання наукового тексту») для студентів усіх спеціальностей. Зазначимо, що переважна більшість здобувачів обирає саме цей предмет із-поміж інших, пояснюючи свій вибір тим, що запорукою становлення професійної особистості випускника ЗВО є висока риторична культура публічного виступу, розвинене чуття мови як уміння уникати мовленневих помилок у процесі спілкування з адресатами, спроможність належно триматися перед слухачами – тобто, йдеться про загальні компетентності. Саме тому формування лідерської компетентності в студента вищої школи розуміємо як складний і багатогранний процес у процесі вивчення як фахових дисциплін, так і вибіркових категорійних, н-д, лінгвістичних.

Навчально-методичний посібник з дисципліни «Культура публічного виступу лідера» розроблено із впровадженням дистанційної освіти, тому праця, максимально зорієнтована на навчальний процес, його організацію і проведення, є основою у навчально-методичному комплексі дисципліни; сприяє самостійному освоєнню предмету або його окремої частини; є навчальним виданням із систематизованим викладом матеріалу, складеним відповідно до освітньої програми; забезпечує інтерактивну полісуб'єктну взаємодію студентів і викладачів.

Колективна праця «Культура публічного виступу лідера» представлена трьома частинами: *інформаційно* (навчальний матеріал подається у вигляді теоретичних положень, схем, таблиць, узагальнень); *практично* (тут зібрано вправи для домашнього опрацювання, аудиторної роботи, а також завдання індивідуального характеру); *діагностично* (представлено підсумкові тести, контрольні роботи, переліки проблемних питань ізожної теми). Для комфорності користування посібником навчальний матеріал у книзі розподілено за двома змістовими модулями, кожен із яких налічує сім практичних занять. Останні мають тему, визначену мету, де передбачено результати навчальної діяльності; зміст заняття, теоретичний матеріал до вивчення теми, домашні, індивідуальні завдання, вправи для аудиторної роботи, рефлексивну частину.

На нашу думку, вагомим напрацюванням колективу авторів навчально-методичного посібника є система вправ і завдань, спрямованих на формування риторичної вправності студента, його комунікативної компетентності, а також вироблення в нього лідерських якостей. Завдання мають чітко виражений соціокультурний складник, розвивають українознавчий світогляд студентів, їх національно-мовну принадливість, мають патріотичне виховання.

Використання навчально-методичного посібника «Культура публічного виступу лідера» уможливлює виконання значної кількості завдань упродовж одного заняття; реалізує інтерактивну діяльність студентів у площині обміну комунікативним досвідом, культурою діалогування, професійного обговорення проблеми; дозволяє викладачеві здійснювати самостійну роботу, залишаючи за собою роль

фасилітатора, коуча; уможливлює контроль якості знань студентів і ефективне їх оцінювання. Незважаючи на те, що навчання відбувається дистанційно, кожен студент готує різноманітні проєкти, а саме: виступ на студентському радіо/телебаченні відповідно до конкретної теми, публічний виступ перед аудиторією, організація суперечки, дискусії, майстер-класу, проведення дистанційних заходів (виголошення вітальних промов учасникам студентських конкурсів та олімпіад), створення дописів та відеороликів у соціальних мережах, телевізійна передача щодо суспільної проблематики на основі опитування студентів університету, викладачів чи мешканців свого населеного пункту тощо.

Отже, важливо під час дистанційного навчання надати студентові максимальну автономію. Ця особливість зобов'язує викладача створювати таке навчально-методичне забезпечення дисципліни, що дозволятиме організувати самостійне вивчення курсу з дотриманням дидактичних вимог до освітнього процесу. Дистанційне навчання в контексті взаємодії «викладач - студент» принципово змінює ролі тих, хто навчає і навчається: останній інтерпретує знання, а викладач їх координує, відповідає за організацію дистанційного процесу, керує виконанням всіх завдань і проєктів, передбачених навчальною програмою дисципліни.

Наталія Руденко,

кандидат філол. наук, доцент,

доцент кафедри методики навчання,
стилістики і культури української мови,

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

e-mail: rudenkon@ukr.net

ФОРМУВАНЯ КУЛЬТУРИ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ СТУДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МОВЦЯ

В умовах нових інтеграційних процесів, які зумовлені також війною та переселенням значної частини українців як у межах держави, так і за кордон, перед вітчизняною системою

освіти постає надважливе завдання виховання освіченого українськомовного патріотичного громадянина, оскільки найважливішими чинниками становлення національної ідентичності є знання, вміння та навички оволодіння державною мовою України в усіх сферах професійної або приватної діяльності. Тому основною метою занять з української мови у закладах вищої освіти є формування мовленнєвої компетенції як чинника національної самобутності та самосвідомості. Саме тому на думку дослідників «свідоме ставлення носіїв мови до своєї комунікативної діяльності, уміння аналізувати причини конфліктів або невдач у спілкуванні дає змогу гармонізувати міжособистісні стосунки кожної людини» [1, с. 7]. Наразі важлива складова мовної компетенції здобувачів вищої освіти – це вміння правильно будувати зв’язне висловлювання, оскільки в сучасному світі інформатизації для успішного розвитку і належної професійної діяльності необхідно володіти вмінням сприймати, опрацьовувати та передавати інформацію. Саме на формування таких компетентностей і спрямовані курси «Культура української мови» та «Культура публічного мовлення лідера», основним завданням яких є вироблення у студентів навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері. Адже «вміння публічно виступати – це один із інструментів для побудови успішної кар’єри» [2, с. 6].

Метою цього дослідження є визначення загальних напрямів роботи над формуванням риторичної вправності студентів, вироблення у них навичок будувати самостійне висловлювання із дотриманням усіх норм української літературної мови.

Система вправ і завдань, яка пропонується студентам для вивчення основних тем із курсу «Культура публічного виступу лідера» спрямована на вироблення та розвиток навичок відстоювання власної думки, підтвердження її прикладами, вміння вступати в дискусію та в конструктивний діалог, користуючись аргументами для підсилення власної позиції.

Можна запропонувати ряд вправ, які допоможуть студентам у формуванні навичок досконалого усного мовлення. Так, щоб виробити у студентів навички будувати аргументоване повідомлення, можна запропонувати ряд висловлювань, які

необхідно пояснити і підтвердити свою думку фактами. Наприклад: *Проаналізуйте і поясніть висловлювання Л. Масенко із роботи «Мова і свідомість»: «Державотворчий процес потребує певної міфологізації масової свідомості, актуалізації патріотичних почуттів, застосування у пропаганді державних цінностей високої риторики».*

Важливим завданням культури публічного мовлення є формування у студентів навичок мовленневого етикету, правильного вживання етикетних формул спілкування, що є складниками мовленнєвої етики. Погоджуємося з думкою дослідника Бацевича Ф.: «Мовленнєва етика передбачає дотримання умов успішного спілкування, а саме доброзичливого ставлення до адресата, демонстрації зацікавленості в розмові, емпатії, щирості у формуванні своїх думок увазі тощо» [1, с. 198].

Для поглиблення знань студентів із використання етикетних формул спілкування, а також для удосконалення вміння їх правильно використовувати у мовленні, можна запропонувати такі завдання.

Завдання 1. Змоделюйте ситуацію, в якій можна було б використати такі мовленнєві вислови: Скажіть мені, будь ласка...; Дозвольте Вас запитати...; Дозвольте мені ...; Чи не могли б Ви...; Будьте ласкаві, допоможіть ...; Будьте ласкаві, поясніть ...; Познайомте мене, будь ласка, Чи можу я попросити Вас...; Дозвольте відрекомендувати Вам.

Визначте, у яких ситуаціях спілкування можна використовувати такі мовленнєві формули.

Завдання 2. Доберіть синоніми до етикетних формул спілкування, визначте ситуації, в яких можна використовувати такі мовленнєві формули: Щасливої дороги. Добре (гаразд), я погоджуємося з Вами. Я змушенний відмовитися. Бажаю приємно відвідати Ваш день народження. Я дуже вдячний. Прошу вибачення.

Ще одним важливим завданням курсів з культури публічного виступу та культури української мови є не лише створення текстів виступів, а й уміння редактувати такі висловлювання, тобто звертати увагу на порушення мовних норм як у власному висловлюванні, так і в чужому. Можна

запропонувати такі вправи для формування вправності аналізувати тексти.

Завдання 1. Відредактуйте кальковані конструкції. Якого закону риторики дотримується оратор, стежачи за культурою свого мовлення?

Не дивлячись на обставини; у противному разі; вірно враховано; піднімати проблему; з одної сторони; назвати по імені; у першу чергу; факт на лиці; тим більше; по крайній мірі; співпадає; по хворобі; співставити; давайте працювати; переверніть сторінку; біля ста чоловік; відповідає дійсності; пред'являти претензії (квиток, рахунок); запобігти помилок; існуюче законодавство; існуючі кордони (ціни, думки); існуючий у природі; по запрошеню; один і той самий; багаточисельний мітинг [3, с. 16].

Завдання 2. Відредактуйте телефонну розмову відповідно до правил мовного етикету.

- Це туристичне бюро?
 - Так.
 - А Надію можна?
 - Вона вийшла.
 - А куди?
 - Я не знаю.
 - Подивіться, може, вона у кабінеті керівника.
- Через кілька хвилин розмова продовжується.*
- Алло! Її там немає.
 - Ну, добре. Я ще зателефоную [4, с. 26].

Ці та схожі завдання допоможуть сформувати у студентів вміння будувати власні повідомлення, виголошувати їх перед аудиторією, а також відстоювати власну думку, дотримуючись як норм етикету, так і норм культури мовлення.

Отже, основною метою викладання української мови в закладах вищої освіти є не тільки формування мовленнєвих умінь і навичок, а й вироблення навичок використання мовних засобів у професійному мовленні із дотриманням усіх норм культури мовлення.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Колотілова Н. А. Риторика : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 232 с.
3. Культура публічного виступу лідера : навчально-методичний посібник / Л. П. Боть, О. М. Красовська, В. М. Руденко, Н. П. Руденко. Черкаси : ФОП О. В. Бараненко, 2022. 108 с.

Мар'яна Бабищена,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки,
Херсонська державна морська академія
e-mail: babyshenamaryana@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Формування культури мовлення носіїв в освітньому середовищі ґрунтуються на такому понятті як толерантність. Цей термін розглядається як система позитивних налаштувань людини до інших людей на основі певної сукупності особистісних та групових цінностей. Набір цих цінностей при толерантному відношенні визначає орієнтацію на позитивне сприйняття відмінностей інших. А на індивідуальному рівні культура мовлення формує вміння сприймати без агресії думки інших, що відрізняються від особистих, особливості чужої поведінки та способу життя.

До складових толерантності можна віднести: багатство і різноманітність стосунків між носіями в освітньому середовищі, доброзичливість як домінуючу атмосферу життя колективу, турботу про людину, дух відповідальності за неї, співпереживання, спільну діяльність, що спрямована на творення добра, гармонійне поєднання громадських і особистих інтересів,

взаємну відповіальність і вимогливість до особистості [3, с. 137–141].

Адаптація іноземних носіїв до нового мовно-культурного середовища не проста, тому комунікативна спрямованість процесу навчання майбутніх фахівців має стати провідною ланкою їх мовної підготовки. Саме під час вивчення дисципліни «Українська мова як іноземна» відбувається формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців.

Розвитку та удосконаленню навичок мовленнєвої діяльності і культури спілкування сприяють такі види роботи: створення діалогів, робота в групах, парна робота, рольові ігри, робота з текстом. Участь у таких видах роботи допоможе майбутнім фахівцям адаптуватися до нового навчального оточення та набути навичок невимушшеного міжособистісного спілкування.

Так, наприклад, розвитку культури мовлення сприяє вивчення такої теми як «Знайомство». Носії в освітньому середовищі знайомляться з усталеними мовними зворотами: «доброго ранку», «добрий день», «добрый вечер», «на добранич», «будь ласка», «радий познайомитися», «дякую», «вибачте» тощо.

Використання усталених мовних конструкцій формує мовленнєвий етикет у майбутніх фахівців, що має важливе значення для життєдіяльності суспільства і функціонування мови. Мовленнєвий етикет вимагає від співрозмовників дотримання етикетних норм комунікації.

До найважливіших формул мовного етикету відносять:

- Мовні одиниці звертання: брате, бабусю, батьку, дідуся, добродію, добродійко, добродії, доню, друже, колего, мамо, пане, пані, паничу, панно, панове, подруго, приятелю, сестро, сину, тату, товариство, товаришу...[2, с. 154]

- Етикетні формули вітання: Вітаю Вас! Добрий ранок! Доброго ранку! Добриден! Добрий день! Доброго дня! Добрий вечір! Доброго здоров'я! Здрастуйте! Здоровенькі були! Моє шанування! Рада (ий) Вас (тебе) бачити! Рада (ий) вітати Вас! Салют! Скільки літ, скільки зим! Слава Україні! Яким вітром?

- Мовні формули прощання: Бувай (бувайте) здорові! Будь щасливий (а)! Добранич! Дозвольте відкланятись! Дозвольте попрощатися! До зустрічі! До побачення! Ми ще зустрінемось!

Ми ще побачимось! На добранич! Прощавайте! Прощайтє!
Щасливо! Щасливої дороги! Я з Вами не прощаюсь! [2, с. 153].

- Вислови зі значенням вибачення: вибач, вибачте, будь ласка; винуватий (а), даруйте, дозвольте просити вибачення, мені дуже шкода, не гнівайтесь на мене, не сердься на мене, не тримай на мене зла, перепрошую, пробачте, прошу вибачення, прийміть мої найщиріші вибачення, я дуже жалкую; якщо можеш, вибач мені (пробач мене); я не можу не вибачитися перед Вами, я не можу не просити у Вас пробачення...

- Мовні одиниці подяки: Дякую! Не знаю, як і дякувати Вам (тобі)! Сердечно (широ) дякую! Спасибі! Прийміть мою найсердечнішу (найщирішу) подяку!

- Конструкції побажальної модальності: Будь (те) здоровий (а, і), щасливий (а, і)! Зичу радості (гараздів, здоров'я, успіхів)! З роси і води! Успіхів Вам (тобі)! Хай щастить! Щасливої дороги!

- Етикетні одиниці, що супроводжують прохання: будь ласка, будьте ласкаві, будьте люб'язні, дозволь (те) тебе (Вас) попросити; маю до Вас (тебе) прохання; можливо Ви мені допоможете; не відмовте, будь ласка, у проханні; прошу Вас; чи можу звернутися до Вас із проханням; чи не змогли б Ви мені допомогти; якщо Вам не важко; якщо Ваша ласка...

- Формули згоди, підтвердження: авжеж, безперечно, безсумнівно, безумовно, будь ласка, Ви маєте рацію, гаразд, добре, домовилися, звичайно, згоден, з приємністю (із задоволенням), ми в цьому впевнені, напевно, не заперечую, обов'язково, так, певна річ, це справді так...

- Мовленнєві одиниці, що супроводжують заперечення: Ви не маєте рації; Ви помиляєтесь; дякую, але я не можу; нас це не влаштовує; не бажаю; не буду; не згодний (згоден); не можна; не можу; не хочу; ні; нізащо; ні в якому разі; ні, це не так; про це не може бути й мови; це даремна трата часу; це не так; це не точно; шкодую, але, на превеликий жаль, мушу відмовитись...

- Формули зі значенням співчуття: дозвольте висловити Вам співчуття; мені дуже шкода; не впадайте у відчай, час усе розставить на місця (час вилікує, втамує біль, загоїть рану); співпереживаю Вашу втрату (тривогу); співчуваю Вам; треба триматися; тримайтесь; це болить і мені; це не може нікого

залишити байдужим; я відчуваю Ваш біль (Вашу стривоженість, схвильованість); я Вас розумію і співчуваю; я теж перейнялася Вашим болем (горем, тривогою) [2, с. 154].

Дотримання норм етикету спілкування, опрацювання на заняттях автентичних текстів (автентичні діалоги, вірші, пісні тощо) майбутніми іноземними фахівцями занурює кожного із них у діяльність мовно-культурного середовища.

Використання стійких мовних зворотів сприяє формуванню діалогічного мовлення. Найефективніше мовленнєва діяльність і культура спілкування реалізується в такому виді роботи як рольові ігри. Вони допомагають більш сприятливо адаптуватися до нового середовища та правильно висловлюватися в різноманітних ситуаціях спілкування. Наведемо приклади ситуативно-рольових ігор, які використовуємо в навченні: «Розмова у вагоні», «У таксі», «Ми заблукали», «Вибачте, як пройти до...», «У банку», «Розмова на пошті», «Купуємо сувеніри», «Біля театральної каси», «Музей нашого міста», «Ходімо у кіно» тощо [1, с. 435–438].

Носії в освітньому середовищі повинні вміти висловлювати думки, бути комунікабельним, упевнено вести діалог і монолог з людьми різних культур, мов, релігій.

Таким чином, майбутні іноземні фахівці повинні володіти такими якостями як комунікативність, надійність, оперативність, адаптованість, порядність, інтелігентність, дисципліна, сумлінність, ініціативність, самостійність, уміння відчувати ситуацію, толерантність.

Список використаних джерел

1. Бабищена М. Використання інтерактивних методів навчання під час вивчення української мови для іноземців. Науковий вісник Льотної академії : збірник наукових праць. Педагогічні науки. Кропивницький, 2019. Вип. 5. С. 435–438.
2. Гриценко Т. Етика ділового спілкування : навчальний посібник. Київ : Центр учебової літератури, 2007. 344 с.
3. Кузьменко В. В., Бабищена М. І. Толерантність як одна з моральних якостей забезпечення позитивного соціально-психологічного клімату. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2014. Вип. 1. 47. (114). С. 137–141.

Оксана Кучерук,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри української мови
та методики її навчання,

Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: okucheruk1@ukr.net;

Світлана Кратюк,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,

e-mail: lkanaakratu@gmail.com;

Наталія Шурхно,

завідувач Дяківської гімназії Берездівського ліцею Берездівської
сільської ради Шепетівського району Хмельницької області,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

e-mail: nshurhno@ukr.net.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У світлі вимог документів ЮНЕСКО та Ради Європи щодо впровадження ідей медійної та інформаційної грамотності, Концепції «Нової української школи», Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, чинних шкільних програм з української мови актуалізується стратегія формування й розвитку інформаційної та медійної грамотності в юніх носіїв української мови. Відповідно до цих документів особлива увага сьогоднішньої освіти має бути зосереджена на тому, щоб майбутнє покоління було грамотним не лише на письмі та в усному мовленні, а й у інформаційному просторі. Проблема посилюється з огляду на те, що інформація поширюється не лише в онлайн-просторі, а й в онлайн-середовищі. Унаслідок цього починають переосмислюватися нові освітні тенденції та активно реалізовуватися в закладах освіти. Водночас виникає питання: як змотивувати та зорієнтувати молодь на вдосконалення культури їхнього мовлення не лише в живому спілкуванні, а й у сфері соціальних медіа з опертям на інформаційну грамотність?

Проведений аналіз наукових праць свідчить, що закордонні та вітчизняні дослідники (С. Діпмала (Singh Deepmala), Дж. Макдугалл (Julian McDougall), Л. Найдьонова, Г. Онкович, О. Семеног та ін.) цікавляться проблемою формування інформаційної грамотності в здобувачів освіти. Зокрема, О. Чорноус окреслила деякі особливості формування інформаційної грамотності учнів за допомогою традиційних і електронних підручників [6]. М. Коропатник розглянув проблеми формування інформаційної грамотності в контексті ключових компетентностей, якими має володіти сучасний учень [4]. Т. Водолазська, Н. Курмишева, Т. Устименко розробили програми розвитку інфомедійної грамотності для використання в освіті дорослих [2].

Однак стосовно питання формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення учнівської молоді досліджень дуже мало. Натомість інформаційна грамотність належить до ключових умінь і може стати основою в роботі з формуванням культури мовлення юних здобувачів освіти. Власне, нерозробленість окресленої проблеми в педагогічній науці, необхідність модернізації українськомовної освіти шляхом імплементації в неї інфомедійного компонента зумовили вибір теми цієї публікації.

Мета – на основі врахуванням наукових досліджень та власного професійного досвіду окреслити педагогічні умови формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення старшокласників.

Завдання освіти не лише надавати освітні послуги, поширювати інформацію, знання тощо, а й здійснювати це максимально доступно. Зважаючи на значні надбання розвинених країн (США, Великобританія, Канада та ін.), які вже давно впроваджують медіаосвітні ідеї в школу практику, Україна має поки невеликий досвід поступу в цьому напрямі. На пожвавлення відповідного процесу значною мірою вплинув національний освітній проект «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», який виконує Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки та Посольства Великої Британії в Україні, у партнерстві з МОН України та АУП.

У сучасних реаліях суспільного життя, надто в умовах воєнного часу, коли часто поширюється дезінформація з метою маніпулювання свідомістю українців, ми розуміємо, наскільки важливо бути інформаційно грамотними. Це необхідно не лише для інформаційної безпеки громадян, а й загалом для суспільства, тому що, коли поширяють фейк, то засмічують інформаційний простір і порушують норми суспільної моралі. Імплементація ідей Концепції впровадження медіаосвіти в Україні в простір шкільної мовної освіти може позитивно вплинути на формування й розвиток інформаційної грамотності старшокласників під час роботи з удосконаленням культури мовлення.

У дослідженні педагогічні умови розглядаємо як сукупність обставин, за яких відбувається ефективний процес формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення старшокласників. За І. Стеценко, інформаційна грамотність – це наявність знань і вмінь щодо правильної ідентифікації інформації, необхідної для виконання певного завдання або вирішення певної проблеми; щодо ефективного пошуку інформації, її інтерпретації й аналізу, оцінки достовірності, зокрема дотримання етичних норм і правил використання отриманої інформації; щодо передавання інформації та представлення результатів її аналізу іншим спеціалістам у зручному для них вигляді; щодо використання інформації для досягнення необхідних результатів, зокрема для отримання нових знань [5, с. 2]. Беручи до уваги це визначення, *інформаційну грамотність* розглядаємо насамперед як здатність мовної особистості визначати й формулювати інформаційні потреби; шукати й отримувати інформацію; критично сприймати інформацію на основі розрізнення фактів і суджень, достовірних відомостей і фейків, маніпуляцій; оцінювати й систематизувати інформацію на основі роботи з медіатекстом, соціальними мережами; виявляти й уникати мову ворожнечі; обробляти інформацію з використанням ІКТ; використовувати, передавати, створювати й поширювати інформацію з дотриманням етичних норм, принципів академічної добродетелі. Ураховуючи карту компетентностей проекту «Вивчай та розрізняй: інформаційна грамотність» [1], як основні маркери інформаційної грамотності розглядаємо такі складники:

уміння ефективно шукати інформацію (зокрема, і в електронних медіаджералах), працювати з джерелами та першоджерелами, розуміння авторського права, уміння вирізняти плагіат, відрізняти факти від суджень, систематизувати інформацію, висувати гіпотези та оцінювати альтернативи.

На основі опрацьованих наукових праць і узагальнення власного педагогічного досвіду виділяємо кілька взаємопов'язаних педагогічних умов, які впливають на формування інформаційної грамотності в процесі удосконалення культури мовлення старшокласників: 1) удосконалення культури мовлення учнів шляхом заличення їх до виконання інформаційних проектів; 2) удосконалення культури мовлення учнів шляхом аналізу й продукування медіатекстів у шкільному курсі української мови; 3) формування інформаційної грамотності й удосконалення культури мовлення старшокласників на основі діалогізації освітнього процесу.

Перша умова – *удосконалення культури мовлення учнів шляхом заличення їх до виконання інформаційних проектів* – передбачає роботу з інформаційним мовленням. Як проект, наприклад, учні можуть підготувати випуск новин про один день із життя класу чи школи на засадах достовірності й неупередженості, поваги до істини. Інший проект – аналіз заголовків новинних текстів (чи заголовків телевізійних новинних сюжетів, інформаційних повідомлень на телеканалі) через призму виражальних можливостей і комунікативної мети. Варіантом проекту може бути також складання замітки в газету інформаційного характеру; написання статті на морально-етичну тему в газету, створення інформаційної сторінки літературного героя в соціальній мережі Фейсбук тощо. Аналіз власного педагогічного досвіду дає змогу простежити таку закономірність: освітній рівень учнів і культура їхнього інформаційного мовлення зростає залежно від тривалої і систематичної роботи з формування інформаційної грамотності.

Педагогічна умова – *удосконалення культури мовлення учнів шляхом аналізу й продукування медіатекстів у шкільному курсі української мови* – передбачає увагу до медіатексту, з одного боку, як засобу розвитку критичного сприйняття й оцінювання інформації, а з іншого – як продукту підготовки

різноманітних медійних текстів. Сучасний старшокласник є не лише вільним користувачем інформаційних джерел, медіа, а певною мірою їх творцем (Tik Tok, YouTube, Instagram). Кожен учень старших класів практично проживає в медіапросторі, онлайн-середовищі, навчання української мови кардинально змінюється, набуваючи змішаного формату відповідно до соціальних запитів та освітніх потреб.

Третя педагогічна умова – *формування інформаційної грамотності й удосконалення культури мовлення старшокласників на основі діалогізації освітнього процесу* – передбачає, поза іншим, культтивування комунікативних умінь у соціальних мережах шляхом написання учнями й поширення дописів і їх коментування. Відповідно до цієї умови корисними також є практики навчальних дискусій щодо академічної добросердечності, мови ворожнечі в медіаконтенті, аналізу гіфзображенень, емодзі, картинок у соціальних мережах.

Отже, інформаційну грамотність потрактуємо як здатність мовної особистості визначати й формулювати інформаційні потреби; шукати й отримувати інформацію; критично сприймати інформацію на основі розрізнення фактів і суджень, достовірних відомостей і фейків, маніпуляцій; оцінювати й систематизувати інформацію на основі роботи з медіатекстом, соціальними мережами; виявляти й уникати мову ворожнечі; обробляти інформацію з використанням ІКТ; використовувати, передавати, створювати й поширювати інформацію з дотриманням етичних норм, принципів академічної добросердечності.

Аналіз наукових праць і узагальнення власного педагогічного досвіду дали змогу виявити взаємопов'язані педагогічні умови, які впливають на формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення старшокласників: 1) вдосконалення культури мовлення учнів шляхом застосування їх до виконання інформаційних проектів; 2) вдосконалення культури мовлення учнів шляхом аналізу й продукування медіатекстів у шкільному курсі української мови; 3) формування інформаційної грамотності й вдосконалення культури мовлення старшокласників на основі діалогізації освітнього процесу.

Перспективним убачаємо розроблення лінгводидактичної моделі формування інформаційної грамотності старшокласників у процесі навчання української мови.

Список використаних джерел

1. Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність. Зимова школа: матеріали. IREX. 2019. 98 с.
2. Інформедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих: навч.-метод. посіб./ Т. В. Водолазська, Н. І. Курмишева, Т. А. Устименко ; упор. Т. А. Устименко. Полтава : ПОППО ім. М. В. Остроградського. 2021. 108 с.
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). *MediaSapiens*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/>
4. Коропатник М. М. Медійна та інформаційна грамотність – одна із важливих компетентностей, які має формувати нова українська школа: виклики інформаційного суспільства. *Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 3. С.99-106.
5. Стеценко І. Б. Складові інформаційної культури та інформаційної грамотності для педагогів дошкільної та початкової освіти, с.1-7 [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/stecenko.pdf.
6. Чорноус Оксана. Формування інформаційної грамотності учнів як складова елементів навчального матеріалу електронних підручників. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 277-284.

Антоніна Плечко,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: antonina.plechko@polissiauniver.edu.ua

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА
ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ДЛГОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Проблема формування культури мовлення носіїв посідає одне з центральних місць як у педагогіці, культурології, лінгводидактиці, так і в лінгвістиці. Термін *культура мовлення* тісно пов'язаний з такими поняттями, як *мовна особистість* та *культуромовна особистість*. Ці терміни досить часто стають об'єктами дослідження науковців. Поняття *мовної особистості* у різні часи досліджували В. фон Гумбольдт, О. Клещова, В. Німчук, І. Огієнко, О. Потебня, Г. Шелехова, Г. Штейнталль тощо. Проблеми формування мовної особистості, добір системи комунікативних вправ і завдань аналізували педагоги-мовники В. Сухомлинський, Н. Бородіна і С. Каленюк, М. Пентилюк, О. Селіванова, О. Кравчук, К. Климова та інші. Відомий український педагог В. Сухомлинський зауважував: «Мова – духовне багатство народу. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова... Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів... є краса і велич, сила і виразність рідного слова...» [8, с. 196]. Спробуємо у нашій розвідці визначити, чи збігається трактування поняття *мовна особистість* з терміном *культуромовна особистість*.

Різне трактування поняття *мовної особистості* вказує на різноманітність підходів у дослідженні цього терміну: мовна особистість – це соціальне явище, що формується на основі усвідомлення конкретною людиною всього мовного багатства, створеного предками [2, с. 80]; мовна особистість – мовне фокусування й мовний вияв суспільно-політичних процесів,

ідейно-філософських орієнтацій у суспільно заангажованому індивідуумі [11, с. 57]; мовна особистість характеризується систематизованими лінгвістичними знаннями та розвиненими видами мовленнєвої діяльності [7]; мовна особистість – сукупність мовної компетенції мовця, прагнення до творчого самовираження, вільного й автоматичного здійснення різноманітної мовної діяльності. Наразі мовна особистість свідомо ставиться до власної мовної практики, несе у собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, а також традицій виховання в національній культурі [10, с. 93]; мовна особистість – багатошаровий і багатокомпонентний набір мовних здібностей та навичок, готовність до здійснення мовленнєвих учників різного ступеня складності; вчинків, що класифікуються як за видами мовленнєвої діяльності, а саме: аудіювання, говоріння, письмо та читання, так і за мовними рівнями (граматикою, лексикою та фонетикою) [3, с. 115]. Сучасні події, які розгортаються в Україні, підтверджують подані вище трактування *мовної особистості*.

Поняття *культуромовної особистості* використовується науковцями рідше, ніж термін *мовна особистість*, однак також є предметом дослідження. Марія Пентилюк дає таку характеристику: «Українську культуромовну особистість вирізняють серед інших філологічний стиль мислення, широкий філологічний кругозір, мовні, літературні та педагогічні здібності, мовна індивідуальність, виразне мовлення, гарна дикція, мовленнєва моральність» [5, с. 8]. Олена Семеног присвятила монографію аналізу українського та зарубіжного досвіду формування культуромовної особистості. Дослідниця зазначає, що зміни в парадигмі мовознавства, літературі, культурології та інших науках актуалізували проблему формування вчителя як культуромовної особистості та мовленнєвого авторитету, частини світової культури [6, с. 12].

Взаємодію культури мовлення та змісту мовної освіти вивчали Л. Барановська, О. Біляєв, К. Климова, Л. Мацько, В. Мельничайко, Г. Шелехова та інші. Дослідниця Л. Барановська зауважує, що поняття *культури мовлення* повинно вивчатися у трьох аспектах: теоретичному, практичному та етичному [1, с. 33]. Науковиця Т. Хома підкреслює, що

найбільш прийнятним для сьогодення є осмислення *культури мовлення* як опанування літературних норм мови, підпорядкованість висловлювань комунікативній меті [9]. При цьому дослідниця акцентує увагу на першочерговому оволодінні літературними нормами, яке зумовлює формування мовної майстерності [9, с. 172].

Формування культури мовлення здобувачів освіти відбувається впродовж усього процесу навчання, однак важливим елементом у цій діяльності стає освітній компонент «Ділова українська мова», яка викладається в перший рік навчання здобувачів. В умовах російсько-української війни 2022-2023 рр. перед закладами вищої освіти України першочерговим завданням стає формування у здобувачів вищої освіти внутрішньої потреби постійно вдосконювати свою мовленнєву культуру. Отож при проведенні занять з ділової української мови маємо забезпечити активне оволодіння державною мовою та формувати у здобувачів освіти мовленнєву, мовну, комунікативну, соціокультурну та діяльнісну компетенції. Погоджуємося з думкою О. Семеног: «Мета системи формування української *культуромовної особистості* – розкриття і розвиток мовно-креативних здібностей студентів, формування в них здатності генерувати нестандартні ідеї, готовності до самостійного творчого пошуку, самовдосконалення й саморозвитку професійно сутнісних креативних якостей особистості» [6, с. 255]. Досягти такої мети на заняттях з ділової української мови нам допомагає зміст окремих модулів, зокрема «Культуромовні та етичні основи професійного спілкування» [4].

Найбільш ефективними методами формування *культуромовної особистості* здобувачів вищої освіти на заняттях з ділової української мови вважаємо: завдання і вправи на редагування текстів фахового спрямування; виступи перед аудиторією з повідомленням чи доповіддю (метод проектів); робота з термінологічним словником відповідно фаху, за яким навчається здобувач освіти; тестові завдання і вправи, що сприяють осмисленню та закріplенню мовних норм; побудова усних діалогів на задану тематику; завдання на розвиток творчих здібностей. За допомогою аналітичної роботи та творчих завдань на заняттях з ділової української мови у здобувачів освіти

формується особливе чуття мови, поповнюється запас лексичних асоціацій, що набагато полегшує вираження думок і почуттів.

Підсумовуючи, зазначимо що для формування культуромовної особистості на заняттях з ділової української мови потрібно впроваджувати таку систему освітньої діяльності, яка б урахувала індивідуальні особливості здобувачів, забезпечувала розвиток комунікативних здібностей, удосконалювала культуру мовлення та сприяла розвитку творчих здібностей особистості. На наш погляд поняття *мовна особистість* та термін *культуромовна особистість* близькі за семантикою і можуть бути взаємозамінними.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. В. До теоретичних зasad формування культури мовлення. Педагогіка і психологія. №3. 1997. С. 33-38.
2. Бородіна Н., Каленюк С. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. *Studia methodologica*. № 41. 2015. С. 79–84.
3. Клещова О. Є. Наукове трактування понять «мовна особистість» і «мовна свідомість». *Слобожанська беседа – 15 : Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (8 листопада 2022 р., м. Полтава) / ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»; за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Полтава. 2022. Вип. 15. С. 113–118.
4. Климова К. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для здобувачів вищої освіти та викладачів-словесників. 2020. 260 с.
5. Пентелюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О. 2014. Ч. 2. С. 290 – 297.
6. Семеног О. М. Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки) : монографія / за ред. Л. І. Мацько. Київ. 2007. 303 с.
7. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. 2012. №77. С. 127–133.

8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К. : Радянська школа. 1988. 272 с.
9. Товканець Г. В. Педагогічна освіта і професійна підготовка в сучасному соціокультурному середовищі: монографія / За заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : редакційно-видавничий центр МДУ. 2018. 302 с.
10. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь. 2001. 221 с.
11. Фаріон І. Д. Суспільний статус староукраїнської мови в XIV–XVII століттях : дисертація доктора філологічних наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Київ. 2015. 456 с.

Валентина Єліна,
викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: 4444valentinka4444@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Інформатизація сфери освіти набуває сьогодні все більшого значення і вступає в новий етап свого розвитку. У навчальний процес упроваджуються нові інформаційні, мультимедійні та інші комп’ютерні технології. Відповідно, актуальними є питання, від яких значною мірою залежить загальне уявлення про можливості комп’ютера, у тому числі і його місця, ролі та функцій у навченні іноземним мовам. Важливим напрямом покращення рівня викладання, уdosконалення навчального процесу з іноземної мови у закладі вищої освіти є використання різноманітних методик, зокрема тих, що базуються на сучасних інформаційних технологіях [1, с. 54].

Дослідники визначають ІКТ як спектр інформаційних технологій, що використовують різні технічні та програмні засоби з метою найбільш ефективного впливу на користувача, адже при комп’ютерному навченні засвоюється набагато більша

кількість матеріалу, ніж в умовах традиційного навчання за той самий час.

Загалом мультимедійні засоби навчання іноземної мови у закладах вищої освіти (ЗВО) не можуть замінити викладача-мовника, з іншого боку, ці засоби допомагають викладачеві удосконалити й урізноманітнити свою діяльність, що підвищує продуктивність студентів у засвоєнні іноземної мови. Є загальновідомим фактом те, що людина при вивченні запропонованого матеріалу запам'ятує 20 % відеоінформації, 30 % аудіоінформації. Якщо поєднати те, що студенти бачать, чують і виконують завдання під час навчання, то продуктивність запам'ятування становить 80 % інформації [3].

Зазначимо, що вводити ІКТ у процес практичних занять з іноземної мови у ЗВО потрібно структуровано та методично обґрунтовано, враховуючи навчальну, розвиваючу та виховну мету заняття, а саме: загальне ознайомлення з новою темою, засвоєння теоретичного матеріалу, формування практичних мовних умінь та навичок, перевірка знань тощо [1, с 55].

У вивченні англійської мови значно допомагають подкасти – аудіо- або відеозаписи, які, зазвичай, легко знайти та переглянути в Інтернет-мережі, завантажити на відповідний пристрій для перегляду та прослуховування в режимі оф-лайн. Англійський термін «подкастинг (*podcasting*)» з'явився наприкінці 2004 року шляхом злиття двої слів «iPod» і «broadcasting» – технологія, що дозволяє усім бажаючим поширювати цифрові, звукові та відеофайли в Інтернет-мережі, забезпечує всесвітню аудиторію аматорськими відеоматеріалами. Також є дещо інше трактування цього терміну: подкастинг – це завантаження з мережі Інтернет різноманітних аудіо- та відеоподкастів для прослуховування та відтворення їх за допомогою плеєра iPod або комп’ютера, автомагнітоли або планшета, мобільного телефону або смартфону. Подкасти різняться за обсягомзвучання: від кількох хвилин до годин. У мережі Інтернету можна знайти як аутентичні подкасти, які безпосередньо створені для носіїв мови, так і навчальні, створені з навчальною метою [2, с. 324].

До найбільш часто використовуваних засобів ІКТ в навчальному процесі належать:

- електронні підручники та посібники, що демонструються за допомогою комп’ютера та мультимедійний проектор;
- електронні енциклопедії та довідники;
- тестові програми;
- освітні ресурси Інтернету;
- DVD- та CD-диски з малюнками та ілюстраціями;
- відео та аудіотехніка;
- мультимедійні презентації;
- науково-дослідні роботи та проекти [4, с. 1724].

На нашу думку, інтерактивна дошка є ефективним засобом, який сприяє підвищенню пізнавальної активності школярів. Інтерактивні дошки дозволяють не тільки представляти аудіовізуальну інформацію за допомогою різноманітних мультимедійних ресурсів, а й сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів шляхом взаємодії учасників навчальних стосунків під час інтерактивного діалогу, реалізуючи за допомогою використання різноманітних видів зворотнього зв’язку. Використання інтерактивних дошок в освітньому процесі дає змогу поєднати інформаційно-комунікаційні та традиційні прийоми, форми організації навчальної діяльності. Також завдяки інструментам інтерактивної дошки кожна дія чи реакція учасників взаємодії відображається на екрані, доступна для розгляду, розуміння та обговорення всіма учасниками навчальної діяльності. Результат – підвищення продуктивності навчального процесу за рахунок скорочення часу на індивідуальну взаємодію зі студентом [4, с. 1726].

У навчанні іноземної мови широкого застосування набули мультимедійні технології, основними засобами яких є звук, текст та відео. Навчальний процес неможливо уявити без мультимедійних презентацій. Саме проектна діяльність є вагомим аспектом використання інформаційних технологій на уроках іноземної мови. Метод проектів – це спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технології), яка має завершуватися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленним у той чи інший спосіб; також це сукупність способів і дій студентів у певній їх послідовності для досягнення поставленого завдання –

вирішення особистісно значущої для здобувачів освіти проблеми і оформленої у вигляді якогось кінцевого продукту – результату.

Завдяки проектній діяльності студенти можуть самостійно обрати тему своєї творчої роботи, використовуючи різноманітні джерела інформації, вибрати спосіб її демонстрації. Окрім того, за допомогою методу проектів студентам надається чудова можливість використовувати іноземну мову в повсякденних ситуаціях спілкування. Проектна діяльність сприяє вдосконаленню навичок роботи здобувачів освіти з комп’ютером та іншими сучасними технічними засобами.

Студенти мають змогу опановувати електронні версії словників, довідників, енциклопедій; розширювати лінгвістичні знання; підвищувати рівень практичного використання іноземної мови.

Використання Інтернет-технологій передбачає збільшення контактів, дає можливість обмінюватися соціокультурними цінностями, інтенсивно вивчати іноземну мову, подолати комунікативний бар’єр, розвивати творчий потенціал [5].

Висновки. Педагоги усіх країн світу все більше усвідомлюють переваги вмілого використання сучасних ІКТ в освіті. ІКТ допомагають у вирішенні наступних проблем: удосконалення процесів навчання, підвищення результатів навчання та мотивації, спілкування онлайн та реалізація спільних проектів, удосконалення організації та управління освітнім процесом. Можливості, які дають ІКТ для розвитку інноваційної економіки та сучасного суспільства, стали доступними для освіти. Перед викладачами стоїть завдання організувати навчальну діяльність здобувача освіти таким чином, щоб забезпечити найбільшу мотивацію до навчання. Наразі на заняттях з іноземної мови, виконуючи колективні завдання, студенти акцентують увагу не на формі висловлювань, а на їх змісті. Також важливою є мета спільної діяльності – дізнатися нову інформацію та записати, оцінити її, почути та порівняти різні точки зору, разом обговорити проблемні завдання, взяти участь у дискусії. Водночас у процесі виконання інтерактивних завдань здобувачі освіти виявляють самостійність і креативність, а не є пасивними виконавцями мовленнєвій дій.

Список використаних джерел

1. Горун Г. Використання нових інформаційних технологій на заняттях з англійської мови. Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей: зб. наук. статей. Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 53–59.
2. Карпа І. Переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення англомовної компетенції студентів. Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 16. С. 322–327.
3. Іваненко В. В. Інформаційно-комунікаційні технології у вивченні англійської мови: веб-сайт. URL: <https://www.researchgate.net/> (дата звернення: 08.02.2023).
4. Babaniyazova N., Kalimbetova K. Usage of Information and Communication Technologies in Teaching English. *Ikogretim Online Elementary Education Online*. 2021. №20 (3). P. 1723–1729.
5. Information technologies in teaching English language: веб-сайт. URL: <https://www.redalyc.org/> (дата звернення: 08.02.2023).

Світлана Роспотнюк,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет
e-mail: svitorosp@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ ОСВІТНІ ПЛАТФОРМИ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ПЛАТФОРМ FORMATIVE TA QUIZLET)

Після тривалої пандемії, яка змусила кожного педагога переглянути свої погляди на методику викладання, війна знову внесла свої корективи в освітній процес – від дошкільних закладів освіти до університетів. Адже синхронні онлайн-уроки стали нині «розкішшю»: кількагодинні повітряні тривоги, обстріли цивільної інфраструктури та систематичні відключення світла унеможливили процес викладання як у стінах навчального закладу, так і перед екраном гаджета в режимі «реального часу».

Виникла необхідність організовувати навчальний процес таким чином, щоб учні змогли отримувати знання у зручний для них час або елементарно, коли на те є можливість.

На теренах інтернету є чимало доступних і безкоштовних ресурсів, які дозволяють вчителеві «розширювати свої горизонти» і кардинально змінювати способи і методи викладання.

Одним із таких ресурсів є освітня платформа **Formative**, функціонал якої дозволяє педагогу організовувати навчальний процес таким чином, щоб учні не були прив'язані до розкладу і не були обмежені у часі. Formative – платформа, яка дозволяє вчителеві бути «творчим архітектором» – самому проектувати урок, наповнюючи його необхідним дидактичним матеріалом, розробляти різноманітні завдання, залежно від мети уроку та очікуваного результату. Ця платформа дає змогу створювати віртуальні класи, електронні журнали, організовувати різноманітні форми оцінювання учнів, дозволяє педагогу онлайн слідкувати за процесом виконання робіт, аналізувати помилки та прогнозувати подальшу роботу з огляду на результативність кожного. Досвід роботи засвідчує, що Formative має всі необхідні ресурси для «створення ефекту присутності вчителя» навіть на дистанційному уроці. Розробляючи завдання та уроки на Formative, педагог має змогу імлементувати у свій урок відео та аудіо з YouTube, Google Drive та з особистих документів на персональний комп’ютер. Не менш важливо, що Formative дозволяє розміщувати завдання, розроблені на інших платформах, що, у свою чергу, значно розширює можливості вчителя або викладача під час розробки «універсального уроку/заняття», на якому можна досягнути комплексу поставлених завдань [1]. Formative – універсальний ресурс ще й тим, що він дозволяє розробляти максимально корисні уроки для різних вікових груп учнів – від учнів початкових класів до старшокласників – майбутніх студентів ЗВО. Все залежить від професійної компетентності та креативності вчителя. Нами було здійснено стислий аналіз уроків для учнів різних вікових груп [2].

Менш функціональною, але не менш важливою є інтерактивна платформа **Quizlet**, яка дає змогу вчителю розробляти інтерактивні та мотивуючі уроки. Функціонал цього

ресурсу дозволяє створювати різноманітні лексичні та граматичні картки, ігри, тести, діаграми та модулі, які можна варіювати залежно від цілей. Кожне розроблене вчителем завдання можна застосовувати для введення нової теми, активного її опрацювання або закріплення. Достатньо лише обрати необхідну функцію. Учні із захопленням виконують їх як дистанційно, так і безпосередньо у класі, з використанням SmartBoard або особистих гаджетів.

Quizlet, так само як і Formative, надає можливість учителю створити власний кабінет, де будуть зберігатися усі раніше створені модулі та результати учнів. Quizlet також дозволяє створювати віртуальні класи, що дуже зручно, з огляду на те, що школяреві достатньо одноразово зареєструватися – він у подальшому з легкістю потраплятиме у свій кабінет, пройшовши лише за посиланням. Ще однією перевагою названої платформи є можливість поширювати завдання і розміщувати їх на інших інтерактивних ресурсах, або ж просто відправити покликання на завдання особистим повідомленням чи поділитися ним у соціальних мережах. Як виглядає кабінет вчителя, що працює на Quizlet і які лексичні та граматичні завдання дана платформа дозволяє створювати, можна подивитись, скориставшись посиланням [3].

Платформи Formative та Quizlet «відчиняють двері» учителеві у світ нових вражень і пригод, адже вони надають змогу розробляти різні види завдань і заливати до своєї роботи різних героїв. Навіть найнуднішу (на думку учнів) тему можна подати цікаво, незвично і з максимальною користю. Так, наприклад, граматична тема уроку «The Present Simple» звучить не дуже привабливо для здобувачів освіти. Але якщо запропонувати учням подорож до чарівного Хогвардсу і зустріч із улюбленими героями фільму про відомого чаклуна Гаррі Поттера, урок стає дійсно «чарівним» і корисним. Адже, бажаючи поринути у світ магії, учні не помічають, як вони вчаться правильно вживати теперішній простий час, оскільки завданнями на його використання пронизані всі завдання в уроці. Більше того, такий урок може бути джерелом мотивації учнів до говоріння англійською. Для цього достатньо розмітити уривок фільму із YouTube, розробити до нього граматичні вправи з

використанням Present Simple і дати завдання учням озвучити даний уривок, використавши виконану ними граматичну вправу. Як це виглядало на практиці, можна подивитись, пройшовши за посиланням [4].

Formative надає змогу учням тренувати і вдосконалювати всі чотири види мовленнєвої діяльності. Маючи великий вибір завдань, які можна розробляти на Formative, легко та цікаво можна розвивати навички читання, аудіювання, письма та говоріння. Достатньо завантажити фото потрібного тексту, відео з YouTube чи аудіо з Google Drive, і до них розробити різноманітні види завдань. Учні, виконуючи ці завдання у зручний для них час, мають можливість уважно їх виконувати, перечитувати і переслуховувати необхідну кількість разів, аби вдосконалити свої навички.

Водночас учитель, розробивши урок один раз, зможе використовувати його в подальшому необмежену кількість разів, заощаджуючи свій час на підготовку в майбутньому.

Не менш важливою перевагою роботи на платформах є економія паперу – роздатковий матеріал для учнів друкувати більше не доведеться. Вони зможуть вільно працювати на зручних гаджетах, одночасно дбаючи про навколоішнє середовище.

У період війни, коли і учні, і вчителі можуть переїздити, проживати за кордоном, не мати вдома електропостачання, або перебувати значну частину дня у сховищі, справжнім викликом стає надсилення виконаних робіт та їх оцінювання вчителем. І навіть із цим викликом Formative дозволяє впоратись. Учитель, розробляючи урок на цій платформі, сам встановлює зручну для нього систему оцінювання. Залежно від складності запитання можна самостійно вирішувати, скільки балів отримає учень за кожну правильну відповідь. Якщо завдання різного ступеня важкості, можна варіювати бали. Учень при виконанні завдань навпроти кожного запитання бачитиме заздалегідь, який він бал отримає, відповівши правильно. Розробивши систему оцінювання до кожного уроку, вчитель позбавляє себе зайвої і нелегкої роботи, перевіряючи відправлені фото робіт учнів. Програма перевіряє правильність виконання завдань – всі отримані оцінки миттєво з'являються в особистих кабінетах і

вчителя, і учнів.

Formative забезпечує як щоденну роботу вчителя, так і розробку різноманітних форм поточного і підсумкового контролю знань, умінь і навичок школярів, навіть в умовах, коли їх доводиться проводити дистанційно. Педагог може заздалегідь програмувати, коли учні побачать свої результати. Якщо це один із видів контролю, і є необхідність забезпечити максимальну самостійність у виконанні завдання, учитель може ввімкнути опцію «не показувати результат і не відображати відповіді» до того часу, поки всі учні класу не виконають завдання. Таким чином, вирішується проблема «списування» та «взаємодопомоги». Процес виконання роботи учнем можна спостерігати онлайн.

У повоєнний період, коли всі школярі зможуть відвідувати уроки в стінах рідної школи, всі розроблені вчителем матеріали, без сумніву, доцільно використовувати у навчальному процесі. Потужними засобами навчання, на наш погляд, є проєкторні дошки, а особисті гаджети допоможуть виконувати інтерактивні завдання на заняттях. Так, лексичні розминки, граматичні діаграми, відео-завдання, лексичні батли, словникові змагання та інші методи і прийоми навчання сприятимуть підвищенню мотивації учнів. Як висновок – проблема використання інтерактивних освітніх платформ на уроках англійської мови є багатоаспектною й актуальною для методичних досліджень.

Список використаних джерел

1. Роспотнюк С. В. Використання інтерактивних платформ на уроках англійської мови як засіб організації дистанційного навчання та розвитку мотивації учнів (на прикладі платформ Formative та Quizlet): методична розробка. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kksatFw3JRY>
2. Роспотнюк С. В. Дистанційні технології навчання. Розробка уроку на платформі Formative з лексичними іграми Quizlet. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LopBXcHGxnw>
3. <https://quizlet.com/SvitlanaRospotniuk>
4. <https://youtu.be/xsXeURD3RvI>

Ірина Голубовська,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: holubovskaiv@ukr.net;

Валентина Підгурська,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: tinulia@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасне суспільство потребує учителів нової генерації – висококультурних і комунікативно компетентних, які володіють культурою професійного мовлення, спроможні ефективно спілкуватися в різноманітних життєвих ситуаціях. Мовленнєва культура є одним із основних компонентів професіограми вчителя початкової школи.

Проблемі культури мовлення присвячені дослідження таких учених, як: Н. Бабич, І. Вихованець, Н. Голуб, К. Городенська, Н. Дика, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Караман, А. Коваль, К. Климова, Л. Мацько, О. Пономарів, В. Русанівський, М. Стельмахович та інших.

На думку І. Вихованця, культура мовлення відбуває рівень опанування норм усної і писемної української літературної мови, свідоме й доречне використання виражальних засобів мови залежно від мети й обставин спілкування [1, с. 38]. Т. Чмут визначає культуру мовлення як здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення [5, с. 33]. Н. Дика зазначає, що культура мовлення передбачає безумовне дотримання норм та правил усної і писемної літературної мови, а також прояв людиною мовленнєвої майстерності [2]. На думку Н. Марусич, культура мовлення – це їй загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо [3, с. 73]. На основі аналізу наукової літератури можемо зробити висновок, що культура мовлення – це досконале

володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передавати свої думки засобами мови, залежно від змісту й ситуації спілкування.

Культура мовлення неможлива без дотримання мовленневого етикету, що полягає у вмінні гречно, з цікавістю слухати співбесідників, не перебивати, тактовно вступати в розмову, зрозуміло висловлюватися. Етикетні формули ввічливості не залежать від соціального становища й однакові для всіх. Основні вимоги етикету – люб’язність, привітність та ввічливість. На думку М. Стельмаховича, український мовленнєвий етикет є національним кодексом словесної добropристойності, правилами ввічливості. Науковець справедливо вважав мовленнєвий етикет еталоном порядної мовленнєвої поведінки українця, виразником людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу [4, с. 20].

Здатність молодших школярів наслідувати соціальну поведінку, стиль спілкування, використання виражальних можливостей мови робить учителя взірцем для наслідування, мовним експертом та зразком культури мовлення. Безумовно, вчитель початкових класів має бездоганно володіти нормами мовленнєвого етикету, а також стежити за їх дотриманням на уроках та в позаурочний час. Правила мовленнєвого етикету залежать від конкретних ситуацій. Виділяють загальноприйняті формули привітання, прощання, звертання, подяки, вибачення, компліменту, віншування, прохання, співчуття тощо. Наприклад, учителеві варто постійно наголошувати дітям на значенні так званих "слів ввічливості" *дякую, спасибі, будь ласка* для налагодження дружніх стосунків, адже за допомогою цих слів людина демонструє свою приязнь, люб’язність і доброту. Окрім того, молодшим школярам буде легше запам'ятати правильне написання слова "будь ласка", якщо вони дізнаються про його походження від звороту "будь ласкавий".

Учитель початкових класів має навчити учнів визнавати свою неправоту та вміти попросити вибачення. Розширять словниковий запас дітей *такі слова* ввічливості: "вибачте, будь ласка", "прошу вибачення", "даруйте", "мені дуже шкода", "як я можу загладити свою провину", "прийміть мої вибачення", "перепрошую", "я не можу не вибачитись перед Вами" тощо.

Водночас завдання вчителя – пояснити учням недоречність вживання вислову "я вибачаюся", бо постфікс –ся є скороченою формою зворотного займенника *себе*, і тоді фраза "я вибачаюся" не містить жодного сенсу: я сам себе вибачив за ту шкоду, яку комусь завдав.

Не варто залишати поза увагою використання займенника ввічливості "Ви". За етикетом так звертаються до незнайомих людей, до людей, старших за віком та посадою, в офіційній обстановці.

Учням буде цікаво дізнатися, що у традиційних українських родинах раніше так зверталися діти до батьків, онуки до бабусь і дідусів, похресники до хрещених батьків. Здобувачі освіти можуть розповісти про звичаї, яких дотримуються в їхніх сім'ях.

Педагог повинен познайомити учнів із традиціями українського етикету, розказати, що етикетні звороти в мові вже існують не один рік, тож вигадувати нові звороти немає жодної потреби. Такі формули не перекладаються дослівно з однієї мови на іншу, а замінюються загальноприйнятими відповідниками.

Показово, як зміни в житті держави відображаються на всіх мовних рівнях загалом і в мовленнєвому етикеті зокрема. Так, з відновленням Незалежності актуалізувалися форми звертання *пане, пані, панно, панство, добродію, добродійко*. "Революція гідності" ввела в загальнонаціональний ужиток вітання "Слава Україні! – Героям слава!" – патріотичне гасло, що з'явилося в період УНР (1918-1920 рр.) і набуло особливо виразного забарвлення під час війни з російськими агресорами. Поза всякими сумнівами, цей зворушливий вислів не є суто етикетним зворотом, бо стосується не тільки культури поведінки, а й усієї духовної сфери українців.

Мовлення вчителя має бути переконливим, виразним, своєчасним, а головне – чистим, нормативним. Учитель початкових класів повинен прагнути ставити за взірець уміння користуватися мовою. На заняттях із курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" пропонуємо різнопланові практичні завдання, спрямовані на підвищення рівня загальної мовленнєвої культури майбутніх освітян. Наведемо приклади цих завдань.

*Завдання 1. Від поданих географічних назв утворіть назви осіб чоловічої та жіночої статі, а також відносні прикметники.
Наприклад: англієць, англійка, англійський.*

Німеччина, Франція, Нідерланди, Індія, Чехія, Польща, Казахстан, Узбекистан, Канада, Рим, Париж, Лондон, Прага, Варшава, Берлін, Рівне, Київ, Чернігів, Житомир, Донецьк, Полтава, Львів, Івано-Франківськ, Вінниця, Херсон, Луганськ, Кривий Ріг, Маріуполь, Дніпро, Жовті Води, Червоний Лиман, Білокоровичі, Олевськ, Коростень.

Завдання 2. Утворіть фемінітиви, використовуючи суфікси -к-, -иц-, -ин-, -ес-, від поданих іменників.

Адвокат, борець, бортпроводник, верстальник, викладач, волонтер, герцог, готельєр, диригент, директор, докторант, дослідник, драматург, заробітчанин, засновник, заступник, кінознавець, колаборант, композитор, контролер, консьєрж, кравець, критик, лемко, лідер, магістр, майстер, митець, науковець, оборонець, оператор, оповідач, очевидець, патрон, плавець, провідець, порадник, продавець, проректор, пульмонолог, редактор, розбійник, розвідник, розробник, секретар, укладач, учасник, фехтувальник, філософ, фотограф, член, шабліст, шанувальник.

Завдання 3. Виправте ненормативні словосполучення, поясніть причини виникнення помилок.

Взаємостосунки в групі, виключення з правила, стане в нагоді, здати залік, святкове міроприємство, добро пожалувати, відношення до роботи, завдяки негоді, на протязі тижня, смачне блюдо, повістка дня, толкова учениця, по крайній мірі, дошка об'яв, виписка з протоколу, об'єм твору, підняти руку, не хватає слів, учебове заняття, поштовий ящик, дитяча площа, новорічний ранішник, хворіє грипом, навчати англійській мові, дякувати маму, сильна біль, приймати участь в кружках, біля триста учнів, бувші студенти, дати вірну відповідь, написати подругому, прочитати дві стрічки, завдяки запізненню одержав зауваження, переверніть сторінку, розкрийте зошити, відкрити вікно, займатися в інституті, область знань, не виконав завдання із-за хвороби, являтися студентом.

Завдання 4. Перекладіть українською такі термінологічні словосполучення.

Восклицательный знак, родительный падеж, относительное прилагательное, переходный глагол, вопросительное предложение, количественное числительное, модальные глаголы, согласованное определение, пассивное причастие, деепричастие несовершенного вида, отыменное прилагательное, неопределенное местоимение, прошедшее время, условное наклонение.

Завдання 5. Ознайомтесь із правилами оформлення бібліографії (ДСТУ 8302:2015). Виправте помилки в оформленні бібліографії.

- 1) "Культура фахового мовлення": навчальний посібник для самост. роб. студ. нефілолог. спец. / укладач; В. Ю. Підгурська. – Житомир : Вид-во "ЖДУ ім. І. Франка", 2017 р. 200 ст.
- 2) І. В. Голубовська. Світ сучасної дитини в повісті "ДжудіМуді" Меган МакДональд / Ірина Голубовська. "Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи" : зб. матеріалів "Всеукр. наук.-практ. конфер." за заг. ред. Т. І. Шанською. – Житомир; "Н. М. Левковець", 2021 р. – Ст. 96-97.
- 3) В. Ю. Підгурська; Голубовська І. В. "Українська мова за проф. спрямуванням"; навч. посібн. Житомир: "Вид-во ЖДУ ім. І. Франка", 2022 р. 192 ст.

Завдання 6. Розкрийте значення поданих паронімів. З трьома парами паронімів складіть речення.

Дефектний – дефектологія; дипломат – дипломник; письменний – писемний; гуманістичний – гуманітарний; розмовний – розумовий; інцидент – прецедент; талан – талант; адрес – адреса; особа – особистість; наймити – найманці; пам'ятник – пам'ятка; абонент – абонемент; економний – економічний; облік – обличчя; заступник – замісник; комунікаційний – комунікабельний; кар’єр – кар’єра; ефект – ефект; копальня – копалина; анафора – анафема; дискримінація – дискредитація; ефектний – ефективний; фатальний – тотальний; реклама – рекламація; стимуляція – симуляція; гарнітура – гарнітур.

Завдання 7. Виправте наведені словосполучення. Пригадайте специфічні особливості вживання активних дієприкметників теперішнього часу.

Дезінфікуючий засіб, крокуюча дівчина, захоплюючий фільм, миючі засоби, біжуча людина, діючий вулкан, жарознижуючі ліки, існуючі методики, діючий указ, виконуючий обов'язки, бажаючий виступити, неприємний інцидент, різні варіанти, неочікуваний сюрприз, хвилюючий момент, підростаюче покоління, молодий відпочиваючий, обезболюючий засіб, виступаючий на зборах, наступаюче Різдво, домінуючий супротивник, вражаючі результати, глибоко віруючий, знаюча школлярка, гальмуючий шлях, сидячі місця.

Завдання 8. Розкрийте значення поданих перифразів і складіть із ними речення.

Працівники пера, місто закоханих, співець сонячних кларнетів, зелений континент, батько байки, квіти життя, співачка досвітніх вогнів, країна вранішнього сонця, другий хліб, вічне місто, червона планета, батько історії, люди в білих халатах, голуба планета, піднебесна країна, місто Марії.

Завдання 9. Прочитайте цитати зі студентських контрольних робіт. Відредагуйте невдалі речення й запишіть правильні варіанти. Поясніть причини мовленнєвих помилок.

- 1) В образі дочки була мила, романтична дівчина. Вона визиває кохання дівчини-чернавки і семи богатирів.
- 2) У подальшому Либідь допомагає Гвідону з білкою, яка гризла золоті горішки, 33 богатиря.
- 3) Осідлавши його, кінь Іванові сказав, що через два дні у нього з'явиться 2 чарівні скакуни.
- 4) У своїх творах поетеса розкривала болючі питання прямо не прикрашаючись.
- 5) У казці "Гайдке каченя" розповідь йде про людські взаємини, інтерпретовані у вигляді свійської птиці на скотному дворі.
- 6) Мар'яна з татом також повісили шпаків.
- 7) Сюжет їх лежить на фантастичних пригодах коротунах, які живуть у Квітковому місті.
- 8) У даному творі вагоме місце посідає образний мотив гусей і водоплавного птаства.
- 9) Сила казки в тому, що дуже сильно розкрито життя Івана.

Завдання 10. Із словника іншомовних слів випишіть значення поданих слів.

Автохтон, аматор, апеляція, апломб, асоціація, бурштин, вердикт, водевіль, геральдика, гуманність, денді, дилема, директива, дискусія, егіда, еквівалент, еквілібрістика, жабо, жалюзі, ідалго, ідентифікація, ієрогліф, ілюмінація, інвестиція, кашне, кашпо, коаліція, легітимний, ленд-ліз, лорнет, люмінесценція, маркетинг, меморандум, моніторинг, нівелювати, нюанс, оригінал, перипетія, плеяда, портмоне, преференція, прецедент, провайдер, прогноз, регенерація, резюме, рекламизація, реноме, референт, ридикюль, рококо, ротонда, ротація, сатисфакція, симптом, стагнація, толерантність, трансформація, фоловер, фольга, ягдаш.

Завдання 11. Закінчіть прислів'я та розставте розділові знаки.

- 1) Гірко заробиш... солодко...
- 2) Брехня стоїть..., а правда...
- 3) Дерево міцне ... а людина
- 4) Яке коріння...таке...
- 5) Багато снігу...
- 6) Від малих дітей ... болить, а від великих ...
- 7) Життя як ...не пройдеш...

Завдання 12. Дайте розгорнуті відповіді на запитання, використовуючи однорідні члени речення та узагальнюючі слова. Розставте розділові знаки.

- 1) Які праці Василя Сухомлинського Ви знаєте?
- 2) Які поеми Тараса Шевченка Вам відомі?
- 3) Які поезії Лесі Українки ви читали?
- 4) Назвіть відомих дитячих письменників.
- 5) Назвіть житомирські меморіальні музеї.
- 6) Назвіть Ваші улюблені книжки.

Завдання 13. Перепишіть текст, розкриваючи дужки й доставляючи необхідні розділові знаки.

1) Дівчина о(т, д)бігла трох(и, і) і собі стала. Оз(е, и)рнулась глянула на його в(и, е)селими очима усміхнулась свіжим молодим личком. Тут її краще розглядів парубок. Чорне куч(и, е)ряве воло(с, сс)я закві(д, т)ч(е, а)не польовими квітками чудовно вилося коло білого чола тоненькі пасма того чорного аж полискува(нн, н)ого хмелю (з, с)падали на біле ру(м, мъ)яне личко як ябл(о, у)чко наливчате оч(и, і) оксамитові чорні здає(тьс,

цц)я сам огонь говорив ними... Дві чорні брови мов дві чорні (п, пъ, п')явки повп(е, и)валися над очима зл(е, и)генька пр(е, и)критими довгими гу(з, с)тими віями. Сама не / величка метка й жвава з в(е, и)селою усмішкою на / виду вона так і вабила до себе. З(е, и)лена байова керсетка з ч(и, е)рвоними мушками ч(и, е)рвона в букетах (с, з)підниця на шїй дорогі коралі хр(и, е)сти золоті дукати усе гарно пр(е, и)стало до хорошої діво(тсь, ць)кої вроди (За П. Мирним).

Завдання 14. Поставте наголоси у словах. Запам'ятайте слова, в яких можливий подвійний наголос.

Абихто, бажаний, байдуже, близна, босоніж, бусол, ваги, вежа, верба, видання, визнання, вимова, винахід, відправник, возз'єднання, врозріз, вряди-годи, дворище, донести, донизу, дошка, завжди, затишний, зокрема, корисний, мабуть, оглядач, подруга, помилка, простий, просторо, також, християнин.

Завдання 15. Складіть речення із запропонованими фразеологізмами, демонструючи їх значення.

Вводити в оману; визнати провину; прикласти руку; звести нанівець; пасти задніх; зняти стружку; стріляний горобець; як кіт наплакав; тягар літ; перевести дух; далеке минуле; ні холодно ні жарко; товкти воду в ступі.

Завдання 16. Випишіть слова в яких правильно утворено форму родового відмінка іменників чоловічого роду.

Протоколу, аналізу, продажу, документу, форуму, звіту, наказу договору, візиту, Нового Буга, розвитку, керівника, руху, Китаю, автореферату, магістра, Львова, бакалавра, ревізора, оптимізму, акценту, гектара, процента, сегменту, атома, будинка, завода, метрополітену, Ізраїля, універмага, майданчика, тумана, вогню, нарису, реферата, сюжета, вірша, випадка, відгуку, успіху, Ірака.

Отже, систематична робота з формування культури мовлення бакалаврів початкової освіти позитивно впливає на підвищення рівня їх професійної компетентності. Культура мовлення майбутнього вчителя початкових класів набуває в сучасному світі особливої значущості й вимагає постійного вдосконалення, тому що педагог початкової школи – це високоосвічена особистість, яка спроможна результативно спілкуватися, за допомогою слова активно впливати на своїх вихованців та популяризувати рідну мову.

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2012. 212 с.
2. Дика Н. М. Система роботи з культурою мовлення в 5-7 класах загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.
3. Марусич Н. Ю. Українська мова (за професійним спрямуванням). Культура фахового мовлення: методичний посібник. 2012. URL:
http://umanpedcollege.at.ua/SR/DO/I/UMZP/materiali_zanjata_posib_nikom_marusich_n.ju.pdf
4. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
5. Чмут Т. К. Культура спілкування: навчальний посібник. Хмельницький, 1999. 358 с.

Олена Гордієнко,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти

та культури фахової мови,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

e-mail: YELENA_G@i.ua

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Події, пов’язані з війною в Україні, актуалізували проблему створення сприятливих умов для формування фізично і психічно здорової, працездатної особистості студента. І це важливе завдання, яке стоїть сьогодні перед освітніми закладами, і особливо перед вищою освітою, покликаний вирішувати викладач, роль якого у суспільстві важко переоцінити. Він виховує нове покоління високодуховної української інтелігенції,

майбутніх фахівців різних галузей, здатних до прийняття самостійних рішень у різних сферах життєдіяльності, готових самовіддано працювати, сприяючи прогресу та розвитку держави [1, с. 32].

Означена проблема має загальнодержавне значення, адже пов'язана з процесами становлення національної самосвідомості у незалежній державі. А це неможливо без сформованого в студентів інтересу до навчання. Водночас у них може траплятися його зниження або й взагалі зникнення. Можливі причини цього явища: проблеми здоров'я, стрес, пов'язаний з надмірним нервовим напруженням, можливі неправильні підходи викладача [2, с. 50].

В умовах воєнного стану, коли втрачається почуття безпеки, зростає потреба в позитивних емоціях, ознайомленні з цікавою інформацією, прослуховуванні пісень, відчутті дружньої підтримки, що надихає на навчання. Бажано уникати мовчазної недоброзичливості. Студенти можуть опинитися хтось за кордоном або стати внутрішньо переміщеними особами, ті, хто залишився та змушений під час тривог перебувати в укриттях, відчувають занепокоєння і страх. Важливо вчасно пояснювати почуття та уникати відкритого конфлікту. Особливого значення набуває довіра, прищеплення академічної добродетелі [3, с. 103].

Також цікавим варіантом може стати залучення проектних завдань та ігрових форм роботи, бо ж необхідно плекати відчуття «ліктя», прагнення разом робити спільну справу. Таким чином задовольняється потреба у спілкуванні з друзями, об'єднанні з однодумцями. Радість від спільної діяльності у важкі часи не менш важлива, ніж вправи та формули [4].

Застосування засобів дидактичної гри для реалізації освітніх цілей досліджували В. Биков, А. Гуржій, М. Жалдак, С. Іванова, С. Литвинова, І. Малицька, Н. Сороко, Ю. Триус та ін. В працях В. Бадер, Т. Горохової, Л. Златів, К. Климової, Т. Путій, О. Семеног, Н. Сороко, Л. Струганець та ін. вивчено аспекти мовленнєвої підготовки на засадах ігрової лінгводидактики. Ученими доведено, що ґрунтова мовна підготовка сприяє підтримці стану психологічної впевненості та рівноваги.

Першорядну увагу для успішного залучення гри в навчальний процес варто приділити організації занять: академічна група, яка складається з 25-30 чоловік, поділяється на чотири підгрупи-команди, в кожній з яких обирається лідер (керівник підгрупи). Деякі студенти уникали публічних виступів, тому що не були в собі впевнені. Ми дійшли висновку: потрібно допомогти їм подолати страх публічно виступати, повірити в себе. Тому кожну конкретну гру випереджує додаткова підготовка.

Завершуються заняття детальним аналізом мовлення студентів-учасників гри. Його проводять викладач та «експерти»: з логіки, композиції, психології, з точності та доступності мовлення, його виразності. Ролі «експертів» (їх беруть на себе студенти груп) розподіляються завчасно, щоб усі могли підготуватися до роботи. Експерти, які уважно слухають мовлення учасників гри з позицій наданої їм «спеціальності», записують свої спостереження, якими діляться після закінчення ігрової дії. Викладач доповнює, уточнює аналіз експертів, оцінює виступи оповідачів, роботу експертів.

Наводимо приклади ігор, які ми залучаємо у навчальний процес із дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» 1. **«Конкурс на краще усне оповідання».** *Мета:* формування уміння публічно розповідати смішні та повчальні історії. *Ролі:* ведучий, оповідачі, експерти, слухачі.

Сценарій. На проведення конкурсу відводиться два заняття: перше – перший тур, друге – другий тур. Під час первого туру ролі оповідачів беруть на себе члени першої та другої команд, а ролі журі – третьої та четвертої. Далі – оповідання розповідають учасники третьої та четвертої команд, а «експертами» виступають представники першої та другої. Студентів першої команди оцінює третя, другої – четверта, третьої – друга, четвертої – перша команда. Кожній команді для виступу виділяється 40 хвилин. Студенти по одному виходять на «естраду» та розповідають підготовлену історію. Дотримання регламенту (3 хвилини) привчає висловлювати свої думки лаконічно. У другому турі продовжують змагання чотири студенти, які перемогли в попередній боротьбі. Члени журі – всі інші студенти групи – на аркушах рецензують виступи оповідачів

та визначають прізвище найкращого. Перемагає той, хто набрав найбільшу кількість голосів.

2. «Бесіда за круглим столом в телестудії». *Мета:* вироблення уміння правильно вести бесіду, дотримуючись норм етики, законів логіки, використовуючи психологічні прийоми, за допомогою яких можна переконати опонентів у правильності своїх поглядів. *Ролі:* ведучий, учасники бесіди – «експерти» в будь-якій галузі (5-6 чоловік), телеглядачі, експерти з культури мовлення.

Сценарій. Учасники бесіди (студенти однієї з команд) сідають за стіл обличчям до «телеглядачів». Ведучий у вступному слові називає тему обговорення, представляє учасників, надає їм слово. Тривалість монологу кожного учасника не повинна перевищувати двох хвилин. Ведучий, не висловлюючи своєї думки, уточнює формулювання ораторів, зіштовхує різні погляди. Взаємозв'язок з телеглядачами здійснюється за допомогою записок і «телефону» – питань з місця. Бесіда триває приблизно півгодини.

3. «Інтелектуальний двобій». *Мета:* вироблення уміння аргументувати свою позицію, тактовно і доказово спростовувати тези і висновки опонента, переконувати аудиторію у своїй правоті. *Ролі:* два полемісти, рефері, глядачі-судді, експерти.

Сценарій. Двобій триває 6 хвилин. Загалом кожний полеміст говорить 3 хвилини (якщо виділити більше часу, то суперечка може стати нудною). Учасники двобою завчасно визначають тему обговорення та свою позицію. Рефері надає слово першому полемісту, і той висуває тезу та аргументує її. Монолог триває не більше однієї хвилини. По закінченню цього часу рефері подає сигнал, і слово надається іншому полемісту, який також говорить протягом хвилини. Коли двобій закінчується, рефері звертається до аудиторії з питаннями: «Хто підтримує погляди першого полеміста? Хто – другого?» Перемагає той, чию позицію підтримує більше глядачів.

Після того, як учасники висловляються з усіх питань, викладачу варто енергійно та стисло сформулювати висновок, тобто виразити ту істину, яку відшукували протягом усього заняття. Але може бути підведені інший підсумок, так би мовити, прагматичний: визначення переможця. Адже поряд із

жагою пізнання істини студент прагне й життєвого успіху, що втілюється в заохоченнях викладача, гарній оцінці.

Тому виступи студентів оцінюює викладач, який оголошує бали, отримані командою або учасником змагання, коментуючи їх, якщо є така необхідність. Складніше, коли оцінка виставляється тим, хто не виступав, але брав участь у підготовці відповідей. Тут знання не «озвучувались» для педагога, а висловлювались у формі порад, здогадок, версій для того студента, кому доручалось виступити за команду. Тому капітани та члени команди – головні судді. Вони виставляють один одному оцінки, справедливі, хоча іноді й сувері.

Всі остаточні оцінки краще оголосити наступного разу, коли команди обговорять результати колективної роботи. Практика показує, що такий порядок оголошення оцінок найдоцільніший, тому що оголошення оцінок в складі ігрового заняття загромаджує його. Крім того, є час все обміркувати, зважити і не помилитися. І це досить важливо.

Робити висновки щодо ефективності ігривих технологій можна вже зразу, виходячи з особистих вражень, зіставлень. Порівняння груп, де на заняттях проводились і де не проводились дидактичні ігри, свідчить про їх результивність. Рівень мислення, мовлення, культури виступів та власне і знань у тих студентів, які постійно брали участь у змаганнях, набагато вищий. Вони люблять та вміють дискутувати, швидше добирають докази, факти і формулюють судження. Необхідність виступати публічно їх не сковує. Вони прагнуть чути та слухати опонента під час суперечки, цінують цікаве судження, здогадку. Студенти навчаються співпрацювати, в них менше інтелектуальної зарозуміlostі, більше толерантності. І головне – вони люблять такі заняття і сприймають як свята. Гасло «навчаюсь із захопленням» знаходить у них своє втілення.

І хоча інтерактивні ігри потребують значної кількості часу для підготовки як студента, так і викладача, проте результат таких занять стає стимулом для подальшої роботи за цими методами навчання.

Список використаних джерел

1. Когут О. І. *Інтерактивні технології навчання*. Тернопіль: Астон, 2005. 203 с.
2. Попова О. Ділова гра у роботі над мовленнєвою культурою студентів (до проблеми інтеграції курсів). *Українська мова і література у школі*. 2005. № 4. С. 50–52.
3. Тільняк Н. В. Методичні аспекти проектування комунікативної взаємодії студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням. *Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць* (за ред. доктора пед. наук, проф. З. П. Бакум). Вип. 40. Кривий Ріг, 2014. С. 103–108.
4. <https://op.ua/news/lifehack/distanciyne-navchannya-pid-chas-viyni-layfhaki-dlya-vchiteliv-schodo-organizaciyi-urokiv>

Сніжана Кубрак

доцент, доцент кафедри іноземних мов

Поліський національний університет

snezha.zt@gmail.com

Карина Разумна

Старший викладач кафедри іноземних мов

Поліський національний університет

karyna.razumna@polissiauniver.edu.ua

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Зміни соціокультурного середовища та вимушенні зміни в повсякденному житті у зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України спричинили перетворення освітньої парадигми, створивши нові вимоги не лише до освітян, а й до професіоналів практично в усіх галузях. Першочерговим завданням є формування здатності постійно займатися своїм професійним та особистісним самовдосконаленням, бути готовим до тривалої безперервної освіти та формувати здатність до розвитку професійних якостей і саморозвитку навіть у надзвичайних умовах. Це, зокрема,

стосується й професійної підготовки викладачів, професійна спрямованість яких тісно пов'язана з формуванням особистості, що є безперервним цілісним процесом розвитку, саморозвитку та професійного саморозвитку [3, с. 209-210].

Хоча на початку повномасштабної війни професійний розвиток та саморозвиток педагогів і відійшов на другий план, утім напередодні нового навчального року педагоги мали повернутися до звичного режиму роботи та самоосвіти.

Аналіз джерел та публікацій. Різні аспекти професійного саморозвитку та професійно-особистісного самовдосконалення досліджуються українськими й зарубіжними вченими. Зокрема, ряд досліджень таких науковців був спрямований на аналіз процесів оновлення професійної освіти: Г. Артемчук, С. Гончаренко, А. Грецов, В. Кремень, А. Маркова, В. Попович, Г. Січкаренко, В. Фокіна, Д. Чернілевський, А. Шаповалов та інші; питання професійного саморозвитку педагога досліджують В. Вітюк, І. Дереза, Л. Коробка, М. Морозова, О. Остапчук, Ю. Рева, Г. Топчій та ін.

Мета цього дослідження – розглянути основні поняття проблеми професійно-особистісного розвитку педагогів, окреслити його сутнісні ознаки та визначити завдання і методи професійного розвитку фахівців.

В лексикографічних джерелах саморозвиток тлумачиться як: 1) розумовий або фізичний розвиток людини, що досягається шляхом самонавчання або вправ; 2) розвиток когось або чогось власними силами, без впливу або допомоги зовнішніх сил; 3) саморух [4].

Самовдосконалення є вищою формою саморозвитку. Воно відбувається в моральній системі координат як засіб самотворення і вимагає моральної (етичної) рефлексії, творчого виходу особистості в цілому за межі дійсного.

Саморозвиток допомагає осмисленню передового досвіду та власної самостійної діяльності і є засобом самопізнання та самовдосконалення [2].

Особистісний і професійний розвиток, у тому числі самоосвіта, – це процес формування особистості, спрямований на високі професійні досягнення та професіоналізм. Цей процес відбувається в контексті особистісного розвитку, професійної

діяльності та взаємодії. Зміст самоосвіти полягає в оновленні та вдосконаленні професійних знань, умінь і навичок з метою досягнення найвищого рівня професійної компетентності.

Можна виділити три актуальні напрями професійного розвитку для фахівців сфері освіти:

- Навчання та підтримка здобувачів освіти.

На початку війни українським викладачам допоміг досвід іноземних експертів. Вони запропонували модель змішаного навчання (blended learning). Сьогодні стають все більш затребуваними українські експерти-фахівці, які в режимі реального часу працюють над ефективними підходами до освіти.

- Турбота педагогів про себе.

Педагог/-иня комунікує з людьми щодня, має стати їхньою опорою, створювати безпечне емоційне середовище, а для цього йому/їй необхідно в першу чергу турбуватися про своє фізичне та психічне здоров'я.

Хоча ця тема актуальна завжди, вона набуває особливого значення під час війни. Викладачі повинні щодня спілкуватися з людьми, бути їхньою підтримкою та створювати безпечне емоційне середовище. Для цього вони мають насамперед дбати про власне фізичне та психічне здоров'я.

- Реформа системи освіти.

Цієї весни та літа викладачі почали готуватися до нового навчального року. Не оминули увагою і традиційні теми, такі як створення інформаційного середовища, ефективне впровадження онлайн-навчання та зміни в документообігу [1].

Професійні стандарти допомагають викладачам зрозуміти, якими вони мають бути і наскільки добре вони можуть виконувати свою роботу. Професійний стандарт містить опис загальних і професійних компетентностей для кожної кваліфікаційної категорії та є синхронізованим із державними освітніми стандартами, що дозволяє педагогам ставити цілі для особистого та професійного розвитку, оцінювати програми професійного розвитку відповідно до своїх потреб та уникати упередженого оцінювання під час атестації та акредитації.

Одним зі способів професійного саморозвитку можна вибрати курси підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Обираючи такий курс, слід звертати увагу на

потреби самих викладачів і потреби навчального закладу. Знаючи їх заздалегідь, можна вчасно розпочати навчання. Крім того, важливо, щоб педагоги рефлексували, аналізували свою професійну діяльність і шукали відповідні можливості для навчання.

Важливо, щоб освітні курси та курси підвищення кваліфікації мали оригінальний зміст, а не просто містили переказ інформації з відкритих джерел. Освітянам варто звертати увагу не лише на сертифікат, а й на зміст курсу.

Обмежень щодо вибору програм підвищення кваліфікації українські викладачі не мають. Тематика програм дуже різна й залежить від потреб викладача. Важливо, щоб обрана програма або курс забезпечували розвиток необхідних компетенцій. Стимулювали його/її подальший саморозвиток і професійне зростання. Те, що актуально для одного викладача, може не бути корисним для іншого.

У центрах професійного розвитку педагоги також можуть отримати консультації щодо майбутньої кар'єри, а також психологічну підтримку. У воєнний час це питання особливо важливе. Викладач, який не має ресурсу та самоусвідомлення, не зможе навчити цього здобувачів освіти.

Отже, вміння адаптуватися до нових обставин – необхідне вміння сьогодення як для педагогів, так і для спеціалістів різних сфер. Здатність адаптуватися чекає на всіх у новій реальності, у світі, що постійно змінюється. Війна прискорила цей процес. Спочатку ми просто намагалися вижити, як фізично, так і психологічно. Але потім зрозуміли, що треба рухатися далі, що не можна все відкладати на потім. Тому всі сторони освітнього процесу мають розвиватися, самовдосконалюватися та дбати про саморозвиток.

Список використаних джерел

1. Залишайся у професії: лайфхаки для вчителів на період воєнного стану. Ярослава Кобинець. Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/zalyshaysya-u-profesiyyi-lajfhaky-dlya-vchyteliv-na-period-voyennogo-stanu/>

2. Creating Effective Teaching and Learning Environments: First Results from TALIS: Режим доступу: <http://www.oecd.org/edu/talis/firstresults>
3. Мирончук Н. М. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – Київ, 2013. – Випуск 76. – С. 209-214.
4. Словник української мови. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/samorozvystok>

Альона Прищепа,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
навчально-науковий інститут філології та журналістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
науковий керівник: *Оксана Кучерук*,
доктор педагогічних наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
e-mail: okucheruk1@ukr.net

**ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
МЕДІАТЕКСТІВ**
(на прикладі підручника «Українська мова»,
5 клас, автор – О. Авраменко)

В Україні медіаосвіта як спеціальний напрям наукових досліджень у галузі педагогіки та психології почала активно розвиватися тільки з кінця 90-х рр. ХХ ст., особливого розвитку вона набуває в наш час. Одним із базових понять медіаосвіти є медіатекст. О. Подаряща визначає медіатекст як «інтегративний багаторівневий знак, який об’єднує в єдине комунікативне ціле різні семіотичні коди (вербалльні, невербалальні, медійні) і демонструє принципову відкритість тексту на змістовно-смисловому, композиційно-структурному і знаковому рівнях» [4, с. 109]. Медіатекст – важливий складник формування мовної особистості. Тому цілком очевидним видається, що на цьому

питанні варто акцентувати увагу в ході реалізації шкільної україномовної освіти.

Актуальність роботи з медіатекстами зумовила наукові пошуки дидактів-філологів. Зокрема, О. Семеног, Н. Пономаренко, М. Ячменик та ін. досліджують формування інфомедійної грамотності здобувачів освіти з використанням медіатекстів. У праці О. Кучерук та Т. Магдич [2] медіатекст розглядається через призму формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання української мови, зокрема на основі спеціальних компетентнісно орієнтованих завдань. Однак питання про підручник як засіб забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання української мови із використанням медіатекстів спеціально не досліджувалося, що визначило його актуальність.

Mета публікації – проаналізувати підручник як засіб забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання української мови із використанням медіатекстів на прикладі книги «Українська мова» для 5 класу (автор – О. Авраменко).

Компетентнісний підхід спрямований на забезпечення якості освіти відповідно до потреб сучасного суспільства. У результаті здобуття такої освіти учень не просто володіє основними знаннями із дисциплін, а вміє використати свій потенціал задля розвитку соціуму, відповідаючи викликам сучасного життя та при цьому дбаючи про культурні й інші цінності народів, рас тощо. Привертає увагу позиція О. Шуневич, яка, досліджуючи шляхи використання медіатекстів у процесі навчання учнів української мови, слушно зазначає, що освітяни з їх допомогою не тільки вирішують завдання, що стають перед учнями в ході вивчення української мови, а й шукають шляхи формування забезпечення компетентісного підходу в навчанні [5, с. 107].

Оскільки підручник є значущим складником мовної освіти, то в умовах інформаційно-цифрового суспільства важливо, аби він формував в учнів навички роботи з медіатекстами. Підтримуємо думку кандидатки педагогічних наук С. Моцак, яка пише, що «соціалізація школярів відбувається переважно через медіа, тож шкільний підручник має озброїтися інструментарієм медіаосвіти для формування в учнів медіаосвітніх

компетентностей, необхідних для життя в сучасному демократичному суспільстві» [3, с. 170].

Проаналізувавши підручник української мови (автор О. Авраменко) [1], бачимо, що в ньому бракує роботи з медіатекстами. Наприклад, окрім параграфи підручника стосуються тексту та його частин, наприклад, § 4–5 («Текст. Заголовок тексту»), однак про медіатекст не сказано ні слова. Також не використано жодного прикладу текстів публіцистичного стилю, автор приділяє увагу художньому й науковому стилям.

У межах § 6–7 («Поділ тексту на речення. Інтонація речень») у другому завданні «Прочитайте текст і виконайте завдання» як приклад для аналізу подано розповідь про фільм «Хатіко. Вірний друг». Учням пропонується поділити текст на речення та абзаці: «*Хатіко. Вірний друг* – кінофільм, знятий за правдивою історією, що сталася в Японії сто років тому. Господар назвав нового чотириногого вихованця Хатіко (японською – Восьмий). Підрісши, Хаті став щодня супроводжувати свого господаря, викладача університету Паркера, до вокзалу. Там він його й зустрічав...» [1, с. 18]. Виконуючи вказане завдання, учні з допомогою медіатексту поповнюютимуть та розширюватимуть знання цікавими й корисними відомостями з різних сфер, зокрема із кіноіндустрії, а також вдосконалюватимуть розуміння добра та зла, формуватимуть знання про вірність і дружбу, що уможливлює формування загальнокультурної грамотності як ключової компетентності.

До завдань щодо роботи із медіатекстом О. Авраменко вдається в параграфі § 11–12 («Слово як частина мови»), де учням пропонується прочитати підготовлений уривок із газети «Порадниця» та вписати числівники і прислівники [1, с. 30]. Крім цього, у тому ж параграфі подано окрім медіазавдання щодо роботи із текстом про мініатюрні книжки, а саме: «*A. Уявіть, що ви працюєте диктором / дикторкою на радіо. Навчіться виразно читати цей текст, дотримуючись відповідної інтонації. / Б. Перегляньте документальний фільм «Микола Сядристий – найкращий мініатюрист світу» і перекажіть його (усно)* [1, с. 31]. Тобто автор підручника наочно

демонструє важливість вказаних частин мови у мовленні масової комунікації. На наш погляд, розпізнавати частини мови за межами навчального підручника, а також поступово формувати вміння правильно застосовувати стилі мовлення відповідно до комунікативної ситуації – важлива мета сучасної освіти. Завдяки окресленим завдання з використанням медіатекстів підручник потенційно сприятиме формуванню предметної компетентності на основі міжпредметних зв'язків та відповідних ключових компетентностей, зокрема компетентності спілкування державною мовою. Можемо узагальнити, що використання медіатекстів на уроках допомагає вчити учнів самостійно шукати та аналізувати інформацію, застосовувати мовні норми та правила на практиці, розвивати критичне мислення, творчі здібності тощо.

Текстові медіаматеріали аналізованого підручника української мови також допомагають формувати громадянську свідомість учнів, зокрема, у контексті використання такого тексту: *«В ефірі українських каналів були помічені серіали недержавною мовою. Це викликало обурення в деяких громадян, адже, за офіційними повідомленнями влади, після 16 липня 2021 року всі серіали та фільми повинні мати українське озвучення або дубляж»* (Радіо «Свобода») [1, с. 7]. Одним із ситуаційних завдань до вказаного тексту є навчитися його виразно читати із використанням медіазасобів: *«Уявіть, що ви працюєте на радіо. Вам треба озвучити поданий текст. Потренуйтесь виразно читати та візьміть участь у конкурсі на найкращого диктора / найкращу дикторку»* [1, с. 7]. Опановуючи мову із використанням медіаджерел і опрацьовуючи медіатексти, учні в цікавій формі мають змогу дізнатися про те, як функціонують ЗМІ, про різні види культурної діяльності, актуальні новини та низку інформації побутового характеру, що стане доцільною у повсякденному житті. Комpetентнісний потенціал такого навчання виявляється в тому, що воно сприяє, поза іншим, формуванню інфомедійної та загальнокультурної грамотності.

Загалом аналіз підручника української мови для 5 класу О. Авраменка свідчить, що автор приділяє недостатню увагу роботі із медіатекстами.

Розкрити освітній потенціал медіатекстів, крім вказаних прикладів із підручника, можна із використанням вправ на основі аналізу медіатекстів (наприклад, вправа «Прочитайте медіатекст, виправте в ньому лексичні помилки»), у ході виконання подібних завдань учні вчитимуться шукати й аналізувати мовні одиниці в текстах ЗМІ. Доцільною практикою є також самостійний пошук учнями матеріалів для аналізу різних частин мови, лексики (антонімів, синонімів, паронімів тощо) і створення власних медіатекстів на окреслену тему. Щодо останнього, то, крім текстової форми, доцільною практикою є візуалізація медіатексту. Актуальним методом візуалізації вважаємо інфографіку, комікси, розробку реклами (наприклад, у вигляді малюнків від руки), хмари слів тощо.

Отже, формувати предметну й ключові компетентності в ході вивчення курсу української мови можна, зокрема, з допомогою медіатекстів. Один із шляхів наповнити освітній контент медіатекстами є введення їх у завдання шкільного підручника української мови. Робота з медіатекстами на уроках мови допомагає вчити учнів самостійно шукати та аналізувати інформацію, застосовувати мовні норми та правила на практиці, розвивати критичне мислення, творчі здібності тощо. Однак аналіз підручника української мови для 5 класу О. Авраменко засвідчив, що автор приділяє недостатню увагу роботі із медіатекстами, не використовуючи достатньою мірою їх освітній потенціал. Крім пошуку та аналізу медіатекстів, педагог має стимулювати учнів створювати і власну медіапродукцію.

Перспективними є питання дослідження особливостей використання медіатекстів у процесі вивчення української мови в старших класах.

Список використаних джерел

1. Авраменко О. Українська мова : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. Освіти. Київ : Грамота, 2022. 208 с.
2. Кучерук О. А., Магдич Т. П. Громадянська компетентність у методиці навчання української мови учнів старших класів: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ПП "Рута". 2022. 148 с.

3. Моцак С. Інтеграція медіаосвіти в шкільний підручник з історії як фактор формування медіаграмотності учнів (на прикладі підручника "Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс)", для 6-го класу закладів загальної середньої освіти). *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 163-174.

4. Подаряча О. І. Медіатекст у контексті нової комунікаційної парадигми освіти. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*. 2016. № 1. С. 108-112

5. Шуневич О. М. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С. 103-110.

Дарина Вербицька,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, навчально-наукового інституту філології та журналістики, Житомирський державний університет імені Івана Франка,

науковий керівник: *Оксана Кучерук*,

доктор педагогічних наук, професор

e-mail: okucheruk1@ukr.net

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ ЗА ДОПОМОГОЮ ВІДЕОУРОКІВ

Використання відкритих освітніх ресурсів уможливлює значно розширити доступ до якісної освіти та навчання протягом усього життя. Нині медіаосвіта розглядається як напрям у галузі освіти, що вивчає закономірності впливу засобів масової комунікації на людину, вплив різних видів інформації на навчання та виховання здобувачів освіти, на їхню готовність застосовувати нові технічні засоби у своїй практичній діяльності. Інтегрована медіаосвіта як навчання з використанням засобів масової комунікації традиційних шкільних предметів, зокрема рідної та іноземної мов, літератури, суспільних дисциплін, сьогодні поширені в різних країнах світу. Навчальні матеріали, що знаходяться у відкритому доступі, набувають нової форми, нового змісту: переходять від оцифрованих підручників до

електронних навчальних курсів, що дають змогу учневі набувати компетентностей за допомогою інтерактивної взаємодії з освітнім середовищем. Отже, поступово відбувається перехід від статичного представлення навчального матеріалу до динамічних, інтерактивних та адаптивних занять, курсів. Відповідно дослідження питань навчання лексикології української мови в 5 класі за допомогою відеоуроків є актуальним та перспективним.

Мета публікації – розглянути окремі особливості методики навчання лексикології української мови в 5 класі за допомогою відеоуроків.

Результати дослідження. В умовах реформування української школи одним із стратегічних завдань мовної освіти є формування духовно багатої, інтелектуально розвиненої мовної особистості з національною свідомістю. Сьогодні згідно із запитами інформаційного суспільства та освітніми потребами щодо формування у здобувачів освіти навичок критичного мислення особливого значення набувають розробки шкільного курсу української мови на принципах медіаосвіти, що потенційно забезпечують набуття учнями предметних досягнень і соціокультурного досвіду, вираженого в іконічній та мовній формах медіатексту. Новітні медіа в межах українськомовної освіти постають не тільки інструментами навчання, а й забезпечують освітнє мультимедійне середовище, яке інформує за допомогою гіпертексту, що сприяє вирішенню певних лінгводидактичних завдань.

З розвитком інформаційних технологій виникають нові перспективні форми шкільного навчання української мови – вебінари, відеоуроки, ігри-симулятори. Особливість відеоуроків у тому, що їх переглядати можна цілодобово будь-де і з будь-якого технічного пристрою, підключенного до інтернету, – комп'ютера, мобільного телефону, планшета [10]. Навчання учнів за допомогою відеоуроків стає дедалі доступнішим. Головною перевагою використання таких уроків у школі є захоплива наочність, що важливо для учнів середньої школи, оскільки більша частка інформації засвоюється за допомогою зорової пам'яті. У школі на уроках української мови продовжується розвиток словникового запасу учнів, і від цілеспрямованості цього процесу, його планування, нормативності та суспільної

усвідомленості залежить ефективність опанування мови загалом. Формування та активзація лексичного запасу здобувачів освіти сприяє збагаченню інтелектуальних здібностей, вихованню почуття любові як до державної мови України, так і до носіїв мови [7, с. 16].

Відеоурок – це форма навчального медіаконтенту, за допомогою чого можна наочно й покроково описати порядок і методику виконання певного навчального завдання. Відеоуроки як навчально-методичні ресурси застосовуються для вивчення нового теоретичного матеріалу, повторення вже вивченого або як подання способу вирішення практичного завдання на конкретному прикладі [11, с. 1].

Уроки лексикології мають базуватися на комунікативно-діяльнісному, українознавчому, стилістичному підходах [9, с. 5]. Відповідно відеоурок з лексикології має створити умови й естетичні – для засвоєння краси українського слова, словникового багатства загалом, і соціальні – для різnobічного виховання через багате українське слово. Спостереження за шкільною практикою переконують, що перегляд тематичних відеоуроків дає змогу підвищити учніві свій рівень предметної підготовки в кілька разів швидше, ніж за допомогою книги. Доступність та безкоштовність навчальних відеороликів є основними аргументами на користь відеоуроку. Відповідні відеоролики зазвичай вдало поєднують теоретичну та практичну частини навчального курсу, що робить їх набагато цікавішими та результативнішими за звичайний шкільний урок української мови.

Розробляючи відеоуроки з лексикології варто врахувати, що вони можуть активно впливати на розвиток пізнавальної та творчої активності учнів. Як зазначено вище, у словах державної мови України приховано пізнавальний потенціал, саме тому з допомогою лексем здобувачі освіти опановують матеріальний і духовний світ, сприймаючи його спочатку через нові тексти, а згодом і самі творять тексти та відеоконтент на основі вивчених слів і тем. З огляду на це важливою особливістю уроку української мови є використання комунікативних завдань. На думку вітчизняних педагогів, пізнавальні й творчі здібності учнів реалізуються в процесі слововживання, відповідно до семантики

слова, специфіки його сполучуваності з іншими лексемами, згідно з культурними стереотипами [6, с. 77]. Звідси й вимога до вчителя: для відеоуроків з української лексикології слід добирати незвичні, вищукані слова та на їх основі будувати як традиційні, так й інноваційні вправи. Дослідниця М. Греб зауважила про те, що в школах на уроказ мови варто більше зважати на безеквівалентну лексику, на фонові слова, мовні формули етикету, фразеологізми тощо [2, с. 4]. У результаті збагачується лексичний запас, формується комунікативна компетентність.

Учитель, використовуючи інформаційні телекомуникації, може оперативно, з урахуванням поточних завдань предмета добирати інформацію для підготовки до уроку в певному класі. Аналогічні можливості та розвиток зазначених компетентностей учень отримує під час роботи в класі та в процесі самостійної підготовки домашнього завдання, доповіді, реферату або для самоосвіти [3, с. 69].

Під час навчання лексикології української мови з використанням відеоуроків варто врахувати, що компонентами технології медіаосвіти учнів є: цільова установка; змістовний компонент; власне технологічний (організаційний) компонент; експертно-оцінний компонент [11, с. 1]. Тому впровадження медіаосвітньої технології не порушує логіки процесу вивчення предметного матеріалу.

Відеоурок лексикології може забезпечувати етичне й естетичне виховання. Мовний матеріал повинен мати естетичну цінність та активно впливати на формування в учнів відчуття краси слова, приносити естетичне задоволення та викликати позитивні емоції [6, с. 6]. Специфіка вітчизняних медіаосвітніх моделей полягає в дотриманні загальнодидактичних принципів під час вивчення предмета (розвиток творчої особистості у процесі навчання, науковість, системність і зв'язність, доступність навчання, зв'язок теорії з практикою, наочність, активність, переход від навчання до самоосвіти, зв'язок навчання з навколишньою дійсністю, тло позитивних емоцій, врахування індивідуальних особливостей учня) та принципів, пов'язаних із особливостями медіакультури (розвиток аудіовізуального сприйняття, уміння аналізувати медіатексти тощо) [8, с. 277].

Розробляючи відеоуроки, учитель має пам'ятати, що на аспектних уроках з лексикології учні повинні засвоїти основи української лексикології за допомогою різноманітних вправ. За класифікацією уроків науковиця М. Пентелюк зауважує, що такий тип уроків належить до уроків засвоєння знань, під час яких формується мовна та мовленнєва компетентності. І хоча лексична компетентність передбачає засвоєння учнями основних понять лексикології, формування цієї компетентності не обмежується лише теоретичним матеріалом. Сучасний урок нової української школи вимагає застосовувати вивчений лексичний матеріал у процесі комунікації, а це у свою чергу вимагає наявності в учня сформованих мовленнєвих лексичних умінь [12, с. 3]. Варіативність, можливість цілісного або фрагментарного використання творчих завдань на медіаматеріалі, діапазон застосування відкривають широкий простір для творчості педагогів. Зокрема, у методиці навчання лексикології української мови необхідно активно застосовувати інтерактивні технології.

Переваги інтерактивних форм і методів роботи під час вивчення лексикології української мови є очевидними, особливо в 5 класі. По-перше, інтерактивні методи уможливлюють інтенсифікувати процес розуміння лексичного матеріалу, засвоєння та творчого застосування здобутих знань: активного включення до процесу не лише набуття, а й безпосереднього їх використання в подальшій навчальній діяльності. По-друге, інтерактивні методи сприяють мотивації та залученню учнів до процесу спільноговирішення проблеми, творчого пошуку. Це сприяє пошуковій активності учнів, створює ситуацію успіху, творчої співпраці [1, с. 186; 4, с. 5; 5, с. 27].

Аналіз лінгводидактичних і науково-педагогічних досліджень дає підстави вважати, що сьогодні однею з ефективних і перспективних є технологія інтеграції медіаосвіти з курсом української мови, оскільки в основі цього лежить процес обміну інформацією, критичне мислення, створення власного медіаконтенту тощо. Медіапедагогіка на уроках української мови також сприяє формуванню знань, умінь та навичок, необхідних як для реалізації предметної компетентності, так і для повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу, оцінки та

створення обсягу мовної практики в різних видах мовної діяльності.

Автентичні відеоматеріали мають велике значення для формуванні лексичної компетентності учнів 5 класу. Створюється ефект присутності та ефект співучасти, що сприяє підвищенню інтересу учнів до сприйманого матеріалу, це позитивно позначається на якості їхнього мовлення, емоційного забарвлення. Створення медіаосвітнього середовища в процесі уроків дає змогу наблизити академічну атмосферу уроку до реалій сучасного інформаційного суспільства, підвищує мотивацію до навчання на основі та за допомогою мовного відеоматеріалу, розвиває когнітивні можливості та креативні здібності особистості.

Відеоуроки можуть використовуватися з метою інтенсифікації навчального процесу. Відео може пов'язати урок із реальним світом і показати мову в дії. Переглядаючи відео за короткий проміжок часу, учні часто отримують багато інформації одночасно як через зоровий, так і через слуховий канали, що допомагає краще запам'ятовувати мовні структури, розширювати словниковий запас і сприяти розвитку мовних умінь і навичок.

Ефективність вивчення лексикології полягає в поєднанні традиційних методів і засобів навчання з інноваційними, і лише вкупі вони здатні забезпечити якісне засвоєння матеріалу, навчити правильно вживати слова в різних ситуаціях спілкування. У свою чергу, спілкування, загрунтоване на правильному слововживанні, – запорука сучасної успішної молодої людини.

На етапі вивчення нового матеріалу для 5 класу рекомендуємо застосовувати короткі відеоуроки, коли є складні теми, важкі для сприймання учнів. Наприклад, поняття про лексичне значення слова – з одного боку, лексичне значення слова пов’язане зі світом предметів і речей (тому доречні фрагменти «слова – предмети»), з іншого – його формулювання зафіксоване в словниках (варто навести зразки словниковых фрагментів). У такому разі, власне, і відбувається зв’язок традиційних і нових підходів до вивчення лексикології: слово вчителя та відео.

Необхідно зазначити, що вчитель має ретельно добирати лексичний матеріал, дбаючи про його сучасність, національно-культурну орієнтованість, суспільну значущість. У зв'язку з цим цікавими для учнів будуть відеоуроки з елементами гри в межах вивчення власне української лексики. Учитель може підготувати відеоматеріал з різними «словничками». При цьому викладач визначає теми, учні конструюють речення з пошуковими словами, визначають їх будову. Учитель підсумовує, що таке власне українська лексика, чому деякі слова колись були вилучені з лексикону, як утворені власне українські слова тощо. Інтеграція медіаосвіти з українськомовною освітою розвиває словниковий запас учнів, культуру спілкування української мовою, формує мовні і культурні цінності та бачення цілісної картини світу.

Висновки. Основними перевагами використання відеоуроків у школі є доступність пояснення, наочність, динамічність, сувора регламентованість за часом, можливість навчатися у власному темпі (зупиняти та переглядати відео), у будь-який час та в будь-якому місці, у зручній та спокійній обстановці (ефект особистої присутності на занятті). Створення вчителем відеоуроків допоможе ефективно організувати навчальний процес, налагодити зв'язок із учнями, які пропускають заняття. Застосування таких уроків під час навчання підвищує інтерес учнів до предмета, знижує рутинність сприйняття та опрацювання навчальної інформації.

Ефективність використання відеоуроків для навчання української мови залежить як від точного визначення їх місця в системі освіти, так і від того, наскільки ефективно організовано структуру і зміст відеоуроків. Застосування відеоматеріалів становить особливий інтерес для підвищення мотивації сучасних учнів до вивчення української мови.

Перспективними є питання дослідження особливостей використання електронних освітніх ресурсів для навчання української мови в новій українській школі.

Список використаних джерел

1. Борозенець І. А. Методологія розробки відеоуроків. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил.* Харків, 2015. Випуск 2 (43). С. 186–189.
2. Греб М. Національно-культурний компонент змісту навчання лексикології і фразеології української мови. *Українська мова і література в школах України.* 2017. № 6. С. 3–7.
3. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика : Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 420 с.
4. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі.* 2014. № 2 (112). С. 2–7.
5. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі. Київ, 2009. С. 27–28.
6. Мороз О. А., Постельняк Л. Р. Урок лексикології української мови в сучасній школі : традиційний та інноваційний підходи. *Інноваційна педагогіка.* 2020. Вип. 30. Т. 2. С. 76–80.
7. Нагрибельна І. Формування лексичного запасу учнів засобами самостійної роботи. *Українська мова і література в школах України.* 2017. № 10. С. 16–17.
8. Онкович Г. Д. Новітні терміни медіаосвіти та медіадидактики. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія.* 2018. № 12 (частина 2). С. 277–291.
9. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучасний урок української мови. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
10. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методич. посіб. URL : https://www.studmed.ru/view/pometun-o-pirozhenko-lv-suchasnyi-urok-interaktivn-tehnologiyi-navchannya_aa56c3aeec3.html
11. Угніч Р., Білошицька А. Викладання української мови й літератури з використанням технологій дистанційного навчання : практичні поради. *Житомирщина педагогічна.* 2021. № 3(23). С. 1–11.
12. Хом'як І., Каркіч І. Компетентнісний підхід до навчання лексики в загальноосвітніх навчальних закладах. *Дивослово.* 2019. № 10. С. 2–5.

Тетяна Магдич,
доктор філософії,
головний спеціаліст відділу моніторингу
управління Державної служби якості освіти у
Житомирській області,
e-mail:magdichtet.5@gmail.com

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТОСТІ УЧНІВ

В умовах глобальних та технологічних викликів сучасна система освіти, зокрема й мовна, потребує глибоко гуманістичного та демократичного підґрунтя. З початком війни на території України, агресії російської федерації проти українського суспільства, кожен громадянин нашої держави проходить випробування на стійкість національних ідеалів і на мовну стійкість теж. Стійкі внутрішні переконання учнівської молоді, її загальнолюдські, національні та європейські ціннісні орієнтири – фундамент для сталого розвитку євроінтегрованої, демократичної держави. В умовах сьогодення цінностями, без яких в українського суспільства немає майбутнього, є: людина, життя, мир, добробут, плюралізм, чесність, родина, справедливість, людська гідність, права та свободи, культурна багатоманітність, рівність, демократія, верховенство права, українська мова, нація, держава, українські традиції, символи, атрибутика, духовна самобутність українців, культурна матеріальна й духовна спадщина. Тому особливої актуальності набуває аксіологічний підхід до навчання української мови в закладах освіти.

Як зазначають філософи, цінності скріплюють громадську єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні [9, с. 449], тобто цінності є рушієм розвитку суспільства, його вектором та потужним захистом громадянського суспільства. Філософія сучасної освіти базується на гуманізації – визнанні людини як найвищої соціальної цінності й утвердженні пріоритетів задоволення її освітніх потреб, формування загальнолюдських і національних цінностей.

Цінність – це об'єктивна значущість речей, явищ, ідей, зумовлена потребами й інтересами соціального суб'єкта [9, с.449]. Учнівську молодь треба ознайомлювати з поняттям «цінність» і формувати в них ставлення до пропонованих ціннісних орієнтирів, прийнятих у сучасному суспільстві. Ціннісні орієнтації відіграють провідну роль у процесі формування національної свідомості й самосвідомості особистості. Роль цінностей як вищого регулятивного утворення полягає в тому, що вони не лише визначають форми й умови реалізації спонукань людини, але й стають джерелом її цілей. Будуючи свій ціннісно-смисловий простір, людина інтероризує загальнолюдські цінності, які виступають потенційними мотивами й виконують функцію смислоутворення [6, с.80] Уроки української мови можуть бути повноцінним середовищем для формування й розвитку гуманістичних та демократичних цінностей як складників громадянської компетентності. На основі цінностей формуються ставлення і поведінка особистості. За Н. Мирончук, «ставлення – це характер поведінки людини щодо кого- чи чого-небудь. Ставлення індивідів визначаються суб'єктивним досвідом людини і включають дії, переживання; розкривають цінність особистості; є своєрідною реакцією на предмет, явище, дію і постають як суб'єктивна позиція щодо них»[8, с. 83].

Важливе місце в системі базових цінностей українців посідають національні цінності: громадянськості, патріотизму, рідномовних обов'язків, українських традицій, символіки, – які були наскрізними у процесі виховання, що розвивався за роки незалежності України, а сьогодні вони стали ще більш актуальними. На нашу думку, під час формування мовних здатностей, мовленнєвих та комунікативних можливостей особистості варто закладати ціннісні орієнтири, що й будуть визначальним показником успішного громадянина.

У процесі формування громадянської компетентності на уроках української мови обов'язково має бути опора на національні й демократичні європейські цінності. Особливості формування громадянських цінностей через призму філософії освіти розкрито в працях В. Андрушенка, П. Кононенка, В. Кременя. Цінності громадянського суспільства досліджували

Б. Ступарик, В. Сухомлинський, їхні ідеї розвивають І. Бех, О. Сухомлинська, Ю. Завалевський та інші науковці.

Аксіологічний потенціал освіти, зокрема українськомовної, пропонуємо структурувати у три основні групи: національні, загальнолюдські та європейські цінності. Такий поділ є умовним, бо, як зазначає Н. Бондаренко, «вони взаємоінтегровані та взаємообумовлені й перетинаються в кожній особистості людини й громадянина. Тому формувати їх необхідно у тісному взаємозв'язку» [3, с.18]. На основі цінностей виникають мотиви й емоції. У межах лінгводидактичної системи розглядаємо *українську мову як національну цінність*, що має державотворче значення, і є вагомим ідентифікатором національності та державності.

Українська мова – це не тільки навчальний предмет, а й основа державотворення та один із чинників формування національної свідомості українців. Володіючи потужним аксіологічним потенціалом, українська мова акумулює загальнолюдські і національні цінності, культурні норми взаємодії у відповідному лінгвосоціумі, правила соціальної поведінки. Шкільний курс української мови має всі можливості для формування в учнів національної мовної свідомості, цінностей, необхідних громадянських знань, умінь, способів діяльності. Відповідний потенціал реалізується через змістове наповнення навчальних занять, тематику текстів, спеціальних завдань тощо [7].

Експериментально доведена методика формування громадянської компетентності учнів старших класів у процесі навчання української мови на засадах аксіологічного підходу передбачає:

- уведення в громадянський контекст як перший крок до формування цінностей, прийнятих у громадянському демократичному суспільстві, формування дбайливого ставлення до української мови як цінності, розвиток почуття патріотизму на основі ціннісно орієнтованих текстів;

- набуття учнями громадянських, мовно-комунікативних та соціокультурних знань, формування мовної свідомості через формування розуміння важливих суспільно-політичних понять, які є основою громадянської свідомості;

- розв'язання учнями як носіями української мови проблем громадянського характеру за допомогою аргументації;
- сприйняття української мови як цінності, самостійне інтерпретування суспільно-політичних реалій, висловлення ставлень до них засобами української мови, формування власної громадянської позиції.

Очікуваними результатами учнів, що брали участь в експериментальному навчанні, були такі: виявлення стійкого інтересу до навчальної та комунікативної діяльності; виявлення позитивного ставлення до системи цінностей (загальнолюдських, національних і європейських), які мають бути вектором поведінки громадян, щоб бути високо моральними людьми та успішними професіоналами, виявлення лінгвопатріотизму, відповідальності за мовленнєві вчинки та толерантності у ситуаціях багатокультурності; оперування громадянськими, мовними та соціокультурними знаннями, демонстрація їх на практиці; тезаурус громадянина, а саме: поняття громадянського та лінгвопатріотичного змісту (демократія, гуманізм, мовна стійкість, відповідальність, рідномовний обов'язок українського народу тощо); здатність сформулювати власну думку щодо морально-етичних, суспільно-політичних та лінгвопатріотичних питань, аргументація й приклади з метою підсилення власної позиції, дотримуючись культури мовлення, правил етикету, безконфіктної побудови діалогу; створення власних текстів відповідних мовленнєвих жанрів громадянського спрямування; аналіз й критична оцінка текстів (медіатекстів) громадянського змісту; володіння всіма видами мовленнєвої діяльності: говоріння, письмо, аудіювання, читання; оцінка свого особистісного зростання, розвитку власної культури мовлення.

Проведене дослідження показало, що навчально-методичне забезпечення, спрямоване на формування громадянської компетентності учнів у системі українськомовної освіти, допомагає досягти очікуваних результатів, зокрема навчити виявляти позитивне ставлення до національних, загальнолюдських і європейських цінностей, вдосконаловати вправність юних мовних особистостей у письмовому, усному мовленні, здатність ефективно слухати, читати та продукувати

власні тексти, підвищити рівень мовної стійкості учнів як громадян України та громадянської відповіданості.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти. *Вища освіта України*. 2009. № 3. С. 5–13.
2. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання : пункт зіткнення та лінія розмежування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць, Київ. 2016. С. 360.
3. Бондаренко Н. В. Формування громадянської культури старшокласників засобами української мови. *Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики* : статті, м. Суми, 6–7 черв. 2019 р. Суми, 2019. С. 14–21.
4. Завалевський Ю. Громадянська освіта і громадянське виховання в закладах освіти: науково-метод. рек. Чернівці : Букрек, 2004. 47 с.
5. Кононенко П. Концепційні основи програми національно-державницького виховання. *Українознавство*. 2008. Т. 2, № 27. С. 137–157.
6. Кремень В. Педагогічна синергетика: понятійно-категоріальний синтез. *Філософія освіти: теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 3–17.
7. Магдич Т. П. Формування громадянської компетентності учнів ліцею у процесі навчання української мови : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Житомир, 2021. 297 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/33528> (дата звернення: 01.02.2023).
8. Мирончук Н. Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості. *Формування особистості в освітньо-виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки*: збірник наукових праць. Житомир : ФОП Левковець, 2015. Випуск 2, С. 82–85.
9. Надальний І. Ф. Філософія : навч. посібник. 4-те вид. Київ : Вікар, 2004. 516 с.

Лілія Штафірна,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

провідний фахівець служби ученого секретаря,
науковий керівник: доктор педагогічних наук,

професор *Елеонора Палихата,*

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

e-mail: liliia.shtafirna@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

В умовах сьогодення українська нація підтримує розвиток своєї самобутньої культури, власних інтелектуальних і духовних можливостей. Гідна риторична компетентність учнів старших класів закладів загальної середньої освіти є запорукою становлення їх як національно свідомих громадян України. Під час війни слово, як і техніка, стало нищівною зброєю, тому зараз формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі навчання публічного мовлення є вагомим внеском у майбутнє України.

Вивченням проблеми формування риторичної компетентності учнів старшої школи займались українські науковці, серед яких: Н. Голуб, Л. Мамчур, Л. Мацько, В. Нищета, Е. Палихата, М. Пентилюк, Г. Сагач та ін. Незважаючи на повноцінність їхніх досліджень, названа проблема залишається завжди до кінця не дослідженою у зв'язку з розвитком суспільства та новими потребами й вимогами до розв'язання освітніх компетентнісних завдань із вироблення риторичної майстерності, риторичної компетентності старшокласників.

Метою дослідження є висвітлення формування комунікативної компетентності, яка відображеня у робочій навчальній програмі з української мови, а саме у публічному спілкуванні старшої ланки закладів загальної середньої освіти.

Компетентнісний підхід у сучасній освіті спрямовує навчально-виховний процес на створення ключових і предметних

компетентностей. Ключові (загальноосвітні) компетентності – це здатності, яких набуває кожен учень як суб'єкт навчально-виховного процесу для самовизначення, загального розвитку та самореалізації [3, с. 97].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти визначено такий перелік компетентностей: уміння вчитися упродовж усього життя; спілкуватися рідною/державною та іноземними мовами; математична компетентність; інформаційно-комунікаційна; соціальна і громадянська; здоров'язбережувальна; компетентності у природничих науках і технологіях; загальнокультурна; підприємницька; предметна компетентність – комунікативна [3, с. 97].

Українська мова вважається державотворчим чинником, а спілкування нею є ключовою компетентністю. Учні старших класів активно послуговуються українською мовою, беруть безпосередню участь у розвитку та творенні національної культури й історії України, саме тому вивчення основ практичної риторики займає чільне місце у навчальній програмі з української мови, де на рівні стандарту уроки розвитку зв'язного мовлення замінено на уроки навчання практичної риторики.

У «Пояснювальній записці» до програми зазначено, що «важливе місце відведено вивченю основ риторики, адже риторика – це не лише теорія і практика досконалого мовлення, переконливого, гарного та ефективного, це насамперед учення про мовленнєве виховання особистості. Потреба вивчення основ риторики зумовлена також її суспільними функціями: виховання оратора як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні; визначення норм і правил публічної аргументації, що забезпечують продуктивне обговорення важливих для суспільства проблем; організація базових мовленнєвих суспільних відносин; визначення критеріїв оцінювання публічної діяльності, на основі яких обирають осіб, здатних обійтися відповідальні посади...» [2, с. 97].

Знання учнями елементів практичної риторики дасть їм можливість стати впевненими та компетентними у своїх висловлюваннях, а також бути переконливими ораторами.

Розглянемо розділ навчальної програми «Можливості предмета «Українська мова» у формуванні ключових компетентностей», що безпосередньо стосується спілкування державною мовою та містить певний перелік умінь, які повинні бути сформовані в учня. У розділі зазначені такі уміння: використовувати українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; усної письмово тлумачити поняття, факти; висловлювати думки, почуття, погляди тощо; оцінювати й осмислювати ситуацію спілкування; реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ (у школі, громадських місцях, у дома, на дозвіллі); здійснювати адекватний змістові й умовам спілкування добір мовно-виражальних засобів; володіти засобами української мови – її стилями, типами, жанрами; правильно вимовляти й писати слова, творити їх граматичні форми; конструктувати речення й тексти; дотримуватися норм етикету під час спілкування [3, с. 12].

У процесі формування мовно-мовленневої компетентності у старшокласників виробляються уміння: з повагою ставитися до української мови як державної; усвідомлювати її роль як державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; свідомо послуговуватися українською мовою в усіх царинах життя; захоплюватися красою, естетичною довершеністю, багатством виражальних засобів української мови; сприймати спілкування як цінність; усвідомлювати значення ефективного спілкування; з повагою ставитися до співрозмовників; у виборі рішень керуватися системою цінностей, схвалених суспільством [3, с. 12].

Під час вироблення риторичної культури мовлення спостерігається тісний зв'язок із мисленням та усвідомленням важливості висловлюваного. На думку Г. М. Сагач, дослідниці української риторичної спадщини, «публічне мовлення – особливий вид тексту, створюваний за законами риторики, орієнтований на переконання, що зумовлює його інтеграційну природу» [1, с.76]. Вона вважає, що публічне мовлення виступає засобом здійснення впливу на свідомість слухачів. На нашу думку, усне публічне мовлення є найскладнішим у риторичній практиці, оскільки виступ перед аудиторією – трудомісткий та

відповідальний процес, який будується за законами риторики з урахуванням вимог відповідних її розділів.

У навчальній програмі з української мови для формування публічного мовлення старшокласників пропонується підготовка публічних виступів та проведення дискусій на різні теми: «Мовна мода – це добре чи погано?», «Чи потрібно бути мовно стійким?», «Мій вибір – жити й творити в Україні» тощо.

Соціокультурна змістовна лінія програми з української мови акцентує увагу на відображені ідеї цінності життя, упорядкуванні життєвих пріоритетів, толерантній поведінці, формуванні високої мовно-мовленнєвої культури, що сприяє відображеню краси довкілля, а також достойних вчинків і стосунків. Від учнів очікується вироблення естетики мовлення та небайдуже ставлення до розгляду комунікативної компетентності у процесі формування усного публічного мовлення.

Отже, розв'язання мовно-мовленнєвих завдань, зафікованих у навчальній програмі з української мови щодо формування комунікативної компетентності старшокласників, дасть можливість учителеві української мови досягти реалізації в усному мовленні правильності, логічності, образності, виразності, ясності тощо для вироблення краси українського слова у процесі публічного мовлення під час формування ораторського мистецтва.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у студіюванні можливостей формування комунікативної компетентності у старшокласників під час навчання публічного мовлення з використанням теоретично-практичних матеріалів підручників з української мови для десятого-одинадцятого класів закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Сагач Г. М. Риторика : навч. посібник для студентів педагог. і вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге, перероблене і допов. Київ : Видавничий дім «Ін Юрі», 2000. 568 с.
2. Українська мова. 5–11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації для організації навчально-виховного

процесу в 2018/2019 навчальному році / Укладач О. Ю. Котусенко. Харків : Ранок, 2018. 160 с.

3. Українська мова. 5–11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації для викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, вимоги до оцінювання / Укладач О. Ю. Котусенко. Харків : Ранок, 2019. 192 с.

Анастасія Недошицько,
здобувачка першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти факультету
філології та журналістики,
науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Елеонора Палихата,
Тернопільський національний
педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
e-mail: nedositkonasta@gmail.com

ЗВЕРТАННЯ В ДІАЛОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ ШКОЛЯРІВ

Діалогічне спілкування часто стає предметом дослідження в педагогіці. Науковці по-різному трактують визначення цього поняття: *діалогічне мовлення* – це процес взаємодії двох або більше учасників спілкування, тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає і слухачем, і мовцем [1, с. 192]; *діалогічне спілкування* – це рівноправна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що має на меті взаємне пізнання, самопізнання партнерів у спілкуванні [3].

У діалогічному спілкуванні між школлярами використовуються звертання один до одного. Звертання – це слово або словосполучення в реченні, що називає особу, іноді – предмет, до якого звернена мова [6]. Звертання виражається іменником у кличному відмінку однини або в називному відмінку множини у значенні кличного. Зрідка в ролі звертання виступають інші частини мови, вжиті у значенні іменника: *Будь ічаслива та здорована, чорноброда!* (З усн. мовл.) Звертання можуть

займати будь-яке місце в реченні: на його початку, в середині або в кінці.

Існують такі види звертань: *поширені та непоширені* [4]. Поширені звертання виражені групою слів, непоширені звертання виражаються одним словом. Наприклад: *Друже, одягайся тепліше, в школі холодно (непоширене звертання)* (З усн. мовл.). *Допоможи з контролльною, дівчино прекрасна (поширене звертання)* (З усн. мовл.) [2].

На письмі звертання можуть виділятися комами. Проте, якщо звертання стоїть на початку речення та вимовляється з окличною інтонацією, після нього ставиться знак оклику, а наступне слово після звертання в такому випадку пишеться з великої літери: *Друже мій! Дозволь я тобі допоможу* (З усн. мовл.). В усному мовленні звертання виділяються інтонацією.

В усному мовленні звертання виділяється інтонацією, що пояснюється як один із засобів логіко-емоційної виразності для вираження власного ставлення до співрозмовника. Послуговуються такими видами інтонації: *питальна, оклична, клична, переконлива, прохальна, запрошувальна, перелічувальна, стверджувальна, загрозлива, подиву, образи, байдужості, ввічливого прохання, подиву, попередження та ін.* Безперечно, перелік видів інтонації можна значно розширити, але це тільки виключе сумніви в об'єктивності їх існування і в можливості використання у процесі діалогічного спілкування. Ясно, що при описі інтонаційних типів слід враховувати тільки такі з них, які мають чітко виражені характеристики [5].

Для вироблення у школярів умінь і навичок в усному мовленні використовуємо такі вправи:

Вправа 1. Побудуйте діалог за ситуацією:

Ви зустріли друга, якого давно не бачили. Розпитайте про його життя, навчання, справи і т.д., використовуючи звертання.

Вправа 2. «Що було потім?».

Вчитель бере в руки ручку і промовляє:

– Є у мене ручка. Кому її дати? На запитання мое буде (ім'я дитини) відповідати. Олю, ми прийшли до школи, підготувалися до початку уроку. А що робили потім? (дає ручку Олі).

Оля відповідає:

– Ми виконували фізичні вправи, ранкову гімнастику. Михайлику, а що було потім? (передає ручку наступному гравцю). Вправа триває.

Вправа 3. Розіграйте діалог за ситуацією використовуючи подані звертання, призначенні для кожної ситуації:

– Громадо! Дівчата й хлопці! Дорогі друзі! Люди добрі! Шановні присутні! Шановні учні!

– Друже! Добродію! Любка матусю! Панно! Пане! Панове!

– Дівчино (дівчинко)! Юначе (хлопчику)! Шановна! Шановний!

– Пані продавець! Громадяни!

1 ситуація. Ви запізнилися на потяг (автобус) і звертаєтесь за допомогою до чергового чи директора вокзалу.

2 ситуація. Ви прийшли до магазину канцтоварів, щоб придбати кулькову ручку.

3 ситуація. У громадському транспорті ви з друзями (подружками) сіли на вільне місце. На зупинці зайдла бабуся.

Вправа 4. Побудуйте діалог зі своїм сусідом по парті на будь-яку тему, використовуючи при цьому непоширені звертання (приблизні теми: «Відвідування бібліотеки», «проведення вільного часу». «Допомога вуличним тваринам, що залишилися без господарів» тощо.

Отже, подаючи школярам теоретичні відомості про звертання в усному діалогічному мовленні та використовуючи тренувальні вправи, учні досягають значних успіхів у процесі діалогічного спілкування.

Список використаних джерел

1. Заболотний О. В. Українська мова: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2018. 192 с.

2. Звертання не поширені й поширені: веб-сайт URL: https://miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/5-klas/vidomosti-z-sintaksisu-i-punktuatciyi-14562/zvertannia-neposhireni-i-poshireni-zvertannia-rozdilovi-znaki-pri-zvertan_-38855/re-e271ab56-fc74-41eb-82c4-60d279154531

3. Звертання: веб-сайт URL: https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/sintaksis_i_punktuacija/zvertannja/7-1-0-205

Інтонація. Поняття інтонації: веб-сайт URL: <https://stud.com.ua/18420/literatura/intonatsiya>

4. Речення зі звертаннями. Звертання непоширені й поширені. Розділові знаки в реченнях зі звертаннями: веб-сайт URL: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/5110>

5. Спілкування і діяльність: веб-сайт URL: https://stud.com.ua/92132/psihologiya/spilkuvannya_diyalnist

6. Спілкування і діяльність: веб-сайт URL: https://stud.com.ua/92132/psihologiya/spilkuvannya_diyalnist

Іванна Юзюк

здобувачка групи УФ-41
факультету філології та журналістики
Хмельницька область, смт. Ямпіль,
науковий керівник: доктор педагогічних наук,
професор *Елеонора Палихата*
email: yuzyukivanka76@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ УМІНЬ СЕМИКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЧАСТКИ

Серед важливих завдань, які стоять перед загальною середньою освітою, є потреба виховання високоосвіченої і правописно вправної людини. Культура писемного мовлення характеризується насамперед сформованою в особистості орфографічною компетентністю. Дотримання уніфікованих правил правопису повинно бути усвідомленим усіма носіями української мови, її активними користувачами. Запорукою результивності мовленнєвої комунікації, беззаперечно, є обов'язковість знань орфографічних норм, що не тільки зробить комфортним процес спілкування, а й в цілому підвищить загальний рівень мовленнєвої культури з усіма її комунікативними якостями. Особливо це стосується школярів.

У сьомому класі докладно вивчаються службові частини мови. Зазначимо, що практичне ознайомлення зі сполучниками та прийменниками відбувається ще в початкових класах, що не можна сказати про частку, яка не має пропедевтичного вивчення.

Семикласники вперше звертаються до частки як частини мови в розрізі морфології; вчитель при цьому стикається з труднощами у вирішенні завдання — навчити школярів виокремлювати частку з-поміж інших службових частин мови та засвоїти правила написання часток разом, окрім і через дефіс.

Формування орфографічних умінь і навичок безпосередньо у процесі вивчення частки як лінгвістичного поняття здійснюється за допомогою дидактичних чинників. До них належать закономірності, принципи, методи, методичні прийоми і засоби навчання, які є активними у процесі засвоєння лінгвістичних понять, засвоєнні орфографії зокрема учнями сьомого класу основної школи.

При цьому враховуються уся теоретична база, що стосується частки — їх особливості, класифікація, проблеми розпізнавання і правопису.

Особливу роль у навчанні орфографії займають методи, які сприяють вивченю частки і її правопису, зокрема, йдеться про такі методи, як пояснення (розповідь) і спостереження над мовними явищами, наочно-ілюстративний, методи вправ, програмування та алгоритмізації тощо.

На уроках української мови при засвоєнні правопису часток методики передбачають закріплення знань про частки, орфографічних правил їх написання, використання системи вправ, роботу над помилками та шляхами їх попередження.

Загалом процес оволодіння правописними навичками непростий, тривалий та багатогранний. Основні етапи розвитку орфографічних навичок — це шлях об'єктивної реальності, а саме від спостереження до практики через посередництво абстрактного мислення. Навчальні методики вимагають від педагога так організовувати роботу над орфографією часток, щоб семикласники могли доступно та послідовно пройти кожен етап орфографічного пізнання:

- 1) спостереження, сприйняття мовних явищ під час вивчення теоретичного матеріалу;
- 2) застосування отриманих на уроці знань на письмі.

Закріплення вмінь та навичок відбувається за умов чіткого засвоєння правил у процесі проведення тренувальних вправ. Уміння правильно застосовувати отримані орфографічні поняття

до конкретного прикладу шляхом частого застосування при виконанні вправ перетворюється в навики.

Під умінням дослідники розуміють спроможність виконати щось, набута знаннями та досвідом [4]. Імпонує визначення поняття, запропоноване І. М. Кочан і Н. М. Захлюпаною, *уміння – це складне педагогічне поняття, яке означає здатність людини цілеспрямовано і творчо використовувати знання під час діяльності; це знання в дії* [2].

Складником умінь з мови є вміння учнів із письма. Зокрема, правописні вміння учнів – це насамперед орфографічні уміння. Уміння передбачають готовність на основі зразка або імітаційно виконувати певні практичні або теоретичні дії, демонструючи при цьому рівень засвоєння знань. У результаті виконання тренувальних вправ уміння стає автоматизованою навичкою. Орфографічні уміння передбачають, по-перше, розпізнавання певної орфограми, її перевірку, по-друге, формулювання відповідного орфографічного правила, добирання слова для перевірки тощо.

Навички учнів з української мови дослідники визначають як автоматизовані дії, вироблені в результаті спеціально організованих вправ, що виконуються тривалий час.

Під час вивчення тем на правопис частки учні отримують навички орфографічного письма. Учитель має знати, що орфографічні навички, як інші мовні навички, є інтелектуальними. Дослідники вважають, що такі навички не можуть бути стовідсotково автоматизованими і потребують постійного контролю свідомості [3, с. 214].

Оскільки вправи з мови є основним методом формування орфографічних навичок, наведемо дефініцію цього поняття. Отже, вправу вважають видом навчальної діяльності учнів, "які стоять перед необхідністю багаторазового і варіативного застосування одержаних знань у різних зв'язках та умовах. Виконання вправ постійно ставить учнів в умови пошуку, розв'язання проблеми, завдання – деколи високої складності" [3, с. 217].

З метою закріплення знань зожної теми, зокрема орфографічних, наприклад, під час вивчення частки, учитель має

розробити систему вправ, яка є найефективнішою для формування умінь і навичок з орфографії.

Система вправ з орфографії – це «одна із систем вправ з української мови, яка характеризується наявністю єдиної, провідної ідеї, охопленням усіх основних типів вправ і умінь» [1, с. 187]. Наразі орфографічна грамотність як складова загальної культури мови формується внаслідок засвоєння теорії, правописних правил та організації системи тренувальних вправ, які забезпечують вироблення та закріплення необхідних умінь та навичок. На уроках мови під час роботи над вправами безпосередню участь беруть усі види пам'яті, а саме: зорова, моторна та слухова. Закріплення міцних навичок правопису забезпечує поступовий перехід від виконання тренувальних вправ до самостійних творчих письмових робіт.

В українській педагогіці традиційно виокремлюють такі види орфографічних вправ: диктанти, запис текстів або вивченого напам'ять, перекази, твори, вправи з орфографічними словниками, орфографічний розбір, списування тощо.

Списування як орфографічна вправа є продуктивною під час роботи над правописом часток. Під час списування обовязково пояснюються орфограми, формулюються правила. При цьому відбувається зв'язок орфографії з граматикою.

На користь списування як орфографічної вправи свідчить те, що вона використовується не тільки в початкових класах, а й на уроках української мови у 5 — 9-х: саме у цей період активно розвивається зорова та моторна пам'ять, формуються уміння і навички граматичного письма, в учнів виховується увага та спостережливість за мовними явищами, розвивається "чуття мови".

Орфографічний розбір як ефективна тренувальна вправа передбачає аналіз та пояснення написання часток, сприяє закріпленню теоретичних знань учнів щодо правопису часток і формуванню відповідних практичних навичок. Результатом застосування орфографічного розбору на уроках є самостійність учнів у визначенні орфограми, поясненні написання, обґрунтування його відповідним правилом.

У підвищенні рівня правописної грамотності школярів важливе значення має робота з орфографічним словником:

практика засвідчує, що лексикографічні матеріали добре запам'ятовуються, формується свідоме ставлення учнів до необхідності грамотно записувати письмове висловлювання.

Важливе місце у системі використання тренувальних орфографічних вправ займають диктанти. Це один із найефективніших прийомів роботи, що сприяє виробленню стійких орфографічних навичок. У класифікації диктантів важливим є враховувати мету проведення диктанту, характер запису надиктованого тексту, пояснення правопису орфограм у цьому дискурсі.

Відповідно до мети проведення диктанти поділяють умовно на контрольні та контрольно-навчальні, до останніх належить диктант «Перевіряю себе». Зауважимо, що навчальні диктанти покликані виявити знання учнів, а контрольні диктанти закріплюють знання і навички.

За таким критерієм, як *характер запису тексту*, вирізняють дослівні (текстуальні), в яких текст (або слова чи окремі речення) записуються без внесення змін, а також диктанти, в яких передбачено зміну тексту.

Такі види диктантів, як попереджувальні, коментовані і пояснювальні, характеризують час пояснення орфограм. Йдеться про пояснення правопису часток може до початку запису тексту/слів/окремих речень — опереджувальний диктант, під час (коментований диктант) та після запису (пояснювальний диктант). Зауважимо, що вчитель під час роботи над усіма видами диктантів виконує консультативно-координувальну роль, а також функцію контролю і перевірки рівня сформованих орфографічних знань, умінь та навичок.

Чимало вчителів надають перевагу написанню вибіркового диктанту, під час якого учні записують з виголошуваного тексту лише окремі слова з відповідними орфограмами, пояснюють написання, а також можуть групувати в окремі стовпчики, наприклад, частки з дефісним написанням; частки, які пишуться окремо, разом. При цьому вчитель пропонує трансформувати частки, пояснювати написання контекстом тощо (якби-то – якби ж то).

Позитивним у написанні вибіркового диктанту є, по-перше, його творчий характер (механічний запис виключено), по-друге,

економія часу на уроці, коли немає потреби записувати весь текст — увага концентрується виключно на певних орфограмах. Втретіх компактність запису не виключає великої кількості записаних слів на те чи інше правило. У-четвертих, вчителю простіше перевіряти такі диктанти.

Ретельної підготовки з боку вчителя потребує такий вид вправ, як запис вивченого напам'ять тексту — також дуже корисний для зміцнення орфографічних навичок. Етапами проведення такої вправи є: добір учителем тексту, виразне його читання перед учнями, виконання граматико-орфографічного аналізу; вивчення учнями тексту напам'ять; записування вивченого тексту на наступному уроці.

Як підсумок зазначимо, що на уроках мови під час вивчення частки методика закріплення орфографічних знань передбачає такі практичні прийоми навчання: система різного виду вправ, робота з підручником, наочність, проведення диктанту тощо, що дає педагогу можливість працювати на результат, а учню — успішно застосовувати засвоєні знання на практиці.

Список використаних джерел

1. Глазова О. Матеріали до уроків мови в 7 класі. Дивослово. 2001. № 2. С. 24–34.
2. Златів Л. М., Мельничайко В. Я. Уроки рідної мови. 7 клас. Книга для вчителя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 152 с.
3. Kochan I. M., Zakhlopana N. M. Словник-довідник із методики викладання української мови. Друге видання, виправлене й доп. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005, 306 с.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. І. Пентилюк : підручник для студентів-філологів. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.

Svitlana Petrova,
lecturer of the Foreign Languages Department,
Polissia National University
e-mail: s_petrova_kr@ukr.net

**USING ONLINE PLATFORMS FOR THE
IMPLEMENTATION OF BLENDED LEARNING
TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

The last three years are the years of challenges for Ukraine as a whole, and for the education of our country, in particular. The coronavirus pandemic and a full-scale war has limited the ability of students to attend higher education institutions and thereby pushed scientists to introduce new types and formats of teaching. While during the COVID-19 pandemic the main task was to limit physical contact in order to minimize the spread of the virus, in the conditions of war education institutions face the task of making the educational process safe without losing the quality of education.

Besides, the increase of information, informatization of society requires modern, creative and effective technologies of teaching that could contribute to the improvement of the educational process quality. A modern student, first of all, is distinguished by freedom and creativity of thinking, more democratic approach to things and the ability to use various gadgets. Accordingly, the approach to education should be progressive. One of such modern, interesting approaches to educational activity is blended learning, which combines traditional teaching methods with modern information technology tools.

In modern scientific and methodological literature, namely in the works of A. Nazarenko, N. Husarova, M. Orlova, L. Kalinina, B. Allen, B. Bernatek, C. Bonk and others, blended learning is defined as a new format of the educational process organization, which allows synthesizing traditional forms of education with innovative ones.

According to the opinion of the majority of scientists, the concept of blended learning involves students using all the possibilities of classical learning and new educational technologies. This creates conditions for solving the main problem of traditional education, which is a limited opportunity for realization and

development of the potential abilities of each future professional. In addition, modern classical education, which is emphasized by Academician V.P. Tikhomirov, should be imbued with new educational technologies and be based on the wide use of applied software in the educational process.

The implementation of blended learning involves preserving the general principles of building a traditional educational process with the use of electronic learning elements (electronic information and educational resources, information and telecommunication technologies). At the same time, the process of combining technologies can take place both at the level of a separate course, discipline, and at the level of the educational program as a whole [4, p. 120].

Blended learning means a combination of traditional teaching methods with modern information technology tools that allows you to continue learning in any convenient place and time. It involves not just learning materials in electronic form, but mandatory feedback from students to the teacher, either electronically or face-to-face [2, p. 9].

There are many online platforms for implementing blended and distance learning. We interviewed lecturers and students of Polissia National University which platform they consider the most convenient for implementing distance and blended learning. 40 lecturers and 200 university students took part in the survey. According to the results of the survey, they consider the Moodle online environment to be the most comfortable platform. The results of the survey are shown in Figure 1.

As it is shown in Figure 1, one of the most widespread platforms that is currently used by the majority of educational institutions for the implementation of distance and mixed learning is Moodle – this is a modular object-oriented dynamic learning environment, that is also called a learning management system (LMS), course management system (CMS) and virtual learning environment (VLE), or simply a learning platform that gives teachers, students, and administrators a highly developed set of tools for computer-based learning[4, p.34].

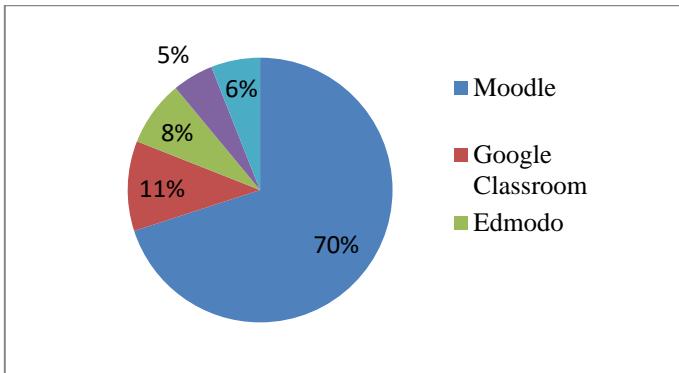

Fig. 1. Online platforms for the implementation of blended and distance learning

Moodle is the name for a free online learning management system which gives an opportunity for lecturers and trainers to create their own websites filled with creative lessons that extend learning, anytime, anywhere. With an extremely customizable Moodle core, the e-learning platform is the ideal solution for universities, schools, and training centers.

It also may be defined as a system, accessible with a web browser, which gives the possibility to manage online courses (document deposit area, online activities with students, registration management and access rights, distance tutoring, etc.). In order for students and lecturers to have different levels of access to the platform, the e-learning solution gives the possibility to administer the roles of the users. So, when the one installs Moodle on the server, every user who has access on the site can join a browser-based learning

Students and lecturers note such advantages of using the Moodle platform:

- the access to logically structured and complete teaching and methodical material;
- taking the tests and viewing the results;
- downloading files with educational information;
- quick modification of educational materials;
- support for working with mathematical formulas;

- setting the required deadlines for tasks.

We believe that the effectiveness and perspective of using the Moodle educational platform in the implementation of blended learning technologies for the training of higher education institutions students is due to a number of advantages, including visibility, free access to education, breadth of coverage, convenience, mobility, individual approach.

Regarding the prospects of further research in this direction, it can be noted that the methodology for developing training courses using blended learning technologies on the Moodle platform, the procedure for their examination for use in the educational process in the preparation of students of higher educational institutions needs further improvement.

References

1. Болільй В. О. Досвід впровадження рейтингового оціювання навчальних досягнень студентів / В. О. Болільй, В. А. Маркова // НАУКОВИЙ ЧАСОПІС Національного педагогічного університету імені Н. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 20: збірник наукових праць. – К.: Видавництво НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2009 – С. 21-24.
2. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів / К. Л. Бугайчук. // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2016. – № 4. – С. 1-14.
3. Curtis J. Bonk, Charles R. Graham, Jay Cross, Michael G. Moore The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs San Francisco, 2006, Pfeiffer. 624 p. [Electronic resource] – Access mode: <http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0787977586.html>
4. Holiver, N., Kurbatova, T., & Bondar, I. (2020). Blended learning for sustainable education: Moodle-based English for Specific Purposes teaching at Kryvyi Rih National University. E3S Web of Conferences, 166 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016610006>

5. Majumdar A. Blended Learning: Different combinations that work. Access mode: <http://www.gc-solutions.net/blog/blended-learning-different-combinations-that-work/>
6. Moebs, S. & Weibelzahl, S. (2006). Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises – Outline of a Delphi Study. Proceedings of the Workshop on Blended Learning and SMEs held in conjunction with the 1st European Conference on Technology Enhancing Learning Crete, Greece, pp. 1-6.

Olha Klementieva,
lecturer at the Foreign Languages Department,
Polissia National University
e-mail: o_ryabchuk@ukr.net

ENHANCING STUDENTS' MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

At present, the issue of learning a foreign language is becoming very important. To know the language becomes necessary from the point of view of the international relations development. However, students do not always understand the importance of learning a foreign language and are not ready to take it in a serious way. Consequently, the teacher's tasks are expanding - in addition to actual teaching, new tasks related to creating motivation to learn a foreign language appear. The complexity of the problem of motivating students to learn foreign languages determines the understanding of its structure and function. Firstly, it is necessary to define the concept of "motivation". Motivation is something that is "inside" of a person. The concept of "motivation" includes a whole complex of aspects, which can be understood as the system of aspirations, interests, needs, motives, goals [1].

There is external and internal motivation. The formation of external motivation can be influenced by a teacher, friends, acquaintances, the need to pass a test or an exam. The appearance of internal motivation is a long and complex process when a person realizes the need to learn a foreign language in order to achieve the goal [3, p. 74-78]. One of the main tasks of teaching at universities is to increase the specific weight of internal motivation in the structure

of the student's motives, meaningfully close to the educational activity.

Motives are closely related to motivation. There are several definitions of the concept "motive":

1. These are the thoughts and aspirations of a person which are connected with the awareness of certain needs that prompt him or her to act.

2. A conscious reason that is at the basis of a person's choice of actions.

3. The motivation of a person to activities that are related to the satisfaction of needs in a set of external or internal conditions that determine its orientation (motivation).

Some scientists believe that the principle of motivation is based on the understanding of a motive as an incentive to an activity that is related to the satisfaction of human needs.

It is important for the teacher to know the motives underlying the students' activities and to be able to maintain a positive motivation for learning. This can be achieved by the appropriate organization of the lesson during which the interests of students and their motivations for learning are taken into account as much as possible. It is important for the teacher to know the needs of students. The teacher must always maintain the motivation of learning foreign languages at a high level [2, p. 161-162].

Lack of motivation in learning a foreign language, lack of understanding of its importance in modern life significantly complicates the work of foreign language teachers in a non-linguistic university. Therefore, they cannot always ensure language proficiency at such a level that would allow them to use it in professional activities [3, p. 74-78].

Many experienced teachers of foreign languages point out that it is impossible to teach a language to a person who lacks motivation. Only interested persons who have set a certain goal learn a foreign language much easier, faster and with great pleasure. Motivation is the guarantee of the entire learning process [3, p. 74-78].

It is possible to enhance students' motivation to learn a foreign language through interactive and personally oriented pedagogical technologies. There are some ways to enhance students' motivation to learn a foreign language:

1. Set a precise goal for the students. Explain to students that it is very important to develop the motives of this goal. Therefore, it is mandatory to organize such a process where the tasks to be achieved are set. Each lesson regarding the topic or other problem solving should have the aimed result, so that students can experience success in the activity.

2. Motivate students to actively use a foreign language in other places of information exchange (Internet forums, online courses, etc.). An interested student can find a necessary or favorite book on the Internet, translate unfamiliar words or phrases with the help of digital programs and can confirm the result with the help of an audiobook.

3. Give students the opportunity to freely communicate with each other in a foreign language through alternative forms such as: conferences, visits to museums, professional institutions, companies, etc.

4. Implementation of the system of publishing students' achievements.

5. Introduction of rating assessment of students.

6. Expanding the possibility of self-realization of the student.

It is very difficult for teachers of a higher educational institution to convince students of the importance of learning a foreign language if he or she has absolutely no interest in it. Since a foreign language should not just be one of the general education disciplines but become one of the components of professional training, teachers of special disciplines should join their efforts with teachers of foreign languages and in every way contribute to the growth of positive motivation for language learning [3, p. 74-78]. If students are motivated, their enjoyment of learning can lead to quality output.

Having considered the problem of motivating students to learn a foreign language, it can be seen that there are many opportunities to increase motivation. Many factors affect the motivation of students to study: interest in the discipline, promotion of its fullness, general desire to complete the assigned tasks, etc. A foreign language should be an important component of the professional training of students of non-linguistic universities.

In order to enhance students' motivation to learn a foreign language, the teacher should explain that learning a foreign language is part of the general educational process which allows to expand your

worldview. This becomes a necessary prerequisite for understanding the importance of a foreign language in the modern world, further improvement of linguistic and professional knowledge, skills, and abilities. Later, external motivation will contribute to the formation of internal motivation, which will allow students to actively acquire knowledge [3, p. 74-78].

Another factor in enhancing motivation to learn a foreign language is the opportunity to continue studying at one of the European universities. The prospect of employment abroad or at one of the well-known enterprises in our country will also contribute to the interest of students [3, p. 74-78].

Not all students will be motivated by the same desires and values. There are students who will be motivated by the approval of others. Therefore, the teacher must remember that he or she needs to develop a sense of confidence and success in students, create an atmosphere of competition in classes, select tasks in such a way as to constantly maintain students' internal motivation to learn a foreign language.

It should also be emphasized the role of the teacher's professional and pedagogical qualities: pedagogical thinking, observation, general and pedagogical erudition and flexibility of thinking.

References

1. Gary N. Chambers. Motivating language earners languages in practice. Multilingual Waters, 1999. P. 242.
2. Аристова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів. Київ, 2015. 240 с.
3. Волошина Г.Г. Шляхи підвищення мотивації у навчанні іноземним мовам студентів немовних вищих навчальних закладів. Іноземні мови, 2014. С. 74-78.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОМЕТОДИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
21 лютого 2023 року

Відповідальна за випуск: К. Клімова

Редактування: К. Клімова, А. Плечко, Н. Бурмакіна, К. Разумна

Дизайн обкладинки : О. Дунєва

Роздруковано з оригіналу-макета замовника

Підписано до друку 23.03.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Зам. № 97. Ум. друк. арк. 16,74
Наклад 100 прим.

Свідоцтво суб'єкта про державну реєстрацію
ДК № 7381 від 13.07.2021 р.
Поліський національний університет
10008, м. Житомир, вул. бульвар Старий, 7